

ORTUTAY GYULA ZOBORVIDÉKI FOLKLÓRGYŰJTÉSE

MAGYAR NÉPKÖLTÉS ZET TÁRA
XVII.

SOROZATSZERKESZTŐ
Magyar Zoltán

ORTUTAY GYULA ZOBORVIDÉKI FOLKLÓRGYŰJTÉSE

Közreadja
MAGYAR ZOLTÁN
VARGA NORBERT

BALASSI KIADÓ • BUDAPEST

A könyv kiadását támogatta

Nemzeti Kulturális Alap

Szerkesztette, a szövegeket gondozta, a bevezető tanulmányt és a jegyzeteket írta
Magyar Zoltán és Varga Norbert

A borítón
Alsócsitári hagyományos gádoros „bóthajtásos” házbejárat
(Fehér Sándor fotója, 2011)

A térképet készítette DIMAP

© Magyar Zoltán, Varga Norbert, 2018

ISSN 1587-3463
ISBN 978-963-456-022-7

A kiadásért felel a Balassi Kiadó igazgatója
Felelős szerkesztő Balázs Jenő
Műszaki szerkesztő Harcsár Magda
Tördelte Mocsonoky Gábor
Nyomdai munkálatok OOK Press Kft.
Felelős vezető Szathmáry Attila

TARTALOM

BEVEZETÉS

A zoborvidéki magyar etnikai csoport	9
Zoborvidék prózai népköltészete	15
A zoborvidéki népballadák áttekintése	24
Ortutay Gyula zoborvidéki gyűjtőútja	28
Az Ortutay-gyűjtemény utóélete	36
A gyűjtemény meseanyaga	42
Mondák és egyéb hagyományok	48
A kötet mesemondói	52

NÉPMESEK

1. A szegény asszony és három fia [Faszakító, Hegymozgató és Vasgyűrő]	67
2. Esztike és Jancsika, a két árva	75
3. A gazda és három fia	80
4. A kenderszedő lányok [Az aranyhajú testvérek]	85
5. Az édeslány és a mostoha [A szorgalmas és a lusta lány]	91
6. Az özvegyember és a lánya	100
7. Piroska és a farkas	107
8. Hófehérke	108
9. Jancsika és Juliska	113
10. Az ördögszerető	120
11. A két jó pajtás	122
12. A büszke vőlegény [A lakodalomba meghívott holtak]	124
13. Kacor király	126
14. A két fillér	129
15. A szegény asszony tehénkéje [Krisztus és Szent Péter]	130
16. [Krisztus és Szent Péter éjszakai szálláson]	133
17. A kilenc ártány	134

18. A rőfös kolbász	136
19. Az egyszeri király [A só]	139
20. Kosztyi, a disznópásztorgyerek	142
21. Gyergyó cigányról [A cigány és a rászedett ördögök]	148
22. Kis Kalász és Nagy Kalász	153
23. Zongó meg Dongó	156
24. Bolond Mihók	159
25. Okos Jutka	166
26. A koldus meg a menyecske	170
27. Az igazságos elosztásról	173
28. A koma eladta az ökröket [A két komaasszony]	174
29. A piros nadrág	175
30. A grófról [Az eleven szobor]	178
31. A négy szabadságos katona [A huszár és a kikapós menyecske]	181
32. A mézárósgyerek és az apáca	185
33. A kocsis meg az úr	187
34. Jancsi huszár és a gazda	190
35. A két huszár [A furfangos huszár és a szent életű asszony]	194
36. A cigányról	195
37. A tormáról	197

NÉPMONDÁK

38. Mátyás és a bíró	198
39. Mátyás király megkapáلتatja az urakat	200
40. A cinkotai kántor	200
41. Mátyás és az öregember	202
42. Mátyás és a szántóvető	203
43. A török háborúról	204
44. Vak Bottyán	207
45. A magyar csikós	209
46. A Kossuth-nóta	209
47. Boszorkánytörténetek	210
48. Az Erdélyben járt huszárok [A szekérkeréken repülő boszorkány]	211
49. A boszorkányos bíróné [A megpatkolt boszorkány]	212
50. Népi hiedelmek [Eszkatologikus jövendélések]	214
51. Népi hiedelmek [Terméjsjóló hiedelmek]	214

TALÁLÓS KÉRDÉSEK

52. Egy koloni találós: Hány vége van a kolbásznak?	215
53. Gimesi találós kérdések	215

EGYÉB HAGYOMÁNYOK

54. Kodály Zoltánról 219
55. A mesemondásról 222

FÜGGELÉK

MORVAY JUDIT BÉDI MESEGYŰJTÉSE

56. A papucsszaggató királykisasszonyok 231
57. Jancsika és Ilonka 236
58. Katika [Az ördögszerető] 244
59. A hét gyerek 249

DANCZI LAJOS GÍMESI MESÉI

60. A ringy-rongy halász [A halász és a nagyravágyó felesége] 253
61. Az imádságról [A fecsegő szolgál] 254
62. A halál tündére [A megjövendölt halál] 255
63. Bábocska Imre [A holtakból teremtett katonák] 256
64. Jakab aratja a zabot 256

KOLONI NÉPMESE SIMA FERENC GYŰJTÉSÉBŐL

65. A macskamenyasszony 259

JEGYZETEK

- A folklórszövegek gyűjtési helyei 271
A folklórszövegek adatközlői 271
Tájszavak 272

IRODALOM 276

A KÉPEK JEGYZÉKE 282

KÉPMELLÉKLET 285

Zoborvidék

BEVEZETÉS

A zaborvidéki magyar etnikai csoport

A vármegyének is nevet adó Nyitra város szomszédságában, a Zobor-hegy aljában fekvő magyar településcsoport egyike a magyar nyelvterület néprajzilag leginkább feltárt kistájainak (földrajzi elhelyezkedésére utalva a *Zoboralja* megnevezés is elterjedt). Nyitra és környéke már a magyar államszervezést megelőző időkben is a Felvidék egyik kapujának számított, s mint morva fejedelmi székhely történetileg is nevezetessé vált. A magyar honfoglalás mondanaköréből ismert szövegváltozatok is (fehér lovon szerzett ország) többnyire Nyitrához és urához, Szvatoplukhoz társítják az ország-szerzést. Annyi bizonyos, hogy Nyitra környéke a magyarság által legkorábban megült vidékek közé tartozott, maga Nyitra vára is az északnyugati határőrvidék egyik erőssége lett, s a Zobor déli lankáin a magyarsághoz csatlakozott határvédő népek is megtelepedtek.

Igaz, ez a határhelyzet csak átmenetinek bizonyult, ugyanis az államszervezéssel egyidejűleg mind északabbra tolódott a magyar korona joghatósága, és a 11. század közepére az északi-északnyugati államhatár lényegében a közel ezer éven át ismert cseh–magyar és lengyel–magyar határon, azaz a Kárpátok gerincén rögzült. Az Árpádok évszázadaiban a Morva folyó mentén székely és besenyő határőrfalvak láncolata húzódtott egészen Szokolcáig, a Vág völgyében Pöstyén környékéig, a Nyitra-völgyben pedig Nagytapolcsányig nyúlt fel a magyar nyelvhatár, de szórványos telepek még a Vág felső és középső folyásán is fellelhetők voltak, míg a Nyitra forrásvidékével határos Turócbán az ún. „jobbágyfiúk” települései összpontosultak (többnyire a Nyitra-vidéki magyarság kirajzásaként).¹

¹ MÁLYUSZ Elemér, 1922.

Nyitra vára és környéke a fejedelmi törzs, az Árpádok birtokaként a 10–11. század fordulóján mint dukátusi terület tűnik fel a történeti emlékanyagban. Trónörökösként az ifjú István ide hozta bajor feleségét, amire többek között a nyitrai Szent Emmerám-egyház templomtitulusa utal. A vár dukátusi jelentősége egészen I. Géza uralkodásáig megmaradt, később azonban már a város püspöki székhely volta adta meg társadalmi súlyát és jelentőségét. Ezért és stratégiai fekvése miatt törekedett a birtoklására a 14. század elején Északnyugat-Felvidék legnevezetesebb ura, Csák Máté is.

Mint az a fentiekből is kitűnik, a Zoborvidék a középkor folyamán még az egységes, összefüggő magyar nyelvterület része volt, s e terület kompakt magyar jellegét lényegesen még a török kor háborúi sem változtatták meg. A vidék nyelvszigetté válása valójában csak a 18. századtól figyelhető meg (az említett trencsényi, liptóci és turóci magyar telepek asszimilációja már a 16. századra befejeződött). A magyar–szlovák nyelvhatár délebbre tolódása egyébiránt annak teljes hosszában megfigyelhető, számottevő mértékben azonban mindössze Zemplénben és Abaújban, valamint éppen Nyitra megyében történt meg (a sárosi, Eperjes környéki nyelvszigetek is akkor olvadtak be). Túlnyomórészt spontán népmozgásról volt szó: az őshonos és a török háborúk idején felszorult magyarság népes csoportokban vette birtokába újra a hódoltság alól felszabadult alföldi, termékenyebb területeket, s helyükre a még északibb szlovák falvak lakói költöztek. A magyarok által megüresedett helyekre a lassú és fokozatos beszivárgás volt a jellemző. Mindez a folyamat az adott falvak etnikai képét néhány évtized leforgása alatt megváltoztatta, olyannyira, hogy azok elszlovákosodása a 19. század elejére befejeződött. Olykor ez még a társadalmi státuszbeli különbségek ellenére is végbement, példa rá a Menyhével szomszédos Szalakusz példája, ahol a kismemesi magyar családok szlovák cselédei, számbeli túlsúlyra jutva, szlovákosították el a falut. Más és más okokból szintén ez zajlott le a Nyitrától északra, délre és nyugatra fekvő több településen, valamint keleten, a hegyek alatt megbúvó Bars megyei falvakban (például Gimeskosztolányban), ahol a határnevek, a családnevek és a népi emlékezet szerint két-háromszáz éve még szintén magyarul beszéltek. A 19. századra a mai Zoborvidék nyelvszigetté vált, s lényegében innen datálható azoknak a táji, néprajzi jellegzetességeknek a rögzülése, melyek a különféle archaizmusok fennmaradásában – survival-jelenségként, illetve új fejleményként – e tájegységhez köthetők.

A Zoborvidék mint néprajzi kistáj népi kultúrájában jobbára egységes képet mutat, mindazonáltal a földrajzi tagolódás folytán némi különbségek is felfedezhetők. A Nyitra folyó lapályos, termékeny völgyében fekvő két, illetve három falu (Nyitraavicsáp, Nyitraapáti: a mára összeolvadt Vicsápapáti, valamint Nyitraegerszeg) mindig is a vidék módosabb települései közé tartozott, s lakóik körében nyelvjárásbeli sajátosságok is megfigyelhetők. Napjainkra e két településen a legelőrehaladottabb a nyelvvesztés folyamata, amelynek legfőbb okai Nyitra közelségén kívül a politikai és egyházpolitikai asszimilációs törekvésekben (a magyar iskolák és a magyar nyelvű egyházi szolgálat elsorvasztása) keresendők.

Az ugyancsak a Nyitra völgyében megbúvó Béd és Menyhe már inkább a Zobor déli oldalán fekvő, hegyes, erdős völgyekben található falucsoporttal mutat rokonságot. Igaz, a Zobor déli lejtőin a kora középkortól oklevelekben is említett szőlőkultúra Nyitrától északra már alig van jelen. Fő jegyeiben mindazonáltal egységes e kistáj néprajzi képe: hasonló a folklórja, viselete, népi építészete, miként az is, hogy a társadalmi tagoltság egyik településen sem szembetűnő. A kis vagy közepes nagyságú paraszti birtokokból következően a szőlő- és földművelés mellett minden faluban kialakult a jövedelemszerzés valamely egyéb formája is, s egyes községek gazdaságilag specializálódtak (Gerencsér fazekasközség volt, a csitáriak kupeckedtek, Zsére szénégető-, favágóközség volt, a koloniak meszet égettek, stb.)

Morvay Judit mutatta ki, hogy bár a sokat és sokak által kutatott zoborvidéki települések népi kultúrája afféle reliktumként élt a szakmai köztudatban, valójában a valaha egységes nyitrai és barsi magyarság délebbre és keletebbre fekvő falvaiban is hasonló jegyek lelhetők fel. Mint megállapítja: „az egész területre jellemző az arányos, a feudális társadalmi struktúrában kiérlelt és érvényesülő paraszti kultúra”,² amely viszont egészen a legutóbbi évtizedekig valóban sok archaizmust megőrzött, s kivált – viszonylagos elzártsága okán – a tárgyalt nyelvszigeten (nyelvi félszigeten). Így egykor a Zoboralján nem csépeltek, hanem nyomtatták a gabonát, és ennek a technikának e tájegység volt a legészakibb területe.³ Viseletben a régiséget Kolon és Gimes népe őrizte meg leginkább, ugyanis a két világháború között megindult színesedés alig érintette őket. A népi építkezés is több sajátos jegyet megőrzött, elég itt utalni a *sopa* néven ismert, fészter-

² MORVAY Judit, 1980, 151.

³ BALASSA Iván, 1998, 323.

szerű építményre, amely a pajta mellett állt, és benne a kevésbé értékes takarmányt és a szerszámokat tartották. Az építkezés módja több községben is a nagycsalád hangsúlyos társadalmi szerepére utal, de a *had* és *nemzetiség* szavak máig tartó használata már önmagában is jelzi az egykori lokális családszerkezetet.

A Nyitra környéki magyar „nyelvsziget” szigetjellege leginkább folklórja révén ragadható meg. 20. század eleji feljegyzések szerint számos népszokás a Palócföld egyes részein kívül már csak e falvakban volt ismert, utalhatunk itt a tavaszi ünnepkör szokáshagyományai közül a virágvasárnapi *kiszehajtásra*, és csakis a Zoborvidékről ismert a feldíszített zöld ág körülhordozása: a virágvasárnapi *villőzés*,⁴ valamint a lányok villóággal való, termékenységarázsló célzatú megveregetése. A *Szent Iván-napi tűzugrás* (június 24.) szokás dallamanyagát⁵ zoborvidéki népzene gyűjtő útja során (1909) már Kodály Zoltán is megörökítette. E szokásnak a tárgyalta tájegység az etnográfiai irodalomból megismerhető leginkább klaszszikus terepe.⁶

A tájegység népzenei anyaga Kodálynak köszönhetően már a 20. század elején bekerült a köztudatba, utalhatunk itt a Zoborvidéken gyűjtött *A csitári hegyek alatt* kezdetű népdalra. A néprajzi szakirodalomban mindazonáltal főként az e vidéken fennmaradt, archaikus rétegzettségű balladaköltészet kapott fokozott figyelmet. A megyeszékhely közelsége dacára még egy-két évtizede is rendkívül gazdag és élő hiedelemrendszer határozta meg a zoborvidékiek tudatvilágát (a halállal és a halottakkal kapcsolatos hiedelmek, a boszorkány, a tüzes ember, az elvezetés hiedelmköre),⁷ valamint az ugyancsak gazdag felföldi történelmi tematika (Szent István, a zabori szerzetesek, Ghymes várának mondanaköre, a Zoborvidéket is érintő török betörések).⁸ Az egyik legkülönlegesebb zoborvidéki történelmi monda a koloni templom alapítási története: a környéken vadászó Szent István a mai templom helyén pihent és ebédelt meg, s az étkezés végeztével otffe-

⁴ TÁTRAI Zsuzsanna–KARÁCSONY MOLNÁR Erika, 1997, 91–93.

⁵ Legkorábbi táji említései: IPOLYI Arnold, 1854, 193–194; RÉSŐ ENSEL Sándor, 1867, 185–188.

⁶ E szokást Kelecsényi József örökítette meg elsőként. Első közlése 1848-ból származik (ERDÉLYI János, 1846–1848, III, 148–150.). Később maga a gyűjtő is közreadta a szövegét (KELECSÉNYI József, 1854).

⁷ MAGYAR Zoltán, 2002, 105–177.

⁸ Uo., 42–87.

lejtette ezüst „eszécájgját” (evőeszközeit). És mikor a visszaküldött kísérők az ebéd helyére visszatértek, két égő gyertya jelezte, hogy szent helyről van szó.⁹ A rendkívül vallásos vidéken további legendás hagyományok is szép számmal ismertek (szentkutak, keresztek, kegyhelyek), közülük a Zobor-hegység tetején (Zobor, Zsibrice) található, több helyütt is említett, táji értelemben általános ismertségnek örvendő *Isten nyoma* a legnevezetesebb: mikor Jézus Krisztus a földön járt, egy sziklában ott hagyta lába nyomát, ami máig látható.¹⁰

A Zoborvidék ismertetése kapcsán szükséges felhívni arra a figyelmet, hogy a Nyitra megyei magyarság néprajzi kutatása máig kétarcú képet mutat. Noha a megye székvárosának közvetlen szomszédságában található Zoborvidék a népzenegyűjtők általi felfedezése óta folyamatosan jelen van a szakmai köztudatban – kivált a folklórhagyományai mélyrehatóan feltártak –, mindössze szórványos adatok ismertek a megye délebbi, magyarok által is lakott településeiről. A zoborvidéki kistáj népi kultúrájának szinte már divattá váló kutatása közben a megye egyéb községeibe (a „zoborvidéki nagytájra”) néprajzos szakember legfeljebb véletlenszerűen tévedt (a *Magyar Néprajzi Atlasz* gyűjtőpontjainak Aha és Nagycétény is részét képezte). Mi több, a „nyelvsziget” terminus sem fedi igazán a zobori falvak viszonylatában a lényegét, hiszen már a térképre tekintve is nyilvánvalóvá válik, hogy voltaképpen egy olyan félszigetről beszélhetünk, mely Alsóbodoknál elkeskenyedik ugyan, ám e falutól délre nem szakad meg a magyar nyelvterület.

A Nyitra megyei magyarságról szólván érdemes tisztázni, hogy pontosan mit értünk rajta, hiszen e vármegye változó nagyságú volt az idők folyamán, északon egészen Turóc határáig felnyúlt, délen pedig még Érsekújvár is beletartozott. Az 1910-es népszámlálás adatai szerint a 324 664 szlovák anyanyelvű lakos mellett 100 324 fő volt a magyarság létszáma, és a Nyitra forrásvidékén ekkortájt még közel harmincezer német anyanyelvű lakos is létezett. A történelmi körülmények változásai folytán a megyén belül mára jelentősen visszaszorult a magyarok számaránya, azonban még a 20. század második felében is mintegy félszáz Nyitra megyei település volt részben vagy egészben magyar etnikumú. Ezek egy része már síkvidéki tájon fekszik, és a Vág–Garam közét felölelő tájba, tágabban értelmez-

⁹ Uo., 43–44.

¹⁰ Uo., 184–186.

ve a Kisalföld kulturális régiójába illeszthető, azonban Nyitrától délkeletre máig léteznek további olyan magyarlakta falvak, melyek a nyelvhatár második vonalát alkotva Nyitra és Verebély közvetlen földrajzi közelségében és vonzáskörzetében találhatóak, és népi kultúrájukat illetően még a felföldi jegyek a meghatározók. Ezen kistáji behatárolást a vallási és domborzati jellemzők egyaránt segítik. E dél-nyitrai, szőlőhegyekkel tarkított, lankás dombvidék ugyanis csak Nagycéténytől és Pozbától délre simul át kisebb homokhátságokkal tűzdelt síkságba. A kistáj nyugati pereme a Nyitra folyó vonalában határozható meg (azon túl már jellemzően kisalföldi jellegről beszélhetünk, beleértve az egyébként szintén nyitrai magyar nagyközséget, Nagykért is), míg keleten a felekezeti determináltság szabott bizonyos értelemben természetes határt, gondolunk itt a Verebélyhez közeli, ám már az egykori Bars megyébe tartozó református és részben nemesi eredetű magyar településekre (a néhai Mohi, továbbá Ény, Garamlök, Töhöl).

E Nyitra és Zsitva folyók menti kistájon manapság nyolc-tíz olyan település van, amely összekötő kapocsnak tekinthető mind a Zoborvidék és a délebbi homogén magyar nyelvterület, mind pedig a Mátyusföld és a Léva vidéki magyarság között. A Verebélytől keletre fekvő Tild és Csiffár mellett történetileg még ide sorolható a kisenemesi Tajna is, ahol azonban a 18–19. század fordulóján már csak két magyar család élt, a Verebélylyel szomszédos Zsitva menti Aha, a Zoborvidékkel közvetlenül határos Nagyhind, Kálaz és Bábindal, továbbá immár a Nyitra folyó bal partján a megyeközpont felé tekintő Nagycétény és Nyitracsehi. E vidéken élők tudatát is befolyásolja a Zobor-hegy tájat uraló, a láthatárt északról lezáró tömbje, kulturálisan pedig az, hogy a közeli Nyitra ezer esztendeje megszakítatlanul püspöki székhely. E települések lakossága – hasonlóképpen a zoboralji falucsoporthoz – az államalapítás óta bizonyíthatóan kontinuuus, és a történelmi múltból két megmaradt középkori temploma (Nagyhind és Nagycétény) is vall. Minthogy e kistáj túlnyomó része még az első bécsi döntést követően is Magyarországhoz tartozott, és az 1945 utáni kitelepítés csak mérsékelten sújtotta, az ott élők körében az asszimiláció igazából csak az elmúlt két-három évtized folyamán gyorsult fel. Jelzésértékű, hogy a manapság vegyes lakosságú Tildre csak 1922-ben költöztek be az első szlovák telepések, és jórészt a szlovák cselédek megtelepedése miatt szlovákosodott el az a Nemespann, ahol manapság mindössze négy magyar család él, a 20. század első felében azonban még kifejezetten nagy táji presztízzsel bíró falu volt.

A már említett, Zobor-hegy uralta táji karaktert egészíti ki az a sokszínű és változatos mikrovilág, amely a szeszélyes kanyargású két folyó-völgyben (Nyitra, Zsitva), a dombhátak déli lankáit megülő szőlőhegyekben, a szőlőhegyeket telepötyöző pincékben és prэшázakban, továbbá a határban és a településeken egyaránt nagy számban előforduló szakrális kisemlékekben (kápolnák, képoszlopok, út menti kereszték) testesül meg. Valamiképpen a felföldi és a pannon kultúrtáj sajátos ötvözetét adja, és néprajzi értékekben a Zoborvidékhez hasonlóan gazdag. Az utóbbi években végzett néprajzi gyűjtőutak során e településeken is archaizmusok, folklórreliktumok hosszú sorát tartalmazó mondahagyományt sikerült még fellelni, nem beszélve az egyéb feljegyzett folklóralkotásokról (archaikus népi imádságok, balladák). Köztük a *Fiúrabolta anya* balladájának-mondájának Nyitracehiben prózában feljegyzett szövegváltozata, a Szent László fakasztotta nagyhindi Királykút mondája, a még a zoboraljinál is gazdagabbnak tűnő legendahagyomány (a Mária-jelenésről, búcsújárásról nevezetes Zsitvaújfalun, Tild, Kálaz), nem utolsósorban pedig a Zoboralját a külső Zoborvidékkel folklorisztikailag tán a legszemléletesebb módon összekötő ama népmonda, amely egy középkori gyökerű rablótörténetet (*Véres kocsmá*) örökít meg. Az eddig ismert nyitraegerencséri, nyitraegersegi és vicsápapáti szövegváltozatok Nyitrától nyugatra lévő különféle helyszíneket jelöltek meg a hátborzongató esetekkel összefüggésben, míg a rablógyilkosságok helyszíneként a Nyitra megyétől délre fekvő falucsoportban az egykori kálazi fogadót említették, azonban az eltérő lokalizáláson túl a történet maga egységes szüzsét követve maradt fenn a zoborvidéki táj magyar falvaiban.

Zoborvidék prózai népköltészete

A magyar népköltészeti kutatások kezdeti korszakának számos szlovákiai magyar vonatkozása ismeretes. A „felhívások kora”-ként emlegetett időszakban, Ráth Mátyásnak köszönhetően a pozsonyi *Magyar Hírmondó* 1782. évi januári számában jelent meg először a népköltészet gyűjtésére buzdító országos felhívás. A 19. század derekán az ipolykeszi születésű Ipolyi Arnold korának egyik legjelentősebb folklórgyűjteményét hozta létre, s ekkor jelent meg a nagykaposi születésű Erdélyi János háromkötetes munkája is, melyet az első magyar nyelvű meséket is tartalmazó gyűjtemény-

ként tartunk számon.¹¹ Ebben az időben láttak napvilágot Mednyánszky Alajos¹², Tompa Mihály¹³, Merényi László¹⁴, majd némivel később Versényi György¹⁵ munkái, s ugyancsak ehhez a korszakhoz kapcsolódik a *Magyar Népköltési Gyűjtemény* megjelenése is. A magyar folklorzstika e szövegközlésre fókuszáló kiadványsorozatának szintén vannak szlovákiai magyar vonatkozásai, többek között itt találjuk a számos feldolgozást megélt és több idegen nyelvre lefordított *A csillagszemű juhász* (ATU 858) meséjének legrégebben feljegyzett típusát. E közismert novellamesét Dessewffy Virginia a Garam vidékén gyűjtötte.¹⁶

A lelkesedésben és eredményekben egyaránt gazdag 19. századi kezdetet hosszas csend követte, a könyv alakú néprajzi irodalom első, szövegfolklórral is foglalkozó honi vonatkozású műve egészen 1979-ig, a Kósa László által szerkesztett *Rozmaringkoszorú* című népköltészeti gyűjtemény megjelenéséig váratott magára. Mint ahogy arra a szerző is felhívja figyelmünket, az akkor „közölt harminc szöveg mintegy háromnegyed része a nyomtatásban előzőleg napvilágot látott meséknek”.¹⁷ Napjainkra ez a helyzet jelentősen megváltozott, az utóbbi három évtizedben számos táji vagy személyi monográfiaként közreadott mese-, monda-, anekdotagyűjtemény, gyűjteményjellegű kiadvány és mesekönyv jelent meg, megteremtve ezzel e gazdag és szerteágazó folklóranyag tudományos szintézisének lehetőségét.

A Nyitra környéki magyar nyelvsziget prózai népköltészetének dokumentálása ugyancsak a 19. század derekán vette kezdetét, Ipolyi Arnold a magyar mitológia rekonstrukciójának reményében történő adatgyűjtésével. Ipolyi folklórgyűjtése barátai, tanítványai, paptársai bevonásával valóságos gyűjtőhálózattá nőtte ki magát, melynek köszönhetően 1846 és 1858 között több mai szlovákiai magyar tájegység mese- és mondaanyaga került feljegyzésre. Kézírtos mese-, hiedelem- és szokásgyűjtésének sajtó alá rendezése és közreadása sokáig váratott magára, a teljes anyag csak

¹¹ ERDÉLYI János, 1846–1847–1848; Uő, 1855.

¹² MEDNYÁNSZKY Alajos, 1821, 43–44; Uő, 1832–1834.; Uő, 1981.

¹³ TOMPA Mihály, 1846; Uő, 1852.

¹⁴ MERÉNYI László, 1862.

¹⁵ VERSÉNYI György, 1895, 123–132., 230–239.

¹⁶ *Elegyes gyűjtések Magyarország és Erdély különböző részeiből*, 1872, 480–487. *Adj' isten egészségére!* című mese.

¹⁷ *Rozmaringkoszorú*, 1979, 589.

2006-ban jelent meg, Benedek Katalin gondozásában, a Balassi Kiadó *Magyar Népköltészet Tára* sorozatában.¹⁸ A gyűjtemény 63 szlovákiai magyar vonatkozású meseszöveget tartalmaz, a Csallóközből (22), Pozsony vármegyéből (3), Nyitra vidékéről (9) és az Ipoly mentéről (29), valamint két Privigyén gyűjtött mesét, mely feltehetőleg a szlovák szóbeliségből lejegyzett anyagot takar.

Ipolyi folklórgyűjteményének Nyitra környékén gyűjtött népmeséit a munkában élen járó Csaplár Benedeknek (Karcsay Géza) köszönhetjük, aki 1852–1853-as nyitrai tartózkodása alatt egyrészt saját maga is gyűjtött, másrészt növendékeit, barátait is erre ösztönözte. Valószínűleg Csaplár hatására kapcsolódott be a gyűjtőmunkába Varsányi Pál is, aki hét mesét küldött Ipolyinak.¹⁹ Sajnos a mesék gyűjtési helyét egyikük sem tartotta fontosnak feljegyezni, mindketten megelégedtek a Nyitra vm., illetve Nyitra-völgy alakban használt földrajzi behatárolással. Mivel Ipolyit elsősorban a beszolgáltatott történetek tartalma érdekelte, így maguk a gyűjtők sem fektettek különösebb hangsúlyt a meseszövs sajátosságainak, a mese nyelvezetének, esetenként még esztétikai értékének megőrzésére sem. A Csaplár és Varsányi által feljegyzett mesék stílusát Kovács Ágnes az Ipolyi-kéziratról írt tanulmányában a következőképp jellemzi: „Csaplár stílusa latinosabb, »irodalmibb«, a népitől távolabb álló, mint Ipolyié.” Varsányi Pál lejegyzéseihez a következőket fűzi: „A mesék stílusa egykorú iskolás fogalmazvány-stílus, szövegek rövid tartalmi kivonata, melyeket a gyűjtő emlékezetből, tehát nem a helyszínen írhatott le.”²⁰ Az általa közreadott mesékben nincsenek párbeszédes részek, nem tartalmaznak mesei sztereotípiákat, mesekezdő, mesezáró vagy átvezető formulákat, a mese-mondó stílusára, állandósult szófordulataira, beszédmódjának sajátosságaira utaló elemeket. Erényük viszont, hogy a jelentős stílusmódosításokkal szemben tartalmukat tekintve nem érzékelhető a szerkesztői beavatkozás, finomítás szándéka. E néhány mesén belül is számos olyan motívum bukkan fel, amely rurális, nyers vagy drasztikus tartalma miatt a későbbiekben közreadott mesékből „kiíródott”, vagy a polgári közizlés által diktált nor-

¹⁸ *A tengeri kisasszony*, 2006.

¹⁹ *Pipa Misó; Az öreg koldus és a jószívű fiú; A három holló; A három fiú; A mostoha-
ány; Egy másik mostohaanya; Halottidézés* (Uo., 205–217). Kovács Ágnes megemlíti,
hogy Varsányi további gyűjtéseket is küldött Ipolyinak, ezek azonban az idők folyamán
elkallódtak, létezésükről csupán Kálmány Lajos feljegyzéséből tudunk (Uo., 41).

²⁰ Uo., 41.

mákhöz tompult. Példának okáért *A mostohaleány* című mesében a varázserővel bíró öregasszonynak emberevő fiai vannak, akik a mese végén szétszaggatják és megeszik a mesehős mostohaanyját és lányát.²¹ A szegény fiú vándorútja közben „egy emberfejből kirakott, s csak egy emberfej nélkül szűkölködő kastélyra akadt”,²² míg *A három holló* című mese tragikus befejezéseként a hollók „darabkákra szétszaggatják” a beszélgetésüket kihallgató legényeket.²³ Csaplár Benedek számos hiedelem és néhány szokás mellett két, Nyitra vidékén gyűjtött mesét küldött be Ipolyinak. E két mese terjedelmesebb, részletesebb és olvasmányosabb, mint a Varsányi által feljegyzettek, mi több, az *Erős Jancsi* című hősmesében az elbeszélő részek mellett megjelennek a párbeszéddek is.²⁴

Az Ipolyi-kéziratban fennmaradt Nyitra környéki kilenc mese mindegyike a tündérmesék műfaji csoportjába tartozik, tipológiailag és tartalmilag egyaránt értékes szövegek. A kézirat első felét alkotó, zömében az északi magyar nyelvterületen gyűjtött mesék kapcsán Benedek Katalin megállapítja, hogy „az északnyugati régióra jellemző a hiedelmeket és csodás eszközöket szerepeltető, ún. nyugatias jellegű mesék nagyobb gyakorisága”.²⁵ A térség nyugatias jellegű meséinek példái között Nyitra vidékéről *A mostohaleányt* és *A három hollót* említi.

Ipolyi népmesegyűjteményének egy részét Kálmány Lajos jelentette meg nyomtatásban, 1914-ben, a *Magyar Népköltési Gyűjtemény* sorozatában. A 128 szöveget tartalmazó kötetben kettő híján ott találjuk a fentebb jelzett Nyitra vidéki meséket is. Kálmány a válogatáson kívül a mesék szövegét is átdolgozta, népiesítette, mivel azokat túlzottan irodalmiasnak, a latin nyelvhasználattal átítatottnak találta. „Itt nem a nép nyelvéről van szó, hanem az iskolázottakéről, mit a rendelkezésül álló kéziratok mindenkor bizonyítani fognak; s ha elvem ellen kénytelen voltam egyiken-másikon változtatni, ez annyiban történt, hogy a latinosságot mellőzve, a mesét a nép nyelvén iparkodtam elmondani. Óvakodtam azonban többet, vagy kevesebbet, szóval mást mondani, mint amit a gyűjtő velünk meg akart értetni.” – idézi Kálmányt a kötet előszavában Sebestyén Gyula.²⁶

²¹ Uo., 214–215.

²² Uo., 211. *A három fiú*.

²³ Uo., 209.

²⁴ Uo., 173–180. *A zöld disznó; Erős Jancsi*.

²⁵ Uo., 15–16.

²⁶ *Ipolyi Arnold népmesegyűjteménye*, 1914, 20.

Ipolyi meséinek megjelenésével egy időben járt Nyitra vidékén Tildy Zoltán, református lelkész, későbbi miniszterelnök, majd köztársasági elnök. Negyedéves papnövendékként 1914–15-ben gyűjtött vegyes népköltészeti anyagot Csilizpatason, Pusztapáton, valamint az egykori Nyitra vármegyéhez tartozó Kismányán és Alsószőlösön.²⁷ A Nyitrától délkeletre, Nagycétény szomszédságában fekvő Alsószőlösön Pócs Lajostól jegyezte fel *Az anyja méhében eladott halászfű* című legendamesét (ATU 756B), mely néhány évvel később az *Ethnographia* hasábjain nyomtatásban is megjelent.²⁸ Az Európa-szerte ismert mesetípus kapcsolatban áll a középkori keresztény legendairóval, központi motívuma az ördögnek ígért fiú pokolbéli utazása, valamint a vezeklő rabló üdvözülése. Kádár, aki élete során 365 embert ölt meg, úgy nyer bűnbocsánatot, hogy emberölő almafabotját a földbe szúrja, és térden csúszva addig hordja rá szájában a vizet, amíg a száraz fa kivirágzik és gyümölcsöt hoz.

Az első Csehszlovák Köztársaság idejében a „szlovenszkoí” magyarság közművelődését segítő Magyar Ifjak Pozsonyi Szövetsége (MIPSZ) műkedvelő baráti kör évkönyvében jelent meg *A csodafurulya* című mese. Tildy lokalizált közlésével ellentétben a Kiss Gabriella által közreadott és átdolgozott meséről csak annyi derül ki, hogy a Nyitra folyó völgyéből származik. Erős fokú stilizációja miatt folklorisztikai értéke jelentéktelen.²⁹ A két világháború közötti időszakban kezdte meg irodalmi és helytörténeti tevékenységét Mártonvölgyi (Martinček) László nyitrai ügyvéd. Néprajzi vonatkozásban az 1941-ben megjelent *Emlékek földjén* és *A regélő Nyitra mentén* című munkái érdemelnek figyelmet. Nyitra vidéke mondanivalóját bemutató könyvei kellő forráskritikával kezelendők, a szájhagyományozott történetek, a történelmi adatok és az írói fantázia egyaránt helyet kap bennük.

Putz Éva fiatal egyetemistaként Arany A. László hatására kezdte el zoborvidéki néprajzi és nyelvjárási kutatásait. Egyéb irányú folklórgyűjtései mellett a lakodalmi szokásokat komplex módon bemutató, úttörő jellegű monográfiájával alkotott maradandót.³⁰ A fiatalon elhunyt gyűjtő 1940 és

²⁷ Vö. Néprajzi Múzeum Etnológiai Archivuma – 580.

²⁸ TILDY Zoltán, 1919, 82–84. Az *Ethnographia*-ban közölt szöveg néhány apró részletében és a mese címében (*Meg se született s már is eladott halászfű*) eltér a kéziratostól.

²⁹ KISS Gabriella, 1922, 91–95.

³⁰ PUTZ Éva, 1943.

1943 között többször is megfordult a vidék falvaiban, főként Zsérén és Kolonban. Vélhetően nyelvjáráskutatás céljából került rögzítésre az a két fennmaradt koloni mese, melyet Sándor Anna, majd később Sándor János jelentetett meg.³¹

Több papelődjéhez hasonlóan Danczi Lajos néhai gimesi plébános nem csak a hitélet terén tett hasznos szolgálatot közösségének. Figyelmet érdemlők falutörténeti, néprajzi és egyháztörténeti adatokkal szolgáló, kéziratban maradt írásai, valamint a folklór hagyományozódásának érdekében kifejtett munkája, melyről a népballadák áttekintése kapcsán esik szó. Kapcsolatban állt a Zoborvidéken, Gímesen megfordult néprajzkutatókkal, így Ortutay mesegyűjtéséről is tudott. „A dalok és mesék gyűjtése állandó folyamatban van. A dalokból sokat összegyűjtött a múlt évek folyamán Vikár László, Ág Tibor, Szíjjártó Jenő. A meséket pedig Ortutay Gyula gyűjtötte és Dr. Sima prof.”³² Lelkipásztori tevékenységének helyszínein, Gímesen, a Felső-Ipoly menti Zsélyen, valamint a Mátyusföldhöz tartozó Vágán egyaránt pótolhatatlan gyűjtő- és kutatómunkát végzett. 1952-től tíz éven keresztül volt Gímes plébánosa, ez idő alatt íródott két vastkos doszsiét kitevő falumonográfiája, *Ghymes község története* címen.³³ Munkája gazdag népköltészeti anyagot tartalmaz, a helyi vokális népzene bemutatásán kívül helyet kap benne a prózaepika is. A közölt mondaanyag főként történeti és hiedelemmondákban bővelkedik, köztük több ritkaságszámba menő szöveggel. Danczi külön fejezetet szentel a népmeséknek, melyek között anekdoták, igaz történetek, nagy erejű emberekről szóló mondák is szerepelnek. Monográfiájának folklorisztikai értelemben vett népmeséit kötetünk függelékeként tesszük közzé.

Ortutay Gyula 1956-os zoborvidéki gyűjtőútja során csupán néhány faluban járt, mégis mindmáig ez az anyag számít a vidék legszámottevőbb népmesegyűjteményének. A gyűjtés körülményeiről, továbbá e sokáig elveszettnek hitt folklórananyag jellegéről és adatközlőiről az alábbi fejezetekben szólnunk részletesen. Ugyancsak a továbbiakban esik szó a Sima Ferenc által megismételt gyűjtésről is. Az alsócsitári születésű nyelvész és egyete-

³¹ SÁNDOR Anna, 1998, 37–38.; SÁNDOR János, 2006, 11–12. E két szerző közlése nyomán tudjuk, hogy Putz Éva *A koldusasszonyról* című mesét Balkó Bányi Erzsébet „Kuruc Őrzi”-től (1910) gyűjtötte, 1941-ben. *A huszár a mennyországban* című legendamese 1942-ben került rögzítésre Pozsonyban, elmondója Polyák Erzsébet volt.

³² DANCZI Lajos, 1953–1964/II., 134.

³³ Uő, 1953–1964.

mi oktató több faluban végzett szisztematikus folklórgyűjtést, főként balladákat, népdalokat és népmeséket rögzített. Behatóan foglalkozott a Nyitra vidéki magyar nyelvjárások kutatásával, 1969 és 1983 között az ő irányítása alatt zajlott a pozsonyi Comenius Egyetem Magyar Nyelv és Irodalom Tanszéke által lebonyolított *nyelvjárásgyűjtés*. Prózaepikai gyűjtéséből csupán egy koloni tündérmese került közlésre, elmondója a kötetünkben is szereplő Bencz Andrásné Brath Mária volt.³⁴

Zoborvidék anyagi és szellemi kultúrájának feltárása terén Morvay Judit végzett beható és alapos terepmunkát. A kiváló kutató elsősorban a népi gazdálkodás, a nagycsalád, a táplálkozás, a viselet, a népi társadalom, az építkezés és a településszerkezet témakörökben gyűjtött adatokat, ám prózai népköltészeti gyűjtése is ismeretes. Morvay 1961 júliusában a Magyar Tudományos Akadémia kiküldetésében egyhónapos tanulmányi úton járt Szlovákiában. Gyűjtőútjáról tett jelentéséből tudjuk, hogy a Csehszlovák Tudományos Akadémia vendégeként szlovák kollégái kíséretében Kelet-Szlovákiában és Árvában is gyűjtött, terepkutatása középpontjában azonban a Nyitra környéki falvak álltak.³⁵ E gyűjtőút során került rögzítésre az a mindmáig közöletlen négy Béden gyűjtött mese is, melyet a kötet függelékeként teszünk közzé. Nem tudni, hogy Morvay kitől gyűjtötte e meséket, elmondójuk valószínűleg azonos azzal az özvegy Gál Ferencnével, akit koloni és gimesi mesemondóival egyetemben Ortutay Gyula 1956-os gyűjtőútja során fényképen is megörökített. Az Ortutay-féle gyűjtésben nem szerepel bédi meseanyag, de valószínűnek tűnik, hogy a többiekhez hasonlóan a bédi asszony is mesemondói erényei miatt került lencsevégre. Morvay kéziratában három terjedelmes tündérmese és egy töredékes novellamese szerepel, melyek minden bizonnyal hangfelvétélről lettek lejegyezve. Csak sajnálni tudjuk, hogy a magnótekercekre és a kézirat folytatására ez idáig nem sikerült rátalálnunk.

Kósa László 1979-ben megjelent népköltészeti gyűjteményének zoborvidéki meséi, egy kivételével, az eddig ismertetett szövegekből lettek válogatva. Új adalékkal szolgál viszont a Kríza Ildikó kéziratot anyagából

³⁴ SIMA Ferenc, 1959/4, 641–643.

³⁵ Vö. Néprajzi Múzeum Etnológiai Archivuma – 7157/1. sz. melléklet, 1–2. Hivatalos tanulmányútja 1961. július 3-tól július 30-ig tartott, a kiküldetés lejártá után még augusztus 17-ig Szlovákiában maradt. Július 15-től gyűjtött a Nyitra környéki magyar falvakban, összesen 16 faluban. A gyűjtőút során 10 tekerces hangfelvételt és kb. 650 db fényképet készített, melyek hollétéről sajnos nincs tudomásunk.

átvett, Gimesen gyűjtött énekes láncmese.³⁶ A tárgyalt tájegység monda-hagyományának reprezentatív válogatását és komplex ismertetését nyújtja Magyar Zoltán monográfiája. A műfaji átjárhatóság példái gyanánt könyvében több tündérmese, Mátyás-mese, novella- és legendamese is szerepel.³⁷ Kolon és néhány környező település „falusi huncutságait”, tréfás hangvételű adomáit, falucsúfolóit, igaz történeteit Sándor János szedte csokorba.³⁸ Munkája javát saját gyűjtése alkotja, kiegészítve azokat Putz Éva, Danczi Lajos és zsérei anekdotagyűjtő kollégája, Dallos László által feljegyzett történetekkel.

Századunk első éveiben jelent meg az a két mesekönyv, melyek szépirodalmi igényű feldolgozásban mutatják be a vidék meseanyagát.³⁹ Mindkét kötet szerzője Ferenczy Anna, a szlovákiai magyar színházi élet közismert színművésze, aki Nyitragerencsén született és nevelkedett.⁴⁰ Nem tudni, hogy az általa átdolgozott mesék alapjául vajon a gyermekkorában, fiatal-sága során hallott történetek szolgáltak-e, azaz az 1930-40-es évek még elő prózaepikai hagyománya, avagy egy későbbi, tudatos gyűjtőtevékenység során megismert folklóranyag. Ferenczy minden bizonnyal nemcsak a mesék nyelvezetén, hanem azok szerkezetén is változtatott. A *Kígyófutó Szép János* című könyvben több olyan mesét is találunk, melyek típus-kombinációi, különféle mese- és mondatípusokat ötvöző redakciói erre a feltételezésre adnak okot. Ilyen az állatok nyelvét értő legény típusú tündérmese és a boszorkánymulatságba keveredett legényről szóló hiedelemmonda kontaminációja (*Sokat tudó Erzsók asszony*), valamint a Krisztus és Szent Péter földi vándorútját bemutató legendamese-füzér (*Az Úr széttekint*). Mesévé alakított hiedelemmonda *A garabonciás gyerek* című történet, gerincét a váltott gyerek hiedelemkörének két jellemző motívuma, az elcserélt gyermek leleplezése és visszaváltása alkotja. Az Ortutay-féle meseanyaggal való összevetés szempontjából *A felfuvalkodott legény* című ijesztőmese érdemel figyelmet. Ortutay kéziratában e mese *A büszke vőlegény* címmel szerepel, eddigi ismereteink szerint *A megbántott koponya* típus (ATU 470A) helyi variánsa, mely immár több szövegváltozatban is

³⁶ *Rozmaringkoszorú*, 1979, 360–362.

³⁷ MAGYAR Zoltán, 2002.

³⁸ SÁNDOR János, 2006.

³⁹ FERENCZY Anna, 2001; Uő, 2002.

⁴⁰ Ferenczy Anna irodalmi tevékenységéről lásd: FEHÉR Sándor–FEHÉR PINDES Ivett, 2012, 230.

ismeretes. A Gimesen gyűjtött textus szűzsége a következő: A büszke legény a temető mellett dolgozva jókedvében meghívja a halottakat a lakodalmára, akik legnagyobb meglepetésére el is jönnek. Hajnalban távoznak, és szintén vendégségbe hívják őket. Az ifjú pár az útra kelés előtt a paptól és a javasasszonytól kér tanácsot. Egy síron keresztül leereszkednek a halottak birodalmába, náluk vendégeskednek, s hazafelé indulván kis híján ottvesznek.⁴¹ A Ferenczy-féle változatban a büszke legény tizenkét akasztott zsványt hív meg a lakodalmába, akiket az Akasztódombon járva minden alkalommal elver az ostorával. A halottak ez esetben is eljönnek a lakodalomba, ám a viszontmeghívás motívuma itt elmarad, s hangsúlyt kap a bosszúállási szándék. Változik a tanácsadó személye is, egy vén boszorkány segít a vőlegényen, ő tárgyalt a halott zsványokkal, így a büszke legényt nem éri baj, és megmenekül.

Nehéz eldönteni, kinek íródott *A furfangos kondás* című kötet. Küllemét tekintve egyértelműen gyermekeknek készült mesekönyvről van szó, ám a tíz meséből álló válogatás között bőven találunk pajzán és obszcén témákat is. A kikapós leányt megleckézető „kétfarkú” legény (*A furfangos kondás*), a feleségét hálótársnak eladó kapzsi bíró (*A pórul járt bíró*), a saját székletének megevésére kényszerített katona (*A megszorult katona*) története már jóval túllép az alcímben jelzett pajkos mesék kategóriáján. A kötet további tréfás meséi, falucsúfoló történetei már sokkal inkább a műfaj „klasszikus” témáiból merítenek: az emberi leleményesség, furfangosság, agyafúrtság vagy ennek ellenpólusa, a butaság, az együgyűség kerül bennük kidomborításra. Ez utóbbi tulajdonság egy egész faluközösségre való kivetítése a rátótiádák egyik jellemezője. Ennek megfelelően az „egyik zoboralji falucska” lakói a földesúr tanácsára szalonnával zsírozzák a földet, másutt pedig az ördög tojásának vélnek egy elvesztett zsebórárt, „ketyegő fenét”, melyet apró darabokra zúznak.

Zoborvidék gazdag népköltészeti hagyományát napjainkban főként a revival-folklórmozgalmak tartja életben, az organikus formák helyébe a szervezett, tudatos hagyományápolás lépett. Magunk 2007-ben nyolc Nyitra vidéki településen gyűjtöttünk prózai népköltészeti anyagot, a Nyitra és Verebély közvetlen földrajzi közelségében és vonzáskörzetében talál-

⁴¹ A mese, tartalmának valóságjellege, valamint a benne szereplő holtak megjelenítése okán tartalmi és formai tekintetben is szoros kapcsolatot mutat a hiedelemmondákkal.

ható magyalakta falvakban.⁴² Legutóbb 2017-ben Gimesen és Kolonban végeztünk kiegészítő gyűjtéseket, Ortutay Gyula és Sima Ferenc egykori mesemondói emléke után kutatva. A véletlen hozta találkozásnak köszönhetően ekkor ismertük meg Kolonban a 84 esztendős Balkó Veronikát, akinek meglepően gazdag és sokrétű prózaepikai repertoárja, ízes tájszólása és derős habitusa az egykori mesemondó alkalmak hangulatát idézte vissza számunkra. A nem várt gyűjtői siker ellenére s a recens gyűjtések lehetőségét és fontosságát hangsúlyozva nem árt tudatosítani, hogy napjainkban az efféle „felfedezések” a ritkaságszámba menő kivételek közé tartoznak.

A zaborvidéki népballadák áttekintése

A Nyitra környéki magyar nyelvsziget folklórájának legdominánsabb s egyben leginkább kutatott részét a vokális népzene alkotja. A térség első jelentős népdalgyűjtése Kodály Zoltán nevéhez fűződik, aki 1906 és 1917 között tizenhárom településen 904 dallamot jegyzett fel vagy rögzített fonográfhengerre. Őt követően számos hazai és magyarországi néprajzkutató, önkéntes néprajzi gyűjtő járt hasonló céllal Zaborvidéken. A számos lehetséges példa közül csupán egy eklatáns: Ág Tibor népzenekutató ötvenöt év gyűjtőmunkája során ötezer népdalt rögzített e falvak magyarságának körében.⁴³ E rendkívül gazdag folklórányag legarchaikusabb részét a lakodalmi dalok, virrasztóénekek, szentiváni énekek, a kiszehajtás és vilلözés dalai, azaz a szokásokhoz kötődő dallamok, valamint a népballadák alkotják. A zaborvidéki régi stílusú dallamanyag erdélyi dallamkinccsel való párhuzamát több kutató is hangsúlyozta. Balladáskötetében Ág Tibor külön fejezetet szentel e párhuzamok bemutatásának,⁴⁴ Arany A. László szintén megállapítja, „hogy a szöveg és dallam művésziessége szempontjából csak a székely és a többi peremövezeti népballadák vetekedhetnek a nyitravidékivel”.⁴⁵

⁴² Terepkutatásaink során Aha, Bábindal, Csiffár, Kálaz, Nagycétény, Nagyhind, Nyitracehi és Tild települését felkeresve 220 folklórszöveget gyűjtöttünk.

⁴³ Vö. Ág Tibor, 2007, 167.

⁴⁴ Uő, 2001, 14–16.

⁴⁵ *Nyitra vidéki népballadák Arany A. László hagyatékából*, 2009, 30.

A zoborvidéki balladaanyag néhány értékes darabját elsőként Kodály Zoltán adta közre,⁴⁶ de a vidéket érintő népzenei tárgyú kiadványok, tanulmányok szinte mindegyikében találunk e műfajra vonatkozó adatokat vagy dallamközléseket. Az 1940-es évek első felében a nyelvjáráskutató Arany A. László és munkatársai végeztek itt jelentősebb népköltészeti kutatást, azonban a gyűjtés éveiben megjelent nyúlfarknyi mutatványtól eltekintve⁴⁷ kéziratuk megjelenése egészen 2009-ig váratott magára. Liszka József szerkesztésében látott napvilágot az elkallódottnak hitt néprajzi anyag balladákat bemutató része, kiegészülve a gyűjtés során készült fényképekből való válogatással.⁴⁸ A könyv alakú néprajzi irodalom további forrásai a már említett Ág Tibor, és a vele szorosan együttműködő nyelvész, Sima Ferenc⁴⁹, valamint Szíjjártó Jenő⁵⁰ zeneszerző és karnagy nevéhez fűződnek.

A térség balladáinak egyik legtöbbet emlegetett és egyben leginkább vitatott darabja *A falba épített feleség* típusú ballada, melynek „felfedezése” kisebb szenzációnak számított. A magyar balladaköltészet egyik legismertebb darabjáról lévén szó, a történet ismertetése helyett csupán a felmutatott építőáldozat motívumának helyi redakciójára térünk ki. Egyes változatokban az építőmester feleségének elégetése és hamvainak mésszel való összekeverése szerepel, míg egy pogrányi változat szerint „gyöngye asszonyvérrel” kellett a meszet keverni Déva vára sikeres megépítése érdekében. Ág Tibor szerint e ballada helyi felbukkanása az erdélyi párhuzamokat alátámasztó újabb bizonyíték.⁵¹ Liszka József fölvetése szerint viszont a Kőműves Kelemen balladája viszonylag kései felbukkanásának (1960 táján) egyik lehetséges magyarázata a 20. század során végbemenő folklorizáció. Liszka, a ballada legújabb kori terjedését példázva, felhívja figyelmünket az erdélyi idénymunkások kultúráközvetítő szerepére, fölvázolja a ballada lehetséges terjedési útját, valamint vizsgálja a nyomtatott források közvetítő szerepét is. Véleménye szerint a viszonylag kései helyi folklorizáció tényét támasztja alá, hogy Kodály Zoltán 20. század eleji zoborvidéki gyűjtéseire hasonlóan Arany A. László, Manga János és Vikár László

⁴⁶ KODÁLY Zoltán, 1907.

⁴⁷ PUTZ Éva, 1944. A mutatvány mindössze egy balladát (*A halálraitélt húga*) tartalmaz.

⁴⁸ *Nyitra vidéki népballadák Arany A. László hagyatékából*, 2009.

⁴⁹ ÁG Tibor–SIMA Ferenc, 1979; ÁG Tibor, 2001.

⁵⁰ *Virágok vetékedése*, 2008. Szíjjártó Jenő Nyitra környékén tizenegy helységben 280 dallamot gyűjtött, köztük tizenhárom balladát.

⁵¹ ÁG Tibor, 2001, 84–96.

gyűjtései során sem került elő a szóban forgó ballada, illetve hogy hiányzik belőle a népköltészeti alkotásokra jellemző aktualizálás. A ballada zoborvidéki variánsaiban ugyanis minden esetben Déva vára szerepel.⁵²

Kuriózumnak számít Szabó Kata balladája, melynek eddigi egyetlen ismert magyar változata Gimesről került elő. Vargyas Lajos szerint a *Vétes-sék ki szóló szívem* címen jegyzett ballada szoros kapcsolatban áll a francia balladaanyaggal, központi motívuma, a boldogtalan szerelmes szívének kivétele és a kedvesének való elküldése jellegzetes középkori témát takar.⁵³

Ugyancsak a szerelem, házasság tematikája köré csoportosul a zoborvidéki régi (középkori) balladák jelentős része is, általában be nem teljesült módon, esetenként drámai hangvételben. Csábitásról szól *Az elcsalt menyecske* és a *Csudahalott*, melyben a szerelmes legény (Bálint vitéz) úgy csalja magához kiszemelt kedvesét (szíp Ilonát), hogy halottnak tette magát. A szerető elnyerésének motívuma szolgál a *Révészek nótája* vezérfonalául is: egy asszony a folyón való átkelésért cserébe egyre többet kínál a révésznek, míg végül saját lányát ajánlja fel. Fodor Katalina (egyres változatokban Idolka, Idorka) áldott állapotba való kerülését fedi fel *A székenbe esett lány* balladája, s tragédiába torkollik Szabó Vilma (Horvát Lidi) szerelme, aki saját gyermekei gyilkosává válik (*A háromszoros magzatgyilkos*). A családi életben megbúvó feszültségből, a szülők által kényszerített házasságból fakadó tragédia az *Anyai átok* és a *Halva talált menyasszony* típusú balladák ihletője. Ritka típusnak számít a házastárs halálhírére tovább mulató férj/feleség története (*A rossz feleség/férj*) és a *A bagoly asszonyka* balladája, melynek homályos értelmű szövege házasságtörési történetet sejtet. Európa-szerte ismert típus *A szeretet próbája*, a magyar redakciókban szereplő kígyóval való próbatétel motívuma Vargyas Lajos szerint magyar sajátosság.⁵⁴ Zoborvidéken, más tájak változataival egyezően, a szolgálégény kebelére mászó kígyót sem anyja, sem apja, sem rokonai nem hajlandók eltávolítani, végül szeretője segít rajta. Az önzetlen szeretet és az önfeláldozás további példája Fehér Anna esete, aki érintetlenségét áldozza fel börtönbe zárt bátyja (Fehér László) szabadon bocsátásáért (*A halálraitélt húga*). A síron túli anyai szeretetről szól a *Három árva* balladája. E balladatípussal kapcsolatosan érdekes adalékot közöl Ág Tibor,

⁵² LISZKA József, 2013, 115–139.

⁵³ VARGYAS Lajos, 1976/II, 418–420.

⁵⁴ Uő, 1979, 161.

aki az alsóbodoki magyarság körében 11 versszakos formában találta meg a ballada szlovák változatát, melyet a helyiek a szomszédos szlovák község (Lapás) lakóitól tanultak. Érdekes módon a ballada magyar változatát nem ismerték.⁵⁵ Itt jegyezzük meg, hogy a szlovákiai magyarság körében csak a Zoborvidéken ismert *Révészek nótájának* szlovák változatát Kodály 1907-es gyűjtőútja során vicsápapáti magyaroktól rögzítette.⁵⁶

A társadalmi különbségekre, a szegények és a gazdagok ellentétére játékos, már-már vidám hangnemben reflektál az országot álrühában járó, feleséget kereső *Házasuló királyfi* balladája. Jóval komolyabb hangvételű *A halálra táncoltatott lány* esete, melyben a szegény, lenézett legény halálig való táncoltatással áll bosszút a dölyfös Sági bíróné lányán. Figyelmet érdemlő a ballada epikus formában feljegyzett változata is, bár a szó klasszikus értelmében nem tekinthető prózaepikai szövegnek.⁵⁷ Ez a változat az Arany-féle balladagyűjtésből került elő, helymegjelölés nélkül. Arany észrevétele szerint „több balladának gyakran csak a töredékét ismerik a nótafák. Ilyenkor prózai befejező mondatlal jelentik be a ballada tragikus kimenetelét.”⁵⁸

A Nyitra vidéki magyarság körében a 18–20. századi ponyvaballadák közül hat típus ismert (*Templomkerülő, A kiirtott kocsmáros család, A gróf és az apáca, Az öngyilkos szeretőgyilkos, Az öngyilkos elhagyott szerető, Vadász és lánya*), a betyárballadák közül ugyanennyi. Az egész magyar nyelvterületen elterjedt balladatípusokról van szó, ennek megfelelően a megénekelte betyárok is az országos hírűek sorából kerülnek ki (*Zöld Marci, Bogár Imre*). Nincs bennük helyi lokalizáció, a közsímsmert változatokkal egyezően Csali Pista (Német János) lova a Bakony erdőben botlik meg, az utazólevél helyett revolverét elővevő betyár a Tisza partján alszik el, a „nem messze lévő” Kismargitkán mulat a magányos betyár. Ezzel szemben az új balladák között több olyat is találunk, melyek ugyancsak általánosan ismertek, de előadók a bennük foglalt esetet közeli, általuk is ismert földrajzi helyhez kötik. *A cséplőgépbe esett lány* balladájában Barscska (Barsbarscska), Vágnánás (Nána?) és a verebélyi pusztá kerül szóba, a fonóba induló lány gyilkosságát Vicsápapátira és Tornócra lokalizálják (*A meggyilkolt fonólány*), az elhagyott szerető öngyilkossága pedig „Hont megye falujában”

⁵⁵ ÁG Tibor, 2001, 119. Sajnos a szerző Nyitra vidéki népballadákat bemutató kötetében a szlovák változat nem kerül közlésre.

⁵⁶ Uo., 152.

⁵⁷ *Nyitra vidéki népballadák Arany A. László hagyatékából*, 2009, 58.

⁵⁸ Uo., 14.

történik (*Az öngyilkos elhagyott szerető*). A Kolon és Geszte közötti Pelésin bekövetkezett tragédia inspirálta azt a helyi balladaváltozatot, mely több közismert új balladás énekből lett összerakva.⁵⁹

Túlhaladva a klasszikus értelemben vett átadás-átvétel törvényszerűségén, egyes balladák, szokásdallamok terjedése esetében a folklór hagyományozódásának másodlagos, szervezett formája is kimutatható. Ág Tibor *A bagoly asszonyka* című ballada ismertetésénél írja, hogy jómaga is kétkedett, mikor Sima Ferenc 1957-ben egy 16 esztendőös lánytól a ballada sokkal terjedelmesebb változatát gyűjtötte fel, mint az eddig lejegyzettek voltak. Mint kiderült, Danczi Lajos gimesi plébános az 1950-es évek második felében balladaestet/-esteket(?) szervezett, melye(ke)n helybéli fiatalok adták elő az idősektől megtanult balladákat. Ág a ballada utóéletének tisztázása érdekében felkereste Danczit, aki szerint egy Macskai nevezetű idősebb gimesi férfi tanította meg a fiataloknak.⁶⁰ Vélhetően Danczi tudatos ösztönzése áll a háttérben a Vikár László 1956-os gyűjtőútja során tapasztalt esetnek is. A zenetudós gyűjtési beszámolójában megemlíti, hogy Gimesen „a fiatalság megtanulta az öregektől, és elő is adta a régi szentiváni dallamokat egy színdarab keretében. A siker, mint mesélték, rendkívüli volt. Az előadást többször meg kellett ismételni.”⁶¹ Az egyre erősödő népművészeti mozgalom inspirálta az alsóbodoki Holecz Ferencné Gyepes Ilonát is, aki saját repertoárja bővítése gyanánt tudatosan tanulja a környékbéli falvak balladáit és népdalait.⁶² Az említett példáknál feltehetően jóval több olyan eset létezett, melyek tudatos ráhatással, némiképp mesterségesen hosszabították meg az egyes folklórműfajok közösségen belüli jelenlétét, esetünkben a zaborvidéki balladákét.

Ortutay Gyula zaborvidéki gyűjtőútja

A magyar folklorisztika történetében kevésbé ismert, hogy a fiatal Ortutay már az 1930-as évek második felében megfordult számos felföldi tájegységben. A Rádió irodalmi lektoraként sikerült meggyőznie Kozma Miklóst,

⁵⁹ ÁG Tibor, 2001, 217–218.

⁶⁰ Uo., 131.

⁶¹ VIKÁR László, 1958, 418.

⁶² Vö. TARI Lujza, 2010, 62.

az intézmény akkori elnökét, hogy pénzzel és a Rádió technikai eszközeivel támogassa a magyar népzene, népköltészet és általában is a népi kultúra megőrkötését. E gyűjtőutakat Lajtha László irányította, azonban Ortutay maga is sokat járt terepre, a szokásos nyírségi, szabolcsi kiszállásokon kívül a róla írt életrajzi kötet szerint ezekben az években eljutott a néhai Nyitra, Bars és Hont megyék számos falujába, köztük a Zoboraljára is.⁶³ Mint azt a kutatóintézeti munkatárs, Paládi-Kovács Attila írja, ezeken a felföldi utakon „Manga János szlovákiai magyar tanító volt segítségére, az ő motorkerékpárján utaztak. A gödrös makadám utakon megtett rázós utazásait sokszor emlegette Mangával összekerülve [együtt dolgozva a Néprajzi Kutató Csoportban] még az 1970-es években is.”⁶⁴ Ortutay ugyanis nemcsak jó énekeseket, hanem kiemelkedő tudású elbeszélőket, mesemondókat is keresett – ránk maradt feljegyzések híján azonban nem tudhatni, hogy milyen sikerrel.

A háború és az azt követő közéleti, politikai szerepvállalás hosszú időre elodázta a felföldi terepmunka folytatását, és általában is a néprajzi gyűjtéseket. Miután 1950 februárjában felmentették miniszteri tisztségéből, és 1953-ban a parlamenti képviselősége is megszűnt, ideje adódott újra a hosszú évekre félbemaradt tudományos kutatásokra. Ekkor fejezte be Fedics Mihályon kívül másik jeles szabolcsi mesemondója, Lacza Mihály repertoárjának a megőrkötését, mely gyűjtés azonban maig kiadatlan. A 1950-es évek első felében megélénkülő csehszlovák–magyar néprajzi kapcsolatok révén (az akadémiát, egyetemet, múzeumokat felölelő csereegyezmény keretében) Ortutay több alkalommal is járt Csehszlovákiában, elsősorban különféle néprajzi tanácskozásokon Pozsonyban, Prágában és Brűnben. *Naplójának* feljegyzései szerint 1955 tavaszán Prágában volt, ahol Jaromír Jech kalauzolta őt.⁶⁵ Egy október 24-i bejegyzés szerint ugyanezen év szeptemberében és októberében Brűnben voltak hivatalos megbeszélések, és a szlovák kollégák (például Jan Mjartan) még az ősz folyamán viszonzózták a látogatást.⁶⁶ 1956. március 31-én Zdeňka Jelínková és Oldřich Sirovátka

⁶³ PALÁDI-KOVÁCS Attila, 1991, 62–64.

⁶⁴ Uo., 64.

⁶⁵ ORTUTAY Gyula, 2009, 63–64. Az 1955. július 30-án írt visszaemlékezése szerint április 15-én történt ez. Gyűjtőfüzetének tanúsága szerint azonban rosszul emlékezett, ugyanis a prágai tartózkodásra május 11–15. között került sor, az egész csehszlovákiai kiküldetés pedig több mint két hétig tartott.

⁶⁶ Uo., 75–76.

Brünnből, Jaromír Jech Prágából jött hozzá látogatóba,⁶⁷ az 1956. június 2-i naplóbejegyzés szerint pedig május végén egy folklorisztikai konferencián vett részt Prágában. „Éppen egy hete érkeztem haza Prágából” – írja, továbbá hogy: „s megírom majd a prágai szép napokat”.⁶⁸

A szlovák és cseh kollégákkal kötött barátságok révén 1955 májusában falusi kiszállásokra, közös gyűjtésekre is sor került. Mint azt a hazaérkezését követő napokban papírra vetett és a *Szabad Nép* május 22-i számában megjelent *Mátyás király és Kossuth Lajos nyomában* című írásában megörökítette,⁶⁹ Oldřich Sirovátkával és Olga Hrabalovával a morvaországi Ivančicében munkásfolkloort gyűjtött, azonban ezen út alkalmával elsősorban a Mátyás király és Kossuth Lajos alakjához fűződő hagyományok nemzetekfelettsége érdekelt, e célból találkozott Jan Komorovskýval, aki az igazságos királyról szóló szlovák epikus történetek gyűjtésével és feldolgozásával foglalkozott ezekben az években.⁷⁰ Bizonyára a Jugoszláviával megromlott hivatalos kapcsolatok adják a magyarázatát annak, hogy a rendkívül kiterjedt szlovén Mátyás-hagyományokat Ortutay nem kutatta érdemben, noha Ivan Grafenauer néhány évvel korábban kiadott, témába vágó kötetét⁷¹ ismerte. Ez út alkalmával jutott el a morvaországi Halenkova is, ahol a brünni kollégák megismertették egy odaválói jeles mesemondóval, Jan Merkával. E látogatást Ortutay az említett néprajzi esszéjében is megörökítette:

„Merka kedvesen, barátságosan fogad szépen, ízlésesen berendezett lakásban. Ő még nem szakad el a paraszti lélettől, de gyermekeit már mind úgy nevelhette, hogy orvosok, mérnökök, tanárok lehettek. Befűtik a szobát, sütik a finom kolbászos rántottát, s elkezdjük hallgatni a szép meseszót. Merka barátunk fel-feláll, elevenen gesztikulál, néha hamiskásan ránk villantja a szemét – maga is élvezi a mesemondást, s éppen nem zavarja a jegyezgetésünk. Mond olyan tréfás meséket (például a lusta feleségét megterhelő férjről), amit mi is ismerünk, aztán elmond egy történetet István királyról, a magyarok királyáról. Ez a mese valójában Mátyás királyról szól. Mátyás-mese: hogyan választották Mátyást, a szegény jobbgyfiút ki-

⁶⁷ Uo., 106.

⁶⁸ Uo., 109.

⁶⁹ *Szabad Nép*, 1955. május 22. Közli még: ORTUTAY Gyula, 1960, 329–334.

⁷⁰ Vö. KOMOROVSKÝ, Jan, 1954; 1955; 1957.

⁷¹ GRAFENAUER, Ivan, 1951.

rállyá. A jóslat azt mondta, az lesz a király, aki vasasztalról eszik. S hát a szegény jobbágyfiú az ekén üldögélve ette sovány ebédjét, az eke vasa volt a vasasztal – így rászállt a korona, hiába acsarkodtak az urak. Ez a híres mesei történet (ne fürkésszük most eredetét, elágazásait) általában e népek körében Mátyás nevéhez fűződik, de tudjuk, hogy néhány cseh és morva történetben a magyar István király nevére mondják el. De ez után a történet után a mi mesemondónk csak úgy sorjázza azokat a történeteket, amelyek magyarokról, a magyar és morva nép kapcsolatairól, az urakról és a szegény parasztokról, a szegényekért harcoló betyárokról szólnak.

Így kezdődött a mi kedves vendéglátó gazdánknál a Mátyás-mesék sora, s ezután hallhattam tréfás szerelmi történetet Mátyásról.⁷²

Ortutay gyűjtési füzetében 1955. május 2-i dátummal említettik a szlovákiai Liptókokován (Liptovská Kokava) tett látogatás, amelyről az idézett írásban röviden szintén megemlékezett: „Liptovka-Kokován egy öreg féllábú bacsa (a pásztorszállítás vezetője, ahogy mi mondanánk: számadó juhász) olyan mesét mondott Mátyás királyról, amit eddig még sem a magyar, sem az összehasonlító anyagból nem ismertünk.”⁷³ Sajnos Ortutay e típusnak még a szüzséjét sem írta le, és mivel a kéziratos hagyatékában sem találni nyomát, bizonyára nem jegyezte fel azt.

Az 1955. májusi gyűjtőút magyarlakta vidékekre is elvezetett. Május 6-án már Kassán tartózkodott, és az ekkor megismert Görcsös Mihály kalauzolásával az azt megelőző napokat a Tornai-karsztvidéken töltötte. Május 4-én Tornagörgön, másnap Szádelőben és Méhészen járt és végzett folklórgyűjtéseket. A méhészi látogatás kapcsán tett említést az általa mesemondóként jellemzett 75 éves Demeter Ferencsel való találkozásról, aki a szlovák népi hősről és nevezetes betyárról, Jánosikról mondott neki történeteket.⁷⁴ E méhészi látogatásra – a családi szájhagyomány örökségeként – négy évtizeddel későbbi tornai folklórgyűjtő utunk alkalmával még jól emlékeztek,⁷⁵ az Ortutay által hallott történetfüzér egy változatát pedig a magyarországi Szögligeten hat esztendővel később Paládi-Kovács Attila is feljegyezte.⁷⁶

⁷² ORTUTAY Gyula, 1960, 333–334.

⁷³ Uo., 334.

⁷⁴ Uo.; ORTUTAY Gyula, 1966, 269.

⁷⁵ MAGYAR Zoltán, 2001, 305. Az említett Demeter Ferenc Szepsin élő, hasonló nevű fia, aki az 1990-es évek közepén a Magyar Néprajzi Társaság pályázati felhívására környékbeli mondagyűjtéseket is végzett.

⁷⁶ PALÁDI-KOVÁCS Attila, 1999, 279.

Ortutay Gyula e 1955. májusi rövid Kassa-környéki kiszállás óta folyamatosan készült egy nagyobb szabású dél-szlovákiai gyűjtőútra. Ezen terve minden bizonnyal már az 1956. tavaszi hivatalos csehszlovákiai látogatások alkalmával is szóba került, ugyanis az 1956 kora őszen megvalósuló kiküldetés a fogadó fél által gondosan előkészítettnek tűnik. Ortutay egy későbbi munkatársának visszaemlékezése szerint a tervezett terepmunka előtti hónapokban módszeresen áttekintette a bejárni kívánt vidékekkel kapcsolatos, továbbá a Szlovákia területére vonatkozó addigi folklórgyűjtéseket, előzetes munkatervet dolgozott ki, amelyben az szerepelt, hogy elsősorban meséket és balladákat szeretne gyűjteni.⁷⁷ A *Napló* 1956. szeptember 9-i bejegyzésében már a közelgő indulásáról írt: „Szerencsére egy hét múlva, szept. 17-én utazom Csehszlovákiába jó egy hónapnyi, 40 napi gyűjtőmunkára. Ez alatt az idő alatt lezajlik a Hazafias Népfrent országos értekezlete, s majd megtalálják a megfelelő emberüket. Alig várom a vonat indulását.”⁷⁸ Az indulásra végül is – itthoni elfoglaltsága miatt – egy nap késéssel került sor. Mint azt hazaérkezését követően írta: „Úgy kezdődött, hogy szept. 18-án reggel elindultam Pozsonyba, s jó nagy késések után meg is érkeztem vagy fél ötre. *Mjartanék* vártak – s a többit megírtam napról napra pár soros feljegyzésben. Arra most aztán sem kedvem, sem időm, hogy részletezzem ezeket a feljegyzéseket. Gyönyörű, eredményes út volt – egyik legszebb, legfárasztóbb gyűjtőutam...”⁷⁹

Annyi bizonyos, hogy a tervezettnél egy héttel rövidebb csehszlovákiai utazás programokban gazdag és eseménydús volt, ám a kint töltött 31–32 napnak alig harmadát töltötte valóban a terepen. Szeptember 18–19-én, 23–24-én, október 2-án, 5–6-án és 9–10-én Pozsonyban, 11–18-ig pedig Prágában tartózkodott, szeptember utolsó napjaiban a Magas-Tátra aljába (Poprád, Zsgyár) is ellátogatott, sőt a zoborvidéki gyűjtésekre is nap mint nap a pozsonyi szállásról indulva (és este oda visszaérkezve) került sor. Állomásozó terepmunkának tehát még a legtöbb időt felölölő zoborvidéki gyűjtés sem mondható.

A fő cél mindazonáltal jól láthatóan Zoboralja népköltészeti hagyományainak a vizsgálata és megörökítése volt. A *Napló*ban is említett jegyzetek (valójában noteszlapokon ceruzával írt szűkszavú feljegyzések) szerint a

⁷⁷ Filep Antal szóbeli közlése (Magyar Zoltán gyűjtése, 2016. október 21.).

⁷⁸ ORTUTAY Gyula, 2009, 121.

⁷⁹ Uo., 122.

zoborvidéki gyűjtésekre szeptember 20–22. között, majd a kelet-szlovákiai körútról Pozsonyba visszatérve, október 3–4-én és 7–8-án került sor. A folklórgyűjtés többnyire a tájegység két néprajzilag is jeles településén, Kolonban és Gimesen, illetve némiképp sajátos módon a közeli megyeszékhelyen, Nyitrán folyt, de mindjárt az első két nap eljutott a „hegyen túli” Menyhére és Bédre is, a Zoboralján töltött utolsó napon pedig Barslédecet is felkereste.

Az említett kelet-szlovákiai körútra a noteszlapok alapján szeptember 25. és október 2. között került sor. Sem Kassára, sem a Szoroskótól keletre fekvő tornai részekre ez alkalommal nem tért vissza, ellenben Gömörben számos helyre eljutott. A gyűjtési feljegyzések szerint szeptember 26-án a szlováklakta Kietén és a medvesalji Gömörpéterfalván, 27-én pedig a Mátyás-hagyományokról nevezetes Sajógömörön járt (egy, az Ortutay-hagyatékban található fotón a nevezetes szőlőkapáltatás helyszínéeként számon tartott várhegyet is megörökítette, mint arra a fénykép hátoldalának megjegyzése utal). A szállása ez utóbbi gyűjtések ideje alatt Rimaszombatban, majd két napig Rozsnyón volt, ahonnan 30-án a karsztfennsíkon fekvő Szilicére és Borzovára, majd október 1-én a csermosnya-völgyi Kiskovácsvágására és Lucskára is ellátogatott (bizonyára Bálint Sándor instrukciói alapján, aki 1940-ben gyűjtött ez utóbbi településeken).⁸⁰ Ortutay ottjártáról valamivel később a tánckutató Takács András borzovai adatközlői is említést tettek.

A három részletben összesen hét napot felölelő zoborvidéki gyűjtések „dokumentációja” a már többször említett noteszlapokon is meglehetősen szűkszavú. A pozsonyi szállásról a szlovák néprajzi intézet által kirendelt autóval szállították ki reggelente a magyar néprajzkutatót a „terepre”, ahonnan a késő délutáni órákban vagy este vitték vissza. Bár például mindjárt az első zoborvidéki napon (szeptember 20-án) arra panaszkodik a feljegyzésében, hogy a tervezett reggeli nyolcas indulás helyett csak délelőtt tíz után jött az autó, és a bejárni kívánt vidékre csak délután érkezett meg. Mint a nap krónikájában írja: „Menyhén kezdtük, a gyűjtés lassan indul; előtünk pár napja Vikár László járt Bpest-ről Kodály gyűjtése után.”⁸¹ Első zoborvidéki adatközlője egy helybeli, 81 éves asszony volt, akitől öt mesét vett fel a minifonra. A gyűjtés azonban akadozva haladt, legalábbis egy másik

⁸⁰ Vö. Néprajzi Múzeum Etnológiai Archivuma 7746., 7750.

⁸¹ Vö. VIKÁR László, 1958.

feljegyzésében arra panaszkozik, hogy egy további megkérdezett elmondott ugyan egy Mátyás-mesét is, ám „rosszul”. Az aznapi utolsó terepbejegyzés: „Átme gyünk Béd községbe, itt több mesemondó is van – holnap me gyünk hozzájuk.”

Szeptember 21-én már erre az előző nap késő délutánján előkészített terepre tért vissza, de a noteszlap szerint e napon Bédén kívül Menyhén és Szalakuszon is megfordult. Bédén „Gál néni⁸² 14 mesét mondott” – írja, hozzáfűzve, hogy „ő a legtehetségesebb mesemondó”, valamint a már 20-án is megszólaltatott menyhei asszony. Feljegyzései szerint e két faluban mondákat is gyűjtött, ellenben ismét arra panaszkozik, hogy „Mátyás-hagyomány szinte semmi”. Az előzmények és a gyűjtés kapcsán fennmaradt folklórányag alapján ez Ortutay visszatérő kérdése volt – megválaszolhatatlan kérdés persze, hogy miért vélte úgy, hogy a Zoborvidék folklórja gazdag a Mátyás királyról szóló narratív hagyományokban. Bizonyos szempontból egyébként az, hiszen a máig legteljesebb vonatkozó táji szövegfolklórgyűjtés változatos Mátyás-hagyománykört tárt fel e vidéken,⁸³ azonban helyi vonatkozású adatra, helyi mondára Ortutay alig akadt, pedig e tájon ilyenek is szép számban léteznek. Aznap este kilencre ért vissza Pozsonyba, és rezignáltan jegyezte fel a noteszébe, hogy máris hiányzik neki a budapesti Lukács fürdő.

A harmadik gyűjtési napon jutott el Ortutay a voltaképpeni Zoboraljára, azaz a hegység déli lábánál található településekre. Nyitráról a Kodály Zoltán által megörökített népdalról (*A csitári hegyek alatt*) nevezetes Alsócsitáron keresztül érkezett meg Kolonba, majd tovább Gímesre. Ez utóbbi faluhoz közeledve megcsodálta a távolban felmagasló Ghymes várát is. Gímesen újra rámosolygott a gyűjtői szerencse. „Sok hiábavaló kutatás után – írja – egy kedves öreg mesemondó nénire akadtunk, aki még ördögös történeteket is tudott (de a tehenrontásról hallani sem akart).” Internacionalista meggyőződése ellenére Ortutay is felfigyelt a vidék magyarságát sújtó negatív tendenciákra: a magyar iskola esetenkénti hiányára, a zoborvidéki falvak egy részében már ekkor megkezdődött vagy felerősödött asszimilációra – Menyhe, majd Gímes kapcsán ugyanis ilyen tartalmú bejegyzések is olvashatók a gyűjtési naplóban. Érdekes, apró gyűjtési

⁸² Özveggy Gál Ferencné, akit Ortutay két ekkor készített fotóján is megörökített.

⁸³ MAGYAR Zoltán, 2002, 54–63. További hagyományok is ismertek Magyar Zoltán és Varga Norbert 2007-ben és 2017-ben folytatott (kiadatlan) zoborvidéki gyűjtéseiből.

adalék: „Visszafelé megálltunk Kolonban, tejet ittam.” Aznap (szeptember 22-én) mindenestre végre elégedett sorokat írt a noteszbe: „3 tekercs tele felvételekkel: 50. sorszámnál már az anyag! Kb. 180 gépelt oldal.”

Az egyre ígéretesebbnek tűnő zoborvidéki gyűjtések azonban másfél hétre megszakadtak, ugyanis ekkor került sor a néprajzkutató már említett kelet-szlovákiai (gömöri és szepességi) útjára. Pozsonyba csak október 2-án érkezett vissza, és másnap már újra a terepen találjuk Sima Ferenc szlovákiai magyar nyelvész társaságában. A hátralévő napok már szinte kizárólag a koloni és gimesi gyűjtések jegyében teltek. E napon Kolonban csak „néhány kisebb, jelentéktelen szöveget találtam” – írja, viszont újra felkeresve a már szeptember 22-én megismert gimesi mesemondó asszonyt (Bányi Antalné Reczika Terézt), tovább gyarapodott a mesegyűjtemény. Október 4-én ismét Gimesen találjuk Ortutayt. A folklórgyűjtés ekkor is jól haladhatott, mert a nap végén elégedetten jegyezte fel a noteszbe, hogy „ez a nap nagyon jó nap volt”, ugyanis „ragyogó boszorkánytörténeteket” meséltek neki, „végül egy 25 éves fiatalasszony mesélt bravúrosan, az ő egyik meséje hagyományos, a másik inkább könyvből van”. Ez utóbb említett fiatalasszony nagy valószínűséggel az a Varga Erzsébet, akit egy évvel később Sima Ferenc is megszólaltatott.

Két nap pozsonyi pihenőt követően Ortutay október 7-én utazott vissza a Zoborvidékre. Bár azt is írhatnánk, hogy voltaképpen Nyitrára, ugyanis sajátos módon aznap a gyűjtések Sima Ferenc nyitrai lakásán folytak. Mint írja: „Reggel 8-kor indulunk Sima Ferencsel, Ghymesre megyünk Elgyütt Lipót bacsa-ért, bevisszük Zoborra Feriék lakására”, s nem tudni, mi okból, de aznap e már korábban megismert idős férfit ott meséltették. „Vagy 17-18 mesét mondott, főként jóízű huszártréfákat” – jegyezte fel a noteszbe Ortutay, eufemisztikusan utalva „Lipót bácsi” tréfás és erotikus mesékben is bővelkedő repertoárjára. Október 8-án egy nap erejéig még ténylegesen is visszatért a gyűjtési terepre Ortutay, azonban az a kiszállás már inkább csak levezető gyűjtésnek volt tekinthető. Mint írja, sikerült még lejegyeznie „az ördögvolgégény-típus két csonka változatát”, új mesemondókra azonban már nem talált, és a nap második felében még szükségét érezte, hogy Kodály nyomában (és bizonyára Reczika Teréz még említendő visszaemlékezésének hatására) a legkeletibb zoborvidéki magyar faluba, Barslédecre is átlátogasson. Ottani gyűjtéséről azonban nem tudunk.

Ortutay saját visszaemlékezésében és a tudománytörténeti irodalomban több helyen is szerepel, hogy e 1955–1956-os gyűjtőutak keretében

Ortutay Hontban, Losonc vidékén, valamint a Csallóközben is gyűjtött „értékes anyagot”.⁸⁴ A noteszlapok feljegyzései között is szerepel, hogy október 1-én Gömörből Pozsony felé visszatérőben valóban járt (és tán aznap ott is aludt) Losoncon, ám környékbeli gyűjtésről már csak az idő rövidsége miatt sem beszélhetünk, s maga sem ejtett róla szót. Talányosabb a tudományos közvélekedésben gyakrabban felbukkanó csallóközi folklórgyűjtések kérdése, ugyanis a Pozsonyban töltött napok folyamán számos lehetőség volt arra, hogy felkeresse e szomszédos tájegységet, és szinte bizonyos, hogy tájékozódó jelleggel valóban járt is vagy átutazóban megállt néhány ottani településen. E vidéken gyűjtött folklórszövegek azonban nem ismeretek tőle, és ha voltak is ilyenek, elvesztek vagy legalábbis lappanganak.

Az Ortutay-gyűjtemény utóélete

Ortutay közvetlenül a forradalom kitörése előtt, október 19-én érkezett vissza Budapestre. Az akkori idők általa is euforikusnak mondott, felbolydult hangulatában is szükségét érezte annak, hogy október 24-i naplóbejegyzésében még visszatérjen néhány sor erejéig az emlékezetes terepmunkára:

„Gyönyörű, eredményes út volt – egyik legszebb, legfárasztóbb gyűjtőtútam: csak éppen azt nem tudom pillanatnyilag, hogy mi lesz ezzel az anyaggal. 168 mese, trufa etc. került a Minifon finom acéldrótjára, 10 tekerésre. Lehet ez vagy 550-600 oldalnyi anyag. S ezt az anyagot már át is adtam a Belügynek: ők játsszák át magnetofonszalagra – majd, ha egyszer erre is idejük lesz. Tőlük kaptam a két finom kis gépet, pénteken jöttem haza, s nyomban átadtam. Most aztán a haza sorsa mellett ezért is van módom remegni. Elpusztulhat mind ez a felvétel is: több is vezett Mohácsnál, s most is több vész – hanem azért sajnálnám. Érdekes anyag. Egy hetet aztán Prágában töltöttünk Zsuzsával kettesben, gyanútlan boldogságban, akár a nászutas házások.

Pénteken délelőtt repülőgéppel érkeztünk jókedvűen s bizakodva. Valahogy az ország is jókedvű volt, mint a tegnapi emlékezetes délután, a felvonulás kezdetén. Valósággal eufóriás kedvben vonultak az egyetemisták, s mi is.”⁸⁵

⁸⁴ ORTUTAY Gyula, 1981, 130; PALÁDI-KOVÁCS Attila, 1991, 121; LISZKA József szerk., 2007, 100–101.

⁸⁵ ORTUTAY Gyula, 2009, 122–123.

A *Napló*ban említett két minifonról Ortutay kortársai is tudtak. Mint arra a volt tanítvány, majd munkatárs, Filep Antal visszaemlékezett:

„De hát a fölkészülés technikailag is fontos volt. P. tudott arról, hogy már vannak miniatűr magnetofonok, és hát ő tájékozódott, és hát mondták, hogy forduljon a belügyminiszterhez, aki akkor az a Piros László volt, aki ugye '56-ban is kormánytag és belügyminiszter volt, aztán később a szegedi Pick Szalámigyárnak a vezérigazgatója. Hát hozzá kell fűzni, hogy ugye mondják, hogy a káder nem vész el, csak áthelyezik. És hát kérésrel fordult hozzá, és úgy látszik, hogy ezt elfogadták, és a megbeszélrt időben, az '56-os tavaszi félév vége felé,⁸⁶ az indulása előtt megjelent néhány belügyminisztériumi dolgozó, meglehetősen termetes legények, civilben, és hát pont belém futottak, hogy »Legyen szíves, mutassa meg, hogy hol van Ortutay elvtárs szobája, és jelentse, hogy a belügyminisztériumból meghoztuk a magnetofonokat!« – vagy magnetofont. És akkor én elvezettem a szobához, és hát ő átvette, s ezzel gyűjtött Pozsonytól keleti irányba, nem tudom, hogy milyen messzeségbe ment.»⁸⁷

Ortutay baljós megérzései profetikusknak bizonyultak, ugyanis az október 21-én átjátszás céljából a Rádióknak átadott minifontekercseknek az '56-os zűrzavaros napokban nyomuk veszett, lehetséges, hogy már a közintézmény október 23-i ostroma során elpusztultak. Mint arra Ortutay egy évvel későbbi írásában nagyfokú csalódottsággal és keserőséggel visszaemlékezett:

„S itt van az 1956-os csehszlovákiai gyűjtés anyaga: csallóközi, Nyitra-vidéki, Zobor környéki értékes anyag, büszke voltam rá – s akkor gyűjtöttem először magnóval, helyesebben »minifonnal«. A Rádióban voltak a magnótekercesek, át akartam játszani, s ott pusztultak a Rádió ostrománál. Igaz, Sima Ferenc barátom, a nyelvész, adataim, feljegyzéseim alapján (ezek maradtam meg!) újra gyűjtötte kérésemre az anyag jó részét, magára ő is, a tanszék könyvtárosa, Winkler Zsuzsa gépirásba tette, szinte kiadásra készen – úgy fáj az eredeti gyűjtés elvesztése, hogy máig nem vettem kézbe, egyik szekrényemben várja a nyomdába adást. Nagyon szerettem ezt a gyűjtést – gazdag anyag...»⁸⁸

Filep Antal visszaemlékezéséből e szomorú történet további részletére is fény derül:

⁸⁶ Valószínűbb, hogy csak az őszi szemeszter elején történt az eset.

⁸⁷ Filep Antal szóbeli közlése (Magyar Zoltán gyűjtése, 2016. október 21.).

⁸⁸ ORTUTAY Gyula, 1981, 130.

„És csodálatos anyagot talált [az 1956. őszi gyűjtés alkalmával]! Ezt ő mindenütt fölvetta erre az akkor világszínvonalú és élvonalban lévő kis magnóra, és hát úgy tudtuk, hogy amikor hazajött, akkor a magnetofonokat vagy a magnetofonszalagokat elvették tőle. Utóbb egy másik változatot is láttam leírva, hát most nem tudom idézni, amiben azt írja, hogy ő leadta leírásra, és a 23-a utáni zűrzavarban ez megsemmisült. Azt is tudom, hogy borzasztóan bántotta, hogy az a csodálatos anyag, amit a Csallóköztől Abaújig összegyűjtött, az odaveszett. És jó barátságban volt Major Istvánnal, hivatalos nevén Štefan Majorral, a Csehszlovák Köztársaság magyarországi nagykövetével, aki előző életében Nemeskosúton volt igazgató-tanító, és baloldali kommunista politikusként a csehszlovák szenátus tagja, sőt az egyetlen olyan baloldali politikus volt, aki átélte a második világháborút, és folyamatosan az új parlamentbe is beülhetett mint jó elvtárs. De azért otthon néha terhes volt a jelenléte, ezért elküldték Budapestre követnek. Ő többször megjelent egyébként a Néprajzi Társaságban, ahol mindig a protokollnak megfelelően szlovákul vagy csehül mondott néhány udvariassági mondatot, és akkor átfordította a szöveget magyarra, és akkor hát hozzászólt a napirendhez, vagy udvariassági formulákat magyarul megfogalmazott. És akkor Štefan Major/Major István segítségével úgy oldották meg, hogy az Ortutay-jegyzetek alapján a pozsonyi egyetem magyar tanészékének a munkatársa – a keresztnévére most pontosan nem emlékszem, azt hiszem, Ferenc... –, Sima Ferenc, ő és néhány kollégája, a balladák énekelt szövege miatt Ág barátunk, ők végigjárták azokat a helyeket, ahol Ortutay az előző időszakban, akkor már előző évben gyűjtött. És miután Ortutaynak a noteszjegyzetei megvoltak, ugyanazokat a balladákat, ugyanazokat a szövegeket kikérdezték az adatközlőktől. [Kik voltak tehát?] Sima Ferenc és az Ág, a zenekutató. Lehet, hogy még mások is, de a főfelelős az a Sima volt. Szerintem ami most megvan, ez az egy évvel későbbi, ez a bizonyos pótanyag.

Énnekem az volt a benyomásom, hogy hogy mondjam, volt egy ilyen politikai készlet, vagy ahogy azt szép szóval mondják, elvárás, hogy mindenben pótolják és kárpótolják az elveszett anyagot.”⁸⁹

A fenti visszaemlékezésekből és a fennmaradt gépirat alapján tehát viszonylagos pontossággal rekonstruálható, hogy az 1956 őszi elveszett hangfelvételek pótlására – Ortutay kérésére és instrukciói (a már említett

⁸⁹ Filep Antal szóbeli közlése (Magyar Zoltán gyűjtése, 2016. október 21.).

noteszlapok feljegyzései, illetve egy, a hagyatékban nem szereplő, az adatközlőket és a megőrkített mesecímeket tartalmazó lista) alapján – a következő esztendő folyamán a korábbi gyűjtőtárs, Sima Ferenc újra felkereste az előző évben megismert adatközlőket, és újra hangszalagra vette az Ortutay jelenlétében is elhangzott meséket és egyéb történeteket. A jelzett lista hiányában nincs módunk egybevetni, hogy mennyiben egyeznek a fél, illetve egy év eltéréssel megismételt folklórgyűjtések – legalábbis a koloni és gimesi vonatkozások tekintetében. *Naplójának* 1956. október 24-i bejegyzése szerint e csehszlovákiai gyűjtések alkalmával a jeles magyarországi néprajzkutató 10 tekercs terjedelemben összesen 168 mesét és egyéb narratív anyagot (és valószínűleg balladát) rögzített, hozzávetőleges becslése szerint mintegy 550-600 gépelt oldalnyi terjedelemben.⁹⁰ Ehhez képest a Sima-féle megismételt gyűjtemény csak 57 tételt tartalmaz (ha a Kolonban hallott hiedelmeket és a Gimesen feljegyzett találós kérdéseket csak egy-egy tételnek számítjuk), melyek közé az 1957-es gépiratban két leleszi (tehát bodrogközi) mese is bekerült. E kakukktojásnak számító folklórszövegek kéziratossá válását⁹¹ már csak azért is talányos, mert Ortutay 1956. október 8-i datálású noteszlapján – bővebb kifejtés nélkül – két Ördög-szerető típusú szövegről is említés tételik. Továbbá szerepel a Sima-féle gyűjtésben e típus egy harmadik szövegváltozata is, Reczika Teréz elmondásában⁹² – a másik két adatközlő azonban másutt nem tűnik fel, és a családnevük (Frey, Tulinov) is teljességgel ismeretlen Gimesen. Mivel e két szöveg közvetlenül az 1957. októberi gyűjtés legelején szerepel, nagy valószínűséggel egy másik folklórgyűjtés hanganyagaként, véletlenül került a zborvidékiek elé, a hanganyag tanszéki lejegyzői pedig szintén leírták, mert odatartozónak vélték azokat.

Nagy kérdés, hogy az Ortutay-féle gyűjtés további része mit, illetve honnan származó anyagot tartalmazhatott. Annyi bizonyos, hogy a bédi és menyhei mese- és mondagyűjtések (14, illetve 6 a noteszlapokon konkrétan jelzett mese) a Sima-féle gyűjteményen felül számítandók. E két falu Ortutay-féle adatközlőit Sima 1957-ben bizonyosan nem kereste fel, és nagy valószínűséggel Kolonban és Gimesen is csak a legjobbaknak

⁹⁰ ORTUTAY Gyula, 2009, 122.

⁹¹ ELTE BTK Folklor Tanszék Archívuma – a továbbiakban: NIFA – 337/120–136.

⁹² Uo., 137–140.

mondott mesemondókhöz jutott el.⁹³ Szinte bizonyos, hogy a már Ortutay által is említett özvegy Gál Ferencné az adatközlője a Morvay Judit által 1961-ben feljegyzett négy bédi népmesének, melyeket alkalmasint Ortutay is hallott 1956-ban, és azok valószínűleg a minifon hangszalagján is szerepeltek. Az is szinte bizonyosnak tűnik, hogy az Ortutay által jelzett 168 felvétel egy jelentős része nem volt a Zoborvidékhez köthető: többségük valószínűleg olyan népköltészeti hagyomány, melyeket az ekkor felkerekedett különböző gömői helyszíneken rögzített, és nem kizárt, hogy kisebb számban Ipoly menti, illetve csallóközi folklórkötések is kerülhettek közéjük – Ortutay jóval későbbi visszaemlékezése legalábbis ezt a vélelmet támasztja alá. A magyar folklorisztika nagy kára, hogy ez utóbbi – feltételezett – gyűjtések megismételt formában nem állnak a rendelkezésünkre, és lényegében a nullával egyenlő az esélye annak, hogy az eredeti felvételek valaha is előkerüljenek.

Noha a Sima Ferenc által megörökített gyűjteményről Ortutay maga is említést tett, különös módon azt a szakma (a másikhöz hasonlóan) elveszettnek hitte, talán azért is, mert csalódottságában maga Ortutay sem igazán emlegette. Mint írta, gépírásba téve, „szinte kiadásra készen” ott lapult (a Folklóre Tanszék) egyik szekrényében,⁹⁴ mígnem voltaképpen valóban szem elől veszett – akárcsak az 1943 nyarán Bácskában, az odatelepített bukovinai székelyek körében végzett mesegyűjtések.⁹⁵ Azt a néprajzosok körében elterjedt vélelmet, hogy a zoborvidéki gyűjtés anyaga teljes egészében elveszett, erősítette ama körülmény, hogy a leltári szám nélküli papírdosszié lényegében még a tanszék munkatársainak a látóköréből is kikerült, és több száz hasonló adattári tétel között csak az egész archívum átvizsgálásával lehetett volna megtalálni – ám ilyen szándékról nem tudunk. Gyökeres fordulatot csak a kéziratár 2010-es évek elején tör-

⁹³ A *Zoborvidéki mesék magnetofonról* címet viselő gépirat tartalomjegyzéke (a gyűjtemény hanganyagának lejegyzői) szerint két részletben próbálta rekonstruálni az 1956. őszi gyűjtéseket: 1957 márciusában Kolonban járta végig az akkori adatközlőket, továbbá a már említett Elgyütt Lipótot kérdezte ki újra, majd októberben azt a két gimesi asszonyt (Reczika Terézt és Varga Erzsébetet), akik annak idején szintén számos történetet elmondtak.

⁹⁴ ORTUTAY Gyula, 1981, 130.

⁹⁵ Különös párhuzamként kínálkozik a Fedics-mesék elvesztésének/ellopásának az esete (GULYÁS Judit, 2016, 28), valamint a még hetven év múltán is kiadásra váró Lacza Mihály-meséket tartalmazó kézirat.

tént revíziója hozott, amikor végre az addig számozatlan tételek is leltári számot kaptak, és az archívum anyaga számítógépes nyilvántartásban is regisztrálásra került. Így tűnt ki a folklórtörténeti szempontból is értékes (valamint kevésbé fontos) tételek sorában az a 267 oldalas dosszié (NIFA 337), amely végre a nevezetes hagyatékot is újra láthatóvá és kutathatóvá tette. S innen már látszólag csak egyetlen – és logikus – lépés volt a kézirat mielőbbi közzététele.

Az 1957-es zoborvidéki gyűjtés előkerülésével csaknem egy időben kerültek szinte sorsszerűen a kutatók látókörébe egyéb, az Ortutay-gyűjtőút-tal kapcsolatos dokumentumok is. Az Arte Galéria és Aukciós Iroda egyik 2015. májusi aukcióján került ugyanis meghirdetésre az Ortutay-hagyaték egy jelentős része.⁹⁶ Az árverési katalógus szerint 63 kéziratos tételt ölelt fel a – rendkívül vegyes anyagot tartalmazó – hagyaték, amelynek 6. tétele *Felvidéki gyűjtés* címen szerepelt, s a kiállítási katalógus szakszerű és pontos leírása szerint az 1955-ben és 1956 őszen Csehszlovákiába tett utazások dokumentumait tartalmazta. Köztük: 1. egy 1955-ös feljegyzésekkel teli blokkot, 2. egy füzetet 1955 tavaszi és őszi feljegyzésekkel, 3. 1955-ös *Napló*-előzményeket külön lapokon és egy zsebnaptárban, 4. az utazások iratait, 5. 1955-ös, kinti magyaroktól kapott leveleket, köztük a közös gyűjtések anyagának gépiratát Görös Mihálytól, 6. az 1956. őszi, a *Napló*ba szánt úti és gyűjtési feljegyzéseket, 7. zoborvidéki és máshonnan való – többségében 1956. őszi – negatívokat és fényképeket. E fényképek közül a hagyaték vonatkozó anyagának áttekintése során néhány gömöri helyszín fotóján kívül négy zoborvidéki adatközlő portréja volt beazonosítható: a gimesi Elgyütt Lipóté, a koloni Balkó Andrásé és Balkó Imréné, továbbá a bédi Gál Ferencnéé – összesen négy fényképen.

Az aukción a Néprijzi Múzeumot képviselő és a hagyaték folklorisztikai szempontból legjelentősebb tételeit megszerezni kívánó muzeológus beszámolója szerint éppen e csehszlovákiai dokumentumcsoportért indult komoly licitálás, olyannyira, hogy az végül is közgyűjtemény helyett egy magángyűjtő tulajdonába került. E tétel népszerűségét elsősorban nem az úti jegyzetek, hanem a részét képező fotók, köztük egy helyi, szlovákiai múzeumtól kapott fotóalbum jelentették.⁹⁷ A hagyaték ezen részét 2017

⁹⁶ A kiállítási katalógus: www.arte.hu/index.php?option=com_content&view=article&id=81...183

⁹⁷ GRANASZTÓI Péter, 2016, 23.

őszén sikerült részletekbe menően áttekíteni és a zaborvidéki gyűjtéssel kapcsolatos iratokat és képeket a néprajztudomány egésze számára is dokumentálni.⁹⁸ Ugyanezen év nyarán került sor arra a zaborvidéki néprajzi kiszállásra, amelynek elsődrendű célja az 1956-os és 1957-es gyűjtőutak minél teljesebb és pontosabb rekonstruálása, a hajdani adatközlők és (lehetséges) repertoárjuk azonosítása volt. A 2017-es gimesi és koloni – nyomozásnak is beillő – terepmunka előzetesen nem várt részletességű eredményét tartalmazza e tanulmány utolsó fejezete. Noha Ortutay 1956-os ottjártára már alig emlékeztek, és az egykori adatközlőket (egy súlyosan beteg gimesi asszony kivételével) sem sikerült már életben találni, az adatközlők családtagjai és leszármazottai révén még többnyire jól kitapintható volt azok mesemondói arcéle, a hasonló családnevek útvesztőjében tudakozódva pedig még egy olyan koloni mesemondó asszonyra is sikerült rátalálni, aki annak idején Ortutay és Sima figyelmét is elkerülte.

A gyűjtemény meseanyaga

Noha a kutatástörténeti fejezetből is kitűnik, hogy számos kutató és önkéntes gyűjtő jegyzett fel a 19–20. század folyamán a tárgyalt vidéken (vagy földrajzilag tágabban értelmezve: Nyitra megyében) népmeséket, a rendelkezésre álló szövegkataszter még mindig kevés ahhoz, hogy a tájegység meseanyagára vonatkozó általános következtetéseket levonhassunk. Ellenben mikrofilológiai megfigyelések – elsősorban a történetek elmondóival összefüggésben – lehetségesek, melyekről a mesemondók bemutatásakor ejtünk szót. Ezen fejezet keretében kizárólag a kötetben közreadott mesékre kívánunk fókuszálni, s nem is a teljesség igényével, hiszen azt – a mesemondásra vonatkozó primer információk birtokában – igazán mélyrehatóan csak a gyűjtő tehetné volna meg, ám a kéziratnak a maga idejében történő feldolgozása és közreadása a már ismertetett okok miatt elmaradt.

A gyűjteményben szereplő közel félszáz mese túlnyomó többsége (36 szöveg) az Ortutay/Sima-féle gyűjtemény része. Mivel az egyéb kéziratok hagyatékokból előkerült zaborvidéki mesegyűjtések is az 1956 körüli évekre datálhatók – sőt esetenként a mesemondók is ugyanazok –, úgy

⁹⁸ Köszönet Tirts Tamásnak a segítőkészségéért, hogy lehetővé tette e magángyűjteményben való kutatást, valamint a feltárt adatok publikálását.

döntöttünk, hogy függelékként e kötet keretében azokat is közreadjuk. Az elemzés során azonban elsősorban az 1957-ben Sima Ferenc által megismételt gyűjtés szöveganyagáról lesz szó, mert azon túl, hogy e kötet elsősorban az Ortutay-hagyatékról szól, már csak viszonylagos nagysága miatt is ez az a népköltészeti korpusz, amely összefüggéseiben is vizsgálható.

Ortutay Gyula zaborvidéki gyűjtésében elsősorban mesék, ám nem kizárólag azok, szerepelnek. A 36 meseként tipologizálható narratívum mellett részét képezi egy cigányadoma, 13 monda, 30 találós kérdés, néhány természetjóslo hiedelem, továbbá Kodály Zoltán ottjártára és a mesemondási alkalmakra vonatkozó kötetlen visszaemlékezések. Három itt közölt Mátyás-történetet a magyar és a nemzetközi mesekatalógusok is számon tartanak, ellenben számos, a gyűjteményben szereplő tréfás mese tipologizálatlan. A közölt mesék műfaji megoszlása leképezi az 1956–1957-ben megszóltatott adatközlők érdeklődési körét és történetmondói szocializációját is. Ortutay igazából három átlagon felüli tudású mesemondóra talált a Zaborvidéken töltött hét nap során, Bédre azonban Sima Ferenc már nem jutott el, és a megismételt gyűjtésbe csakis a Kolonban és Gímesen hallottak kerültek bele, sőt öt szöveg kivételével főként a Gímesen Elgyütt Lipót, valamint Reczika Teréz által mondottak. Míg „Lipót bácsi” az általa mondott három nagy ívű tündérmese (1–3.) ellenére a tréfás tematikájú meséknek (20–23., 26., 28., 31–35.) volt kiváló mestere, Reczika Teréz elsősorban a tündérmeséket (4–12.), a példázatszerű legendameséket (14–16., 18.) és a novelameséket (19.) kedvelte, tréfás mesét mindössze kettőt mondott el (24., 29.), vagy bizonyára pontosabb úgy fogalmazni, hogy jegyezték fel tőle.

A továbbiakban egyelőre a mesemondók személyét javarészt háttérben hagyva tekintjük át az Ortutay-gyűjtemény meseanyagát. Tesszük ezt azért is, mert noha két kiváló mesemondóról van szó, folklórtörténeti értelemben – a repertoárjuk nagyságát, előadásmódjuk különlegességét tekintve – csak részben vethetők össze az önálló egyéniségmonográfiával is bíró magyar mesemondók többségével, így például Ortutay szakmai életútjának két legjelentősebb mesemondójával, Fedics Mihállyal és Lacza Mihállyal. Feltételezhető, hogy ha a maga idejében és Ortutay gondozásában kiadásra került volna ez a zaborvidéki anyag, a mesemondói portrék akkor sem kaptak volna benne akkora szerepet, mint az 1940-es iskolateremtő kiadvány esetében.⁹⁹

⁹⁹ ORTUTAY Gyula, 1940, 5–24.; DÉGH Linda, 1949, 38–39.

Az Ortutay-gyűjtemény 36 meséjének harmadát (12 szöveg) tündérmesék alkotják. Az Elgyütt Lipót által elmondott három történet (*A szegény asszony és három fia; Esztike és Jancsika, a két árva; A gazda és három fia*) a tündérmesék hősmesei rétegét alkotja. Bizonyos tekintetben egymással is variált meseszövegek, ugyanis két mesében is hangsúlyos szerepet kap a sárkányölő vitéz narratívátípusa (ATU 300), illetve a túlvilágra vitt királykisasszonyok kiszabadításának/kezüik elnyerésének az epizódja. *A szegény asszony és három fia* címmel előadott mese egyszersmind a magyar anyagban belső-ázsiai párhuzamokkal is bíró¹⁰⁰ Fehérlófia típus egyik esztétikai szempontból is figyelemre méltó redakciójának tekinthető. E típus egyik első (töredékes) magyar szövegváltozata történetesen éppen a Nyitra folyó völgyéből került elő, az Ipolyi-gyűjtemény részeként, Csaplár Benedek gyűjtésének köszönhetően,¹⁰¹ további környékbeli szövegváltozatát azonban nem jelzi a *Magyar népmesekatalógus*, sőt felföldit is mindössze további négyet (Nógrád és Heves megyékből).¹⁰²

Reczika Teréz tündérmeséiben a hősi motívumok egyáltalán nem kapnak szerepet, tematikájukat illetően jellegzetes „gyerek- és családi mesék”, ugyanis többségük a Grimm-mesék között is megtalálható (4–5., 7–9.).¹⁰³ Kivételnek számít *Az özvegyember és a lánya* című, jelen formájában tipologizálatlan tündérmese, amely ugyan a nemzetközi repertoárból is ismert típusokból épül fel, azonban egytől egyig azok variánsai által, és a szövegszerkesztés ezen gyakorlata párhuzam nélkülinek tekinthető.

Az Ortutay-gyűjtemény tündérmeséinek további markáns csoportját alkotják azok az ijesztőmesék (10–12.), melyek nyilvánvalóan a fonóházak és egyéb téli társas összejövetelek narratív repertoárjának a részét alkották Gimesen is. *A két jó pajtás* és *A büszke vőlegény* című történetek közös eleme az e világ és a túlvilág közötti átjárás motívuma, valamint a holtak nyugalma megbolygató tabusértőre leselkedő lehetséges következmények ecsetelése. Óvatlanul megidézett/társul fogadott túlvilági személy az egyik szereplője az Ördögszerető típusú mesének is (10.), amely a gimesi mesemondó előadásában kontaminálódott az ATU 365 (*A halott vőlegény*) típussal, ami e történetek esetében viszonylag elterjedt típusképlet. Reczika

¹⁰⁰ *Fehérlófia*, 2007.

¹⁰¹ *Ipolyi Arnold népmesegyűjteménye*, 1914, 9–14; *A tengeri kisasszony*, 2006, 176–179.

¹⁰² *Magyar népmesekatalógus* 2, 1988, 66–68.

¹⁰³ Vö. GRIMM, Jacob–GRIMM, Wilhelm, 1812–1822.

Teréz ezen meséjének első tagja *Katika* címmel szerepel a Morvay Judit által Bédén lejegyzett tündérmesék között is (hasonlóképpen, mint az ATU 327A típus). E mese az Ortutay-féle gyűjtőút idején e tájon is bizonyára általános ismertséggel bírt, hiszen egyike a legelterjedtebb magyar típusoknak, az azonban figyelemre méltó, hogy a jelzett típuskombináció első sorban egyes felföldi tájakról és a zempléni Bodroglóközéből került elő.¹⁰⁴

A gyűjtemény egyetlen állatmeséjét (*Kacor király*) a Sima Ferenc által a ragadványnevéen Juszko Bözsinek nevezett fiatalasszony (Varga Erzsébet) mondta el. Őrá utalt Ortutay is az egyik noteszlapon, vagyis a történet valószínűleg már 1956 őszén is elhangzott. E szövegnek egyéb felföldi párhuzama nem ismert, és valószínűnek tűnik, hogy közvetlenül vagy közvetve a Benedek Elek-féle feldolgozás egy folklorizálódott változata.

Ellentétben a gyűjtemény legendameséivel, melyek nyilvánvalóan a zaborvidéki szájhagyományban örökletesek. Legendamesei motívum/típus már a *Jancsika és Juliska* gimesi szövegváltozatában is felbukkan (a Szent Család menekülésének apokrif epizódja). A földön vándorló Jézus és Szent Péter a hőse azoknak az apokrif történeteknek (14–16.), melyek típusláncolatok formájában beszélnek el az elbizakodott apostol Jézus általi meglec-kéztetésének példázatszerű eseteit, valamint a fősvénység (15.) és a vétkes meggondolatlanság (18.) isteni büntetését.

A koloni Brath Mária (Kasi Maris) által 1957-ben (és bizonyára egy évvel korábban is) elmondott legendamese (*A kilenc ártány*) tematikailag a rászedett ördög típusú mesék közé is besorolható – azzal a különbséggel, hogy a mesehős nem saját leleményességéből adódóan, hanem egy természetfeletti segítő által tud megfelelni az ördög kérdéseire, megmentve ezáltal a lelkét a kárhozattól. Az Elgyütt Lipóttól feljegyzett két rászedett-ördög-mese sok tekintetben egymás variánsai (20–21.), dramaturgiailag bravúros előadásmódjuk sejteti, hogy valószínűleg a mesemondó narratív repertoárjának kedvelt darabjai közé tartoztak.

Tisztán novellamesét mindössze egyetlenegy tartalmaz a gyűjtemény (*Az egyszeri király*), bár részben ide sorolható három Mátyás-történet is (40–42.). Rendkívül gazdag ellenben az 1957. évi Sima-féle gyűjtés a különféle tematikájú és jellegű tréfás mesékben: összesen 15 mese és egy adoma tartozik e körbe. E tematikus szövegcsoport esetében lehetünk leg-

¹⁰⁴ *Magyar népmesekatalógus* 2, 1988, 201. További variáns: MAGYAR Zoltán, 2001, 420–421.

kevésbé bizonyosak abban, hogy az itt közölt narratívumok egy az egyben azonosak-e az Ortutay által feljegyzettekkel, bár túlnyomó többségük bizonyosan, hiszen azokat Elgyütt Lipót mondta el, akiről még a gyűjtő noteszében is megörökítésre került, hogy a repertoárját „főként jóízű huszártréfák” alkották.

A „jóízű” és a „huszár” szavak némi eufemizmussal nyilvánvalóan e történetek pajzán, erotikus, helyenként obszcén jellegére utalnak. Az itt közölt történetcsokorban ilyen a kikapós komaasszonyról/feleségről szóló három tréfás mese (28–29., 31.), és még inkább a megelevenedő szoborról (30.), a túlvilági üdvösség érdekében szüzességét veszítő apácáról (32.), az uraságot rászedő parádés kocsisról (33.), a házigazdája lányát és feleségét leleménnyel megejtő huszárról (34–35.) szóló történetek. Többségük – akárcsak az erotikus mesék jelentős része – a népmesekutatás által máig is tipologizálatlan történet, bár megjegyzendő, hogy a recens anyagból ismeretek analógiák, így például *A mészárosgyerek és az apáca*, valamint *A két huszár* variánsai a Felső-Ipoly mentéről is előkerültek.¹⁰⁵

Az emberi leleményesség és ostobaság a fő szervező eleme a gyűjtemény több más történetének is (22–27., 36.). E többnyire a magyar folklórban széleskörűen elterjedt típusok folklorisztikai értelemben elsősorban eredeti hangvétellükkel, életszerű párbeszédesei által tűnnek ki, utalhatunk például *A koldus meg a menyecske* című mesére, amelynek földrajzilag legközelebbi változatát Fehér Ferdinánd a 19. század közepén a csallóközi Vajkán jegyezte fel – bár egészen más típuskombináció formájában.¹⁰⁶ A kakas igazságos elosztásáról szóló narratívum (27.) a magyar folklórban többnyire a Mátyás-hagyománykör része,¹⁰⁷ a lovat áruló cigányról szóló tréfás mese (36.) kapcsán pedig hangsúlyozandó, hogy az jószerével csak irodalmi feldolgozásokból (Laskai Osvát, Jókai Mór) és nemzetközi párhuzamok révén ismert.¹⁰⁸

Öt évvel Ortutayt követően járt Béden (szintén hivatalos kiküldetésben) Morvay Judit, és jegyzett fel e nyelvhatáron fekvő faluban – mintegy mellékesen – meséket is. A mesék textusából, szerkezetéből ítélve előadójuk

¹⁰⁵ Varga Norbert kéziratossal vilkei gyűjtései, 2009.

¹⁰⁶ *Ipolyi Arnold népmesegyűjteménye*, 1914, 453–456; *A tengeri kisasszony*, 2006, 153–155.

¹⁰⁷ MAGYAR Zoltán, 2017, 158–159. Földrajzilag legközelebbi előfordulása a gömöri Osgyánból ismert (MAGYAR Zoltán–VARGA Norbert, 2007, 96–97).

¹⁰⁸ GYÖRGY Lajos, 1934, 155; Uő, 1938, 186–187.

egy és ugyanazon személy lehet. A mesemondó gördülékeny, fordulatos, kiérlelt párbeszédekkel tűzdelt előadásmódja, valamint a mesék formai szilárdsága és töretlen mesei logikája a bédi meseanyag gazdagságát és funkcionalitását sejteti. A kézirat három tündérmeseje az egész magyar nyelvterületen jól ismert, népszerű típusokat takar. Önmagában álló cselekményként került elmondásra *A papucsszaggató királykisasszonyok*, ezzel szemben a boszorkány mézeskalácsházába menekülő Jancsika és Ilonka meséje az Öztestvér típusba ágyazódik. A tragikus befejezésű mesék példája az Ördögszerető típus helyi redakciója, a mese végén ugyanis a hön áhított boldogságát megelégedéssel Katikát az esküvője napján magukkal ragadják az ördögök. *A hét gyerek* című töredékes novellamese a Micbán-mondával mutat szoros rokonságot. A nemzetközi mesekatalógusban önálló típusként (ATU 762) szereplő történet szüzséje a következő: egy koldusasszony átkát követően egy hosszú időn keresztül magtalan grófné hét gyermeket szül. Egyet megtart, hatot pedig egy hordóban a Tisza vizére bocsát. A gyerekek megmenekülnek, egy szegény halászcsalád neveli fel őket. A magyar mondaanyagban Micbánné a hét gyermeket szülő asszony. E történet szerint Micbán megtalálja és titokban felneveli a gyermekeket, akiből hét nemesi nemzetség sarjad.

Hasonló kisebb kéziratos mesegyűjtemény maradt fenn a néhai gím-esi plébános, Danczi Lajos kéziratos hagyatékában is, beleillesztve e nagy múltú zoborvidéki településről szóló helytörténeti művébe. E kézirat¹⁰⁹ második kötetében néhány helyi adoma, igaz történet és helybeli nagy erejű emberekről szóló monda mellett öt meseszöveg is megőrkítésre került: többnyire olyan, példázatszerű történetek, melyeknek szüzséjét, eszmei üzenetét talán még a prédikációihoz is felhasználta. A vélhetőleg az 1950-es évek második felében gyűjtött – nem magnetofon segítségével, hanem hallás után lejegyzett – folklórszövegek között egy-egy tündérmese (60.), két eddig még katalogizálatlan tréfás mese (61–62.), továbbá egy hazugságmesse (63.) és egy formulamese (64.) található. Közülük kivált *A halál tündére* című narratívum számít folklorisztikai különlegességnek, jóllehet nem teljesen társtalan szövegtípus, ugyanis hasonlóképpen eredeti hangú változatát feljegyezték a 20. század második felében a palócföldi Herencsényben is.¹¹⁰ Hasonlóképpen különleges az a *Bábocska Imre* című hazugságmesse,

¹⁰⁹ DANCZI Lajos, 1953–1964, I–II.

¹¹⁰ NAGY Zoltán, 1995, 278–279.

amely egy valóban létezett és hadifogságba esett gimesi férfi első világháborús kalandjait örökíti meg a nagytmondás nem is leplezett szándékával, hiszen az eredetileg bizonyára egyes szám első személyben elmondott történetben még tündérmesei motívumok is megjelennek.

Mondák és egyéb hagyományok

Noha az 1956-os zaborvidéki gyűjtőút kapcsán Ortutay elsősorban mese- és balladagyűjtésben gondolkodott, óhatatlanul egyéb témák és műfajok is a látókörébe kerültek a terepen. Vagy úgy, hogy vélhetőleg az adatközlők hozták szóba azokat, vagy maga Ortutay érdeklődött bizonyos témakörök iránt tüzetesebben. Ez utóbbira példa a Mátyás-hagyománykör, amely már az 1955-ös csehszlovákiai kiküldetések alkalmával is foglalkoztatta, és 1956 őszén is többek között a Mátyás királyról szóló narratív hagyományok álltak érdeklődése középpontjában. Az akkori úti feljegyzésekből és az akkor készült fotókból is kiténik, hogy például Sajógömörbe kifejezetten Mátyás ottani folklórvonatkozásai miatt ment el, és a Zoborvidéken töltött napokról szóló sorok között is szerepel olyan feljegyzés (Menyhe kapcsán), amelyben azon kesereg, hogy kevés vonatkozó adatot talált, és amit mégis, az esztétikailag gyenge vagy töredékes szöveg. Ám bármilyen furcsán hangzik is: lehet abban némi gyűjtői kényelmesség is, hogy a vidéken töltött hét nap során mindössze a Mátyás-hagyománykör legismertebb narratív típusait lelte fel (a megismételt Sima-féle gyűjtés öt szövegvariánsban csupán négyet) – holott az ezredfordulón végzett mondagyűjtések mennyiségileg és tipológiailag is annak többszörösét, köztük helyi, lokalizált mondákat is.¹¹¹ A Sima által feljegyzett Mátyás-történetek közül a kolozsvári bíróval történt esete a népköltészeti szempontból leginkább figyelmet érdemlő folklórszöveg (38.), ugyanis Reczika Teréz a történet elmondásakor mesterien élt a bíró és a király közötti dialógus stílus és hangulati lehetőségeivel: élő és dinamikus szövegváltozat, amelynek a valóságát (a hajdani esemény igazságtartalmát) az elbeszélő külön is hangsúlyozta.

E gimesi mondaszövegben megemlíttetik Kolozsvár is, mint az elbeszélés történéseinek a helyszíne. Ellentétben a szőlőhegyen megkapáltatott urak történetével (39.), amelyben nem tétetik említés arról, hogy az

¹¹¹ MAGYAR Zoltán, 2002, 54–63.

– a szövegváltozatok túlnyomó többsége szerint – egy felvidéki helyszínhez köthető. Kolonban került megörökítésre a királynak frappánsan megfelelő részeges cinkotai kántor esete (40.), lényegre törő, szikár előadásban, az e típusra általában jellemző epikus áradású kifejtés helyett.¹¹² Egy koloni és egy gimesi szövegváltozatban került hangsúlyra az a novel-lamesei színezetű Mátyás-történet, amely a beugratásos próbák tematikus csoportjába sorolható, és azt beszéli el, hogy egy öreg szántóvető a király segítségével miként jár túl az urak eszén és jut hozzá egy tekintélyes összeghez (41–42.). A Brath Mária (Kasi Maris) által elmondott szövegváltozat érdekessége, hogy az elbeszélő – a helyi szájhagyomány alapján – a saját vidékére helyezi az eseményeket („no és az állítólag hogy itt, a Zobor alján vót, a gerencséri határban”). Mártonvölgyi László másfél évtizeddel korábban Nyitrán kiadott – megyei folklórhagyományokat feldolgozó – gyűjteményében szintén Nyitragerencséren megtörtént esetként szerepel ez a történet.¹¹³ A négy évtizeddel későbbi, monografikus igényű zoborvidéki mondagyűjtés alkalmával e narratívátípus hasonlóképpen karakteres lokális színezettel került megörökítésre: egy barslédeci adatközlő szintén Nyitragerencsér határát említette, és a király által ott megszólított gerencséri parasztriből szólt, Gimesen pedig úgy mesélték, hogy egy alsócsitári paraszt volt az urakat „megfejtő” öregember, és a talányos párbeszéd a falu közepén lévő forrásnál zajlott le.¹¹⁴

A gyűjtemény folklorisztikailag egyik leginkább figyelemre méltó darabja az a többepizódos monda (43.), amelyet Sima Ferenc Kolonban jegyzett fel, és amelyet Ortutay is hallhatott, hiszen adatközlőjét fényképen is megörökítette. E török kori történet egészének népköltészeti párhuzama nem ismert, ennek ellenére szinte bizonyosra vehető, hogy a helyi folklórörökség része, olyan szájhagyományozott alkotás, amely mögött egy valaha élt, kiváló minőségű alkotó típusú történetmondó arcéle dereng fel. Noha a narratívum első fele a török kor mondavilágában egyedülálló, sokban emlékeztet Búvár Kund – a *Képes krónikában* megörökített – hőstettére, s e típusnak (az ellenséges hadihajók elsüllyesztése) ismeretes az

¹¹² Érdemes utalnunk a kiskovácsvágási mesemondó, Bucsek József vonatkozó elbeszéléseire: MAGYAR Zoltán, 2004, 77–91.

¹¹³ MÁRTONVÖLGYI László, 1941, 110–114. Lósy Béla mondafeldolgozása alapján. Noha e szöveg környékbeli folklorizációja nem zárható ki, a 20. század végén feljegyzett változatok már bizonyosan a szájhagyományban öröklődtek.

¹¹⁴ MAGYAR Zoltán, 2002, 56–58.

1848-as szabadságharcra adaptált változata is (Komárom ostroma kapcsán a földrajzilag nem túl távoli Észak-Dunántúlról).¹¹⁵ Ez az epizód (történet-típus) kapcsolódik össze a törökök által elrabolt és a basa háremébe hurcolt nemesi kisasszony kiszabadításának a mondájával. A magyar mondahagyományban nem találni párját a kiszabadítás mikéntjének: a török hajó elsüllyesztésében is érdemeket szerzett parasztleány ugyanis a török katonának nyomába ered, majd a csárdában, ahol a törökök megszállnak, titokban kicseréli a fátyollal elfedett kisasszonyt az ottani idős szolgálóra, és amikor a basa előtt kiderül a turpisság, a katonák azzal védekeznek, hogy az általuk vitt lány az utazás folyamán öregedett meg.

Hasonlóképpen költői és unikális az a monda (44.), amely Vak Bottyán és Ocskay László sajátos párbaját beszéli el (ráülnek egy-egy puskarporos hordóra, és meggyújtják a kanócot, ám a robbanás előtt kiderül, hogy a később árulóvá lett kuruc vezér hordója puska helyett valójában vöröshagymával van tele). E szintén a szóbeliségből származó narratívátípusnak a Rákóczi-hagyományok törzsterületéről, Szabolcs-Szatmárból további két szövegváltozata ismert,¹¹⁶ és egyáltalán nem kizárt, hogy nem csupán a kuruc korról szól, hanem még a kuruc kor mondavilágában gyökerezik. Hasonlóképpen ahhoz a Zoborvidék keleti peremének számító és valaha magyarok lakta Néverről származó mondához, amely Ipolyi gyűjteményében maradt fenn, és egy Ilvay nevű kuruc kori hős helyi hőstettét örökíti meg.¹¹⁷

A török háborúk idején játszódik *A magyar csikós* című, Kolonban feljegyzett monda is. Annyiban invariáns, hogy ezen típus (egy török fogságba esett hős karikás ostorának és lovaglótudományának köszönhetően kiszabadul a fogságból) mindössze egyetlen további, székelyföldi szövegváltozatának a mondái ideje a török kor, az előfordulások többsége az 1848-as szabadságharchoz kapcsolódóan, illetve a betyárhagyományok részeként terjedt el. Szintén a történeti mondahagyomány részeként értelmezhetők azok az eszkatologikus jövendölések (50.), melyeket a koloni Brath Julianna mondott el. Míg a „vasmadarak” (repülőgépek) és a „lovak nélküli

¹¹⁵ DÖMÖTÖR Ákos, 1998, 84. A török kor mondavilágában egyébként csak a folyón átúszató ellenséges lovasok kiszűrt tömlőiről esik szó. Típuszáma a magyar történeti mondák megjelenés előtt álló katalógusában: MZ IV. C 129.11.

¹¹⁶ FERENCZI Imre–MOLNÁR Mátyás, 1972, 107.

¹¹⁷ *Ipolyi Arnold népmesegyűjteménye*, 1914, 487–488; *A tengeri kisasszony*, 2006, 531–532.

szekerek” (autók) az egész magyar nyelvterületen, így a felföldi tájakon is közkeletű jövendölések,¹¹⁸ a majdan megadóztatott lakásokról szóló profécianak csak ez az egy koloni szövegváltozata ismert.

A Sima Ferenc által 1957-ben rögzített gyűjteményben három gimesi hiedelemmonda is olvasható Elgyütt Lipót és Varga Erzsébet közlésében (47–49.). E szövegek nagy valószínűséggel 1956 őszén is elhangzottak, sőt a gyűjtőnapló sorai szerint jóval több hiedelemtörténet is, bizonyára hasonlóképpen többnyire boszorkánytörténetek. Elgyütt Lipót hiedelemmondáinak érdekessége, hogy azokat nem Gimesre, hanem más településekre lokalizálta az elbeszélő: Szebenyébe, Nyitragesztére és az erdélyi Lécfalvára. Ez utóbbi monda, a szekérkeréken repülő boszorkányról szóló történet (48.) zoborvidéki előfordulása csak azzal magyarázható, hogy azt a mesélő még katonakorában egy Nyárad menti katonatársától, esetleg egy székely idénymunkástól hallotta, ugyanis a szöveg egyes szófordulatai („a suly egye meg”) is a székelyföldi tájnyelvet idézik. Meseként elmondott és szintén nem a Zoborvidékhez társított az a hiedelemmonda fabulat is, amely a megpatkolt boszorkány narratívátípusának szépen megformált szövegváltozata (49.) – további három előfordulása az 1998-ban történt mondagyűjtések alkalmával is megörökítésre került.¹¹⁹

Az itt közreadott folklórgyűjtemény számos kispikiai szöveget is tartalmaz. Néhány koloni természetjósító hiedelem leírását (51.), továbbá egy koloni és huszonkilenc gimesi találós kérdést (52–53.), melyeket Balkó Imre, Reczika Teréz és Varga Erzsébet mondott el. Valószínű, hogy ezek – ha 1956-ban netán el is hangzottak – nem szerepeltek azon a listán, amelyet Ortutay küldött el Sima Ferencnek. Az 1957. évi néprajzi interjúk alkalmával spontán módon vagy gyűjtői kérdésre egyaránt előkerülhettek. Ellenben szinte bizonyos, hogy már 1956 őszén is elhangzott az a két kötetlen emlékezés (azok valamilyen szövegváltozata), melyekben Kodály Zoltán ottjártáról és a hagyományos mesemondás 20. századi eleji gyakorlatáról, alkalmairól, a mesemondó különféle fiatalkori emlékeiről esik szó. Kivált Kodály emlékezete figyelemre méltó, hiszen a gyűjtemény jeles mesemondója nem csupán hírből vagy látásból, hanem személyesen is ismerte a bu-

¹¹⁸ További zoborvidéki előfordulásaik: Zsére (MAGYAR Zoltán, 2002, 162–163); Nagycétény (Magyar Történeti Mondák Archívuma 84106. – Magyar Zoltán és Varga Norbert gyűjtése, 2007).

¹¹⁹ Zsérén, Nyitragerencsén és Gimesen: MAGYAR Zoltán, 2002, 153.

dapesti zenetudóst és zeneszerzőt, lévén hogy még a fonográfot is segített neki átvinni a Gímessel határos Barslédecre. Erről a század eleji emlékről Reczika Teréz nyomán Ortutay is említést tett egy – csak a halála után publikált – folklórgyűjtői pályaképében: „Az egyik jó énektudású, mesélő asszony elmondta, hogy ismerte meg Kodály Zoltánt, hogyan gyűjtött közöttük nehéz fonográfal, hogyan énekelt, s hogyan cipekedtek. Kislány volt akkor, nagy szeretettel emlékezett Kodályra. Azt se néztem meg azóta, hogy az a faggatózásom s a Kodályra emlékező szavai ott vannak-e az újragyűjtött anyagban. Ki kellene adnom ezt is.”¹²⁰

Nos, ott vannak. És íme, ha 68 év késéssel is – akárcsak az akkori zoborvidéki gyűjtések többsége –, végre kiadattak.

*

A kézirat szöveggondozása során csupán néhány apró módosítást hajtottunk végre. Javítottuk a gépelési és nyelvhelyességi hibákat, elírásokat, kérdőjelek, felkiáltójelek helyes használatát, korrigáltuk a gépelésből adódó hiányosságokat (í, ó, ú, ü betűk), egységesítettük a dupla magánhangzók jelölését (az „ē”, „ê” alakban való jelölést egységesen „ē” alakban használtuk), módosítottuk a szövegek indokolatlan tagolását, és egységesítettük a számnevek írásmódját (az időpontot jelölő számneveket arab számmal írtuk). Aposztróffal jelöltük a szóvégi mássalhangzó-kiesést, a szövegek értelmezését megkönnyítő szerkesztői kiegészítéseket szögletes zárójelbe tettük. A lejegyzést készítő László János és Winkler Zsuzsa megjegyzéseit szögletes zárójelben lévő kurzivált betűtípussal jelöltük.

A kötet mesemondói

A gyűjtemény legismertebb adatközlője a gimesi **Bányi Antalné Reczika Teréz** (1898. november 24. – 1983. augusztus 10.), ragadványnevén **Bartus Tercsi**¹²¹, akinél élete során számos jeles kutató és néprajzi gyűjtő fordult meg. Elsősorban kiemelkedő népi énekesként tartották őt számon, köszönhetően ez irányú tudása korai felfedezésének. Elsőként Kodály Zoltán rögzítette dalait 1915-ös zoborvidéki gyűjtőútja során, melyeket többek között

¹²⁰ ORTUTAY Gyula, 1981, 130.

¹²¹ A kéziratban csak Bartus Tercsi nene/néne alakban van feltüntetve a neve.

a *Magyar Népzene Tárában*¹²², illetve a magyar népzeneről írt tanulmányában¹²³ adott közre. Az említett művekben egy párosító énekben¹²⁴ és egy gyermekjátékdalban¹²⁵ megörökítésre került az ekkor még csak 16 esztendő Reczika Teréz neve is. Kodály nyomán az 1950-es évektől Ág Tibor, Vikár László, Kiss Lajos, Móser Zoltán¹²⁶ és mások is rendszeresen felkeresték őt zoborvidéki gyűjtőútjaik során. Úgy tűnik, hogy a gyermekkortól öregségig tartó adatgyűjtés során Ortutay Gyulán kívül mindenki más csak a zenei repertoárja után érdeklődött. A Szlovákiai Magyar Népzenei Adattár jegyzőkönyveiből tudjuk, hogy Ág Tibor és gyűjtőtársai helyel-közzel prózaíró népköltészeti anyagot is rögzítettek, ám Zoborvidék falvaiban nem történt ilyen jellegű gyűjtés. Ág tudott az Ortutay-féle mesegyűjtéséről, mi több, akár ő maga is ajánlhatta a jó énekes asszonyt, hiszen Ortutayt megelőzően, már 1951-ben járt e vidéken.¹²⁷ Egy helyütt Reczika Teréz bemutatása során megemlíti, hogy „nagyon jó emlékezőtehetséggel rendelkező adatközlő volt, akitől Ortutay Gyula is számos népmesét gyűjtött. Varga Cila nénivel együtt, aki leánykorában szintén énekelt Kodálynak, nagy sikerrel szerepelt Galántán 1969-ben, az I. Kodály Napokon.”¹²⁸

Reczika Teréz tősgyökeres gimesi családban született, egész életét a faluban töltötte, ahogyan ezt a mesemondásról készült beszélgetés során meg is fogalmazta: „én szóval teljes gyűke vagyok Gimesnek”. A faluban csupán egyetlen Reczika nevezetű család élt, Teréz néni Vilma nevű lánya volt e név utolsó viselője. Édesanyja, Reczika Katalin a gimesi Forgách grófnál szolgált, édesapja egy Rodovics nevezetű szerb férfi volt, akivel a család

¹²² *A Magyar Népzene Tára I, Gyermekjátékok*, 1957, 18, 465, 515, 520.

¹²³ KODÁLY Zoltán, 1973.

¹²⁴ „Szöllő hegyin egy körtefa tövinn áll, tövinn áll / Egyik ágán Reczika Teréz csak úgy sirdogal.” (Uo., 68.)

¹²⁵ „... Ki lész a kapitány? Maj' lész Jancsó Ignác. / Hát a kapitányné? Maj' lész Reczika Tércsi. / Nagy a híre, hop, hop, hopp.” (*A Magyar Népzene Tára I, Gyermekjátékok*, 1957, 520.)

¹²⁶ Móser a néprajzi gyűjtőútjai során megismert kiemelkedő népi énekeseket bemutató kötetében közli Bányi Antalné Reczika Teréz portréját, valamint az *Isten áldjon meg, Péter-Pál* kezdetű köszöntőt, melyet Kodály Zoltán rögzített, 1916-ban. (MÓSER Zoltán, 2014, 12–13.)

¹²⁷ Ág Tibor első népzenei gyűjtőútjára 1951 decemberében került sor. Takács Andrásal közösen Nyitraerencest, Kolonban és Martoson jártak. (Ág Tibor, 1995, 201.)

¹²⁸ Uó, 1996, 209.

nem tartotta a kapcsolatot.¹²⁹ Reczika Katalinnak Terézen kívül még három gyermeke született, ám élete végéig hajadon maradt. Édesanyja grófi családnál töltött éveiről Teréz néni gyakran mesélt családtagjainak:

„Sokat mesélt a grófról. Úgy mondta mindig, hogy jó kurvahajcsár volt. A fél falut..., de nem volt [gyereke]. Vagy tíz jelentkezett, hogy a gyerekeik, de nem volt neki gyereke. A' öreg '11-be' halt meg, a' öreg gróf. Én emlékszek a' utolsó szeretőjére. Ő csak egyszerre, egy éjjelre..., és csak tizenkét-tizenhárom éveseket. És eztet tizennyolc évig ott tartotta. De az én dédnagyanym, Reczika Katalin, az mosónő volt a grófnál. És erre ment a patak itten, és ott mostak a' asszonyok, és a gróf a kocsin arra ment, és mondja a nagyanyámnak, má' ismerte ugye, a konyhába' nála dolgozott. Jégcsapok lógtak neki a kötényéről, és azt mondja, hogy: »Kati, ott lent is olyan jégcsapok lógnak?« Még nagyanyám eztet emlegette. De nem hagyta magát. Hiába hogy szép asszony volt, de nem hagyta magát. És érdekes, hogy nem dobta őt ki a munkábó' a gróf. És ezek, akiket no a szülők odahoztak, kaptak vőlegényt, kaptak földet Forgáchtó'. És lagzit csinált még nekik.»¹³⁰

Reczika Teréz fiatalkorában, az első világháború ideje alatt a gimesi postán dolgozott. 1918-ban itt ismerkedett meg a faluban állomásozó örvideki katonatiszttal, Hansbíder Jánossal, akitől megeseett, s 1919-ben leányanyaként megszülette első gyermekét, Reczika Vilmát. Az idő tájt a gimesiek többek között Burgerlandba is eljártak napszámosmunkára, ám mire János tudomást szerezhetett volna gyermeke születéséről, tragikusan elhunyt. Teréz néni unokája a következőképp idézte fel ezt az esetet: „Jártak gimesiek Burgerlandba munkára, és mondták neki, hogy: »Teréz, láttuk Jánost!« Akkor nagyanyám gyorsan írt oda, a másik nagyanyámhoz, és azt írták vissza, hogy János elment Brazíliába, és ott rászakadt a bánya.»¹³¹ Néhány évig egyedül nevelte gyermekét, majd 24 évesen férjhez ment az első világháborúból hadirokkantként hazatért, koloni származású Bányi Antalhoz. Házasságukból két további gyermeke született, István és egy leány, aki még gyermekként meghalt. Férje rokkantsága miatt nem gazdálkodtak, Teréz néni élete nagyobb része során napszámosként dolgozott, mellette sokat szőtt és kézimunkázott, textíliákat, valamint viseletet készített.

¹²⁹ Ág Tibor ismertetése szerint „szülei földműveléssel foglalkoztak, szintén Ghymesen születtek.” (Ág Tibor, 1996, 209.)

¹³⁰ Gimes, 2017 – Milo (Bokros) Ilona (1943), Reczika Teréz unokája.

¹³¹ Gimes, 2017 – Uő.

Római katolikus vallását buzgón gyakorolta, templomi előénekes volt, a falu vallási eseményein kívül gyakran eljárt a közeli búcsújáró helyekre, leginkább gyalogszerrel Kistapolcsányba. Szorosan kötődött szülőfaluja hagyományaihoz, egyike volt azon keveseknek, akik még az 1970-es, 1980-as években is népviseletben jártak. Idős korában is életvidám, tevékeny asszony volt, ahogy unokája emlékei szerint veje egy alkalommal tréfásan megfogalmazta: „Apuka azt mondta, hogy nagyanyátok minden szarba’ fakanál.”

Reczika Teréz meséit a nagymamájától tanulta, különféle munkaalkalmak során (tollfosztás, kukoricafosztás, szilvalekvárfőzés), valamint családi körben mesélt. „Jártunk tollat fosztani, s ugyebár öneki volt a fő szava. Sokan tudtak sokat mesélni, de ő volt a fő. De akkor nem érdekelt nagyon, éppen hogy megijesztett mindig. ...No, még most is áll a szőröm, ha gondolok rá! Mondom, hogy ijesztett minket jobban, mint hogy mesét vóna valamit.”¹³² Kiváló mesemondói képességekkel és bő repertoárral rendelkezett, a gyűjteményben szereplő mesék felét, szám szerint tizennyolcat tőle jegyezték fel. Mindezeket két gyűjtési alkalom során, 1957. október 3-án és 6-án mondta magnetofonra Sima Ferencnek. A rögzítésre került meserepertoárja kilenc tündérmeséből, négy legendameséből, egy novellameséből és négy tréfás meséből áll. Továbbá egy Mátyás-történet, néhány találós, valamint Kodály Zoltánról és a mesemondásról szóló elbeszélése szerepel e gyűjteményben. Jól felépített, fordulatos meséibe szinte észrevétlenül szövi bele az őt körülvevő világ reális elemeit. Mintha csak egy kicsiny parasztházban lakna az a királyi pár, amelyhez egy szállást kérő koldus érkezik, s felajánlja, hogy az éjszaka folyamán a konyhában ringatja gyermeküket, hogy ők a szobában nyugodtan alhassanak (*Az özvegyember és a lánya*). Sorköteles katona módjára a király berukkol a háborúba, majd két aranyhajú gyermeke megszületésének hírére eltávozást kér, és hazamegy. Mikor megtudja, hogy felesége kutyakölyköket szült, a falu végén építtet egy kápolnát, ahová elevenen falaztatja be feleségét. A hiú királyné megbízottja gyermekrabló cigányokhoz hasonlóan rabolja el Hóféhérkét, a kolozsvári bíró pandúrja pedig gumibottal veri el Mátyás királyt. Reczika Teréz több meséjében is megjelennek a kegyetlenségre, tabu megszegésére

¹³² Gimes, 2017 – Uő. Beszélgetésünk során két ijesztőmesét (*A két jó pajtás*, *A büszke vőlegény*) is sikerült felidéznie, melyeket fiatalkorában, nagymamája elmondásában hallott.

épülő mesemotívumok vagy epizódok. *Az özvegyember és a lánya* című mesében az apa vérfertőző kapcsolatot kíván teremteni lányával, majd a mese egy további epizódjában saját unokája gyilkosává válik. Ugyancsak drasztikus elemekre épül a két jó pajtás meséje, melynek tragikus befejezésében a másvilágra került barátnő széttépi az őt felkereső társát. A mesemondás során használt sztereotípiák közül mesezáró formulái („itt a vége, vessük a vízbe”, „má’ gyűttem, seggen csúsztam, a hallgatóknak egy nagy tökfingot hoztam”) és mesei szólásai („hogy össze ne keverjem szavam”, „de itt legyen mondva”) érdemelnek külön említést.

Az Ortutay és Sima által felkeresett legfiatalabb elbeszélő a gimesi **Kovács Lászlóné Varga Erzsébet „Juszko Bözsi”**¹³³ volt, aki jelenleg is a faluban él. 1931. június 11-én született Gimesen. Szülei, Varga Ilona és Varga Mihály falubéliek voltak, gazdálkodással és napszámosmunkával tartották el magukat. „Juszko Bözsin” kívül még két gyermekük született, Veronika (1930) és Péter (1936). Erzsébet már 14 éves korától fogva napszámosként kereste a kenyerét, leginkább Szalakuszra, Privigyére és Morvaországba járt dolgozni. Ez utóbbi helyre hosszabb időre mentek, általában húsvét után indultak, és csak a templombúcsú ünnepére, szeptember 14-re jöttek haza. Férjével, a zsérei származású Kovács Lászlóval „Baba” is itt ismerkedett meg. 1954-ben keltek egybe, házasságukból négy gyermekük született, János (1955), Erzsébet (1958), aki gyermekként meghalt, Ilona (1960) és Teréz (1965). Varga Erzsébet férjhezmenetele után háztartásbeliként dolgozott, súlyos betegsége miatt 1973 óta gondoskodásra szorult.

A mesélésre való felkérése valószínűleg a véletlen szüleménye volt, s annak köszönhető, hogy a gyűjtés idején Reczika Terézzel egy udvarban lakott. Lánya szerint amikor Tercsi néninél jártak a gyűjtők, így szólt át a szomszédba: „Gyere, Bözsi, gyere, segíts nekem!” Az akkor 26 éves fiatalasszony „segítség” gyanánt elmondta a gyűjtemény egyetlen állatmeséjét (*Kacor király*), egy boszorkánytörténetet, egypár találós kérdést, valamint néhány adalékot a mesemondás hagyománya kapcsán.

A kéziratban csak Lipót bácsiként említett **Elgyűtt Lipót „Kura”** (1890–1967) a szomszédos Zsérén született és nevelkedett. Szülei gazdálkodással foglalkoztak, édesapja Kodály Zoltán ismert dudás adatközlője volt, akinek neve („Kura Josko”) több helyi dudanóta szövegében is fenn-

¹³³ A kéziratban csak Juszko Bözsi alakban van feltüntetve a neve.

maradt.¹³⁴ Lipóton kívül még négy gyermekük született, Éva, János, Menyhért és József.¹³⁵ Elgyütt Lipót az 1910-es években költözött Gímesre, miután feleségül vette Fazekas Máriát (1889–1943). Házasságukból négy gyermek született: István, Erzsébet (1922), János és Mária. Gyermekeit, valamint további leszármazottjait a gímesiek mindmáig a „Lipót” ragadványnévvel illetik. „Úgyhogy ahányan vagyunk mink unokatestvérek itt Gímesen, az mind Lipót. Az összes unoka. Úgy hívnak a mai napig bennünket, hogy Lipótok. Hát má’ öregapa után.”¹³⁶ Elgyütt Lipót gazdálkodással és fuvarozással foglalkozott, egyesek szerint neki voltak a legerősebb lovai a faluban, ezért a gímesi Forgách gróf is szívesen alkalmazta őt. Katonaévei alatt a bécsi udvarban szolgált, „Ferenc Józsefné’ díszkatona vót”. Családi körben sokat mesélt arról, hogy jóban volt a császárral, s az udvarban annyira megkedvelték őt, hogy leszerelések a díszgyenruháját is megkapta ajándékba. Annyi bizonyos, hogy féltve őrzött kincsei között tényleg volt egy díszgyenruha, amelyre még az unokái is emlékeztek. Folklórtudása nem csak prózai népköltészeti szempontból volt jelentős, furulyázni is kiválóan tudott.

„Ő magató’ megtanult furulyázni, meg kigyártotta a furulyákat. Ha jó emlékszek, úgy mondta, hogy azt csak gyertyánfábó’ lehet.¹³⁷ Úgy furulyázott rajta, hogy lehetett rendesen kivenni a’ éneket belőlle. Szépen kifestette, kirajzolta. Mondom, szegény ember üt az udvaron, és furulyázott. És Feri bácsinak [Sima Ferenc] ez nagyon tetszett. Sokszor úgy hallgatta őtet ott, és le is játszotta. Azt tudom biztosan. ... Tudja, mennyi vót neki, mikor meghalt? Vagy harminc furulya. Ez a Bözsi nénim, ez nagyon haragudott, hogy mindig furulyázott. Idegesítette őt. De őneki az annyire passziója vót, hogy [azt mondta]: »Ha meghalok, nekem rakjátok a koporsómba!« Oda is raktuk neki. Bözsi néni haragudott, de hát ha megkövetelte, hogy rakjuk a koporsójába... De nem hagyta mind azé’, mer’ akarta,

¹³⁴ Kodály 1910-ben (más adatok szerint 1911-ben) rögzítette dudajátékát. Lásd KF 102, 103, 104 jelzetű fonográfhangerek..

¹³⁵ Adatközlőink közül többen megemlítették, hogy a 19–20. század fordulóján a zsérei plébános a katolikus egyházi naptár szerinti névadást hozta gyakorlatba – minden gyermek a születése napjára eső keresztnévet kapta. Például Varga Erzsébet „Juszko Bözsi” zsérei anyósát Vincenciának hívták.

¹³⁶ Gímes, 2017 – Puchovszky (Kozla) Teréz (1951), Elgyütt Lipót unokája.

¹³⁷ Kb. 40 cm hosszú furulyákat készített.

hogy nekünk maradjon emléke. De tízet tetettünk a koporsóba biztos, mer' sok vót neki.”¹³⁸

Sajnos mindmáig nem ismeretes az említett hangszeres gyűjtés holléte, mint ahogy azé a folklórananyagé sem, amely Sima Ferenc további nála tett látogatásai során került rögzítésre. Sima a család jó ismerősének számított, rendszeresen visszajárt Lipót bácsihoz, halála után lányától, Erzsébettől is gyűjtött. Ortutay Gyula és Sima Ferenc zoborvidéki gyűjtőútjaik során tett látogatásaira Elgyütt Lipót unokája a következőképp emlékezett vissza:

„Az még előbb vót, akkor még egész kicsi lányok vótunk, mikor a Gyula bácsi járt oda Bözsi nénihez, mert ott lakott az öregapám. Mi mindig ott vótunk a nagyapámná', annyire szerettünk ott lenni. Nem vótunk otthon, mindig ott vótunk a ' udvarba', az olyan kedvelt hely vót nekünk. Közel laktunk, két ház vót közöttünk, oszt mondta, hogy: »Gyertek el, megint itt van Gyula bácsi!« ...Sima Feri bácsi, ő minket minden egyikünköt ismert. Mindig, ha elgyütt, odamentünk, ahányan vótunk unokák, úgy hallgattuk őtet. És mikor meghalt az én öregapám, még akkor is a Bözsi nénihez eljárt, a lányához. Sokáig a Feri bácsi eljárt. Sőt, nemcsak hogy eljárt, ha karácsonyre vagy húsvétre mindig üdvözetlet küldött.”

Elgyütt Lipót menyé emlékei szerint leginkább baráti, családi összejövetelek alkalmával mesélt. „Vótak olyan helek, ahol ők összegyűttek. Nagy kamaráttyi vótak neki, így ember kamaráttyi [értsd: férfi barátai], és azok jártak oda. És mindig ott cigarettáztak, és beszítek. A régi tettekőr' mesítek, hogy mi vót ezelőtt, minő világ vót.”¹³⁹ Legkedvesebb barátja Mátyás Pista volt, akiről a falu egykori plébánosa, Danczi Lajos is feljegyzett néhány anekdotát.¹⁴⁰ Ezek a történetek mai napig a családi szó hagyomány fontos részét képezik, Puchovszky (Kozla) Teréz, Lipót bácsi unokája, saját unokáinak is gyakran elmeséli őket.¹⁴¹

„Nagyon sokat mesít nekünk a katonaságró'. Hogy egyszer gyűttek haza katonaruhába' Mátyás Pistával. Az nem vót katona, mer' annak nem vót lába, az olyan beteg ember vót, és sok mindenféle rosszakra rászedte nagyapát. De ő azt ílményvel magyarázta nekünk. Hogy mikor gyűtt haza,

¹³⁸ Gimes, 2017 – Puchovszky (Kozla) Teréz (1951), Elgyütt Lipót unokája.

¹³⁹ Gimes, 2017 – Elgyütt (Molnár) Teréz (1920), Elgyütt Lipót menyé.

¹⁴⁰ DANCZI Lajos, 1953–1964/II, 154–157.

¹⁴¹ Elgyütt Lipót elbeszéléseit családja fiatalabb tagjai is értékelték, nem sokkal halála előtt kedvenc történeteit unokája, Elgyütt János magnetofonra rögzítette.

várta őt Nyitrán a ’ állomáson a Pista bácsi. És hogy valamikor ugye ezek a parasztasszonyok olyan széles szoknyákba ’ útek ott a padon. Mondja neki, hogy: – Lipót, bújj be a pad alá!

– De mit akarsz, Pista?

– Bújj be ez alá a pad alá!

Bebújtak oda. És aszongya:

– Most állj fel!

Fölfordították aztat a padot, és éppen mentek arra a csendörök. Aszongya:

– No, Mátyás Pista jó kibabrát velem!

Ugye a sok asszony elkezdett rikojtani, valamikor ugye sok szoknyát hordtak, az a sok parasztszoknya felrepűt rajtuk. Nagyapámát jó ’ megverték a csendörök. Aszongya:

– Pista, én má ’ neked többet szót nem fogadok!”

„A zsidókkal is nagyon sokat átítek. Hogy egyszer Nyitráru ’ gyűttek haza, Pistának vótak lovai, én öregapámnak is. A zsidó meg kérte őket, hogy hozza ötöt haza. Aszongya, hogy:

– De mivel fizetsz meg?

– Én megfizetek otthon!

Mikor má ’ hazahozta őt, itt, ahol most van a ’ üzlet, ott olyan patak vót, de elég mál vót itten. Behajtott a lovakval a víz közepire ez a Pista bácsi. Öregapám veszekedett vele:

– Pista, miccsinász? Mit akarsz evvel?

Aszongya:

– Zsidó, énekelj! S kejjett neki énekejni zsidó éneket.

Ráparancsolt, hogy szálljon le! Hogy az a fizetség, hogy le kell szállnod ebbe a sárba, vízbe. Hát rákényszerítette, hogy leszát oda a víz közepire. Az vót a fizetés azé, hogy hazahozta. Ilyen dolgokat kiműveltek. Hát mink ezen neveltünk, de nem vót viccrevaló.”

„Valamikor kejjett menni mácsonyát szurkányi. A mácsonyát kiszurkányi a gabonábó ’. És akkor kejjett menni összes unokának öregapával. Vitt bennünköt. Mind ott vótunk, és Janinak vót biciklije. És letette abba a nagy fűbe valahova a biciklit, és öregapám kaszát. És ő, szegény, nem látta azt a biciklit, és a kaszával kilyukasztotta a kereket. Ahogyan belevágta, az szíszogott.

– Mi szíszog itt? – aszongya. És csak ütötte azt a biciklit: – Még nyikogsz! Még magoksz!

Aszitte, hogy nyúl van ott. Osztan akkor...:

– Jaj, jaj, micsiná’! Az a’ én biciklim!

Hát emlékszek rá, hogy ha jártunk valamikor a tollút fosztanyi, ott szokták mondani asszonyok, hogy: „Nyikogsz me’ makogsz, mint a Lipót nyúlja!” A mai napig maradt ilyen szóbeszéd.”

Elgyűtt Lipót előadásában 16 történet olvasható e kötetben: három tündérmese, két rászedettördög-mese, kilenc tréfás-mese, valamint két hiedelemmonda. Két rászedettördög-meséje lehetőséget ad mesemondási technikájának megfigyelésére is, melyből kitűnik, hogy jó variációs készséggel megáldott, alkotó típusú mesemondóról van szó. A csupán néhány nap különbséggel elmondott mesék nagyobb részt ugyanazon mesetípusokból lettek összeszöve, miközben mindkettő azonosan jól felépített, egyező esztétikai értékeket hordozó, a mese szerkezeti törvényszerűségeinek eleget tevő narratívum. Tréfás meséiben az abszurditás és az erotikus tartalom dominál, férfi mesemondótól nem szokatlan módon szókimondó, vaskos stílusban megfogalmazva. Terjedelmes tündérmeséiben viszont a heroikus küzdelmekhez, drámai pillanatokhoz illő mesei nyelvezet kerül előtérbe, bizonyítva ezzel, hogy egy jó mesemondóban többféle elbeszélői karakter lakozik. Elgyűtt Lipót meséit minden esetben keretbe helyezi. Klasszikus mesekezdő formuláiban a hetedhét országon vagy az Óperenciás-tengeren is túl lévő mesei színtérre utal, zárásul a „most is élnek, ha meg nem halnak” vagy az „itt a vége, vessük a vízbe” formulákat használja.

A gazdag merítésű gimesi epikus folklórányag mellett Kolonból jóval kevesebb történet származik. Kiegészítő gyűjtéseink tapasztalata alapján azt tartjuk valószínűnek, hogy ez inkább az Ortutay/Sima-féle gyűjtés hiányosságával, mintsem az elbeszélők szűkös repertoárjával magyarázható. Beszélgetőtársaink emlékei szerint a tréfás kedvű, jó elbeszélők közé tartozott **Balkó Imre „Bozány”** (1891–1979) és testvére, **Balkó András „Bozány-Hangya”** (1872–1958) is.¹⁴² Tősgyökeres koloni családból származtak, szüleik gazdálkodással foglalkoztak. Apjuk, Balkó András a „víz-meg”-i falvak közé tartozó Nyitraegerszegről nősült, a házasságból a két fiúgyermeken kívül egy leány született. A Balkó fivérek gazdálkodással és mészégetéssel foglalkoztak. A koloniak körében elterjedt mesterség volt a mészégetés, melyet még a 20. század harmincas éveiben is űztek. A tele-

¹⁴² A kéziratban helytelenül Vozár Imre, Vozár-Hangya bácsi, illetve Vozár bácsi alakban van feltüntetve a nevük.

pülés határában lévő jó minőségű mészköből széles körben ismert és keresett meszet állítottak elő, Fényes Elek tudósítása szerint a 19. század derekán az egész megyében a koloni meszet becsülték a legtöbbré.¹⁴³ Balkóék mindketten nagyszaladosak voltak. Imre falubélijét, Sándor Veront „Hojko Vecsi” (1911) vette feleségül, házasságukból két fiú- (Imre, István) és két leánygyermek (Teréz, Anna) született. Világot járt embernek számított, huszárként szolgált az első világháborúban, 1938-ban részt vett a 34. Eucharisztikus Világkongresszuson Budapesten. A háború során Erdélyben fejlődést kapott, de olyan szerencsésen érte őt a találat, hogy maradéktalanul felépült. Balkó András csaknem húsz évvel volt idősebb testvérénél. A faluban több Hangya, azaz András nevezetű is volt, ezért ő a Bozány-Hangya ragadványnevet kapta. Ortutay Gyulán és Sima Ferencen kívül Vikár László is járt nála, aki egy 1956-ban rögzített dudánótát közölt tőle.¹⁴⁴ Felesége, Pap Ilona „Icsi nene” három leánygyermekkel és egy fiúval ajándékozta őt meg. Fiát, akit szintén Andrásnak hívtak, tizenéves gyerekként, az 1930-as években „beverbuválták” a Mária Iskolatestvérek Szerzetesrend tagjai közé. Először Budapesten, majd Franciaországban, Lyonban tanult, később kilépett a rendből, és megnősült. Esete nem volt egyedi jelenség, a fiatalok képzésével és tanításával foglalkozó marista testvérek közé Kolonból négy vagy öt fiatal állt be, de zsérei és gesztei fiúk is voltak soraikban.¹⁴⁵

A kéziratban kettejük elmondásában összesen nyolc történet és egy találos szerepel. E kevés narratívumból is kitűnik, hogy közel állt hozzájuk a hazafias, történeti tematika; két tréfás mese és egy találos kivételével a rögzített mesék és mondák Mátyás királyról, a törökök elleni cselvetésekről, a Rákóczi-szabadságharc két legendás alakjának (Vak Bottyán és Ocskay László) párbajáról, valamint Kossuth Lajosról szólnak. A Balkó testvérek tréfás kedvét példázza egy-egy anekdota is, melyek a kiegészítő gyűjtéseink során kerültek elő a közösségi emlékezetből, és ezeket a róluk alkotott kép teljessége érdekében fontosnak tartjuk közzétenni.

¹⁴³ FÉNYES Elek, 1851/II, 234. Liszka József jóvoltából tudjuk, hogy „az is előfordult, hogy ügyeskedők gyári égetésű meszet kínáltak koloni mészként, annyira jó híre volt ez utóbbinak”. (*Nyitra vidéki népballadák Arany A. László hagyatékából*, 2009, 12.)

¹⁴⁴ VIKÁR László, 1958, 422.

¹⁴⁵ A rend alapítójáról elnevezett Champagnat-iskola Budapesten 1930 és 1950 között működött. 1950-ben az iskolát államosították, a magyar marista testvéreket Franciaország fogadta be.

(https://hu.wikipedia.org/wiki/Marista_Iskolatestvérek, letöltve 2017. 12. 18.)

„Én úgy tudom, hogy azon a Dudáskörtéfán vót egy kereszt is, feszület. És aztán Bozány Imre bacsí hogy gyütt a kaszálásbó’, és hogy má’ megát nagy fáradtan, és mondja, hogy:

– Jaj, édes Istenem! Tudom, hogy te nagyon sokat szenvedté’, meghaltá’ értünk a keresztfán is, de vő nem vótá’!

Mer’ elvett egyetlenegy lányt, és akkor ugye nagyon rossz vót a’ anyósa, apósa, hát ugye dirigáltak, és ott panaszkodott az Úr Jézusnak a Dudáskörtéfa alatt.”¹⁴⁶

„Hát úgy vótak a’ öreg házak, mint a Hangya bácsiná’ is, hogy csak konyha és szoba. No és osztán a konyhát má’ télen nem fűtötték, ott vót egy sporhelt ugyi, de ottant má’ nem tüzeltek, annyi fa nem vót. És a házba’ vótak, ott vót a kemence, és a kemence ódalába’ vót egy vas, azon főztek. No és kívűró’ fűtötték a kemencét, és avval fűtötték ki a lakást. No és osztán ez a Hangya bácsi, ez mingyig ott út ugye a siskó mellett. Mink siskónak hituk a kemencét. És mindég neki vót dőve annak a siskónak, melegítette a hátát. De ugye főd vót akkor még, nem vótak padlók, és ugye lent vótak neki a lábai, és ugye a konyhába’ vót minden élelmiszer. És ugye hogyha főzött a felesége, akkor mingyig ki köjjött neki mennyi a konyhába azé’ a dologé’. És ugyi ő melegítette a hátát, és ahányszor ő csapta a’ ajtót, hogy ment ki, az a hideg levegő mindig ráment a lábaire neki. S osztán má’ egy kevesig túrt, türte, még csak először szípen mondja, hogy:

– Annyiszor ki köjj neked mennyi abba a konyhába? – aszongya.

Hát aszongya:

– Ki köjj! – aszongya csendesen.

De má’ osztángat kiment a türelembő’, ugye akkor má’ rászólt erősebben, hogy hát egyszerre hozza be aztat, amire szüksége van neki. És osztángat aszongya:

– Má’ ne menj ki többet! – erősen rákiabát a’ asszonyre.

– Jó van! – aszongya. – Nem megyek ki!

Leút melléje, a siskó mellé ugye a’ asszonyja. Olyan alacsonyka vót, Icsi nenének hiták őtet. Nagyon emlékszek rájok. Hát ugye az a leves forrott, az a bab hányta magát, abba köjjött vóna még a többi dolog. Csak megszólal ottant, ahogyan ottan ül nyugodtan:

– Paprika, gyere be! – és hallgat utána.

Ugye a paprika nem gyütt be.

¹⁴⁶ Kolon, 2017 – Balkó (Bencz) Mária „Budzsi” (1946).

– Krumpi, gyere be! – aszongya.

Megin’ ugye nem gyűtt be a krumpi se.

– Látod, kedvesem – aszongya –, hát nem gyün be, hiába kiabálom ötet!

Hát ilyen huncutok vótak. Egyik huncutabb vót, mint a másik.¹⁴⁷

Bencz Andrásné Brath Mária „Kasi Maris”¹⁴⁸ (1899. május 16. – 1970. május 14.) jómódú gazdacsaládból származott. Kolonban a Pázsik család, valamint a Kasi, Budzsi és Torcsos ragadványnevű nagycsaládok voltak a legtehetősebbek, mindnyájan nagygazdáknak számítottak, saját családtagjaikon kívül idegen munkaerőt is alkalmaztak. Brath Mária fiatalon, 16 évesen ment férjhez Bencz Andráshoz, házasságukból négy gyermek született: Ambrus (1916), László (1920), Erzsébet (1924) és András (1934). Szüleikhez hasonlóan maguk is egész életük során gazdálkodtak. Mária fiatalon megözvegyült, férje 1940-ben hunyt el. Művelt, olvasott asszony volt, aki családi körben gyakran és sokat mesélt. „Nagyon sokat mesélét nekünk. Egy udvarba’ laktunk, ő meg énnem a nagymamám testvérek vótak. Meg az énekeket is nagyon tudta. Nagyon művelt asszony vót, az újságokat mindig olvasta. Odaült a fa alá, akkor valamilyen vereskeresztes újságok jártak, és akkor má’ olvasott nekünk belőle.¹⁴⁹ Nem tudni, hogy Sima Ferenc mikor járt nála először, annyi bizonyos, hogy több alkalommal is gyűjtött tőle meséket, a mellékletben szereplő fényképek egyikét is ő készítette az 1960-as évek elején. Unokája, Fazekas (Bencz) Aranka iskolás gyerekként személyesen is jelen volt a Sima-féle gyűjtések egyikén. Emlékei szerint nagymamája többek között a *Pocikbőr királykisasszony* és *A csillagszemű juhász* meséket mondta el, s a „tanár úr” csak úgy engedte meg neki, hogy ő is a szobában maradjon, ha csendben lesz, mivel magnetofonra rögzítette az elmondott meséket. Egy másik rokon háttározottan emlékezett arra, hogy az előbbi mese Kasi Maris elmondásában egykor a Szlovák Rádió magyar nyelvű adásában is elhangzott. Több legendamesét is tudott, a részeges asszonyról szólót vázlatosan még unokája is fel tudta idézni:

¹⁴⁷ Kolon, 2017 – Balkó (Bányi) Veronika „Szoboly” (1933).

¹⁴⁸ A kéziratban csak Kasi Maris nene alakban van feltüntetve a neve.

¹⁴⁹ Kolon, 2017 – Mag (Balkó) Anna „Kasi” (1944).

„Ezt úgy emlegette a nagymama, hogy mikor Krisztus Urunk járt a földön, hogy találkozott egy férfival, és vitte a hátán a részeg feleségét. És akkor letette az asszonyt a Krisztus Urunk elé, és kérdezi:

– No, Uram, most mondd meg! Van ettől nagyobb kereszt?

És erre a Krisztus Urunk azt mondta, hogy ettől igazán nincs, hogyha egy asszony részeg. Hogy még a férfinak is talán jobban megbocsátható, mint egy asszonynak, hogy részeg legyen.”¹⁵⁰

Bencz Andrásné Brath Máriától négy narratívumot jegyeztek föl a gyűjtés idején: *Az ördög kilenc kérdése* típusú legendamesét, egy tréfás mesét, egy Mátyás-történetet és a törökök táborából hősiiesen kiszabaduló magyar csikósról szóló történeti mondát. Kasi Maris meséit a klasszikusnak számító „hol vót, hol nem vót, hetedhét országon is túl vót” mesekezdő formulával indítja, zárlatként megelégszik a mese végének jelzésével: „no itt a vége”. Vele kapcsolatosan is előkerült egy adoma, amely egy falubeli szó-lás eredetére is magyarázatot ad.

„Nagyon hama’ férjhe’ ment. Nálók szolgát egy fiatalember, és osztán hát összemetek. No és megvót a lagzi, és ő má’ föltette a kontyot meg a süsüt. A többiek még iskolába jártak, a vele idősek, ő meg fiatalka vót, és kiát a kapuba, és ugye ottan má’ nyízgelődött nagy büszkén, hogy öneki má’ süsüje van ugyi. Há’ főkötő. Mink süsünek mondjuk aztat. És akkor a’ én nagybátyám hajtotta arre keresztú a libákat, föl a partre. Ő hajtotta arre azokat a libákat, és egyidőssek vótak, de még a bátyám, az olyan gyerek vót. No és a liba potyogat ugye, ahugyan megy, az úgy potyogatja. S ő meg má’ nagy büszkén:

– Jaj, most söpröttem a’ utcát, hát megin’ tele van itten pizokval! Erre köjj ippen hajtani aztat a libákat? – nagyon kényes vót.

S akkor ugyi a bátyám megfordút, hát egyidősek vótak, megfordú, és aszongya neki, hogy:

– No, köszöntsetek, lúdak, én is asszony vagyok!

Ez olyan igaz mondás. Ez osztán a faluba’ úgy ment.¹⁵¹

Balkó Péterné Brath Julianna „Annus Julis”¹⁵² (1896–1958) szintén jómódú családból származott, apja Balkó Bálint, édesanyja Sándor Veronika volt. Társadalmi helyzetéhez méltóan házasodott, a Kolonban „har-

¹⁵⁰ Kolon, 2017 – Fazekas (Bencz) Aranka „Kasi” (1951), „Kasi Maris” unokája.

¹⁵¹ Kolon, 2017 – Balkó (Bányi) Veronika „Szoboly” (1933).

¹⁵² A kéziratban helytelenül Valkó Péternéként szerepel.

madik gazdacsaládnak” számító „Budzsi” familiába került menyecskének. Férjével együtt gazdálkodással és földműveléssel foglalkoztak. Férje, Balkó Péter megjárta az első világháborút, ahonnan sebesüléssel tért haza. Hazajövele emlékére út menti keresztet állíttatott, melyet mai napig Budzsi Petyo keresztjének neveznek a falubéliek. Házasságukból hat gyermekük született: Béla, Ilona, Péter, Erzsébet, Veronika és János. Péter fiuk, aki tanult ember volt, baráti kapcsolatban állt gróf Esterházy Jánossal, korának egyik jelentős szlovákiai magyar politikusával. Annus Julis értett a gyógyításhoz, kisebb bajaikkal általában hozzá fordultak a koloniak. Csupán helyi ismertségű gyógyító volt, a szomszédos falvakból nem jártak hozzá. „Rendkívüli nagyon jó nagymama vót mányi. Ő volt az a faluba’, aki még gyógyított is. Ha valakinek fájt a füle vagy a szája vagy akármí, hozzá fordultak.”¹⁵³ Családi körben sokat mesélt a „régí világról”, jó énekesnek számított, lányával, Veronikával számos lakodalmi dalt énekelt Putz Éva „lagzis könyvébe”.¹⁵⁴ Unokái jólelkű, segítőkész, vallásos asszonyként emlékeztek rá. „Ő mindenkihez nagyon jó volt, ők vették meg a Csillagi majort, és ha jöttek árulni fazekakat, üvegeket, gereblyéket, az mind önáluk szokott meghálni. És ő mindenkinek vacsorát adott, ingyen, úgyhogy biztos azé’ is jutott a mennyországba. Nagyon hívó asszony vót. Minden reggel elment a misére, és úgy kezdte a munkát.”¹⁵⁵

E gyűjteményben Balkó Péterné Brath Julianna elmondásában csupán egy eszkatalogikus jövendölés és néhány termésjósló hiedelem szerepel. Nem tudni, hogy további folklórtudása rögzítésre került-e, mint ahogyan azt sem, hogy hány mesét, történetet ismerhetett valójában.

A már többször említett 2017-ben végzett kiegészítő gyűjtéseink nem várt eredményt hoztak. Nemcsak hogy sikerült kiderítenünk Ortutay Gyula és Sima Ferenc egykori mesemondóinak kilétét, hanem életútjuk, a faluközösségen belül betöltött szerepük is tisztázódott (kirajzolódott), mi több, néhány velük megesett emlékezetes eset, hozzájuk fűződő adoma is mikrofonvégre került. Önzetlen segítségnyújtásukért, a hangulatos néprajzi interjúkért, valamint a kötet mellékletében látható archív fényképek egy részéért köszönettel tartozunk gimesi és koloni adatközlőinknek.

¹⁵³ Kolon, 2017 – Mag (Balkó) Anna „Kasi” (1944).

¹⁵⁴ PUTZ Éva, 1989, 90–110.

¹⁵⁵ Kolon, 2017 – Mag (Balkó) Anna „Kasi” (1944).

Továbbá itt szeretnénk köszönetet mondani az MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Néprajztudományi Intézetének és a Hagyományok Házáának a kézirat sajtó alá rendezése, valamint a recens terepkutatás során nyújtott segítségéért, az ELTE BTK Folklore Tanszékének a kézirat közlésének engedélyezéséért, a Fórum Kisebbségkutató Intézetnek és Tirts Tamásnak és Fehér Sándornak a kötetben található fényképek rendelkezésünkre bocsátásáért. A közreadott szövegek tájnyelvi sajátosságainak és tájszavainak értelmezéséhez Sipos Anna gimesi származású etnológus és Fehér Sándor Pogrányban élő helytörténész nyújtott hathatós segítséget.

NÉPMESÉK

1. A szegény asszony és három fia [Faszakító, Hegymozgató és Vasgyúró]

Hol volt, hol nem volt, hetedhét országon is túl volt, még az Óperenciás-tengeren is túl, volt egyszer egy szegény asszony. Nagy szegénységbe vót. Vót neki három kisleány. Egyet híttak Jóskának, a másikat Istvánnak. A harmadik vót János. A legnagyobbik vót tizenhárom éves, a másik tizenkettő, a legkisebbik tizenegy. Azt mondja a Jóska, a legöregebb:

– Édesanyám! Émegyek szógálatot keresnyi, mert egy harapás kenyereünk sincs. Éhen fogunk elpusztúnyi, ha nem fogunk valamit keresnyi.

– Menj, kedves fiam, segéljen az Isten! Csak jó útra térj!

Hát, mén a gyerek, mén. Egyszer csak nagy erdőn mén keresztül'. Ott vót egy rét, ott vót az erdő közepin egy nagy kastély. Hát, egy öreg, vén boszorkány grófné út a kastély előtt. Aszongya:

– Jó estét, kedves öreganyám! – aszongya.

– Adjon Isten, kisleány! Hová mész?

– Szógálatot megyek keresnyi, mer' olyan szegény az édesanyám, apám nincs, hogy nem tudunk a testvéreimmel megényi.

– No, fiam, kapsz egy évre száz pengőt, de az a száz pengő, az csak egy nap lesz teneked, az egy év itt. Van egy tehenünk. Azt a tehenet ha megörzöd s megeteted, megkapod a száz pengőt. Innod, enned, mindent adok a tarisznyába.

Adott a gyerekeknek útra pogácsát, kóbaszt, sunkát, szalonnát. Italt is. A tehenet vitte a gyerek a szíp legelőre. Mikor jólakott a tehen, lefeküdt.

Hát a Jóska is lefeküdt má', elaludt. A tehén elszökött haza. Gyütt a gyerek sirva haza a tehén után. Azt mondta a vén boszorkány grófné:

– No, te gazember! Egy tehenet nem tudsz megőrizni? Megmondtam, hogy most a fejed le lesz vágva!

Levágta a fejit, és egy hosszú póznára kitűzte a kastély tetejire. Hát, otthon má' várta [az] idesannya, hun az ő fia? Jó sora van, jó helyre került, nem törődik vele, pézt nem küd neki. Má' azt mongya a másik gyerek, az István:

– Édesanyám! Ęmegyek én. Jobban fogok keresni, mint a Jóska.

– Jaj, fiam, hátha te se fogsz nekem pézt kűnyyi!

– Dehogynem fogok, édesanyám. Mindenfélét. Megfogadom én.

– No, hát csak eredj, fiacskám! Jó szerencsét kívánok.

Mén [a] szegény gyerek. Azon az úton ment, ahol a Jóska, a testvére. Odaköszönt annak a vén boszorkány grófnénak.

– No fiam – azt mondja –, gyere, megfogadlak. Egy nap lesz egy eszten-dő, és ha a tehenet megőrzöd, száz pengő lesz a béred. Enned, innod adok. De nidd, hogyha a tehent meg nem őrzöd, ládd, hol van bátyádnak a feje kiteve! Te is úgy jársz.

A gyerek megijedt. Hát a gyerek vigyázott a tehénre. Még a láncot se eresztette el. Egész nap nagyon jó' őrizte. De mikor hazafelé mentek, a tehén elugrott tüle mégis. Hát akkor ěment haza a gyerek. [A] tehen elfu-tott. Utána a grófné, boszorkány vót, hívgya a gyereket. Kivégezte, hogy a kertbű' engedte el. Annak is levágta a fejit, és kitűzte a póznára a testvérié mellé. Hát, má' otthon várta a szűlője, má' elműt az esztendő:

– Hun van a gyerek? Hun a gyerek? Egyik se küd pízt.

Má' a legkisebb gyerek, a Jancsi gyerek is megnőtt. Má' nagy ínségbe' vótak. Nem vót nekik mit ennyi.

– Édesanyám! Ęn mihán kiszógálok a bérem, rőgtön elkűdöm postán magának, csak engedjen engem szógányi! Ęn ügyesebb leszek, mint a két bátyám.

Hát a gyerek elment. Az is. Ęs azon az úton ment, mint a két bátyja. Hogy má' tekintett, hogy micsoda kasté', micsoda vár. Nézett. [Az] öreg-asszonyt köszönti szépen:

– No, fiam! Hová mégy?

– Szógálatot megyek keresni. A két bátyám ěgyűtt szintén, valahol jó soruk van. Anyámnak pízt nem küdtek. Kéntelen vót az anyám engem is eleresztenyi.

– Akarod látni a bátyáidat, fiam? Nízd, ott vannak a fejeik fölakasztva, tűzve a póznára azér’, mert a tehenet nem örözték meg. De ha te a tehenet megőrzöd, akkor teneked jó’ megfizetek. Neked száz pengőt [adok], amit mingyá’ eküdhetsz az anyádnak haza. De jó’ vigyázz a tehénre!

[A] gyerek megígérte, [hogy] ő fog vigyázni nagyon. Adott annak is má’ a tarisznyába pogácsát, szalonnát, mindent. Hát, akkor a tehen lefoküdt, jólakott, egy víz, patak mellett. Ott folyt el a víz. A tehen kapargott, hogyan lehetne elszöknyi. De a Jancsi gyerek okos vót.

– Beccikém, ne kējj fő’!

Csak a kalaptyábú’ tötögette neki a vizet.

– Csak ne kējj fő’! Csak igyá’!

A tehen nem tudott főkēnyi. S a láncát rákötötte a derekára, hogy ő nem ereszti a’ életbe’ ügyse. Hát, mikor má’ estefele vót:

– Beccikém, gyertünk haza!

Mentek az úton. Csak egyszer a tehen megszólát:

– Jancsikám – azt mondja –, tudod, mit? Én nem szökhettem el tülled, ügyes gyerek vagy. De ha azt nem cselekeded, amit én parancsolok, akkor víge a te íletednek is meg az enyimnek is. Mer’ ez a grófné a leghíresebb boszorkány, haramia-hadvezér a neve. Először, te, nagy csapót fog a kezedbe adni. Leversz egy karót az udvar közepire. Engem oda megkötöt’. Engem avval a sulokval fejbeütsz. De tudod, mit? A láncomat csak úgy tedd a karóra. Csak dugd rá, ne kösd meg. És amikor a sulykot a kezedbe nyomja, hogy engem fejbe üss, má’ akkor a sulykot dobd el a hátad mögött.

Fölemēte a sulykot, hátradobta. Hát, a vén boszorkány a konyhaajtóbú’ nézte. Azt éppen fejbe dobta. Mingyá’ összerogyott. [A] tehen meg a gyereket főkapta, és ēfutottak hetedhét országon túl, így megmaradt az életek.

Hát, bementek egy rettenetes nagy erdőbe, s ott olyan fák vótak, s jó legelő. A tehen jólakott, nagy tőgye vót neki. De a gyerekek nem vót mit ennyi.

– No fiam – azt mondja –, Jancsikám, éhes vagy? De én má’ jólaktam. De te is jó’ fogsz laknyi. Hát most legalább egy csecsemet szopjá’ ki, ne szégyelld! És megszopta a gyerek a tehénnek.

– No Jancsikám, azt a vastag makkfát, menyj, szakítsd ki a’!

– Istenem, no! Hát kis gyerek vagyok. Hogyan fogom is meg azt a fát?

– Hát én megmondom. Parancsolom, hogy azt a fát szakítsd ki!

Hát, a gyerek egybül kiszakította a fát tövestül. Megin’:

– No Jancsi, még éhes vagy? Még enné’? Szopd meg a másik csecsemet is!

Megszopta azt is. Még vastagabb fát mutatott:

– Azt is szakítsd ki!

Azt is kiszakította. Mennek tovább, ballagnak. Eccer olyan hatalmas erdő ott is, még nagyobb erdőbe’ vótak.

– No Jancsi, most má’ megéhezté’.

Megin’ megszopta egyik csecsit, másikat.

– Hát most nízdz azt a vastag fát!

Olyan vastag vót, hogy három ember alig tudta körülérnyi.

– Szakítsd ki!

– Jaj, Istenem! Hugyan tudjam én kiszakítanyi gyerek létemre azt a ketőt, azt?

– Fogd meg csak! Húzd!

Hozzáért [a] két keze: a fa a levegőbe’ vót. Má’ kidobta.

– No, kedves Jancsi gazdám, most má’ elbúcsúznak egymástú’. Itt van két út. Egyik vezet jobbra, másik balra. Válaszd ki magadnak az utat, melyik tetszik.

No a gyerek, hogy hát ő mén jobbra. Na, ő meg mén balra. Szépen megcsókóták egymást, és elbúcsúztak. Hát, Jancsi beér egy nagy erdőbe, ami teli vót vadállatokkal. Gyűnnek a farkasok: hát, sorba verte őket úgy, hogy a legerősebb farkasok nem mertek hozzányúlni. Megszelidűtek. Mentek vele mingyá’, mentek tovább. Má’ meg elejbe gyűnnek az oroslánok. Má’ meg a medvék. De Jancsi leverte azokat is mind. Legerősebb öt bakot meghagyott mindenfélébül: medvébül is, oroslánbül is, farkasbül is. Mind a legerősebb bakokat hagyta meg. A többit mind leverte.

Hát mennek. Beérnek egy erdőbe. Hát, ott látnak egy veres embert. Csak úgy szikrázott még a haja is, mint a tűz. Úgy gyúrta a vasat, mint az ólmot, mint a tésztát, úgy gyúrta.

– Ide ne gyertek! Mingyá’ begyúrlak a vasba!

– Ne legénykedj – Jancsi aszongya –, te, veres hajú, mer’ ha én odamegyek, úgy beváglok a vasba – aszongya –, hogy mingyá’ ott maradsz!

Hát összebirkóztak. Hát igazán Jancsi úgy bevágta aztat a hegymozgatót, hogy csak a nyaka vót ki a föld színén a vasak közü’.

– Jaj, méltóságos barátom! Mit vétettem ellened? Te hétszert erősebb vagy, mint én. Ne hagyj itt épusztúnyi!

Megfogta a nagy hajáná’, kirántotta.

– Na, most kollegák lettünk. Gyerünk!

El is mentek. Mendegétek. Egyszer mennek egy másik erdőbe. Hát itt meg egy óriási ember a kűsziklákat úgy morzsújja össze, mint a mazsolát.

– Hej – aszongya –, ide ne gyűjjetek, idegenek, mer’ – aszongya – az én országomba’ mingyá’ összezúzlak benneteket.

Hát az izé, Vasgyúró megijedt, a veres hajú:

– Jancsikám, te erősebb vagy, mint én. Te menj vele birkóznai!

Egymást küdték: ketten legyőzik. De Jancsi nekibátorodott. Azt is úgy bevágta a kűszikla közé, csak a nyaka vót annak is ki a kűbű’. Azt is kirántotta fülön fogva. Kezet fogtak.

– No, ilyen erős ember a világon több nincs!

Hát az vót a Faszakító János, a másik a Hegymozgató és a harmadik a Vasgyúró. Most má’ kollegák lettek, mentek hárman a nagyvilágba. Hát, eccer bementek egy idegen országba, vendéglőbe. De ott az egész város gyászba vót.

– Hát, mi újság van itt?

Hát a vendéglős panaszkodik, hogy ez és ez az újság van. Hogy a királynak a kisasszony lányát ēviszi a sárkány. Hát majd ők megmentik.

Elment, megmondta a királynak a vendéglős, hogy őnála van három vitéz, erős ember és tizenöt állat: farkas, medve, tigris. És azokval mennének, és megvédik a királykisasszont. És ki vót adva má’ a parancs, hogy a királykisasszont débe’ má’ kő vinnyi üveghintón a tengerpartra. Hogy má’ ott a sárkán gyün a vízbű’, oszt megeszi. Ő meg odaát, Jancsi, harmadmagával és tizenöt állattyal, aztán a királykisasszont visszahajtotta. Mer’ má’ két lányát a királynak ēvittek: a huszonnégyfejű sárkány meg a tizenkétfejű. Ez meg vót a hétfejű, a kisebb sárkány akarta ēvinni.

Jancsi eléje át. Odament a tizenöt állatval meg a kardjával. Mingyá’ öszszüvagdáták a sárkánt, bedobták a vízbe. Má’ a király mingyá’ neki akarta a lányát adni feleségül, Jancsinak. Csak azt mondta:

– Király őfölsége! Én azt akarom, hogy a másik két lányát is megszabadítom. Egyszerre akarok nősüni. A két kollegám is akkor nősül, mikor én. Mink együtt fogunk házasonnyi mind. Hát adjon nekünk három kocsit!

Ő fölüt a fiatal menyasszonhó’ egy kocsire, Jancsi. A Hegymozgató egy másik kocsire kocsisval, a Vasgyúró meg a harmadikra. Élelmet vittek: mindenféle húsokat, szalonnát, kóbászt, kenyeret [az] útra.

Bementek egy rengeteg nagy erdőbe. Meg foggyák keresni, hun van a tizenkétfejű sárkány lakása. Kiszabadítják a királynak a középső lányát.

A legöregebb lánya meg a huszonnégyfejű sárkányná' vót. Hát bizon, nem találták. Keresték, a kocsisok is jártak, kerestik. Nem találták. Eccer azt mondja, hogy ők má' a levest nagyon megennék. Hát kiadta a parancsot Jancsi a komáknak:

– Na, Hegymozgató! Markolj a fődbű'!

Egy nagy konyhát egy nagy bükkfa alatt. Tötve vót az asztal is. Babmarzsót akartak főzni.

– De tizenkettőre, mikor harangoznak, az ebéd kász legyen!

Megfogadta: ű kász lesz, s ott maradt az öt állatval vigyázni, farkas meg oroszlán. Eccer, mikor kász az ebéd, mindenkinek má' tette tányérba, hogy fog meghúlnyi az a leves, hát, a fa tetejin egy Babszem Jankó [megszó-lalt]:

– Júj, de éhezek!

– No, ha éhes vagy, gyere le, egyé'! Adok neked egy tányér levest.

Aszongya:

– Aggyá' még egyet!

– Nem adok biz én neked többet!

– Nem adsz? Na, rögtön víged van.

Csak megölte ötet, azt az erős óriás embert a Babszem Jankó. Csipke-bokorba egy fazékba begyugta, összemetélt. Az állatok kűoszloppé váltak ott. Gyűnnek haza: űres a konyha.

– Micsináljunk?

Másnap:

– Na, Hegymozgató, ma te maradj itt! De vigyázz, úgy ne járj, mint a másik kollega! Azt is má' megölték!

Majd ő vigyáz. Hát, de bizon evvel is ěbántak. Másnap megfőzi az ételt, bablevest. Megint: ő júj de éhezik. A Babszem Jankó a fa tetejin.

– Gyere, ha éhes vagy, egyé'!

Adott neki egy tányér levest. Többet nem akart neki annyi. Azt is meggyilkóta. Azt meg főtette a fűstre, a fa tetejire, ott égett a tűz, hogy hagy fűstököggyön meg a húsa neki. Gyűnnek haza: űres a konyha. Má' akkor megijedtek ám mindeneggyien, hogy baj lesz, oda a kollegák. Azt mondja Faszakító Jankó:

– No, [a] kocsisok és a királykiasszony megy veletek. Ne menjetek be az erdőbe! Vizsgákoggyatok az erdőbe', mit látnátok!

Fegyverek vótak náluk.

– Ha valami baj van, engem híjjatok oda!

Majd ő főz ebédet. Hát, Jancsi megfőzte az ebédet, kezdi hűtögetnyi [a] babmarzsót. [A] fa tetején megin megszólát a Babszem Jankó:

– Jój, de éheznek!

– Ha éhes vagy, gyere le! – de akkor má’ Jancsi csúnyán mondta neki, káromkodva.

Leszállt az.

– Ne, adok még egy porciót!

– Hát, ha többet nem adsz, akkor mingyá’ véged lesz!

Hű, akkor Jancsi mingyá’, Faszakító János megkapta a gégéjét:

– Hopp, te vagy az a betyár? Hol az én két testvérem? Te ölted meg? Te vagy a gyilkos?

Megfogta az öt darab oroszlán, hogy nem mozoghatott.

– Rögtön szét vagy zúzva, ha meg nem mondd, hol az én két kollégám!

– Egyik itt van a csipkebokorba’ elásva, be van csavarintva, s a másik...

– hogy eltette sunkának.

– Ha rögtön nem teremted elő az embereket is és az állatokat, amint vótak, rögtön halál fia vagy!

Hát így, valahogy, sóhajtott, csak megvótak a’ izék mind.

– Ki vagy te? Mi vagy te?

Akkor tudták meg, hogy az vót az a haramiavezér, boszorkány, az a két öccsit megölte. Ez akarta őt is elpusztítani. Nem sikerült őt. Megfogták, aztán megnyomkodták:

– Hun az én két öcsém, akit meggyilkotá’ valamikor? Rögtön szétszaggatnak az állatok!

Egy hangyadombikra odavitte varázsvesszővő. Hát a szíp lányok, le-gínyek, nagyon sok[an] kigyűttek, hogy lássák, hogy a két bátya Jancsinak hogy ugrott ki onnan. A Jóska meg a Pista kigyűttek. Akkor aztán ementek. Mingyá’ megtalálták, hol van a tizenkétfejű sárkány, hogy az az ű fia.

– Hun a huszonnégyfejű sárkány?

Jaj, isz az az ű fia.

– Ha meg nem mutatod, mingyá’ szétszaggatlak!

Megmutatta a lakásukat. Akkor a tizenöt állat mingyá’ szétszaggatta, és megették a boszorkányt. Odavót, elvitték. Bementek a sárkánynak a lakásába. Kettő kint maradt, sarokba át, és a Jancsi gyerek maga ment be. Hát a királykisasszony meg ment vele. Hát mit lát? Ott a királykisasszony, a középső.

– Jaj, kedves testvérem! Hogy gyüttetek ide, a lakásunkba, mikor ide a madár se gyühet? Mer’ az én férjem se tizenkétfejű sárkány.

– Azé’ gyüttünk ide, [a] királykisasszony megmentésire.
Kiszabadították.

– Jaj, [ha] ez gyün haza, akkor ez meggyilkó’ benneteket!

– Nem félek én attúl – mondja a Jancsi gyerek. – Itt a komáim, majd elkapták.

Gyün a sárkány. Hullámzik a tó vize, mer’ egy tó vót a kastély előtt:

– Asszony! Emberbüz! Hol az én ebídem? Mingyá’ megeszem üket!

– Itt vagyok – aszongya –, egyé’ meg! Gyerünk birkoznyi!

Ólomszűrűre kimentek birkoznyi. Jancsi úgy bevágta a sárkánt abba az ólomba, hogy a hét feje mingyá’ leröpüt. A többit meg az állatok lekapkodták neki. Elpusztították. Má’ akkor megvót a másik kisasszony is. Mentek a harmadik helyre. Ott is megvót. Ott má’ nagyon megijedtek, hogy ez a leghíresebb huszonnégyfejű sárkány rögtön megöli üket.

Jancsi megin kiát:

– Nem félek én semmitűl!

Csak azt mondja a királykisasszony:

– Jaj, kedves testvérem! Itt van egy lajbi. Azt a lajbit vegyik föl. Ez a férjemnek a birkozólajbija. Ebbe hét erő van elrejtve.

Jancsi magához kapta a birkozó inget. Hazagyütt a sárkány. Nem vót mit rávegyen, odavót az ereje. Jancsi mingyá’ legyözte azt is az állattyaival. Mingyá’ szétszaggatták. Fölútek a kocsire, szépen a királynak mind a három lányát hazavitték. Beköszöntek:

– Király öfölsége! Most itt a lányai, és most leszünk a lakodalomba’.

Megcsináták a kézfogót. Nagy lakodalom vót. Jancsi elvette a legifjabbat, Hegymozgató a középsőt és a Vasgyúró a legöregebbiket. Így sorba ment, rang szerint. Megvót a nagy lakodalom. Jancsi öreg édesanyját elvitte királyi üveghintón, és a két öccsét is. A két öccsének is jó gazdakisasszonyokat szerzett. Két évig tartott a lakodalom.

Itt a vége, vessük a vízbe!

(Gimes – Elgyütt Lipót)

2. Esztike és Jancsika, a két árva

Eccer volt két testvér, nem vót se apjuk, se anyjuk. Hát, szegények, má' mentek vóna szógálatot keresni, mer' nem vót kenyerük. Mentek, mendegétek, eccer e[gy] nagy erdőbe értek. Mit láttak? Egy világságot. Este vót az idő, betekintettek az ablakon. Ott látnak egy öreg betyárt. Vendégeskedett a szobába'. Bementek, beköszöntek:

– Jó estét, gazduram!

– Isten hozott, fiaim. Mi járatba' vagytok?

– Szolgálatot keresünk, gazduram, mer' mi árva gyerekek vagyunk.

Nincs se anyánk, se apánk.

– No, én megfogadlak benneteket, nálam lehettek. Gyertek vacsorázni velem!

Adott nekik vacsorát, kezdtek ennyi. Hát, a levesbe' kisgyerekeknek az ujjai vótak, keze fejei. Nem ízlett nekik ám az étel.

– No, ha nem isztok és esztek, pihenjete le!

Ēbújtatta űket.

– Csendbe' legyetek, mer' énnekem tizenkét zsványom van. A tizenkét zsvány tizenkét órakor, éjfélkor hazajön. Akkor, mikor hazagyünnek, csendbe' legyetek!

Hazagyüttek a zsványok. Mingyá' mondják:

– Gazdám, emberbűz [van], valaki van itt.

– Nincs itt senki, nincs itt senki. Csak pihenjete le, és vacsoráljatok meg!

Megvacsorátak, lefekűdtek a zsványok, és elaludtak. Akkor az öreg zsvány mind a tizenkét zsvánnak levágta a fejit. Itt reggel főkeltek: a kisleány és a kisfiú, a János.

– No, fiaim, ez lesz a munkátok, hogy én ezt a tizenkét betyárt megöltem, hogy titeket el ne pusztítson. Lehordjátok a pincébe, egy nagy kádba beraktyátok űket mind. Be foggyátok sózni.

Ezt megcselekedték űk. Mindennap erősebbek és erősebbek vótak. Eccer má' az öreg betyár – a lánka nőtt, szípen fejlődött, a gyerek is –, nagyon megtetszett a kis Esztike a zsvíngazdának. És má' jó étek is. Eccer azt mongya a zsvíngazda:

– Tudod, mit, Esztikám? – azt mongya – külön, ketten szeretnék veled lenni. Az öcséddel valamit kell csinányi. Vagy megöljűk, vagy...

– Az Istenre kérek – azt mondja –, gazduram, előttem ki ne vígezd az én kedves testvéremet, Jánost!

– No – azt mongya –, itt van az erdőbe’ egy farkas. Tedd magad betegnek, hogy megenníd a farkas fíjának a máját!

Hát, adott neki egy rossz fegyvert, nem is tudott lönyi. Megy Jancsi az erdőbe, nagy makkfa alatt fekszik a farkas [a] két fiával. Meglátta. Ráfoggya a fegyvert, célba veszi.

– János fiam, János fiam, ne lőjj rám! Nem kő’ az én fiam a te húgodnak. De vidd el mind a két fiamot! Ne, adok egy sípot. Tedd a zsebedbe. Utolsó órádba’ fújd meg, segítségedre leszek!

Avval a gyerek fogta a farkasnak a két fiát, hazavitte. Hej, a zsvíngazda...:

– No – azt mondja –, a János erős gyerek, Eszterkém – azt mondja –, nem ölte meg a farkas. Tudod, mit? Hónap is tedd magad betegnek, hogy megennéd a medvefiakat! Mert a medve biztosan meg foggya ölnyi.

Másnap Jánost felkétették, [hogy] mennyen el. Eszti ke nem tudott reggel..., éhen kellett neki elmenni az erdőbe és a medvefiakat lőjje meg. Figyeljenek! Hát, meglátta a medvét. Ott pihen. Ráfoggya a fegyvert.

– János fiam, ne lőjj rám – azt mongya –, nem kell az én fiam a te testvérednek! Csak álnokságban jár. Téged meg akar öletnyi. De én nem öllek meg. Adok egy sípot. Tedd a zsebedbe! Utolsó órádba’ fúdd meg, segítségedre leszek!

Avval hazavitte a medvefiakat. Hazavitte. Hát, a zsvíngazda:

– Jaj, de – azt mondja – erős gyerek lehet. Még a medve se tudta meggyilkónyi Jánost.

Másnap megint azt mondta:

– Tedd magad megin’ betegnek. Ott van egy oroszlány, majd a’ – azt mondja – szét foggya repegetnyi.

Elment a gyerek megin’ harmadnapra, [hogy] elhossa az oroszlánnak a fiát. Megfoggya a fegyvert, ráfoggya az oroszlánra. Azt mongya:

– János fiam, ne lőjj rám – azt mondja –, ne lőjj meg – azt mondja –, vidd el mind a két fiam! Nem köll a te testvérednek a’. Téged csak meg akar öletnyi. Ne, adok egy sípot! Utolsó órádba’ fúdd meg, segítségedre leszek!

Akkor nekiadta az oroszlánfiakat. Csak nagyot bámút a zsvíngazda, hogy micsoda erős gyerek lehet János, nem öte meg az oroszlán. De má’ akkor a zsvíngazda a kardját kiköszörűte, és betette a párna közé, és leste,

hogy majd Jánost avval foggya levágni. Először kitaláták aztat, hogy nem bírnak vele másképp, adtak neki egy rudazókötelet.

– Jancsi, erős gyerek vagy. Ha eztet kétfele szakítod, erős lesző’.

Hát bizon, Jancsi karszékre üt, a kötelet megfogta, egybe két részre szakította, olyan erős vót.

– Hát adok még egy kötelet. Ezt szakítsd el!

Azt is északitotta. Nekiadja a harmadik erős kötelet. Hát, azt a kezihő’ tekerte, nem bírta elszakítani. Erősen rácsavarta, [a] szék letörött alatta, ahogy feszítette. Akkor kirántotta a kardját a zsvíngazda a párnábú’, és Jancsinak a nyakát le akarta vágnyi. Azt mondta Jancsi:

– Gazduram, csinálsz velem, amit akarsz. Vedd el az életemet, de ezt az egyet engedd meg! Vedd ki a zsebemből ezt a három sípot! E’ legyen a harangszó. Tedd a számba őket! – mer’ a kezeit má’ összekötözték neki.

Jancsi belefúj a sípba. Rögtön beugrott az ajtón a három állat: medve, farkas és oroszlán. A zsvíngazdát rögtön széttépték.

– No, kedves gazdám, János, micsinájjunk most Esztiike testvéreddel? Megöljük?

– Ne öljétek meg! Mégiscsak testvérem.

Nem akarta, hogy megöljék.

– Na, hát ha ezt nem cselekeded, akkor azt tesszük, hogy a tizenkét zsvívnak a holttestihez tesszük. Rátesszünk egy nagy követ. Legyen itt!

S avval elmentek ők. Útnak indultak. Mentek egy nagy vendéglőbe, vacsorányi. Hát nagy gyász van az egész városba’. Kérdik a vendéglőst:

– Mi újság van?

– Ne tessék őt bosszantanyi, mer’ ő olyan mérges és bánatos.

– Mondja meg – azt mondja –, segíték a bajon – azt mondja –, ha baj van.

– Mit tunnak maguk segitennyi? [A] tizenkétfejű sárkány a leányomat el akargya vinni. Má’ a királnak elvitte két lányát. Aki azt meg tunná mentenyi, a királnak három lányát a sárkánnak a markaitúl, megkapná a királkisasszont feleségű’.

Hát a vendéglős elment, megjelentette a királnak, hogy önála olyan vitéz gyerek van, hogy megmentse a királkisasszont a sárkány markátú’. Másnap délbe’, 12 órakor má’ a királykisasszont hintón kellett hoznyi a Duna-partra. Onnan gyütt ki, a Dunábú’, a sárkán’. Elkiáltja magát a sárkán’, hullámzott a Duna vize:

– Királkisasszon’, hol van az én ebédem?

Azt mondja:

– Adok én neked ebédet! Királykisasszont ennyi! Nem eszõ’ te királykisasszont – azt mondja.

Hát akkor kirohant onnan. János kirántotta a kardját. A tizenkétfejű sárkánnak levagdáta a fejit, és az állatok széttípték. Bedobáták a vízbe. A királykisasszont a hintórú’ visszatávolította: menjen haza, meg van mentve.

Nagy híre vót az egész országba’, hogy a királykisasszont megmentette valami vitézgyerek. Megtudta egy juhászlegény. Rögtön kivágta tizenkét báránnak a nyelvit, és piros zsebkendőbe’ elvitte a királyi kastélba: ő az a vitéz, aki megötte a sárkánt. Feleségű’ [vette a királylányt], mingyá’ nagy lakodalmat csináltak.

Hát, Jancsi csak hallgatott ezzel. Elküdte a lakodalomba a farkast, hogy hozzon valamit a vendégsígbül. De bizon’ a násznépek a farkast elbotozták, kikergették. Elküdték a medvét. Hát, a medvét is elverték dorongokkal. Az oroszlánt küdte utóljára. No, majd ő csinál ottan rendet. Bement az oroszlán. Ammeg ütött a farkával. Mind bújtak a pad alá a nípek. Mind leverte üköt. Akkor bement má’ Jancsi. A juhászlegény, vőlegény út a menyasszon mellett.

– Királyi fölség, mellyik ez a híres vőlegén’? Mutasd meg! – azt mondja.

És kivette, hogy itt a jel, a zsebibül az izé, [a juhászlegény] [a] bárán’-nyelveket.

– Királyi fölség, ezek valódi sárkányelvek az én zsebembe’. Megölt tizenkét báránt, má’ meg vannak az akóba’ dögölve.

Akkor a juhászlegént mingyá’ szétrepegette a’ oroszlán. Most így a Jancsié lett a királykisasszony, de azt mondta Jancsi:

– Király őfelsége, addig nem leszek a menyasszonyval, míg a másik két lányát is föl nem keressük.

– Hát, egyiket elvitte a harminchatfejű sárkány, másikat a tizenkét vagy a huszonnégy.

Egyszer csak [azt mondja]:

– Király őfelsége, adjon nekem hintót, pénzt, ételmezt és három kocsit!

Mentek az erdőbe keresni a sárkányok lakásukat. Hát egyet meg is találtak. De Jancsi bizony azokkal úgy összebirkozott: három állat és a kardja, azt is levagdáták. Hát a másik sárkánnak a lakásán vót a középső királykisasszon. Ezt is hazavitték. Mentek a harmadikba. Ott vót a huszonnégyfejű sárkán’. Azt is levégezték. Hazahozta a királynak a harmadik lányát is Jancsi.

Akkor nagy hír vót a világon, hogy hát mi lesz most má', melyiket foggya feleségü' elvennyi? A legifjabbat? Középsőt? De azt mondta, addig fog mennyi, míg ő nem talál kollegákra. Rátalált két kollegára. Jó kollegák vótak gyerekkorukba'. Oszt egyiket meg elnevezték, az vót Hegymozgató, a másik meg Vasgyúró. Mentek egy nagy erdőbe, és ott elmentek a farkasok, oroszlánok, medvék.

– Ha erős kollegák akartok lenni, én már hármat fogtam magamnak. Hát, tik is fogjatok!

Ők is fogtak, mindenegyen. Akkor má' kollegák lettek, és elmentek a királykisasszonyhó'. De hát megvót aztán a nagy lakodalom. Jancsi elvette aztán a legifjabbat, Hegymozgató kollegája a másikat, a harmadikat meg a harmadik. Megvót a lakodalom, s akkor azt mondta Jancsi:

– Király öfölsége, van – azt mondja – nekem egy testvérem.

Hát má' a lakodalom után, hogy elmegy és fölkeresi.

(...) *[A szalag elején mintegy 25-30 méter, nem tudjuk, felvételi hiba folytán-e, de üres. A szöveg így folytatódik:]*

Kivették. Olyan hegyesre szopta, mint a tű. Akkor kivette a szájábú' azt a csontot, de Jancsinak nem adta oda. Azt mondta, elviszi vele örök emlékebe.

(...) *[Itt megint egy üres rész következik. Folytatása, ahol már a szöveg hallható:]*

...Esztikét a kádbú', s elvitték a királyi kastélba. És itt behelezte szobalánnak, hogy ő foggya neki takarittanyi a szobáját és megágyazni az ágyát. Nagyon szépen étek, nagyon jó soruk vót. Elmentek Jancsival mindennap vadásznyi. Vitte [a] három állatját. Nagyon szerettek vadásznyi. Sokszor későn gyűttek haza. Megvacsoráztak, Jancsi lefeküdt az ágyba. Eszti meg azt a csontot, amit [a] szájábú' kihúztak, a párnába tette, felállította, oszt Jancsi belefeküdt. Bement az egyik ódalbordája közé, a másikon meg ki-gyűtt. Jancsi reggelre meghalt. Gyűnnek az állatok, hogy keltik fel a gazdájokat. Hát, a párna mind vér, Jancsi meg van halva.

– Lám, lám, kedves gazdánk, megmondtuk, hogy a testvéred ne hozd haza, meg fog téged gyilkolnyi. Hát ez a vége. No – azt mondja – azon segítünk, fölébresszük.

Elmentek az erdőbe a három állat. Ott volt egy kőszikla. A hegyin vót egy óriási kígyó. De a kígyónak a pofájába' olyan fűmag volt, hogy a holtak feléledtek. El is vitték a szájábúl a fűvet, évítették haza.

– No, most, farkas! Te legügyesebb vagy. Te a fűmagot be fogod a sebbe hinteni. Te, oroszlán, te a csontot gyorsan kirántod a sebből, és [te,] medve meg gyorsan a két talpaddal elfogod a sebet, hogy el ne csoroggyon a vér.

És így sikerült. Jancsi feléledt, feldobta a szemeit:

– Jaj, kedves állattyaím, de jóízűen aludtam.

– Jó ám – azt mondja –, nézd meg az ágyadot, csupa vér – azt mondja –, meg vótál halva. Esztikéd, nízid, ilyen! Kihúzta a szájából, s ezt dugta a te ódaladba. Te meg vótál halva. De mink az óriási kígyónak a szájából hoztuk a fűjjet. Így letté’ te, mink így élesztettünk téged újból emberré.

Nagyon szépen megköszönte az állatjainak. Akkor azt mondták az állatok.

– No, kedves gazdám, Jancsikám, te az udvarod közepire hordj egy nagy kazal fát!

Összehordtak egy nagy kazal fát.

– Ezt most gyűjtsd meg!

Hát nagy láng gyűtt a fából, nagy tűz lett belüle.

– Jancsi, most bennünket, mind a hármunkat dobgy a tűzbe!

De nagyon sajnáta őket, hogy ő nem dobgya.

– No, ha te ezt nem teszed meg nekünk, akkor mink dobunk be tégedet.

Hát, muszáj vót. Mind a három állatot beleugrasztotta abba a nagy tűzbe. Mikor a legjobban égett az a nagy tűz, a tűzből három aranygalamb szállott a Jancsi vállára. A galambok azt mondták neki:

– Most szabadultunk meg.

Mind elátkozott lelkek vótak, mind a három. Három lány vót. Így aztán akkor Jancsi újra nagy király lett. Ő maradt a királyi trónon, és még sokáig éltek boldogan.

És még most is élnek, ha meg nem haltak.

(Gimes – Elgyütt Lipót)

3. A gazda és három fia

Vót egyszer egy nagy gazdaember. Három fia vót neki. Egy fia vót a Jóska, másik Pista, a harmadik Jancsi. De ez a kettő finom gyerek vót, de a harmadik mindig a hamus lyukba’ ült. Azt semmibe nem tekintették. Hát a két fiú ügyes gyerek vót. Apjuk, anyjuk azt mondta nekik:

– Jóska, le vannak kaszáva a rétek, a szénák, de a szénaboglyát minden éjjel eldönti valami. Mész, megőrzöd egy éjjel, akkor derék gyerek leszó’!

Ő bizony megőrzi, derék gyerek lesz. Hát, ment a Jóska, a legöregeb-bik. [Az] anyja adott neki a tarisznyába pogácsát, kóbászt. Leút a boglyába, odamegy hozzá egy veres egér:

– Gazdám, adj egy kis vacsorát!

– Ej, te egér, még agyonütlek! Én neked vacsorát adjak? A te részedre anyám nem adott vacsorát, csak nekem!

Nahát, olyan félelem gyűtt a Jóska gyerekekre, olyan vad csikók gyűttek oda éjfél tájba’. A szénaboglyát mind szétrúgták. És úgy gyűtt haza, hogy bepisát ijedtibé’. Hát, a kemence mögött a gyerek hallgat, a Jancsi gyerek. Mondja apjuk:

– No – azt mondja az apjuk –, hónap meg maj’ – azt mondja – elmén a másik öcséd – azt mondja –, a Pista.

Elment Pista öröznyni a szénát. Annak is az anyja tarisznyába adott mindenféle ételmelet, hogy csak örözze meg a szénát. De ejis olyan büszkén felét, odamén hozzá a veres egér:

– Pista gazda, adj egy kis vacsorát!

– Hej, agyonvágalak én! Neked ebédet adjak, vagy vacsorát? A te részedre nem hoztam a tarisznyába’ vacsorát!

– Na megá’ – azt mondja –, maj’ akkor segíték rajtad.

Meg ahhoz is odamentek éjfél tájba’ a mindenféle vadak, és szétszórták a szénát. Még alig tudott reggē hazamennyi az ijedtségtül. Mondja az apjuk:

– Na, fiam, megőrzöted a szénát?

– Jaj, idesapám! Mit láttam én! Megijedtem, így-úgy. Hát nem létezik megőriznyi.

Akkor a Jani, a Jancsi gyerek a siskó mögött megszólalt:

– Tik is legények vagytok?

Azok meg neki:

– Te, taknyos! Te, mocskos! Hát te menj a szénát megőriznyi!

– Na, idesapám, én ēmegek, a szénát megőrzöm. De biztosítom, egy szál se fog hiányozni a szénából. Nem foggyák szétdönteni.

De annak az anyja nem adott ám, csak száraz kenyeret [a] tarisznyába, mer’ azt nem nézték semmibe. Hát Jancsi foggya a batyut, emén. Lefekszik a széna tövibe. Hát eccer az egér odagyün hozzá:

– No – azt mongya –, Jancsikám, gazdám! Mit hoztá’?

– Mit hoztam? Nem hoztam én se kóbászt, se szalonnát, csak száraz kenyeret. De ne, adok. Egyé’ – neki adta. – Egyé’ velem – azt mondja.

Megette az ebédet Jancsi.

– Feküdj le, aludj, ne fé’ semmit! Baja nem lesz a szénának!

Hát, olyan nyugodtan aludt, hogy senki se ment oda. Csak akkor [az] egér azt mondta neki:

– Jancsi, ne, adok egy ajándékot. Te adtál nekem vacsorát.

Adott neki egy rézsípot.

– Tedd a lajbizebedbe! Senkinek meg ne mutasd! De mikor szükség lesz valamire, fújd meg, akkor én ott leszek.

Elmén haza. Hát má’:

– Na – azt mondja –, te mocskos, ilyen, olyan! Megőrzötted te a szénát?

– Meg bizon, édesapám! Egy szál se hibázik a szénából. Nem ijedtem én meg semmitől se.

– No – azt mondja –, Jancsi mégis derékabb gyerek lesz, mint tik vótatok.

Ezek meg haragudtak Jancsira, hogy az megőrizte a szénát, nem ijedt meg. Ki kéne Jancsit próbányi. Ne csak az éjjē! Három éjjē! Másnap megin’ őt kúdték szénát megőroznyi. De má’ akkor adott má’ neki a tarisznyába az anyja. Pogácsát is süttött neki, kóbászt is adott neki. Hát, odaül a szénához. Hát megin’ előgyün a veres egér:

– Jancsikám, itt vagy? Itt vagyok, gazdám, mit hoztá’ vacsorára?

– Van most pogácsa is meg kóbász is. Egyé’, egerke, egyé’!

Jólakatta az egeret.

– No Jancsi, ne fé’ semmit, csak feküdj le és aludj!’! A színát senki se fogja bántanyi.

Hát, nem is bántotta senki se.

– Hát Jancsi, ne, adok egy ezüstsípot! Ha szükséged lesz valamire, [az] ezüstsípot megfújd, ott vagyok.

Émegy haza Jancsi nagy örömmel:

– No idesanyám, idesapám, meg van örözve a széna. Semmi baj nincs.

Nem akarták ēhinnyi emezek.

– No – azt mondja –, még egy éjjē el kő menned, hogy akkor mi lesz. Most fognak gyünnyi az ördögök, ēviszik.

– Legyen akar ördög, én attúl se félek!

Megint elment a gyerek. Akkor má' adtak neki még az üvegbe pálinkát is. Má' örült az apja, hogy még a szénát megőrizte. Hát bizon úgy együtt reggē haza, hogy semmi baja se vót a szénának. Dicselkedett a gyerek. Annak meg adtak egy aransípöt, az egér. Harmadik nap aransípöt adott. Azt is tette a lajbizsebibe. Hát, akkor má' hazahozták a szénát szépen, nem hibázott semmi. És ki vót dobóva a községbe', hogy minden gazda fiának muszáj mennyi a lóversenyre. Finom gyerekei meg paripái, szíp lovai vótak a gazdának. Mind a két fia elment lóversenyre. Olyan nagy lóversenyt csináltak, hogy a királykisasszony is akart egy híres vitézt szereznyi magának, aki legjobban tud ugratnyi, annak akart ő [a] felesége lennyi. Hát elmentek a legények. Elmentek a legények a lóversenyre. Jancsi meg azon könyörgött az idesannyának:

- Jaj, idesanyám! Engedjen ki engem is a kertbe sétányi!
- Hová menné', te, csunya kölök? – így és úgy.

De aztán kiment a gyerek. [A] diófa alatt megát. Kiveszi a zsebbü' azt a rézsípöt, belefűtt. Ott van egy rézruhával [egy] rézcsikó. Főpattant Jancsi a hátára. De olyan nagyot ugrott az ugratónál, hogy háromszor nagyobbat ugrott, mint az ki vót tűzve. És avval hazaugratott. Hát a többi csak má' estefelé gyűtt haza, a két öccse. Ő má' akkor a siskó megett [feküdt], Jancsi. Gyűnnek haza:

– Jaj, idesanyám! Jaj, idesapám! De micsoda egy aranyhuszárt, gyönyörű szép vitézt láttunk! Csak úgy ragyogott. De azt nem tudták elfognyi. Az olyat ugratott, hogy még ember soha olyat nem látott. De szép vitéz vót!

Jancsi a siskó megett:

- De csak nem vót különb vitéz, mint én vagyok?

Jaj, azok majd megölték:

- Te, ilyen piszok, olyan! Még ezt mered mondanyi?

Apjuk, annyuk:

– Ne bántsátok, hisz nincs neki tökéletes esze! Hagy beszéljen, hagy beszéljen!

De ő meg mindig azt mondta, hogy különb vitéz nem vót, mind ű. Hát, hónap megin' lesz verseny, megin' kén' mindenkinek mennyi. Megin' elmennek. Hát, Jancsi megin' sompolygott az anyja körül:

- Jaj, idesanyám, kimegyek a kertbe járkányi.

- Ne menj ki, valaki meglát, te, csunya taknyos, ilyen, olyan!

De Jancsi kiment a diófa alá. Kivette az ezüstsípöt, belefűtt. Ezüstcsikó, ezüstruhával. Főpattant Jancsi, neki az ugratónak. Elelőzte az egészet. Vót

ott millió meg millió, de mind elelőzte. Még magosabbat ugratott, mint azelőtt. És má' akkor haza is futott. Nem tudta a királykisasszon' étüntetnyi sehugyan. Hát, elmén Jancsi haza. Megin' kiabál a két öccse:

– Jaj, te, taknyos Jancsi, mit láttunk mink! Jaj, idesapám, jaj, idesanyám!

Jancsi:

– Különb vitézt nem láttak, mint én vagyok.

Jancsit majd megfojtották. Apjuk:

– Ne bántsátok! Ilyen buta, bolond. Hagy beszéljen!

Jaj, de még hónap is lesz verseny. Hónap is elmegyünk. Muszáj elmenyi. Akkor meg a királykisasszony magos oszlopokat felállított. Arra kötött egy kötelet, és arra pontosan kötött egy szép selyemkendőt. Mer' kellett ugratni, úgy meg vót csináva, hogy odaragadjon a homlokára annak, aki fog ugratni. Hát, elmentek a legények. Jancsi megin' kimén a kerítéshő'.

– Jaj, idesanyám! Kicsit sétálok.

– Má' eridj na – azt mondja –, de ne veszekedjetek má' este megin' – azt mondja –, hogy mi vagy te, meg mi vagy.

Jancsi kiment a kertbe. Beledugta a sípot a szájába, belefűtt. Ott az aranyparipa, főpattan a hátára. Legjobban ment a versenybe. Jancsi úgy elelőzte az egiszet, az olyat ugratott a paripájával, hogy a selyemkendő direkt a homlokára ragadt így neki, Jancsinak. Jancsi meg a nagy sapkát ráhúzta, és elvágtatott. Hát nincs vitéz, nincs vitéz. Hát [a] királykisasszony má' micsinájjon? Keresi. Hát, másnap reggē rendőrök dobónak a faluba': jelentkezzen mindenki, ki vót lóversenyen; kinek hán[y] fia van a faluba'. De bizon' jelentkezett. De Jancsi nem jelentkezett sehun. Hát, elmentek házrú' házra. Ment a kisbíró, csöndőr a királykisasszonyval. Bemennek oda:

– Gazda, hány fia van?

– Kettő.

– Nem igaz. Itt a lajstromon: három fia van.

– De az a kicsi buta, nem vót sehun. Az nem vót versenyen.

– Nem baj, csak azt is mutassák elő.

Hát, a bizony lebújt a siskó mögé. [A] kezit meg mingyá' [a] fejire tette a gyerek. Hű, ne nézzék az ő fejit, mer' az csunya. Tele van tetűvel a haja. Hogy ő nem mutatja meg, ő nem vót a versenyen.

– De Jancsikám, csak ide kő gyünnyi, királykisasszonyhó'.

Leveszik a sípkát, kirántják a fejbű'.

– Ez az én kendőm, ez az én kedvesem!

Nem bánta, minő taknyos vót is, az a királykisasszony, ez az ő vitéze. De aztán má' Jancsi minő vitéz vót! El köllött a királykisasszont neki venynyi. Hát, Jancsi vót a legnagyobb gazda az egész világon. Az vót egy nagy király. A két öccsibül meg szegény ember vót. Három nap tartott a lakodalom. [Az] anyját, apját is, öccseit is mind elvitte üveghintón, királyi kastéba. Ittak, ettek, sokáig vendégeskettek.

Itt a víge, vessük a vízbe.

(Gimes – Elgyütt Lipót)

4. A kenderszedő lányok [Az aranyhajú testvérek]

Hát az úgy volt, hogy olyan nyári időbe' szokás azt a kendereket szedni. Volt egy asszornynak három leánya. Úgy augusztusi időtájban lehetett, hát kimentek a kert megé, és szedték a kendert, a három leány. Hát a kert megett pedig elment mellettük a király és a szolgálja, mentek vadászatra. S ez a három leány, ahogyan meglátják [őket], azt mondja az egyik, a legöregebb:

– Tudod, édes testvérkém, ha engem ez a király elvenne, én egy kompánia katonát beruháznék egy szál kenderrel.

A másik meg azt mondja:

– Az semmi, édes testvérkém, de én meg másat tennék! Én meg egy kompánia katonát beelégítenék egy sütet kenyérrel.

A harmadik, a legfiatalabb meg azt mondja:

– Hej, édes testvérkéim, édes nénikéim, de ha engem elvenne, én olyan két aranyhajú gyereket születnék a világra, hogy olyat még nem látott a világ!

Hát ugyi, ők csak szedték tovább a kendert. Itt az a szolgálja füleivel oda-hallgatott, hogy az a három mit beszél. Hát elmentek az erdőbe, vadásztak. Elközelgetett a dél, és leültek egy nagy fa alá, hogy egy kis ebédet meg-egyenek, amit magukkal vittek, és ebédöltek. Azt mondja..., megszólalt a szolgálja:

– Felsőges királyom, amikor gyüttünk a kert mögül, te nem hallottad, mit beszélt az a három lány?

– Én nem hallottam bizony. Hát mit beszéltek?

– Hát tudod, felség, olyant, amit, hogyha én megmondok neked, hát el-tátod még a szádat is. Azt mondja az egyik. Azt mondja: „Édes testvérkéim,

ha engem ez a király elvenne, én egy kenderszálból beruháznék egy kompánia katonát.” A másik azt mondja: „De ha engem elvenne, én meg egy sütet kenyérből jóltartanék egy kompánia katonát.” A harmadik azt mondja: „De ha még engem elvenne, én meg olyan két aranyhajú gyereket szülnék, hogy azt még [a] világ nem látott.”

Nagyon megtetszett ez a szó a királynak:

– Te, tudod mit? És ösmered, hogy hol laknak ezek a lányok? És tudod a házukat, hogy hol van?

– Tudom.

– Este elmegyünk oda – a király azt mondja. – Megyünk oda este kérébe, és a legfiatalabbat fogom én megkérni feleségül, mert nekem ez a szó nagyon tetszik, hogy két aranyhajú gyereket fog születni.

Elgyütt az este, alig várták. Hát este bekopognak a házhoz. Hát bekopogtak, jó estét mondanak, és azt mondja, hallgatnak. Egyik is hallgat, másik is hallgat, a házbeliek is hallgatnak, és ők is hallgatnak. Megszólal a király:

– Na, még nem is kérdezik, hogy mér’ gyüttünk ide?

Hát az asszony olyan ijedten is, meg olyan félve is [azt mondja]:

– Ó jaj, hát nem kérdezzük felségedet, mert nagyon ritka vendég, és nem tudjuk. Majd megmondja felséged, hogy mi járatban van.

– Hát tudja, mit, néni? Én elgyüttem, hogy a legfiatalabb leányát adja nekem feleségül.

– Jaj, felséges királyom, életem-halálom, de megmondva őszintén, már nálunk az úgy szokás, hogy hát már csak három lány, ugye, a legöregebbet adnánk férjhez inkább először, aztán a fiatalt.

– Na, nénike – azt mondja –, nem úgy van az egészen. Melyiknek mikor gyün [a] szerencse, akkor kell fogadni! Nekem magának a legfiatalabb lánya tetszik, és nekem azt adja feleségül!

Hát azért örült is magába’, ugyi, hogy királynak hogyne adta volna, meg hát meg is volt ijedve, hogy: lehetséges ez? Igaz? Álom? Hát meg voltak lepődve mind a hárman. De már mit tettek, mit nem, mikor látták, hogy komoly a dolog, hát már beleegyeztek.

Megtörtént az eljegyzés, megtörtént az esküvő. Addig ennek nagy híre volt az egész környékben, hogy egy ilyen szegény leányt a király fog elvenni. Irigyelték is. Hát már mindegy, [hogy] irigyelték, nem irigyelték, ez így vót. Na ugyi, már bevitték a szegény leányt a palotába, a kastélyba. Jött a hatlovas hintó, és bizony elvitték a szegény házból a leányt a nagy, híres királyi palotába.

Hát bizony mi történt aközben? Kiütött a háború. Üzenetet küldtek a királynak is, hogy háborút jósoltak, mondtak neki. Hogy ha háború, neki is el kellett menni. Berukkolt a király is. Ugyi, neki kellett vezetni hát a sereget. Aközben, még a király katona volt, eljött az idő, és az asszonynak eljött az ideje a szüléshez. Hogy össze ne keverjem szavam, hát vót a konyhába', a királyi konyhába', vót egy olyan vén szipirtyó szakácsné, és vót annak is egy leánya. Hát nagyon szerette volna hát azért ő is, hogyha a király az ő leányát vette vóna el. De hát az úgy nem történhetett meg. Na az alatt az idő alatt bizony megszületett a két aranyhajú gyermek. S mikor megszülettek, a vén boszorkány ugye – mondjuk, az asszony akkor nagyon tehetetlen, mikor beteg –, bement az a vén szakácsné, és meglátta a két aranyhajú gyereket. Megfogta, kivette az asszonytól, és elvitte, és beásta a trágyadombba. Agyonütötték a két gyereket. És akkor fiadzott éppen a kutya, és két kutyakölyköt dobott a királyné alá. Hát írják a levelet a királynak:

– Na, felséges király, bizony csak született a te feleséged két aranyhajú gyereket. Két kutyakölyket!

Nagyon elszomorodott a király, hogy már legyen akármi, már akárhogy is történt, de még ő hazagyün, addig hagyják meg azokat kutyakölykeket. No, a király kért magának egy kis eltávozási időt, és hazament. Hát, bizony szomorúságára látja, hogy hát ugyan két kutyakölyök van a feleséginek. Hiába mondta az asszony, hiába mondta, hogy nem azok az övéi, mert hát senki sem tehetett semmit, nem látták. Senki nem volt tanú, hát nem látták. Csak azt mondja a szakácsné:

– Látod, felség, látod, minő aranyhajú gyerekek ezek? Két kutyakölyök! Mit érdemel ilyen asszony, aki téged becsapott? Semmit mást, csak fel kell őt akasztani.

No de azért hogy az a király mégse' volt olyan kegyetlen, hanem csináltatott a falu végén egy kápolnát, és abba a kápolnába befalazta azt az asszonyt, a feleségét. A saját feleségét befalazta. Csak egy kis lyukat hagyatott az ácsokkal azon a kápolnán, amin beadtak neki egy kanál, egy csésze vizet és egy darab kenyeret naponta. Csak azt adtak be neki. Hát a király visszament, de itt legyen mondva, [hogy] közben mi történt. Mikor a két aranyhajú gyereket a ganajba beásta a boszorkány, harmadnapra kinyílt róla két aranyalmafa a trágyadombon. Meglátta a király, nagyon örült azoknak a fáknak, hogy örömebe' nem is tudta, hogy hogy van. Akkor észrejött megin' a vén boszorkány, és aközben már megesküdtött az ő lányával is a király. Csak azt mondja neki:

– Édes jányom, tedd magadat betegnek, addig se ne igyál, se ne egyél, míg ezt a két aranyalmfát a király ki nem vágatja, és abból két aranynyoszolyát nem fog csináltatni!

Hát reggel felkel a király, megy az ágyhoz. [Azt mondja a] felesége:

– Jaj, édes uram! Jaj, édes uram, olyan beteg vagyok, talán meg is halok! És addig meg sem gyógyulok, míg azt a két fát ki nem vágatod, és ebből arany nyoszolyát nem fogsz csináltatni nekünk.

Nagyon sajnálta a király, de nagyon sajnálta azt a két fát. Tündöklött az udvaron, minden csillogott tőle. De hát mint a jó férj, hát [a] feleségének a szavát meghallgatta, és ezt kivágatta. Csináltatott belőle két arany nyoszolyát. Hát már bevették a szobába az ágyakat, hát már itt az éjszaka, lefeküdtek, egyikre a király másikra a felesége. Hát úgy éjfél tájba megszólal a két ágy. Azt mondja:

– Testvérkém, hogy vagy?

– Na én jól, édes testvérkém – a másik felelt.

– Tudod, énnekem olyan rossz, én olyan szomorú vagyok.

– Hát mért, édes testvérkém?

– Azért, hogy ennek a vén boszorkánynak a tagját tartom.

A másik meg azt mondja:

– Nekem nem, édes testvérkém, mert tudod, mit? Én az édesapám tagját tartom.

Erre az öreg boszorkány ezt mind hallotta, hogy mi történik az éjjel, mit beszélnek az ágyak. Csak azt mondja [a] jányának reggel:

– Jányom, tudod mit? Vágasd össze ezt a két ágyat, mert – azt mondja –, ha ezek megmaradnak, hát vége az életünknek, mert kitudódik, hogy megszületett a két aranyhajú gyerek! Addig se ne egyél..., tedd magad beteggé, se ne egyél, se ne igyál, míg a király ezt a két ágyat esze nem vágatja.

Hát úgy is történt. Reggel felkel, jajgat megint a fiatalasszony:

– Jaj, édes uram, édes párom, jaj, de nagyon beteg vagyok! Se nem ehetek, se nem ihatok, csak arra kérlek, ezt a két ágyat vágasd össze.

Nagyon sajnálta a király megint, gyönyörködött a két ágyban. Hát mit tett, mit nem, feleségének akarta megint a kedvét megcsinálni. Szegény király megint összevágatta már meg aztat az ágyakat. Amint vagdosták széjjel az ácsok az udvaron, ott járt két bárány az udvaron, hát egyik is, másik is két darab forgácsot felkapott. Felkapták a bárányok a forgácsdarabokat, lenyelték, hát megnőtt rajtuk [az] aranygyapjú. Az udvar csak úgy ragyogott a bárányoktól. A király örült ennek nagyon, hogy még ilyen gyönyö-

rúséges bárányokat életében nem látott. Azt mondja a boszorkány megint csak a jányának:

– Jaj, édes jányom, tedd magad beteggé, és addig se ne egyél, se ne igyál, még ezt a két bárányt a király le nem vágatja! Mert ha azok életbe⁷ maradnak, kitudódik, hogy megszületett a két aranyhajú gyerek.

Reggel felébrednek, hát már megint [azt mondja] a fiatalasszony:

– Jaj, édes uram, jaj, de beteg vagyok, jaj, talán meg is halok! De én meg is gyógyulnék, egy kérésem van. Nagyon megenném azoknak a bárányoknak a máját, attól talán meggyógyulok.

Jaj, a király keservességében már nem is tudta, hogy mit mondjon. Na, hát mit csináljon? Gondolkozott, sajnálta a bárányokat. Hát mit tett, mit nem, szegény király mégiscsak megint a kedvire tett annak a rongy feleséginek. Levágatta megint azt a két gyönyörű szíp aranszörű bárányt. Kivették a májaikat, megsütötték. Hát már megették. Persze hogy megették, mert már nem voltak bárányok, már biztonságban voltak, hogy már most nem tudódik ki a dolog, [hogy] mi történt. Hát persze azt mondják a cselédjányoknak, a szolgálónak:

– Ne, te, bűdös rongy, menj, mosd ki azt a hurkákat, a bárány hurkáit, mosd ki a patakba⁸! De vigyázz, hogy egy darabot el ne dobjál belőle!

Bizony a szolgáló ilyen szép szavakra bizony megharagudott, és ami [az] első dolga volt, ahogyan a patakba ment, két darabot levágott. Behajította a patakba a két darab hurkát. Hát arra ment egy nagy cethal, a két hurkadarabot bekapta. Hát egyszer csak úgy érzi a cethal, hogy ő teherbe⁹ van. Szegény cethal, olyan nehéz volt a terhe néki, kénytelen vót. ..., már kigyűtt a partra, hát megszületett a cethalból, kigyűtt a két aranyhajú gyerek. Már nagyok voltak. Már hatévesek. Már tudtak jól gondolkozni. Meztelenek voltak. Ott gondolkoztak a vízparton szegény gyerekek, [hogy] hova menjenek, hova induljanak. Elindultak a falu felé, hogy látták, hogy ott közel falu van. Elindultak. Ahogy bemennek a fáluba, hát [az] első háznál bemennek, hát ott [egy] hentes lakott. S azt mondja:

– Kérném szépen, bácsika, nem volna szíves nekünk egy darab pacalt adnyi?

– Édes fiacskáim, hát nem pacalt adok nektek, hanem húst, ennivalót.

De hogy hát nekik csak az kéne, az a pacal. Jó darabokat levágott az a hentes, és nekik adta. Aztán előszedett valami öreg ruhadarabokat. Nem volt neki családja, hogy hát már olyan vacak ruhadarabok voltak nála, és felöltöztette azt a meztelen gyerekeket. És [a] fejükre meg ráhúzták – azt az

aranyhajat összeszedték és szépen begöngyöltették – a pacalt, [a] fejükre húzták, s az aranyhajat a pacal alá húzták. Azt mondja az egyik, hogy:

– Édes bácsikám, lássa, már mink nagyok vagyunk, de nekünk nincs senkink. Se anyánk, se apánk, árvák vagyunk. Nem-e volna, aki minket elfogadna, és legalább iskolába járatna, mert – azt mondja – hát bizony már hatévesek vagyunk, nagyok vagyunk.

– Fiacskáim, hát tudjátok, mit? Itt lakik a király, annak nincsenek gyerekei. Menjetek, próbáljátok meg, hogy nem-e fogadna el titeket!

Úgy is történt, ők elmentek a királyhoz. Megkérték:

– Felséges királyom, nem volna szíves minket elfogadni és iskolába járatni? Nincs senkink nekünk a nagyvilágon, árvák vagyunk. Se anyánk, se apánk.

– Dehogynem, gyermekeim, én nagyon szeretem az ilyen gyerekeket.

Hát elfogadta. Hát már jártak az iskolába egyik nap, másík nap. Harmadik napon már sírtak. Kérdezi a király:

– Fiaim, hát mér' sírtok?

– Ne is kérdezze, ne is kérdezze, királyapánk! Felséges királyunk, nagy szomorúság van ám a szívünkben.

– Mi, édes fiaim? Megver a tanító? Vagy hogy rosszak vagytok?

– Nem vagyunk mi se rosszak, se a tanító nem ver minket, hanem egy a bánatunk. A falu végén van egy kápolna, és a mi édesanyánk be van abba falazva. És nekünk, de nemcsak nekünk, hanem akik arra mennek, mindenkinek abba a kápolnába be kell köpni. Hát az a legnagyobb szívünk fájdalma, hogy nekünk a mi édesanyánkra kell köpni.

Akkor a király elvörösödik, és lekapja [a] fejükről a pacalt. Hát az a gyönyörű aranyhaj elteríti az egész gyereket, mind a kettőt. És akkor tudódott ki a király szeme előtt a valóság, hogy megszülettek a gyerekek, és hogy hát ezek el voltak ízelve, simítva, hogy hát nincsenek, nem születtek meg. Akkor aztán odament egy ácsához, s azt mondta neki, kőműveshez, és azt mondta neki:

– Menj, és azt a kápolnát szedd szét!

De úgy szedje szét, hogy egy darabka rá ne essen arra az asszonyra, aki benne van. Mikor kibontják a kápolnát, hát az asszony hétszer szebb volt, mint mikor odatették. Akkor a gyerekek nyakába borultak az anyjuknak, és sírtak. Az anyjuk is sírt, meg ők is sírtak. Akkor gyűtt a tudomására a királynak, még jobban meggyőződött, hogy ezek mégiscsak az ő gyerekei

lehetek, akiket az asszony megszült, és hogy ilyen disznóságval az a szakácsné eltimporálta ezeket a gyerekeket.

Aztán már befogatott a hintóba a király, bevitte a palotába azt az asszonyt, gyerekekkel együtt. Szép ruhába felöltöztette, és aztán kérdezte a tudóssakat, hogy mit lehet ilyen asszonnal csinálni, aki ilyen haszontalanságot megcsinál. Azt mondták, hogy nem kell semmit tenni, csak a ló farkára kötnyi, és addig kergetni a lovat, míg szét nem szakad rajta, a farkán az a' asszony. A feleségit, aki vót, a mostani feleségét, aki így becsapta ötet, azt a ló farkára kötötték, s a lovat addig kergették, míg széjjel nem szakadt az asszony. És az anyját, a vén boszorkányt meg pedig négyfelé vágták, és a várnak a négy sarkára akasztották, és még onnan is lelődözték.

Így volt, mese volt, vége volt.

(Gimes – Bányi Antalné Reczika Teréz)

5. Az édeslány és a mostoha [A szorgalmas és a lusta lány]

Hol volt, hol nem volt, volt egyszer egy asszony és egy ember. Hát ugyi – mondjuk közbe – az a szegény asszony, vagyis az ember meghalt. Az ember halt meg. És maradt neki egy leánya. Hát azután... Vagy nem is: mégiscsak az asszony halt meg, és maradt az embernek egy lánya. Aztán újból megnősült, és elvett egy asszonyt, és annak is volt egy lánya. Hát az asszonynak... Nagyon irigy asszony volt az, nagyon irigyelte, ennek a mostohalyánynak a szépségét is irigyelte, a jóságát is irigyelte, és irigyelte, hogy ha elment a táncba, hogy hát a legények azt jobban hurcolták a táncba, mint az ő lányát. Mindig kötekedett az urával:

– Tudod, mit, azt a lányt el kell küldeni szolgálni.

Bizony annak nem vett még csak ruhát se. Bizony szegény lány nagyon szomorú volt, mert soha-soha olyan ruhába' nem járatta, mint az ő saját édeslányát. Hát egyszer bizony szegény lány meggondolta magát, és elindult szógálatot keresni. Ment, mendegélt, hát már bizony jó időre járt az idő, betévedt egy faluba. Hát már amikor beért a faluba, bizony már akkor a lámpák is égtek. Istenem, ilyen idegen helen hova forduljon, mitévő legyen, hogy hát legalább szállást kér és meghál és érdeklőgyik, hogy hát valahol valami szógálatot nem-e tudna kapni. Hát bizony abba' a faluba' nem nagyon akadt. Ott nem laktak olyan urak, akik szolgáltót fogadtak

volna, hanem mind csak olyan szegény parasztok voltak, hát nem fogadta fel senki.

Másnap reggel útnak indult, ment tovább. Ment, mendegélt szegény, bú-sult is, sirt is, hogy ő olyan szerencsétlen a világon. Megy, mendegél. Hát ahogy úgy egy erdő szélén megy, mit lát? Egy ló ott fetreng, ott hintereg a sárba'. Megszólítja őt a ló:

– Hová mégy, te, édes lányom?

Nagyon csodálkozott, hogy még a ló is tud beszélni. De azért azt mondja:

– Jaj, szolgálatot fogok menni keresni. Az én mostohám engem elzavart. Csak az ő lánya a minden, én semmi nem vagyok. Nem lehet túrnöm, muszáj mennem a világba.

– Nem mosnál meg engemet, te, lány? Jótét helyébe' jót várjál!

– Dehogynem.

Hát ott nem messze volt egy kis patakocska. Hamarosan valahonnan ott kerített egy vödört, és megmerítette, és szépen végtől s végig a lovat megmosta. Olyan szép ragyogóvá vált a ló, mintha csak tiszta aranyszőre lett volna.

– Na, amiért ilyen jószívú voltál, jótét helyébe' majd jót fogsz várni. Azzal elbúcsúzott, és csak ment Isten hírvél.

– Azt Isten segítsen az utadon!

Ment tovább a lány. Megy, mendegél tovább. Hát megint hova ér? Kit lát? Ott van egy kemence. Odamegy a kemencéhez. Milyen kemence? Kinyitja a kemenceajtót: hát benne sok kenyér. Azt mondja a lánynak a kemence:

– Édes lányom, látod – azt mondja –, olyan mocskos vagyok, piszkos vagyok, tapaszd meg az oldalamat, simítsál meg! Olyan piszkos vagyok, senki nem törögyik vele.

Hát bizony olyan ügyes vót ez a lányka, mindjárt gyúrt sarat, tett bele egy kis pelvát, hát megtapasztotta kívülről meg belülről is szegény, mert a szája körül is nagyon le vót neki már hullva a vakolat is. Megmeszelte. Azt mondja:

– Na, te, lány, amiért ilyen szíves voltál, jótét helyébe' jót várj!

Azzal elbúcsúzott a kemencétől, ment tovább. Megy, mendegél, megint csak tovább, egy erdőszélbe' megint csak mit lát? Egy nagy, terebélyes fát, az pedig csupa tövis. Gesztenyefa vót, és az ágai bizony hát olyan nagyon piszkosak voltak, tövisesek, gallyosak. Azt mondja:

– Jaj, te, lány, nem pucolnád le az ágaimat? Látod, én így nem is bírok jól teremni. És ha lepucónád az ágaimat, ó, még egyszer annyi termést bírnék hozni.

Hát honnan, honnan nem, előkerített valahonnan egy kis fűrészket, és minden ágacskát rendesen lepucógatott, lefűrészeltette az ágakat, ami nem odavaló vót. Megköszönte neki a fa, és azt mondja:

–Tudod, mit? Amiért olyan szíves vagy, olyan szívességet tettél nekem, jótét helyébe’ jót várj!

Elbúcsúzott a fától, és ment tovább. Hát megy, megy megint, mendegél. Már nagyon hosszú utakat járt ő. Hát egyszer csak megint egy gunyhóhoz ér, az erdő szélén egy gunyhóra talál. Bement oda. Ott egy nagyon ősz öregember lakott. Mondja néki:

– Adjon Isten jó napot, öregapám.

– Adjon Isten, lányom. Mi járatban vagy?

– Én bizony, édes öregapám, szolgálatot keresnék. Már annyit járok, és sehol senki fel nem fogad.

– Na, édes lányocskám, éppen jó, hogy erre jársz, erre vetődtél. Most hajtottam el. Vót énnekem szolgálóm, de olyan egy trehány lány vót, hogy bizony elűztem ütet. Hanem hát – azt mondja – felfogadlak tégedet. Három nap nálam egy esztendő, kipróbáljuk, és ha szerencsésen leszógárod, amit csak szíved kíván, megfizetek. Nincs nálam sok dolog, édes lányom. Nálam csak ugye azt a kicsiny házikót kisöpröd, megágyazol, vizet hozol. Van egy cicuskám és egy kutyuskám. És azoknak fogsz főznyi, meg nekem.

Na jó. Úgy is tettek. Megvót az alku, és beállt szolgálnyi oda. Az öreg, az naponta ki szokott menni az erdőbe sétálni, és úgy már délig sétálgatott, és a jány otthon maradt, és takarítgatott és főzött. Hát már mikor éppen tésztát főzött, csíkot, odamegy hozzá a kutya, azt mondja:

– Szép jányocska, adjál csíkot!

– Na, édes kutyuskám, várjál, én már mindjárt adok, csak az elsőt kiszedem.

Kiszedte az első szedettet, megszírozta, és nekiadta a kutyuskának. Jóllakott, megnyalogatta a száját, megnyalogatta a lánynak a lábát, kezét, mind a kettő[t]... Mondjuk, még köszönte is neki. Hát megint előgyün a cica, azt mondja:

– Szép lányocskám, miau, adjál csíkot!

– Na, mindjárt, cicuskám, mindjárt. Megint kifözöm a másik főzetet, azt meg neked adom.

Hát ugvi, amikor már megette a cicuska is, jóllakott, aztán már elmentek a kutyuskával, bebújtak oda a sparhelt alá, a kuckó alá. Ott lefeküdtek, és aludtak. Hazagyün az öregember, dél vót, ő is megebédelt, és amikor a jány kiment, odahíttá a kutyuskát:

– Gyere ide, kutyuskám! Kaptál csíkot?

– Kaptam, édes gazdám. Olyan nagyon jóllaktam, még ilyen jól nem is ettem.

Odahíttá a cicuskát:

– Na cicuskám, kaptál csíkot?

– Kaptam, édes gazdácskám. Még ilyen szógálónk nem vót.

– Nahát, akkor bizony ez nagyon jóra való jányocska.

Hát már másnap is kiment az öregember. Ugyanígy ismétlődött a dolog. A jány főzött, [a] cicának adott, [a] kutyuskának adott. Hazagyütt az ember, megebédelt, ugyanúgy megint megkérdezte a kutyuskát is, cicuskát is, hogy kaptak-e csíkot. Harmadnap is megtörtént ugyanez az eset, ugyanezt elismétli az öregember. Mikor már elérkezett a negyednap, akkor behívja a leányt, és azt mondja neki:

– Édes jányom, nagyon szépen köszönöm a szívességedet, hogy ilyen jó, szófogadó vótál velünk szemben. Hát már letelt neked az esztendő, hát most amit kívánsz, aztat fogom neked adnyi.

Hát megjegyzem, a kutyuska és a cicuska már előre megsúgták a lánynak, hogy mit fog kapni a szolgálati béribe. Hogy van a kamrába' két láda, [az] egyik öreg, a másik új. Hát hogy mondja [majd] a gazda: „Na lyányom, melyik láda kell neked, az új vagy az öreg?”

– Hát édes jányocska, te csak válaszd az öreget!

Úgy is történt, ahogyan a kutyuska meg a cicuska előre megmondta a jányoknak. Hát már negyednap behívja a jányt az öregember, mondja:

– Gyere, édes jányom, gyere, gyere be a kamrába! Van ott nekem két ládám, és tudom, hogy te már férjhez menendő vagy, hát válaszd ki, amelyik tetszik, azt adom neked.

Bementek a kamrába, hát igazán vót ott két láda. Igaz, hogy azért [a] különbség nem nagy vót köztök, csak azért mégis meglátszott, hogy az egyik öregebb. Azt mondja:

– Na és most hát válaszd ki, amelyik tetszik, azt odaadom neked a béredbe!

Azt mondja:

– Édes bácsikám, hát jó lesz nekem ez az öregebb láda is. Hát nem fogok én olyan nagyon tüntetni. Jó lesz nekem ez is.

– Jól van, édes jányom, nekem mindegy. Akár az, akár ez, az a te kívánságod, amit te választol, az a tied.

Hát felvette, na, adott neki egy kárét, feltették a ládát a káréra, és ment hazafelé a jány. Mikor odaért az erdőbe, erdő szélébe, hát az a fa, amelyik ott vót, már az a fa megint csak, amit ő lepucolgatott, hát az tele vót selyemszoknyákkal, selyemkendőkkel, selyemszalagokkal. Azt mondja, hozzáment:

– Na, édes jányom, amiér’ te engem úgy lepucolgattál, szedjél rólam, amennyit akarsz!

Megszedte a ládáját selyemszoknyákkal. Már alig fért bele. Hát elbúcsúzott:

– Na, Isten veled, jányom, szerencsésen ballagj haza!

Ment tovább, találkozott a kemencével, amelyiket úgy megtapasztolt, megsimított. Azt mondja:

– Hát már gyüssz, jányocskám, már gyüssz haza?

– Már gyüvök.

Gyönyörű kalácsok sütek benne, a kemencébe’.

– Na, úgys tudom, édes jányom, nem lesz a te anyád olyan jószívú, hogy neked a lagzidba süssön kalácsot. Ami bennem van, mind szedd ki!

Hát az nem győzte szedni. Csak szedte, szedte, már annyi vót, hogy nem győzte szedni. Felrakták a kárét, megrakta már. Hát ment haza. Már lassan, már megint csak ment. Megy, mendegél. Hát megint csak a ló ott van.

– Na, édes jánykám, már gyüssz haza?

– Már gyüvök – azt mondja.

Hát az is tele vót szebbnél szebb csillogó aranyakval.

– Na, édes jányom, amiér’ engem úgy megmosogattál, most amit elbírsz, szedjél rólam!

Már megszedte. Már nem is tudta, hogy hová rakja, már nem is vót hel’, hogy hová rakja, de csak bizony azért szedte róla a kincseket, az aranyakat. Annyi pénze vót már, hogy hát már igazán még a lakodalmára nem is fog neki elfogyni. Ment haza. Már későn ért a faluba. Bizony már a kakasok szóltak. Szoknak úgy éjfél tájban is kukurékolni a kakasok. Hát megszólal a palláson a kakas:

– Kukuriku, kukuriku, gyün a mi szép jányunk aranyval, sok szép se-lyemszoknyával!

Meghallotta ezt a mostohaanyja. Kiszaladt. Felszaladt a pallásra, és a kakast verte:

– Te, bolond, te, számár, mit kurjongatsz?

Még talán a nyakát is elvágta mérgibe’ annak a kakasnak. [*A mesemondó nevet.*] De hát bizony mikor már kirakodott, hozta a sok dögöt, az a nagy irigységtől majd elfakadt, a mostohaanya és a mostohatestvér. Mert az ott-hon vót. Hát azután ugyi gyütt is neki mindjárt jó kérője, és meg is kérte, hát már kitzítették az időt, hogy hát mikor fognyak megesküdni. Neki már nem kellett semmit készíteni, mert már mindene vót. Csak azt mondja éjjel a mostoha az ő saját, édes jányának:

– Jányom, te százszor szebb vagy, mint ez. Menj te is, ennél többet szó-gálhatsz!

Elmesélte persze, hogy hát hogyan járt és hogy hogyan szó-gált. Hát akkor az asszonyba begyütt az irigység. Azt mondja:

– Jányom, te szebb vagy százszor, mint ez a kordé, ez a rongy, ilyen moc-sok – azt mondja –, és ilyen sok mindent ki bírt szó-gálnyi!

Hát süített bizony neki ám útravalót: pogácskákat, tepertőset, tudom is én, miket, a jányának. Elkészültek:

– Menj, édes jányom!

Hát el is ment. Na, ahogy ment, hát éppen ő is úgy találkozott először a lóval. Hát ott fetrengett a sárba’. És hát azt mondja:

– Hová mégy – azt mondja –, édes jányocskám?

– Hová bizony, na, hová, na? Hát szó-gálnyi megyek!

– Nem mosnál meg engem?

– Nem bizony! Még hogy teveled fogom itt az időt vesztegetnyi meg a kezeim szárítgatni? Na éppen!

Ah, otthagya. Ment tovább. Nem szólt semmit a ló sem. Ment tovább, ment tovább. Hát ő is odajutott ahhoz a kemencéhez.

– Hová mégy, jányocska?

– Hová, na, bizony? Mi közöd hozzá? Szó-gálnyi megyek!

– Nem tapasztanál meg? Nem simítanál meg?

– Na persze, éppen teveled fogok itt ácsorogni, a kezeim teveled fogom itt besárítani!

Hát nem szólt semmit a kemence, csak hagyta. Ő ment tovább. Men-degért. Hát már ő is odaért ahhoz a gesztenyefához. Hát bizony jó tüskés-

bogas vót. Szokott lenni, olyan tövisbogas ágak nőnek a fákon. Hát piszkos vót. Száraz ágak voltak rajta. Azt mondja neki:

– Hová mégy, jányocska?

– Hát hova, na? Hát szógányi! Mit kérdezed?

Hát azt mondja:

– Nem pucógatnál le engemet?

– Na bizony, még teveled fogom – azt mondja – itt az időmet vesztegetnyi?

Nem szólt semmit a fa. Ment tovább a lány. Hát már nagy időre ő is csak odaért ahhoz a gunyhóhoz. Bement, köszöntött:

– Adjon Isten jó estét, öregapám!

– Adjon Isten, édes jányom! Mi járatban vagy?

– Mit? Na, hát szógálatot keresek! – olyan flegmán, olyan büszkén.

Hát azt mondja:

– Éppen tegnap ment el tőlem a szógáló. Na – azt mondja – hát téged is most már felfogadlak. Három nap egy esztendő, és ha becsületesen le-szógálsz, én téged is megajándékozlak, mint a többit, akik előtted már itt vótak, megajándékozlak azzal, amit akarsz. Nem lesz sok dógod, jányom, söpörsz, takarítasz, megágyazod reggel az ágyat. Itt van egy kutyuskám és egy cicuskám, ezeknek fogsz főzni, meg hát ugyi már nekem, ha már hazajövök délben az erdőből, hogy már legyen ebéd.

– Jól van, édes öregapám, jól.

Hát már reggel felkelt, kitakarított, és az öregúr elment az erdőbe. Kitakarított, kisöprött, na már nekifogott a főzésnek. Már kiadta néki az öreg a lisztet is, zsirt is, és hát már főzött. Na, mikor már látták az állatok ott a kuckó alól, hogy már főz, hogy már szedi a csíkot, odamén hozzá a kutya:

– Vau, vau, adjál, szép jányocska, csíkot!

– Menj innen, te piszkos állat, megrúglak! Éppen te leszel az első, nem?

Megrúgta, nem adott neki. Visszabújt a lyukba a kutya. Már másodszor szedi a csíkot ki. Odamén a cicuska:

– Miau, adjál, szép jányocska, csíkot!

– Menj, macska, mert úgy rúglak ódalba! Éppen neked fogom adnyi az elsőt! Éppen te leszel az első!

Szegény cica összerántotta magát, és visszabútt ő is a kutya mellé. Ott busultak. Gyütt haza a gazda délbe. Hát az vót neki [az] első, hogy mindjárt az állatokat hitta elő. Addig nem is szót a jányonak semmit, csak azokat hitta. Azt mondja:

– Na kutyuskám, kaptál csíkot?

– Jaj, kaptam bizony: úgy oldalba rúgott, még most is fáj az oldalbordám, majd eltörte.

Na, nem szólt semmit a gazda. Odamén a cicuska.

– Kaptál csíkot?

– Jaj, nem kaptam, gazdácskám. Úgy oldalba vágott, hogy – azt mondja – még a fakanálnak a nyelivel ahogyan megvágott, még most is úgy borsózik a hátam.

Nem szólt semmit. Na, megterített az öregnek, már mégiscsak mert ember vót, már egy kicsit többet nézett, mint a kutyáknak, már megterített annak is már, és adott neki enni. Na, hát azt mondja:

– Jányocska, hát egyél te is!

– Na bizony, hiszen magára vártam, magára értem. Már jóllaktam régen!

– Na jól van, ha már jóllaktál.

Az előbbi jány, ugye, az nem mondta, az vele evett, csak akkor, amikor az öreg. Ez már nem evett, már akkor azt mondta, hogy: „Bizony tán magára vártam, mikor maga fog jönni! Hohó, már régen jóllaktam.” Megette [az] elején. Eltelt egy nap, eltelt kettő, eltelt három. Következett a negyedik nap. Behívja a leányt. Azt mondja:

– Na, édes jánykám, hát már letelt az esztendő. Hát most már mit kívánsz, megfizetek, és Isten hírvél hát te is már mehatsz haza. Őneki nem mentek ám a kutyák megsúgni, hogy mit kérjen. Na, behívta az ember a leányt a kamrába:

– Na, édes lányom, itt van két láda, amelyik tetszik, azt válaszd, azt neked adom.

– Hát már csak nem fogom azt a hitványat választani, már csak biztos, hogy az újat fogom. Hát mit gondol? Már én férjhez menendő vagyok, férjhez akarok menni, azért vótam szolgálnyi, hogy új ládát szolgáljak. Csak nem az öreget viszem el?

– No édes lányom, hát én nem bánom, nekem mindegy, én odaadom, amelyiket akarsz.

Hát őneki is azért csak adta azt a kárét, mert hát [a] hátán nem bírja el azt a ládát. Hát már felrakodtak, elbúcsúztak.

– Na – azt mondja –, sok szerencsét, amilyent meg is érdemelsz! A jó tetedért jót várj!

Na, elbúcsúzott, elment. Hát már húzta azt az új ládát, húzta azt a kárét, és már ment is. Hát odaérkezik a fához. Jaj, na ott ám [egy szó nem érthető – valószínűleg: megőrült] neki, ahogyan meglátta azt a sok selyemszoknyát, a selyemruhát, selyemkeszkenőt a fán. Ott vót a sok csipke. Nekirohant a fának, hogy majd ő azt mind leszaggatja. De bizony a fa úgy összeverte őtet, hogy hozzá sem nyúlhatott. Véresre verte őt a fa. Minden ága csak őt csapdosta. Egy szál rongyot le nem vehetett. Kénytelen vót bizony üresen elmenni.

Hát odaért a kemencéhez, benéz a kemencébe. Hát a sok gyönyörű kalács bent van. Hát ott vót a lapát, hogy majd kihúzza, hogy úgy azok a vasak úgy összevissza égették őt, a kemence szája, hogy még a keze szára is csupa sebek voltak. Nem szedhetett egy kalácsot sem. Muszáj vót neki úgy elmenni.

Na, ment szegény feje vesztire, semmit se kapott. Hát odaért már a lóhoz. Azon is a sok szép holmik ragyogtak. Odamén, mohón akarja, hogy majd ő leszedi róla, de bizony a ló úgy összerugdalta őtet, hogy csak úgy nyekegett. [*A mesemondó nevet.*] Bizony nem vehetett le még egy fillért se róla, nem még aranyakat. És bizony szegényen ment haza. Hát ippen ő is úgy járt, hogy úgy éjfél tájba ért haza. Hát a kakas már megszólalt a palláson:

– Kukorékú, gyün a mi szép jányunk, esszeverve, véresen!

Kiszalad a gazdasszony, fel a pallásra. Azt mondja:

– Te, marha kakas, mit kuncogsz? Még az is lehetséges, hogy az én jányom összeverve gyün?

Hát mikor csakugyan odaért, kinyitja az ajtót: csupa vér a jány.

– Mit csináltál, édes jányom?

Hát nem tudott mit mondani. Nem tudott sokat, hallgatott vele. Azt mondja:

– Hát mit szolgáltál?

– Hát egy új ládát.

Na, levették a káréról a ládát, bevitték. Hát már kinyitják. Hát vót benne két ördög, kiugrott, egyik elkapta az anyját, másik a jányát, és az ördögök elragadták a mostohát meg a mostohalyányt.

Na aztán ez a lány [az] apjával maradt. Aztán elgyütt a vőlegénye, megtartották a nagy lakodalmat. Hát bizony hat országra szóló lagzit csaptak, mert vót miből. Pénz vót, bizony ott meg vót híva boldog-boldogtalan,

úgy táncolt, még a sánták is járták, meg a kutyák meg a macskák. Ott mindenki táncolt.

Aztán itt vót vége, vessük a vízbe.

(Gimes – Bányi Antalné Reczika Teréz)

6. Az özvegyember és a lánya

Hát volt egyszer, hol nem volt, volt a világon egy ember és egy asszony. Annak vót egy lánya. Csak egy családjuk vót. Hogy történt, hogy nem, szegény asszony megbetegedett, és meg is halt. Hát megmaradt az ember, megmaradt a lánya. Éltek, éldegéltek egy keves ideig csendbe'. Aztán átvette a lánya a konyhai vezetést, főzést, mosást. És az ember..., ugyi hát özvegy vót má' akkor, és ő kereste a kenyeret má' csak tovább.

Hát egyszer csak mi sül ki abbúl az özvegy apábú'. Azt mondja a lányának, hogy legyen neki társa. Hát gondójjuk hozzá úgy, nohát, ahogyan van, hogy társa lesz neki, ágyastársa. Hát a ján' bizony nem akart. Má' mégiscsak lelkiismeretsége vót neki, hogy hát [az] apjával? Hogyan lehet? De az az ember olyan disznó maradt, hogy soha nem akart hagyni békét annak a lánnak. Azt mondja:

– Tudod, mit? Ha nem engedelmeskedsz nekem, akkor takarodj a házamtúl!

– Nem bánom én, idesapám, nem bánom én, megyek el a háztúl, de amit maga akar, úgyse fogok ráállni arra.

– Hát ha nem, akkor takarodj!

Hát szegén lán' nagy bánatjába' sírt, mitévő legyen, hová forduljon? Hát ez úgy történt, hogy meghallotta ezt a gyalázatos hírt a király is, hogy mi van, mi történik a faluba', és akkor odahívta a lányt a király, és azt mondja neki:

– Hallom, hogy nagyon rossz a sorsod, és mit kíván túlled az apád. Hanem – azt mondja – tudod, mit? Most annak a truccára el foglak venni én feleségül, mert mivel hallom, hogy olyan rendes vagy, hogy nem átál a szavára. Hát így el foglak venni én feleségül.

Hát a lány bizon' örült is nagyon. Örült, hogy hát má' lesz neki otthona. És hát ilyen férhőmenetel ritkaság, mint öneki most kínákozik. Hát hogyan engedné el ő eztet.

Meg is történt. Megvót az esküvő. Hát az ember ezt meghallotta, az apja. Hát kérem szépen, csak kicsinát: felötözött kódusruhába, és bekopogott a királyhoz. Bekopogott. De ez má' úgy egy évre történt, mert már az asszonnak kisbabája is vót akkor. Hát azt mondja, ott könyörög a királynak, adjon neki szállást, merthogy ő nagyon messzirül való. És hogy hát ű meghál valahol az ajtó sarkába' is. Őneki nem nagyon kell vetni ágyat, csak-hogy ő bizony messzirül való, és ő szegény vándor. A királyné megismerte ám, hogy az az ő apja. Könyörgött az urának:

– Kedves férjem, ne fogadd be ezt a vándorlót! Ne adjunk neki szállást!

De bizony hát a vándorló addig könyörgött, addig rimánkodott, azt mondja:

– Fölséges királyom, itt a kezem, nem disznóláb – azt mondja –, én esküszök, hogy még javokra leszek, mert azér', hogy én éjjel azt a kis csecsemőt el is ringatom. Hanem – azt mondja – nem lesz már gondja az anyjának éjjel.

De az asszony nagyon sírt az urának, azt mondja:

– Ne vállald be, mer' fogod látnyi, kedves férjem, hogy ő nem fog jó' kigyünni, ez az ember, velünk!

No, de hát megint csak nagyon könyörgött ez a vándorló, hát megesett a szíve rajta.

– Maga egész nyugodtan a feleségivel alhatnak bent, majd én itt a konyhába' elringatom a kis csecsemőt is, és nem történik semmi baj.

Hát a sok beszédre má' megkönyörült a király, és hát befogadták, hogy má' adnak neki szállást éccakára. Hát má' le is feküdtek. Éccaka felébred a király. Azt mondja:

– Te, asszony, milyen jó' alszik most az a kicsiny. Máskor mindig halom sírni, és most – azt mondja – milyen nyugodtan alszik. Te – azt mondja –, az az öregecske csak jó' elringattya ötet. Hát – azt mondja – nyugodtan alszik.

– Most nem én szoptattam, hát – azt mondja – aluszik.

Megint úgy éjfél után, három óra tájban megint felébredt a király. Azt mondja:

– Asszony, ugyi megint csak – azt mondja – milyen nyugodtan alszik az a gyerek. Máskor három-négyszer is felkété' hozzá, és most csak eccer vótá fönn nála. Különös – azt mondja –, különös egy dajka.

Hát reggel kimegy az asszon' a konyhába: a vándorlónak híre-pora. A csecsemőnek a böcsőbe' a nyaka elvágva. Elsikolytya magát az asszony, a király kiszalad:

– Mi az? Mi történt?

– Jaj, kedves férjem, nem megmondtam én teneked, ne fogadjuk be azt a vándorlót! Mer' én mondtam, hogy nem fogunk vele szerencsére kigyünni.

Azér' nem mondta meg a királynak, hogy az neki apja, csak hát ő megismerte azér'. Hát megkeresték a vándort, elfogták, odavitték, és kezdték őt vallasni, hogy ki csináta eztet a kicsinnyel. Csak azt mondja, hogy:

– Felséges királyom, nem úgy. Én nem csináltam. Hanem nézze meg a páros kíst!

De kérem, annyi esze vót annak a vándorlónak, hogy megkereste éjjel az éccaka a konyhai szekrénybe' a páros késüket, amivel szokott a király és a királyné ennyi, és az asszonnak a késivel elvágta a gyerekeknek a nyakát.

– Hát tessék megnézni a páros kést, és akinek a kisé vires lesz, az vágta el a gyerek nyakát!

Szalad a királyné, szalad a konyhába, keresi, nézi a késeket. Hát uramfia, hát az kisé véres! Az ura meg mingyá' kezdte üteti ütni, hogy:

– Hát ilyen vagy?

Ő könyörgött, hogy ő nem, hogy hogyan is merne ő ilyen csinányi. Csak azt mondja a vándor:

– Tudja, mit, felséges király, mit érdemel egy ilyen asszon', aki a saját gyerekeinek elvággya a nyakát? Tudja, mit? Majd betesszük őt egy lúdkasba, rátesszük egy talicskára, és én fel fogom tolni annak a magas hegynek tetejére. És – azt mondja – majd én onnan letaszítom őtet a mélységbe, hogy szakadjon össze.

Így beszét a vándor. Hát bele is egyezett a király, hogy úgy fognak csinányi az asszonnyal. Hát bele is tették őt egy lúdkasba, és aztat a gyereket a kötényibe tették neki, és az öreg tóta felfelé, a hegy felé. Csak má' akkor, [mikor] úgy középtájra érnek, azt mondja:

– Édes bácsikám, várjon, majd kiszállok abból a lúdkasbúl! Majd segítek. Feltolom a talicskát.

– Csak ülj! – mérgesen rászól. – Csak ülj!

Hát így tovább. De má' nyögött az öreg a talicskával. Tóta az asszonyt, tóta. No má' közeledtek a teteje felé, a hegy teteje felé.

– Na, ides bácsikám, lássa, maj' kiszállok! Má' nagyon nehéz magának. Maj' – azt mondja – segíték. Majd aztán beleülök, ha felérünk.

– Jó’ van, hát maj’ kiszáhatsz. Akkor csak szá[llj ki!

Há’ má’ kiszát, és má’ segítette azt a talicskát. Tóta fel, az öregnek segített. Mikor felértek, az azt mondja, hogy:

– Na, mos’ má’ újj bele!

– Jaj, ides bácsikám, én má’ nem tudom, hogy hogyan ütem benne.

– Mit nem tudó’? Még azt is elfelejtetted?

– Elfelejtettem bizony, hogy hogyan ütem benne.

– Majd én megmutatom.

Hát má’ az öreg csak beleüt.

– Így, így – mozgatta magát.

Hej, akkor az asszony nem késik. Foggya a talicskát, zsupsz! Letaszította a magas hegy tetejirül. Egy mélység vót, egy szakadék. Úgy összetörte magát a vénember, hogy még porcikája se maradt. Hát itt az asszon’ maga maradt a nagy rengetegbe’. Sírt. Esteledett. Hová forduljon? Bement az erdőbe. Leüt egy fa alá, ott sírt. Hát a fára rászállott három holló, és tanácskoztak azok a hollók a fa tetejin. Azt mondja [az] egyik:

– Mi újság az országba’?

– Hm – a másik –, sok mindent lehet hallani má’. Jobbná’ jobbat. De meg rosszakat is.

A harmadik azt mondja:

– De ami most történt, még azt nem hallottátok. Hallottátok, hogy mi-csiná’ a király a feleségivel? Az öreg vándor elvágta a gyerekeknek a nyakát, és a király pedig le akarta taszítatnyi a hegy tetejirül a feleségit a talicskával, hogy ott törgye össze magát, de nem sikerüt. Hanem az öregember szakadt le. Az asszonnak az apja. Évágta a gyerekeknek a nyakát az ő édesapja. Annak az öregapja vágta el a kicsiny gyerekeknek a nyakát.

Csak azt mondja megint a másik holló, hát azt mondja:

– Hát azon még lehet segíteni. Itt a hegyen túl van egy patak. És aki olyan elvágott gyerekeknek a nyakát megmossa, az fel fog elevednyi.

Ezt az asszony mind hāgatta. Végighāgatta. Aztán útnak eredt, és neki-vette magát az irānnak. A hegyen átment. Hát csakugyan, valóba’ ott vót egy kis patakocska. Akkor megmosta ott a gyerekeknek a nyakát. Hát uramfia, felelevenedett a gyerek. Örült nagyon az asszony, hogy él a gyerek. Hát most mit tesz ebbe’ a nagy rengetegbe’? Hát most mitévő legyen? Hová fordújjon?

Megy, megy bējjebb, mindig bējjebb az erdőbe. Hát ahogy megy, hát odatalát egy kis viskó házhoz. Bement. Bele a szobába. Abba’ a kis viskó

házba'. Hát ott vót, mintha két személyre lett vóna megterítve az asztal. S [az] asztalon meg vót terítve két csésze és két tányér, két kanál. És úgy, mintha két személyre el vót vóna készítve ott minden. Hát vót is benne má' étel is. De nem is tudja, hogy hogyan, honnan kerút oda, csak hát hogy eccer látja, hogy má' hogy benn az étel is. Éhesek vótak, hát neki is fogtak, meg is ették, aztán lefeküdtek. Ágy is vót ott. De két ágy, két személyre. Talán igazán különösen vezérelte őket az Úristen. Mintha talán [az] angyala vitte vóna oda az ételeket, csak úgy, olyan láttatlanba' kerút minden oda. És ők csak ettek. Hát egyedű' vótak a gyerekekvel.

No, telt az idő, múlt az idő, ők csak ott edegétek a fiával. Má' meg is nőtt, má' szép nagyocska is vót. Hát aközbe' az a király nagy vadászatot rendezett. Hát elmentek, ugyanabba' az erdőbe' tették meg azt a nagy vadászatot. Hát meg is késtek egy kicsit. Má' este is vót. Hát mikor má' azt mondja neki, a szolgának, egyiknek a király:

– Menj fel – azt mondja – annak a fának a tetejibe! Nézd meg, nem-e látsz világságot!

Hát föl is mászott a szolga. Azt mondja:

– Látok, látok. De nagyon gyenge világosságot.

– Tudod, mit? Hát hagyítsd oda a nyiladot! De jó' vigyázz, hogy osztán el ne téveszd!

Hát az dobott is. Azt mondja:

– Nem fogom eltéveszteni.

Hát legyütt, és mentek az irányba. Bementek. Hát ki vót ott? Az asszony és a gyerek. Az asszony mingyá' megismerte az urát, de az ember, a király nem ismerte meg a feleségit. Azt mondja:

– Ti csak itt ketten vagytok egyedül?

Ők bizony olyan számkivetett árvák. Nincs senkijük a nagyvilágon.

– Hát miből élnek?

– Isten ajándékából.

– Hát mivel táplálkoznak itt?

– Hát amit az Isten angyala hoz.

Asztalhoz ütek a szolga és a király, és má' megvacsoráztak. És odavitte a király maga mellé azt a gyereket, és má' úgy szeretgette, dédölgette azt a gyereket. Aztán lefeküdtek, és aludtak. És hát az asszon' meg csak fonogatott egész éjjel. És a gyerek meg csak játszott az anyja mellett. A király bizony el vót fáradva, hát nagyon hamar elaludt. A szolga, hát az meg olyan sunyi módon aludt, hogy aludt is, meg nem is. Csak eccer, amikő' álomba' vót a király, és aludt, hát leesett mellé a keze. Hát leesett arrúl a díványrúl,

vagy izé, ágyrúl. Az vót olyan deszkaágy, amin feküdt. Hát leesett mellé a keze. Azt mondja neki az asszony, a gyerekeknek:

– Fiacskám, tedd fel annak a királynak a kezit, hiszen az a te édesapád!

A gyerek odament, megfogta a kezit, szépen melléje tette. Hát megin' később megin' leesett a lába. Lecsúszott. Azt mondja az asszony:

– Eredj, édes fiacskám, tedd fel annak a királynak a lábát, hiszen az a te apád! Az neked édesapád.

Hát, ahogy reggel felébredtek, megreggeliztek, és nem volt rúla semmi szó. Hát megint csak tovább mentek, a szolgálta és a király. És megin' vadásztak. Débe' leűtek egy fa alatt, és má' ebédőnek. Azt mondja neki:

– Felsőes királyom, te nem hallottad az éjjel, mi történt ott, abba' a házba'? Nem hallottad, mit beszét az asszony?

– Bizon' nem. Én nagyon el vótam fáradva, én mingyá' elaludtam. Nem hallottam semmit. Mondd csak, mi történt ott?

– Hm. Ha te hallottad vóna. Különös dolog az, ami ott van – azt mondja. – Akkor, amikor méllyen aludtá' és leesett a kezed, akkor azt mondta az asszony, hogy: „Eredj, fiacskám, tedd föl annak a királynak a kezit, az a te édesapád!” És megint később leesett a lábád. Azt mondja: „Eridj, édes fiacskám, tedd föl annak a királynak a lábát! Az vót a te apád. Az a te édesapád.” Hej, de a király má' nem győzte várni az estét, hogy má' ére ő is kíváncsi, ki az. Ki is lehet az az asszony, és ki lehet ott az a gyerek? Hát amikor má' esteledett:

– Vigyázz – azt mondja –, jól meghagyítod a sapkádod, és el ne téveszd azt a világosságot, mert erről nekem kell tudnom, hogy mi az és kik azok ott!

Hát úgy vót. Odamentek, odataláltak megin' csak a kunyhócskához. Beköszöntöttek. Má' akkor a király nagyon vizsgáta félszemvel a gyereket, de még az asszonyt jobban. De azé' nem árúták el egymásnak ők se, hogy ők kicsodák. Leűtek. Má' akkor a gyereket is magok mellé vették, és má' adtak neki vacsorát is, a gyerekek is. Az asszonyt is hívogatta a király, de ő má' vacsorázott. Ő köszöni szépen, őneki nem kell. Hát aztán lefeküdt, és úgy tett, mintha alunna. A legjobban alunna. Akkor leeresztette a kezit. Má' akkor ő má' akarattýából eresztette le. Azt mondja [az asszony]:

– Eredj, édes fiacskám, tedd vissza a királynak a kezit! Az a te édesapád.

Hát később megin' csak leeresztette a lábát.

– Eredj, édes fiacskám, tedd föl annak a királynak a lábát, hiszen az a te édesapád!

Akkor a gyerek odament, feltette a királynak a lábát. Akkor a király felugrott. Ölibe kapta, csókóta. Odament az asszonyhoz. Azt is ölelte, csókóta, s azt mondja:

– Hát hogyan kerűtetek tik ide?

Hát úgy elmondta az egész dógot, hogy hát hogyan taszította le az ő apját a várrúl, a hegy tetejirül. És hogyan mosta meg a nyakát a gyereknek, és felelevenedett. Milyen vízbe’. Elmondta az egész történetet. És azt mondja [a király]:

– Gyere most, kedves feleségem, velem!

– Nem megyek. Nem megyek veled többet. Nekem jó itt ebbe’ a rengetegbe’.

– De – azt mondja – csak gyere!

– El fogok menni, de [csak akkor], hogyha megfogadod, hogy te többet soha senkit, ilyen vándort, semmilyen idegent nem fogsz fogannyi a házba.

Megfogadta mingyá’ a feleséginek. Aztán hazaküdte a szolgát. Aztán a legszebb gyémántruhát elhozatta. Hintót. Hintón gyűttek. Hatlovas hintón, az erdőbe’. Ott [a] leggyönyörűbb ruhát a gyerekek hozta, s felötöztette [a] feleségit, a gyereket, be a hintóba, és má’ akkor az egész falu má’ azt híresztelte, a szolga má’ mindenütt elkürtötte, hogy megvan a királyné, nem halt meg. Hát akkor aztán az egész falu népe, de mindenki várta má’ a falu végén, és mindenki örvendezett, hogy hát az elveszett asszony megvan. Aztán újból csináltak nagy vendégséget.

Hát tudod, én is akkor éppen arra jártam, mikor az a nagy vendégség vót. Hát má’ én is kíváncsi vótam, hogy hát mi is van itt. Hát abba’ a nagy örömben’ én is bizony szeretnék bemenni. Hát be is mentem. Olyan jószívű vót ott a kirá’, hogy mindenkit, még akik a falubú’ odagyűttek, de mindenkit megkínáltak. Bizon’ jó’ ittünk, ettünk, mulattunk. Egyet jót táncotunk. No, meg kaptam egy kásás fazekat is. Mikor gyűttem haza, csak azt mondja egy asszon’ nekem itt a soron:

– Mit hozó, Tercsi?

Mondom, kaptam a lagziba’ egy kásás fazekat.

– Aggyá’ nekem belülle!

És há’ úgy vágta a lábához neki, szegénnek, megsántút. Aki el nem hiszi, az gyűjön, megnézheti azt a’ asszont, még most is sántít.

Itt a vége, vessük a vízbe! Má’ gyűttem, seggen csúsztam, a hallgatóknak egy nagy tökfingot hoztam.

(*Gimes – Bányi Antalné Reczika Teréz*)

7. Piroska és a farkas

Egyszer volt, hol nem volt, hetedhét országon is túl, volt egyszer egy asszony és egy ember. Vót nekik két gyermekük. Egyiket úgy hívták, hogy Jancsika, másikat Piroska. És vót nekik még egy öreganyjuk is, és az a' öreganyjuk pedig ott lakott az erdőbe', egy kis házikóba'. Egyszer azt mondja az édesanyjuk a gyerekeknek:

– Édes gyermekeim! Főlpakolok egy kosarat, és elviszitek a nagymamának az erdőbe. Visztek neki ennyi.

Hát be is pakoltak a kosárba mindenféle tejecskét, túró, vaj, és már ment a két gyerek az erdő felé. Amint mentek, beértek az erdőbe, hát elejibük állt a farkas:

– Hova mentek, Piroska, Jancsika?

– Megyünk, megyünk nagymamához az erdőbe. Viszünk neki tejecskét, túrócskát, vajacskát, szegény nagyon beteg. Megyünk őt meglátogatni.

Na, nem szólt semmit a farkas, hanem otthagya a két gyermeket, és elszaladt előre megkeresni, hogy hol is lehet az a' öregasszony, hol lakhat. Hát amint ment, ment a farkas, hát csakugyan megtalálta azt az öreg viskót. Hát ott volt, feküdt szegény öregasszony, feküdt az ágyon, nagyon beteg volt. Hát mikor aztán már mondja, hogy mit csinált, az a farkas akkor megette az öregmamá, és ő lefeküdt az ágyba. Mikor a gyerekek odaérnek és bemennek a szobába, elmennek az ágyhoz, mondják, hogy:

– Édes öregmama, édes nagymama, hoztunk magának mindenféle ételt. Ha beteg, ébressze meg magát!

Nem szól semmit, csak morog valami az ágyba'. Felemejlik a dunyhát a gyerekek, nagyon megijedtek. Egy csudálatos állat benne fekszik az ágyba'. Csak azt mondja, megszólal Piroska:

– Jaj, öreganyám, de nagy szemei vannak!

– Hogy jobban lássak!

– Jaj, öreganyám, de nagy fülei vannak!

– Hogy jobban halljak!

– Jaj, öreganyám, de nagy szája van!

– Hogy jobban bekapjalak! Hamm!

És akkor bekapta a gyerekeket a farkas. Na, jól volt már lakva, már [az] öregmama is benne vót, meg a két gyerek is a farkasba'. Hát bizony megszomjazott már. Amikor ennyivel jóllakott, megszomjazott, kimászott az ágyból a farkas, és ment az erdőbe. Hát talált ott egy jó kis patakocs-

kát. Belehajolt, hogy majd jót iszik rájok. Hát, uramfia! Meglátta a vadász a farkast, rálőtt. Hát szerencse, nagy szerencse vót, hogy olyan pontosan célzott, a fejnek talált. A farkas összeesett. Odament, nézi: na, már meg van dögöve. Most már bátran nekifogott. Vót nála kés, felhasította a hasát. Szent Isten! Megijedt a vadász. Még ilyen nem látott. Hát benne vót egy öregmama meg két gyerek. Szerencsésen sikerült neki a felbontás, mert mikor már kezdte vágnyi a hátulját, már kiabáltak benne, hogy:

– Erdész bácsi, vigyázzon! Erdész bácsi, vigyázzon, meg ne vágjon minket!

Hát már szerencsésen fel is vágta. Bizony szépen aztán kiballagtak belőle a nagy öregmama meg a gyerekek, Piroska [és] Jancsika. Hát azután [az] öregmamát visszavitték az ágyba, lefektették. Hát még a kosár is a kezibe vót Piroskának, ahogyan megette őt a farkas. Aztán már jóllakott szegény öregmama, utána a gyerekek. Mondták neki:

– Nagymama, máskor ne eresszen be senkit, ne nyissa ki az ajtót!

– Fiacskáim, azt hittem, hogy ti gyüttök, azért nyitottam ki, és az a бүdös farkas, hát az gyütt be.

Na, aztán elbúcsúztak az öregmamától a gyerekek, és mondták neki:

– Csak nyugodtan legyen, majd megin’ el fogunk gyünni. Holnap is hozunk magának ennivalót.

Hazamentek, elmondták az édesanyjuknak, hogy minő szerencsétlenül jártak. Nagyon meg vót az asszony és az ember is ijedve. Na de ugyi már túl vótak az ijedtségen, mert már szerencsésen megmenekültek a farkas gyomrából.

Hát itt a vége, fussunk el véle!

(Gímes – Bányi Antalné Reczika Teréz)

8. Hófehérke

Hol volt, hol nem vót, hetedhét országon is túl, még az Óperenciás-tengeren is túl, ahol a kis, kurtafarkú malac túr, élt egyszer egy házaspár. Nem vót nekik családjuk. Hát bizony az asszony ezen mindig szomorkodott, hogy csak öneki mér’ nincsen családja. Hát egyszer, úgy téli időbe’ odaült az ablak mellé és varrogatott. A hó esett, és varrott. Hát véletlenül úgy megszúrta az ujját, hogy bizony olyan piros vér bugyogott ki belőle. Csak így felsóhajt magába’:

– Istenem, ha az Istenem engem megajándékozna ilyen szép leánnyal, hogy olyan fehér volna, mint a hó, és olyan piros, mint ez a vör.

Hát az idő múlt, telt, hát úgy egy év múlva valóban csak született az asszonynak egy kis leánnyája. El is nevezték őt, meg is keresztelték őt Hófehérkénak. Nagyon szép lány vót, gyönyörű egy leánnyka vót. Az országba nem vót neki párja. Hát itt pedig a királyné, az meg pedig bizony hát úgy tartotta, hogy ő [a] legszebb a világon, és vót neki egy varázstükörje, és akkor ő mindennap szokta kérdezni a tükröt, hogy:

– Tükröm, tükröm, felelj nyomba, ki a legszebb országomba’?

Idáig mindennap csak azt felelte, hogy:

– Te vagy a legszebb, náladnál szebb nincs.

De egy napon már nem azt mondta, hogy „Te vagy a legszebb”, de:

– Tetőled hétszerte szebb Hófehérke, a szegény asszony házánál.

Erre megmérgeskedett. Vót neki egy olyan kofaasszonya, bejáróné, olyan jóslóné:

– Asszony, tudod, mit, hogy van tőlem szebb az én országomba’ valahol, valahol egy szegény asszony házánál. Azt el kell hogy mink tegyük láb alól. Tudod, mit? Te most fel fogsz öltözködni koldusnak vagy kofaasszonynak, és ezeket a miderszalagokat fogod vinni. Na olyan jányoknak nagyon tetszenek a miderek, hát ő fog venni. De te kösd rá!

Na jó. Csak azt mondja:

– Na de hogy hát először el kelljen valahogyan másképp – azt mondja –, már [az] anyja házánál nem lehet megcsinálni.

– Hát először tudod, mit? Kifundálom, és először valahogyan elrabolod és elviszed őt az erdőbe, és otthagysz.

Úgy is tett a kofaasszony. Felkészült, és elment abba a faluba, és persze az a Hófehérke a többi gyerekek közt játszott. Odahívogatta magához őt az az asszony, és adott neki, csalogatta mindenféle cukrokkal, és akkor megfogta, mint ahogyan szokták a cigányok is elrabolni, hát az asszony megfogta a jánykát, és elvitte. Várta haza este az édesanyja, de bizony nem ment sehonnan az ő Hófehérkeje. Eltűnt. Bizony már kidoboltatták mindenfelé, hogy nem-e láttak ilyen és ilyen jánykát, de bizony senki nem tudott róla felelni. Mit? Hát az a kuruzsló asszony hova vitte? Elvitte őt egy nagy erdőbe, és otthagya. Hát otthagya szegény lánykát. Aztán már hazament:

– Na, felséges királyné, már elvégeztem a dógomat. Elvittem őt az erdőbe.

– Na, azóta már szétszaggatták őt a farkasok is, és már nem lesz ő életbe’.

Hát jó. Akkor a királyné veszi megint a tükröt, belenéz:

– Tükröm, tükröm, felelj nyomba’, ki a legszebb országomba’?

– Hm, te voltál idáig a legszebb, királyné, de hát tőled hétszerte szebb Hófehérke a tizenkét törpe házábanál.

Megmérgeskedett:

– Mit tán, asszony, hát azt mondtad, hogy valóban szétépték őt a farkasok, és hogy él valami törpék házába’ az erdőbe’. Hát addig nem nyugszunk, míg ott él nem érzük. – Hát azt mondja: – Tudod, mit? Felkészülsz – és már gyűjtögette a miderszalagokat –, és úgy fogod csinálni, hogy te magad fogod rákötni, ha odaérsz.

Hát el is ment a kuruzsló, felkészült, ment az erdőbe. Hát odajutott ahhoz a házikóhoz, ahova bejutott a Hófehérke. Na, még közbe’ legyen mondva, ő mikor bejutott abba a kis házikóba, hát ott vót tizenkét személyre megterítve [az] asztalon, tányérok vótak, ételek vótak, minden egyikbe’ vót ott tizenkét kis ágy megvetve. És az a leányka minden egyikből egy keveskét evett, mert már éhes is vót. Hát mikor éjfél tájba’ gyűnnek a törpék, ő már akkor aludt, [a] legkisebb ágyba’ feküdt, mert hát az, amelyik [a] legkisebb vót, hát az ippen pont az ő számára való vót. Hazagyűnnek a törpék, hát mit látnak? Kérdezetik egymástól:

– Ki evett az én kanálkámval? Ki evett az én tányérkámból? Ki törülközött meg az én kendőmmel? Hallod, níz – azt mondja –, még az ágyam is széjjel van bontva.

Mennek, a tizenkettedik ágyat is megnézik: hát egy gyönyörűséges lány feküdt benne. Odamentek azok a törpék, megbámulták. Aludt a jány, aludt. Azt hitték, hogy az angyal fekszik az ágyba’, csak úgy csodálkoztak rajta a törpék. Hát már reggel, mikor felébredt, már kérdezték őt:

– Hát honnan kerültél te ide? Ki vagy te, gyönyörűséges jány? Földi vagy, vagy mennybéli? Ki vagy?

Elbeszélte, hogy hát mi történt vele, hogy hogyan elrabolta őt egy asszony és otthagya őt az erdőbe’, és ott nem tudott hova menni, hát idejutott, úgy jutott ide.

– Na, tudod, mit, te, jány? Ha már idegyüttél, nem is fogunk mink tégedet elereszteni. Itt fogsz te nálunk lenni, és nekünk leszel egy testvérünk. Mink testvérünknek fogadunk tégedet, és te nekünk itt fogol mosnyi, főz-

nyi, takarítányi. De aztán lelkedre kötjük, mert mi mindennap elmegyünk, egész estig dolgozunk, hogy ide be ne eresszél senkit!

Na, reggel már megfőzte nekik a reggelit. Megreggeliztek, elmentek, és ő becsukta az ajtót. Hát egyszer, úgy déltájba' valami hangot hall, hogy:

– Midert vegyenek! Midert vegyenek!

Megy az ablakhoz, hát látja, hogy egy asszony. Az asszony odamegy az ablakhoz, és azt mondja:

– Édes jánykám, nyisd ki az ajtót, nézd, milyen gyönyörű miderek vannak itt! Éppen neked valók. Vegyél belőlök!

– Ó, én nem nyitom ki az ajtót. Nekem nagyon megparancsolták az én bátyáim, hogy ki ne nyissam az ajtót senkinek.

– Há' – azt mondja – nem is muszáj kinyitnod – azt mondja – az ajtót, csak ideállsz fel a padra az ablakhoz, majd én rád igazítom. Te azt úgyse érted, hogy hogyan kell rád tenni a midert, rád igazítom.

És azután, mikor ráigazította, de úgy megszorította, hogy azonnal szörnyet elhalt a lányka, összeroskadt, s a vén boszorka otthagyta. Ott feküdt szegény, ész nélkül feküdt a földön. Gyűnnek haza este a bátyjai, a törpék, hát látják, hogy meg van halva. Elkezdtek sírni, siratták, hogy:

– Jaj, jaj, hogyan megmondtuk neki, hogy ne nyissa ki senkinek. Mit tett?

Keresték rajta, hogy mi történhetett vele. Hát a meztelen testihez rá vót szorítva a mider, de úgy meg vót szorítva. Aztán az egyik megtalálta rajta az összeszorítást, a midert elvágta, adtak neki olyan ébresztőt is meg olyan csillapítót is, és fájdalomcsillapítót is adtak neki. Hát egyszer csak már felvetette szemeit a Hófehérke. Hát már örültek, hogy hát már nincs meghalva, csak el vót ájulva. Hát kérdezték tőle, hogy ki vót ott. Mondta, hogy egy asszony, és hogy hát nem is eresztette be, hogy csak a' ablakon [keresztül] kötötte rá, és úgy megszorította, hogy már nem tudott mit csinálni, összeesett.

– Megmondtuk, ugyi, hogy ide be ne ereszd, de csak a' ablakot se nyisd ki!

Hát jó. Másnap megint csak elmentek az erdőbe. Hát úgy déltájba' megint csak kiabál. Már megint másképp vót felöltözve, már nem ismerte, hogy ki az. Fésűköt árult. Azt mondja:

– Fésűköt vegyenek, fésűköt!

Gyönyörű fésűköt vitt. Hát még a lány még olyat álmába' se látott. Nagyon szépek vótak.

– Nyisd ki, jányom, az ajtót – azt mondja.

– Nem nyitom ki az ajtót, mert [a] bátyáim meghagyták, hogy nekem nem szabad kinyitnom az ajtót.

– Hát akkor csak az ablakot nyisd ki!

– [Az] ablakot se nyitom ki!

– Na – azt mondja – nem is muszáj érte kinyitnod, odaadom úgy, mert ez neked éppen a te hajadba nagyon fog passzolni, ez a fésű, mert neked gyönyörű sárga hajad van.

És így elkezdte őt dicsérni, hogy szegény lányocska megint kinyitotta az ablakot, szorította neki a fésűt, annyira odaszorította, hogy elájult megint. Úgy megszorította [a] fejire. Hát este gyűttek a törpék, megint csak [ott] találták őtet félholtan. Na aztán keresték rajta, hogy mit tehetett vele az a boszorkány megint. Hát megtalálták, hogy a fésű a hibás talán, a fejibe'. Na aztán kivették, már kezdett akkor már levegőt venni, és éleszkedett, hogy már mégis jelt adott, hogy már mégis már él. Na, azt mondja neki megint reggel:

– Te, a lelkedre kötjük, úgyhogy be ne eresz ide senkit, még csak a' ablakot se nyisd ki!

Hát na megint úgy déltájba' megint ott van, harmadszor is, ez a' asszony, de megint úgy fel vót öltözködve, hogy nem tudta[, hogy ki az]. Már nem is kódúsruhába, nem is kofaruhába, hanem már nagyon szép úri ruhába vót felkészülve. Hát azt hitte, hogy valami úrikisasszony, és hogy valami rokona, vagy csak ismerős. Azt mondja:

– Na, hoztam neked szép piros almákat. Itt az erdőbe' ilyen nincs, és te ilyen nem is ettél még, ilyen almát, hát [ha] megeszöl, ettől még százszor szebb leszöl.

Hát a jány kinyitotta az ablakot megint csak. Hát az a másik alma, amit a jánynak adott, az olyan fojtós vót, mikor beléharapott, hogy azonnal megakadt a torkán, se le, se föl. Nem tudta többet lenyelni se, se kiköpni. Megint összeesett ott a földön.

Gyűnnek haza a törpék. Megint látják, hogy hát már na most már vége van. Már nem bíztak neki, mert már nem találták rajta a hibát, mert már a torokba nem láttak őt. Hát meg is vót halva. Hát bizony csináltak, hoztak neki gyönyörű szép üvegekoporsót. Bele is tették a koporsóba. De már szegények olyan nagyon sírtak mind, hogy már senkijök nem lesz, hogy még ilyen szép leányt nem láttak az életjükbe'. Mert igazán még százszor szebb vót attól az almától, ahogyan mondta az a' úriasszony, attól igazán százszor megszépült, igazán már úgy vót.

Hát, mikor vitték ki vállon, mikor vitték a koporsót, és mind a tizenketten vitték a vállukon, úgy fogták, alája állt mind a tizenkettő, és úgy vitték. Mikor mentek a hegy felé, és valamelyiknek a lába olyan gödörbe megcsusszant, leesett, a koporsó meg rájok esett. Hát akkor ugrott ki a' alma a lányának a torkából. Mikor nízik a földön a koporsót, ahogyan le van esve, hát látják, hogy a jány [a] szemét mozgatja. Hamar kinyitották a koporsót, megnézegették. Hát egy harapás alma mellette vót, már ki vót esve. Hát akkor együtt észre. Akkor visszavitték, betették őt az ágyba, gondozták aztán, míg meg nem gyógyult. Azután körüle jártak, és a legfiatalabb aztán elvette őt feleségül. Így már azután megint csak beleszólt a királyné a tükörbe. Azt mondja:

– Tükröm, tükröm, felelj nyomba', ki a legszebb országomba'?

– Hát, királyné, hasztalan vót a te mesterkedésed, minden hiába, te el nem tudod ölnyi Hófehérekét, mert már most – azt mondja – oda már [nem] létezik, hogy hozzájusson valaki, mert már felesége a legszebb törpének.

Nagy lakodalmat csaptak, híttak papot, mentek papért, és megesküdtött vele a legkisebb. És aztán az a legkisebb törpe, az olyan elvarázsolts törpe vót. Hát az is királyfivé vált. Aztán megesküdtök, és elvitték haza, mert valami elátkozottak vótak azok ott, és aztán elvitték a palotájokba. Az a király, és ezek mind vótak a szógák. És még ma is élnek, ha meg nem haltak.

Én is ott vótam, bizony olyan jót mulattam, táncoltunk, mint a kefekötő, ugrádoztunk. Itt a vége, fussunk el véle!

(Gímes – Bányi Antalné Reczika Teréz)

9. Jancsika és Juliska

Hol volt, hol nem volt, hetedhét országon is túl, még az Óperenciás-tengeren is túl, vót egy szegény asszony és egy szegény ember. Vót nekik két gyermekük, az egyik vót Jancsika, [a] másik Juliska. De ezek olyan szegények vótak, hogy képtelenek voltak már élni is. Egyszer azt mondja az ember a feleségének éccaka, mikor feküdtek az ágyba'. Azt mondja:

– Te, asszony, tudod, mit? Legjobb vóna, ha..., holnap én ki fogok mennyi az erdőbe, azt a gyerekeket el kéne vinnem és otthagyni az erdőbe'. Hát így nézzük a nyomorúságot, vagy ott pusztuljanak el?

Hát az asszony elkezdett sírni, de hát nem tehetett mást. És az a Jancsika olyan figyelmes gyerek vót, nem aludt. Hát [az] éhségtől se alhatott sze-

gény gyerek. Hallgatta, hogy mit beszélnek. Aztán hajnalba' kilopózkodott a gyerek a szobából, és tudta, hogy a palláson van..., az udvaron vannak kövecsdarabok, apró kavicsok. Hát ő megszede a tarisznyáját, az a gyerek, és vissza lement, bement, és lefeküdt aludnyi tovább. Úgy tett, mintha aludna. Reggel azt mondja [az] apjok:

– Anyjok, adjál ezeknek a gyerekeknek valamit, ami van még, és elmegyünk az erdőbe fát vágni!

Hát már még talált szegény asszony, már csak adott nekik még az utolsót, ami vót, és hát elvitte a gyermekeket az erdőbe. Elvitte egy nagy-nagy erdőbe. A nagy erdő közepén vót egy nagy-nagy fa. S azt a két gyermeket odatette a fa alá, és azt mondja nekik:

– Édes fiacskám! Majd én egy kicsinyt odább megyek, tik addig csak itt játsszatok! Majd aztán estefelé elgyüvök értetek, és elmegyünk haza.

De közbe', hogy ne felejtsem szavam, amikor mentek az erdőbe', a gyerek az hátramaradt, és ami kavicsokat, homokszemeteket összeszedett az udvaron, lassacskán szórta szét az úton, mert már ő el vót készülve, hogy ők ott lesznek hagyva. Hát amikor elértek az erdőbe, hát már a nagy fát is elérték, és azt mondja nekik:

– Fiaim, fiam, Juliskám, Jancsikám! Csak legyetek itt a fa alatt, még én visszajövök, majd kicsinyt odább megyek, ott fogom a fát vágni. Ti csak itt játsszatok!

Hát el is ment az ember. De bizony már későre járt az idő, sötétednyi kezdett, sötétség is vót már, már nem is láttak. Elkezdett sírni Juliska. Azt mondja néki Jancsika:

– Ne sírjál, testvérkém, ne félj semmit! Majd én tudom az utat, merre gyöttünk ide.

[A] holdvilág sütött, szép világosság volt, hát keresgélte szegény gyerek a homokszemeteket és a köveket. Addig jártak, addig, hogy mégiscsak rátalált. És olyan figyelmes gyerek vót, hogy szépen megtalálta a kavicsokat mind, egész hazáig. És el is mentek haza. Hát bizony már későre járt az idő, még ami otthon valami akadt a ház körül, már az asszony megfőzte, és már ettek. Azt mondja az asszony:

– Látod, ember, látod! Már azóta szegény gyerekeinket megette valami vadállat. Ládd, most maradt itt egy kis levesecske is, maradt egy kis tikocskas is, most ha itt vótak volna, még ők is jóllakhattak volna.

Hát kezdtek ott sírni, csak sírtak a szülők. Egyszer csak megkopogtatja Jancsika az ablakot, hogy:

– Édesanyám, itthon vagyunk!

Nagy örömmel kimentek elejibe a szülők, a gyerekek elejibe, és bevittek. Ami megmaradt, megvacsorázták, és megint lefeküdtek és aludtak. De az ember megint nyugtalan vót, mert már megint nem volt kilátás a holnapra, hogy mit esznek. De ügyes asszony vót, hát másnap azért még mindig itt-ott valamit a szomszédokban összeszedett, összekotort. Na, azt mondja, éjjel megint felébred az ember. Azt mondja:

– Asszony, mégiscsak megint jó lesz elvinni ezt a gyerekeket, látod, már megint nincs mit ennünk.

Hát Jancsika hallgatott, hallgatott, megint úgy tett, minthogyha aludna, de nem aludt. Kiment, és tudta, hogy a padláson van még bab. Megszedte a tarisznyáját, teleszedte, babot rakott bele, lefeküdt újból, hogy azt ne tudja senki, még a szülők sem, hogy ő milyen okosan kifundálja magának a dógot. Reggel felébrednek, már azt mondja:

– Fiam, Jancsikám, Juliskám, elmegyünk az erdőbe, de tik is gyüttök velem!

– Jól van, apuska, megyünk, megyünk.

Elbúcsúztak az anyjuktól. Na, azt mondja:

– Majd visszagyövíünk estvére.

Azt mondja az asszony az urának:

– Hallod, most máshova vidd őket, ezek hazatalálnak!

Hát megint egy más helyre vitte, ismeretlen úton. Megint egy nagy fa alá tette őket:

– Itt legyetek fiacskáim, még én visszagyüvök!

Hát szegény gyerekek csak egész nap ott játszottak. De már kezd esteledni, az apjok még mindig nem gyün. Már sötét van, már a hold is felkelt, [az] apjok nincs.

– Jaj – Juliska azt mondja Jancsikának –, látod, látod, megint itt hagyott a mi édesapánk!

– Na ne ríjjál, Juliska, ne ríjjál! Vót énnekem eszem, én tudom, hogy merre gyüttünk.

Keresi, keresi szegény gyerek, kereskedik, hát mégis megtalált egy babszemet. Azt mondja:

– Na látod, most már fogunk ezen az úton menni, te csak gyere utánam, ládd, itt is van egy szem bab, ott is van egy szem bab! Énnekem volt eszem, hogy az utat megjegyeztem.

Addig mentek, hogy kiértek a nagy erdőbül a babszem után. Na, ott már aztán tudtak tájékozni, hát hazamentek. Hát bizony éjféltre járt az idő, éjféli vót, mikor odaértek a faluba az ő lakásokhoz. Megállnak az ablakon, és hallgatnak. De már akkor csend vót, éjfélkor. Egyszer csak megszólal Jancsika:

– Édesapám, édesanyám, itthon vagyunk!

Jaj, az asszony:

– Hogyan vitted el? Hát hón hagytad? Visszagyüttek azok a gyerekek megint!

Beeresztették [öket]. Vót még valami kis maradék, megmelegítette nekik az anyjok, és már megvacsoráztak. Lefeküdtek és aludtak. De bizony a szülők nem nyughattak. Azt mondja:

– Te, ember, hallod, hát most már valamiképp másképp vidd el őket! Hát látod, mindig hazatalálnak. Hát hogyan viszed?

Hát hallgatott, hallgatott a gyerek: „Istenem, most mi lesz? Mít csináljon már?” Kavics, az nem vót az udvarba’, [a] babot már azt elvitte, az se vót a padláson. Hát mit talált még ott? Egy kis korpát. Megszedte a tarisznyáját, és vissza lement a padlásról, lefeküdt, és aludt tovább. Reggel felkel az apjok. Azt mondja:

– Gyermekecskeim, gyerekeim, gyertek, megyünk az erdőbe! Majd egy kis fácskát is vágok, és majd tik ott játszotok.

Felkeltek, de szegény gyerekek hát nem szóltak semmit. Jancsika azért már okos gyerek vót, de azért hallgatott. Már idő vót, most már úgyis megint van nála korpá, és majd megjelzi megint az utat, merre fognak menni. Bizony szegény Jancsika csak maradozott hátra. Hát ő el is szórta szépen a korpát. De megint más úton, már megint harmadik utat választott az apjok.

Hát odaértek már, akkor igazán messze mentek, sokat mentek, hosszú utat. Hát beértek az erdő kellős közepibe. Hát ott volt egy szikla, nagy kőszikla, és ott a sziklához vezette őket, és ott leültette, hogy itt igen jól süt a napocska, hogy hát csak itt játsszanak. De bizony elgyütt már [az] este, a holdacska sütött, az édesapa nem gyütt. Megint elkezdett Juliska sírni.

– Ne sírjál Juliskám, testvérkém, hiszen én megjelöltem az utat.

Kezdett szegény gyerek keresgéllyi, körül-körül, de bizony nem találta már a korpát, mert a’ állatok felnyalták. Hát most mi lesz? Elkezdtek mind a ketten sírni. Sírtak. Azt mondja Jancsika Juliskának:

– Ne sírjál! Majd csak minket is megsegít a Jóisten, és elindulunk valami irányba’, valahogy csak kijutunk ebből [az] erdőből.

Mentek, mennek, megélnék. Hát Uram, teremtőm, egy gunyhóhoz értek. Nagyon kis gyenge világosság vót benne, abba’ a gunyhóba’. Bemennek, hát egy öregasszony ült a sparhelt mellett, hogy az orra [a] térgyit verte. Mondja nekik, hogy:

– Jó estét, gyerekek! Mi hozott titeket ide? Honnan kerültetek tik ide?

– Jaj, édes öreganyám...

– Köszönjétek, hogy öreganyátoknak szólítottatok, mert különben mendgyárt bekaptalak vóna benneteket! De mivel – azt mondja – olyan szépen szólítottatok, hát most már akkor felfogadlak. Te, gyerek, te jó leszel szógának! Ez a leányka, látom, hogy ügyes, jó lesz szógálónak. Na, és nem lesz nálam rossz sorotok.

Hát jó dolgok vót, mert a falak mézeskalácsból vótak, az ablakok mézből vótak. Hát, ha megéheztek, nyalogatták az üvegablakokat, [ha] éhesek vótak, rágcsálták a mézeskalácsfalakat. Hát főzni nem főztek, mert nem is vót mit az erdőbe’. Csak az a ház. Abba’ élt az öreg is. Nyalta [az üvegablakokat]. Csak egyszer azt mondja az öregasszony:

– Te, Juliska, tudod mit? Aztat a gyereket betesszük a hizlalóba. Van az erdőbe’ makk, és te majd fogol hordani makkot, s ezt hizlaljuk. És aztán megöljük és megesszük. Már nagyon kívánczom ilyen fiatal gyerekhúsrá.

Szegény Juliska de nagyon bánatos vót:

– Istenem, Istenem, hova jutottunk?

Hát csak becsukták azt a gyereket az ólba. Hát már hordta neki a makkot, de bizony hát a gyerek nem ette meg a makkot. Nem ette azt a makkot. Hát egyszer a boszorkány elment ki, s elment az ólhoz. Azt mondja:

– Na, te gyerek! – azt mondja. – Mutasd már, nyújtsd ki az ujjadat ezen a lukon, hogy már mennyit híztál!

Olyan esze vót a Jancsikának, hogy kinyújtott egy fadarabot a lukon. Mert hát az öreg bizony nem is látott, hisz hályogok vótak a szemein. Azt’ azt mondja, hogy:

– Á, már benn van egy hónaptól – azt mondja – ez a haszontalan kölyök, és soványabb, mint mikor idegyütt! Na még fogom őt hizlalni még egy jó ideig.

Na már nem győzte várni az öregasszony, ment a nyála neki a fiatal gyerekhús után. Hát azt mondja, még egyszer kiment már úgy egy hónap múlva:

– Mutasd, gyerek, minő kövér vagy már!

Megint kinyújtott egy csontdarabot.

– Jaj, jaj, már ezt nem lehet kívárni! Ez nem fog soha meghíznyi. Én meg már nagyon éhes vagyok rá. Tudod, mit, Juliska? Nem várunk tovább, hanem tudod, mit? Hónap megrakod a tüzet, s felteszem a katlant, s abba hordol vizet, s megrakod a tüzet. Mikor fog forni, akkor ezt a бүдös kölyket leforrázzuk, mint a malacot.

Úgy is történt. Juliska mondja Jancsikának:

– Jaj, öcsikém, hát már hónap véged lesz, meg kell halnod.

– Na, ne búsulj Juliska! Tudod, mit? Mikor a boszorkány még reggel az ágyon lesz, akkor te engem ki fogsz eresztetni az ólból, és én megvágom az ujjamat. És az ujjamból három csepp vért fogok leeresztetni. Egyet bent a szobába', másikat a konyhába', a harmadikat kint. S az úgyse lát – azt mondja –, mert vén banya.

Hát úgy is vót. Kieresztette Jancsikát, megvágta az ujját, három csepp vért engedett. Egyet bent a szobába', másikat a konyhába', harmadik cseppjét az udvaron. És ők szépecskén elmentek onnan, a két testvér. Otthagyták. Hát már a boszorkány már csak várt, várt. Egyszer megszólal, hogy:

– Juliskám, na már forr a víz?

Megszólalt az első csepp vér az asztalnál:

– Na, öregmama! Mindjárt fog forrni!

Na, egy kicsinyt csendben maradt az öreg, hallgatott. Hát jó időre megint megunt a várást. Azt mondja:

– Juliskám, hát már mikor forr ez a víz?

A konyhában megszólalt a második csepp vér:

– Mindjárt, öreganyám, mindjárt már fog forni.

Na, a boszorkány megint hallgatott nyugodtan. De már harmadszor azt mondja:

– Lyányocska, hát mi van azzal a vízzel? Forr, vagy nem forr? Nem lehet már kibírni, amit te csinálsz!

Hát már az udvarról kiabál a vér:

– Hát már mindjárt készen lesz!

Na megint elhallgatott egy keveset. Azt mondja:

– Juliskám, hát hozd be már! Vagy legalább támogasd te a szemeimet, hadd lássak!

Na, de már akkor nem szólalt senki, mert már akkor a három vér is megmondta. De ők már akkor túlszaladtak az erdőn. Hát felkelt a boszorkány,

csakhamar felült, a sóprőre ült. Megnyargalta a sóprőt, hipp-hopp, repült, mint a szélvész a levegőbe'. Jancsikának vót olyan előérzete:

– Testvérkém, tudod, mit? Hát a boszorkány minket már el fog érni. Hanem én most itt leszek, elváltozok én egy tábla földde, és vetés leszek, ha erre fog gyünni a boszorkány. És te leszel itt egy csősz.

Juliska lesz föld, Jancsika lesz csősz [tévesztés: fordítva lenne helyes]. De ember lesz már akkor. Ahogy odaér a boszorkány, azt mondja:

– Bácsi, nem látott mennyi erre gyerekeket?

– Hát biz én láttam, mikor ezt a vetést vetettem.

Azt mondja:

– Te bolond vagy! Hát hisz már érik! Hát ez akkor nagyon régen vót!

Visszament a boszorkány. Akkor visszaváloztak megint, és mentek tovább. Meggondolta magát a boszorkány. Azt mondja:

– Mégiscsak azok lehettek. Meg kellett vóna nekem azokat fogni.

Megint meggondolta magát, akkor felült megint a szénvonó lapátra, a szénvonóra. Hát csak azt mondja, hogy:

– Egy-kettő, ott teremjek – azt mondja –, ahol akarok!

Hát ment, mint a szélvész, ment, mint a szél. Hát azt mondja Jancsika:

– Tudod, mit, testvérkém! Nekem olyan érzetem van, hogy megint gyün utánunk az a vén boszorkány. Tudod, mit? Én most itt leszek egy kerek tó – azt mondja Jancsika –, és te leszel benne egy kiskacsa. És a boszorkány fog gyünni, és te csak mindig a tónak a közepén járjál! Fogja mondani: „Lili-li, kiskacsám, gyere ki a partra!” Téged fog csalogatni mindenféle jóval, de a közepéről el ne mozdulj!

Hát úgy is történt. Már ott is volt abban a percben, mire ők elváltoztak, már ott is vót a boszorkány. Hát odamegy a tó partjára a boszorkány, és azt mondja, hogy:

– Lili-lili, kiskacsám, gyere ki a partra!

Hívogatta, csalogatta. Nem mozdult meg a kiskacsa a tó közepiből. Akkor megharagudott, elkezdte színi a vizet. Addig szítta, addig szítta a tóból a vizet, amíg szét nem fakadt a boszorkány. Ott elterült. A víz kijött belőle. Erre visszaváloztak, [annak] amik voltak, gyerekek[nek]. Azt mondja:

– Tudod, mit, testvérkém? Most már meg vagyunk menekedve a boszorkánytól, de hát nem, nem mehetünk haza üres kézzel. Visszamegyünk. Tudod, visszamegyünk.

Visszamentek, végigjárták a házat, kereskednek. Hát valahol a ház alatt vót valami pince, de ott annyi arany vót, ott a pincébe', hogy sok. Aztán

kerestek ott zsákat, amit elbírtak, egyikből is, másikból is, aranyból is és ezüstből is, megrakták a zsákjaikat. Aztán úgy mentek szépen haza. Hazataláltak. Hát akkor is éjfélkor értek haza. Éppen az anyjuk is akkor tanácsozott, hogy:

– Istenem, Istenem, szegény gyerekeinket már ezóta szétrepegették a farkasok. Szegény gyerekek, ha most itt vónának, ugyi maradt az a kis étel, jóllaknának.

Akkor megszólal Jancsika:

– Édesanyám, édesapám, nyissák ki az ajtót!

Kinyitják, meglátják azt a zsák terhet, amit a vállaikon cipeltek. Letették a szoba talajára, kidöntötték a földre. Csillogott a sok arany, örültek a szülők:

– Na, hála a Jóistennek, most már nem fogunk koplalni, lesz mindenkünk, nem kell szegény gyerekeket nekünk az erdőbe elsikkasztani.

Így volt vége, vessük a vízbe!

(Gimes – Bányi Antalné Reczika Teréz)

10. Az ördögszerető

Egyszer történt egy faluba', [hogy] nagy fonóházat rendeztek. Oda járt nagyon sok lány a faluból. Hát bizony ahogy ott fonogattak, mindenkinek akadt szeretője. Mentek a legények, hogy hát minden lány mellé ült egy, de bizony egy leány mellé senki nem ült. Hát, az egész este nagyon szomorkodott, hogy: „Jaj, Istenem, mindenkinek van szeretője, csak én vagyok ollan szerencsétlen. Ha má' más nem, legalább má' az ördög gyünne.”

Hát úgy történt. Másnap este megint összegyülekeztek, és má' fontak. Mindenkinek ott vót má' a szeretője. Nevetgének, örvendeztek. Ez a leány még, ennek még mindig nem vót ott a szeretője. Hát, egyszer csak nyílik az ajtó, és akkor mit látnak: begyütt egy daliás, szép, fiatal legény. Hát mindenki csodálkozott, hogy ki után gyütt ez a legény, kit fog ez maj' csak kiválasztanyi magának abból a sok lányból. Hát egyenesen ahhoz a lányhoz ült, melléje, akinek nem vót szeretője. Irigyelték is neki ám a lányok, irigyelték is, hogy nahát, azt mondja: „Ennek legyen a legszebb szeretője!”

Hát má' csak éneköltek, danótak, fontak. Hát, má' csak leesett egyszer a lánknak is az orsója. Hát, ahogyan leesik, ő, a legény lehajol, és feladja a leánynak. Hát feladta. Na, hogy má' vót öröm, má' neki is van vőlegénye.

Megin' csak lehajolt, megin' csak az orsó leesett. Hát, ahogyan megint lehajolt, hogy maj' feladja neki az orsóját, Uram, teremtöm, mit lát a leány! Hogy annak a legénnek lólábai vannak. Nagyon megijedt, de azér' csak font tovább.

Hát, ahogyan elgyütt az idő, hogy mennek haza, mindenki a maga szeretőjével mentek haza. Hát a lány má' bizon' nem nagyon akart menni a legénnyel, mert meglátta, hogy lólábai vannak neki. Hát bizon' szomorkodott, micsináljon, de hát csak azér' elkísérte őt haza első este. Másnap este megint összegyülekeztek. Hát bizony má' a lán nagyon szomorú vót, hogy nem is fog menni a fonóba, merthogy hozzá az ördög jár. Hogyan fog tőle, most ettől megmenekülni? De hát mit vót mit nem tenni, hát azér' csak a fonóba elment, és hát bizony a legín' megin' jött. Fontak, fontak. Énekeltek, nótáztak, nevetgétek. Bizon' a leánnak nem vót kedve, hogy a legény mellett út. Hát micsinát, mit nem. Másnap este, előtte való este azt mondja egy öregasszonnak, hogy:

– Édes jó nénikém! Mondja csak, micsináljak? Hogyan tudjak én megszabadúni ettől? Hát 'isz az én szeretőm az ördög.

– Tudod, mit, édes lányom? Amit azon az este fogó megfonnyi, azt a fonalat, amikor hazakészütök, hát akkor kösd a fonalat a gombgya lukába, és addig ereszd, addig ereszd, és várd, hogy hova fog menni a te szeretőd.

Úgy is tett a leány. Este elment ő is a fonóba, harmadszor is. Na jó, megfont. Jó nagy orsót megfont. Na, akkor készültek haza, hát úgy is csinát. A fonalat, amit font, bekötötte a legénnek a gombgya jukába, a fonalat eresztette, a legény ment haza. A fonalat meg eresztette, és ő is ment utána. Hát, Uram, teremtöm, hová vezetett a fonal? Hát a temetőbe! És a temetőbe' egy sír nyitva vót, nagy lángok csapódtak ki belülre. Mikor má' odaért, akkor a sír..., mikor odaértek..., ahogyan a lángok má' kicsapódtak, azt mondja neki, hogy:

– Eriggy – azt mondja –, édes mátkám, te előre!

– Jaj, dehogy mék én! Nem tudom az utat. Előbb te menj előre!

Hát úgy is vót. A legény ment előre. Akkor a lán' fogta a lepedőt, ami nála vót, bevágta a legény után a sírba. A tüzet eljöttta, s a leány, uccu!, neki, vesd el magad, ahogyan bírt, szaladt szegén'. Meg vót ijedve, szaladt a falu felé. Éjfél vót az idő. Hová menjen, hová szaladjon? Hát a falu végén meglátott egy házat, világosságot. Odamegy. Bemegy a szobába. Hát, uramfia!, ott meg egy halott fekszik a ravatalon.

– Krisztus ereje! Mi lesz velem?

Hamar, hamar bebújt a halott alá. A ravatal alá bújt be. Hát, egyszer kognak az ajtón. Azt mondja:

– Holt, add ki az elevent!

Jézus, Mária! A holt megmozdult a ravatalon. Mondja megint a kinn álló, aki kint át az ablakon:

– Holt, add ki az elevent!

Akkor a halott letette a lábát a ravatalrul. Szent Úristen! A leán' reszketésbe', ijettségb'e' azt se tudta, hogy má' szörnyethalt a halott alatt? Megint egyszer megszólal a kintvaló, aki kint az ablakon át:

– Holt, add ki az elevent!

Akkor megint fel is át a halott. No, hát szegény lán' azt se tudta ijedtib'e', hogy má' mit fog csinányi. Akkor megszólalt a kakas. Akkor a halott visszadült a helire, és a kint álló – aki kint vót, az ablak alatt, az vót az ördög, a lánnak a kedvese –, az meg összeesett és kalamává vált.

És így menekült meg a lány az ördögszeretőjítül. Többet nem vót neki kívánsága, hogy ilyeneket kívánjon, hogy bárcsak az ördög vóna a szeretője, hanem várt nyugodtan, és bevárta az időt, míg az Isten neki rendel. Nem kívánt ő má' többet szeretőt.

Itt a vége, vessük a vízbe!

(Gimes – Bányi Antalné Reczika Teréz)

11. A két jó pajtás

Egyszer volt, hol nem volt, volt egyszer a világon két jó pajtás. Egyiket úgy hívták, hogy Tercsika, másikat úgy hívták, hogy Boriska. Hát, nagyon jó pajtások voltak ezek, hogy olyan szerződést csináltak maguk közt, ha valamelyik előbb meghal, hát elgyün és meglátogatja a másikat. Hát, édes jó Istenem, egyszer csak megbetegedett a Tercsika. Megbetegedett, és meg is halt. Meg is halt szegény. Hát a Boriska nagyon bánatos vót, má' nem vót neki pajtása. Egyszer csak azt mondja magába', hogy:

– Na, én bizony el fogok mennyi, és fel fogom keresnyi az én jó pajtásomat.

El is indút. Elindút éjjel. Ment, ment, mendegét. Hát egyszer, ahogy ment, találkozott két... , egy fekete kutyával és egy fekete lóval. Azt mondta neki a fekete kutya és a fekete ló, Boriskának, hogy:

– Hová mégy, Boriska?

– Én megyek az én kedves pajtásomat megkeresni.

– Ne menj, ne menj! Térj vissza, mert rosszú' jársz!

– Mért járnék én rosszú'? Az vót az én kedves pajtásom.

Ment tovább. Amint megy, találkozik [a] piros kutyával, [és a] piros lóval. Megszólítják ott, a piros kutya és a piros ló:

– Hova mégy, Boriska?

– Én elmegyek, megnézem az én kedves pajtáskámat.

– Ne menj, ne menj! Térj vissza, mert rosszú' jársz!

– Mért járnék én rosszú'? Hisz az volt az én kedves pajtásom.

Ment tovább. Amint ment, hát találkozik [a] fehér kutyával, [és a] fehér lóval.

– Hová mégy, Boriska?

– Én elmék, meglátogatom az én kedves pajtáskámat.

– Ne menj, ne menj! Térj vissza, mert rosszú' jársz!

– Mért járnék én rosszú'? Az vót az én kedves pajtásom.

Ment tovább. Hát má' reggel lesz. Odaért egy nagy-nagy udvarba. Bement az udvarba. Megy, s mit látnak szemei? Hát, a kerítésen annyi emberfej van. Megy tovább. Hát, ott a rúdon annyi emberhurkák vannak kitéve! Bemegy a lakásba, hát ott meg mit lát? A lapát verekedik a szívanóval. Hát, tekint az ajtó mögé. Ott meg egy nagy kád, tele vérrel. Benéz a kulcslyukon. Hát, látja, hogy a pajtáskája fésűködik. És mit lát? Lólábakon át. No bizon', meg vót ijedve Boriska. De hát mit tehetett má', ha má' idegyütt. Mit tehetett? Hát má' bekopogott. Bekopog. Mondja neki:

– Szabad.

Bement Boriska, bement. Azt mondja neki Tercsika:

– No pajtáskám, ha elgyütté' ide, vót benned annyi bátorság, hát most má', ha gyütté' az úton, mondd meg nekem hamar, hogy mit láttá'!

– Mit láttam, pajtikám? Találkoztam az úton egy fekete kutyával és [egy] fekete lóval.

– Semmi fekete kutya, semmi fekete ló. Az az én éjszakám. Mondd meg, mondd meg hamar, mit láttá'!

– Mit láttam? Láttam egy vörös kutyát, [egy] vörös lovat.

– Semmi veres kutya, semmi veres ló. Az az én hajnalom. Mondd meg, mondd meg hamar, mit láttá'!

– Láttam egy fehér kutyát, fehér lóval.

– Semmi fehér kutya, semmi fehér ló. Az az én reggelem. Mondd meg, mondd meg hamar, mit láttá'!

- Mit láttam? Begyüttem az udvarodba, annyi emberfej van a kerten...
- Semmi emberfej. Azok az én köcsögjeim. Mondd meg, mondd meg hamar, mit láttá'!
- Mit láttam? Láttam a rúdon egy csomó emberhurkát kiterítve.
- Semmi emberhurka. Azok az én fonalaim. Mondd meg, mondd meg hamar, mit láttá'!
- Hát, begyüttem ide, a konyhába, hát láttam, hogy a szívanó a lapáttal verekszik.
- Mondd meg, mondd meg hamar, mit láttá'!
- Láttam, hogy az ajtó mögött van egy hordó vér.
- Az semmi vér. Az az én borom. Mondd meg, mondd meg hamar, mit láttá'!
- Láttam, mer' benéztem a kúcslyukon. Láttam, hogy te lólábakon ász. Akkor leugrott a Boriska. Tercsika megfogta a Boriskát, szétrepegette. Itt a vége, fussunk el véle!

(Gimes – Bányi Antalné Reczika Teréz)

12. A büszke vőlegény [A lakodalomba meghívott holtak]

Hát az úgy történt egyszer a dolog, hogy vót a faluba' egy olyan jó gazdalegény. Büszke is vót gazdagságába' és szépségibe' is. Hát, hordta ki a trágyát, arra ki, a temetők mellé. Füttyöt, danót, jókedve vót, hogy ő má' vőlegény. Ő má' nősül. Na, úgy má' kellett történelni, hogy má' úgy, mint egy hét múlva lesz az a lakodalom. Hát uram, egyszer csak, amint ott megy, viszi a trágyát, mi jut eszibe annak a buta legénnek. Ha má' okos is vót, de azér' buta vót. Azt mondja:

– Hej, tik, holtak! Ha én megnősülök, az én lakodalmamra tik is elgyűj-jetek!

Hát, telt az idő, eltelt a hét. Készültek a lakodalomhoz. Má' bizony mindent elkészítettek. Megjöttek a vendégek, megvót az esküvő. Éjfélkor szoktak vacsorázn akkor. Hát, ahogyan vacsoráznak, megnyínak az ajtók, és jönnek a holtak. Istenem, mind megijedtek, hogy: „Teremtő Isten!” Még voltak olyan holtak is, akiket meg is ismertek. Hát mikor ezt meglátták, hogy ez a sok halott begyütt, bizony úgy meg volt a lakodalmas nép ijedve, hogy kiszátak mindenki az asztalok mellű'. Kiszátak, és helet adtak a holtaknak. Beültek, hordtak elejbek má' aztán mindenféle ételeket. Kiná-

gatták, hogy egyenek. De bizon' ugye, hát a halottak bizon' nem nyútak semmi ételhez. No, beszélgettek egyrű', másrű'. Eljött az idő. Megszólalt a kakas. Akkor felát a fővezérjök, azt mondja. No, azt mondja:

– Te, legén'! Hát te minket ide kívántá' a te esküvőd napjára. De most mink is téged és a menyasszonyodat [meghívunk], kívánjuk, hogy gyertek látogatóba, ma egy hétre.

No, erre bizon' a lakodalmas nép meg a menyasszony, [meg a] völegény is nagyon meg voltak ijedve. Na azután ugye, erre a beszédre, megszólalt a kakas. Mindenki felkelt a helirül, és azt mondta:

– Na, Isten veletek! De amit mondtam, ma egy hétre mink is titeket elvárunk vendégségbe.

Elmentek, elbúcsúztak. Hát azután bizon' nem vót má' senkinekse kedve se táncóni, se mulatnyi. Bizon', mindenki széjjelszéledt a lakodalombú'. Csak a nagy szomorúságnak adták magukat.

Másnap elment a menyasszony, [meg] a völegény. Elmentek a plébános úrhoz, hogy adjon tanácsot nekik, [hog]y micsináljanak. Vótak javasasszonyok, vótak kuruzslók, vótak ilyesféle tudós asszonyok. Ezekhez is elmentek, és csak kérték a tanácsot, hogy mit tegyék. Hát bizon', mindenki valamit mondott. Azt mondja, hogy:

– Tudod, mit? Kérgy a papocskátú' szentét gyertyát, kérgy a papocskátú' tömjént!

És a kuruzlóasszonyok füveket, mindent ilyesmit, mindenki adott a menyasszonnak és a völegénnek. Hát eljött az a vasárnap. Ők má' felöltözködtek, és az éjszaka, éjfélkor elindútak. Mennek a temető felé. A temetőbe' nyitva van egy sír. A sírba' vót egy létra, azon a létrán lementek. És amint mentek, láttak még, egy olyan hosszú folyosó vót ott. A hosszú folyosó végén egy ajtó. Kopognak az ajtón. Kinyílik az ajtó, hát ott van egy nagy-nagy szoba. És ott, abba' a szobába' annyi halott, annyi vendég. Má' várták ezeket a vendégeket. Bementek. Leültették őket, és má' hoztak elejbe ott is minden jobbná' jobb ételeket. Kinágatták, egyenek. De ahogyan a holtak nem nyútak semmihez, hát ők se'. Mert má' előre megmondták nekik, a plébános is meg a kuruzslók is, hogy ők se nyúljanak semmihez, csak úgy cselekedjenek, ahogy ők tettek. Hát beszélgettek, szórakoztak. Hát, egyszer csak megszólalt a kakas. Akkor felkelt a fővezér, és azt mondja:

– Na, édes vendégeim – azt mondja –, most má' eljött az idő, és menjtek szépen haza! De azt megmondom nektek, hogy vissza ne tekintetek! Mert ha vissza fognak tekinteni, szerencsétlenül jártok.

Hát, mikor ők mentek haza, önekik az ajtót nem úgy kellett volna becsukni, ahogyan zárták. Mert mikor zárták az ajtót, az asszon', ő megfordult az ajtó felé. Azalatt a lepedőjít a hóna alól kikapták, és mikor reggel mentek a temetőbe, hát a lepedőből minden szál minden keresztre rá volt kötözve. Szétrepegették a lepedőt. Azt lopták ki a hóna alól a holtak. De ha ő még az úton úgy visszatekintett volna, mint az ajtónyitásnál visszatekintett, akkor ötet repegették volna szét a halottak. Így történt a dolog.

Így inteni kell minden legényt, ha valaki vőlegény, ne büszkélkedjen, és a holtaknak hagyjon békét! Hanem inkább imádkozzon értük, hogy adjon nekik az Isten örök nyugalmat!

Itt van a vége.

(Gimes – Bányi Antalné Reczika Teréz)

13. Kacor király

Egyszer vót, hol nem vót, valahol mégiscsak vót egy özvegyasszony. És annak az özvegyasszonynak vót egy haszontalan macskája, és egy napon megette a tejfölt. Erre megharagudott rá az özvegyasszony, és elkergette őt a háztúl. De még a faluból is kikergette. Hát a macska nagy bujába' nem mert visszamenni, ment az erdő felé. Megállt egy nagy hídon, és ott gondolkodott. Mi lesz most övele? Ahogy gondolkozik, hát odamegy egyszeribe' egy nagy farkas. A farkas megijedt a macskától, de viszont a macska is megijedt a farkastúl. Egymástúl mind a ketten féltek. Csak jártak körbe-körbe a hídon, nem mert megszólalni se az egyik, se a másik. No, a farkas gondolta magába':

– Majd csak én nagyobb vagyok, nem fog ez a kis állat engem megverni.

Hát megszólítja ötet:

– Hát te, hallod, honnan jöttél, ki vagy te?

– Én – feleli a macska nagy gőgösen –, én a Kacor király vagyok!

– Kacor király? – Megijed a farkas: – Soha hírét sem hallottam.

Feleli a macska:

– Márpedig hallhattad volna, mert én minden állatot megregulálok, olyan nagy a hatalmam.

Megijed a farkas. Mi lehet ez, ki lehet ez, mi lehet ez, honnan jött ide? Hát ijedtibe' nem tudott neki mit szólni, csak annyit mondott:

– Gyere hozzánk ebédre!

A macska persze ennek megörült, mert már éhes volt. Megígérte nagy gögösen, hogy elmegy. Hát amint mennek, mendegélnek, lassan csak oda-jutnak a farkas házához. A farkas behívta őtet, adott neki jó ebédet, a macska meg is ette. De akkor most megparancsóta a farkasnak, hogy:

– Én fogok aludni, és te pedig menj ki a kapuba, és vigyázz, hogy valaki be ne jöjjön, engem senki ne zavarjon!

Hát úgy is lett. A macska elnyújtózkodott, a farkas pedig kiment, és várta, hogy ki jön arra. Egyszer csak jön egy róka. Meglátja a farkas, megszűröl int neki:

– Hej, te, róka, állj meg itt, ne járj erre, mert az én uram, a Kacor király alszik! Ha kijön, majd nem tudod, merre szaladj. Minden állatot megregulál, olyan nagy neki a hatalma.

Megijed a róka:

– Kacor király? Soha hírért se hallottam! – és lassikán meghúzógyik a híd másik oldalán.

Kisvártatva megint arra megy egy nyúl. Rákiált a farkas:

– Te, nyúl, ne járj erre, mert az én uram, a Kacor király alszik! Ha kijön, majd nem tudod, merre szaladj!

A nyúl is megijed:

– Kacor király? Ki lehet az? Soha hírért se hallottam.

Odamegy a róka mellé, és ott beszélgetnek. Ahogy beszélgetnek, megint arra megy egy medve. Arra is rákiált a farkas:

– Te, medve, ne járj erre, mert az én uram, a Kacor király alszik! Ha kijön, hát nem tudod, merre szaladj!

A medve is megijed, és gondolkodik:

– Kacor király? Még ezt nem hallottam.

Hozzáment az is a nyúlhoz meg a rókához. Pár perc múlva meg egy veréb repdes arra. Hát még arra is rákiált az a farkas.

– Te, veréb, ne járj erre! Az én uram, a Kacor király alszik, ha kijön, nem tudod, merre szaladj!

Megijed a veréb is, visszakuporgott. Hát a veréb, a medve, a róka meg a nyúl most kezdtek gondolkodni: hogyan kéne meglátni Kacor királyt, ki is lehet az? Addig gondolkoztak, egynek az eszébe jutott, hogy jó lesz őt meghívni ebédre. Talán csak eljő. Mégis megnézik, hogy ki az a Kacor király.

Hát kezdtek sütni, főzni. A róka asztalt terített, a medve lement fát vágni, a nyúl nyárson sütötte a húst, a verebet pedig elküldték, hogy menjen a farkasékhoz, és hívja el a Kacor királyt ebédre. Hát el is ment a veréb, csak úgy lopva. Felül, magasan repdesett, nehogy a Kacor király véletlenségből őt megegye. És már ott csörög... [*szalaghibba miatt itt kb. öt-hat szó nem hallható*].

– Te, veréb, mondtam már, hogy ne járj erre!

– Jól van. Hallottam én, farkas komám, de hát én meg akarnám hívni a Kacor királyt ebédre.

– Hát akkor kicsit várj, majd szólok neki!

Bement a farkas, és mondja a Kacor királynak, mi van a dologba'. A Kacor király meg is ígérte neki, hogy eljön. Kijön a farkas, mondja a verébnek:

– Pár perc múlva indulunk, várhattok.

A veréb örömmel repül vissza, és mondja a társainak, hogy fog jönni a Kacor király, de hamarosan készüljön hát hozzá. Hát már csak várják, várják. Egyszer csak már a verebet elküldik: menjen, nézze meg, nem-e gyün még. A veréb persze az magasan tudott repülni, az el mert menni, de a többi meg se mert mozdulni. Hát jön vissza a veréb, hogy:

– Már jönnek, már jönnek!

Kukucskálnak, tekintgéznek, hol jönnek, merre jönnek? Egyszer csak a medve legelőbb meglátja, hogy már jön a Kacor király, de az annyira megijedt, hogy nekiszaladt az erdőnek és nekiszaladt egy vastag fának, a fejét kétfelé vágta. Rögtön megdőglött. A róka, ahogy teríti az asztalt, és már a nyúl viszi a nyársonsültet, de még a tűz is égett, le se oltották, a nyúl megijedt, és beugrott a tűzbe. Az is megsült. A róka látja mindezeket, az ijedtibe' nekiszaladt az erdőnek, és senki hírét se hallotta. A veréb is elrepült.

Megy a Kacor király, hát sehol semmi, senkit nem lát, csak a nagy tálás megvan, és még ráadásra a kis nyúl is megsült, azt is megehették, na meg aztán a nagy medve, abból is jóllakhattak. Hát így aztán vót jó ebéd, vót nekik mit enni egész héten. Jól mulattak, és a bűdös Kacor király becsapta az állatokat, hogy még olyan nagy állatok, mint [a] róka meg a medve, ijedtükbe' elpusztultak.

Itt a vége, fussunk véle!

(*Gimes – Kovács Lászlóné Varga Erzsébet*)

14. A két fillér

Egyszer, mikor Krisztus Urunk világiártában Péterrel elindultak és elmentek egyszer a városba, betévedtek, és ott a városba' mit láttak ott? Ott, ahogy mentek az úton, hogy el ne felejtsem, ahogyan mentek az úton, hát két fillér vót az úton. Azt mondja Krisztus Urunk Péternek:

– Te, Péter, nízdz, ott van két fillér!

– Á, Uram, teremtóm, azért nem érdemes lehajolni.

Na jó, nem szólt semmit Krisztus Urunk. Elfordult Pétertől, és lehajolt, és felvette a két fillért, és eltette. Ahogyan már mindig mentek közelebb a városhoz, hát bementek, odavetődtek a piacra, és ott árultak mindenfélét, sokat. Hát Krisztus Urunk azon gondolkozott, mit is vegyen, hogy Péternek jó is legyen, és érdemes is legyen neki, és le is hajol majd érte, de hányszor fog lehajolni. Hát, amiből legtöbbet adnak, azt fog venni a két fillérért. Elmentek ott a sátor alá. Hát ott adtak azért a két fillérért száz szem cseresznyét. Aztán eltette Krisztus Urunk a cseresznyét, és mentek ki a városból. Mentek az úton, nagy hőség vót, forróság. Azt mondja Péter:

– Uram, teremtóm, olyan szomjas vagyok!

– Hát bizony – azt mondja – szomjas lehetsz, nagy hőség van, meleg van. – Azt mondja: – Hát még pedig messze van még a másik város, mire odaérünk.

– Addig eltikkadok!

Hát mentek tovább. Hát egyszer úgy, hogy ne vegye észre Péter, az Úrjézus leejtett egy szem cseresznyét. Hát fogta magát, hogy ne lássa meg az Úrjézus, ő meg hamar bekapta, be a szájába, hogy hát örült, hogy hát lecsillapítja [a] szomjúságát Péter. És így [az] egész hosszú úton egyenkint száz szem cseresznyét leejtett, széthullajtott, és ő egyenkint szépen százszor lehajolt a cseresznyéért, Péter. Azt mondja, mikor az utolsót eszi:

– Jaj, Uram, teremtóm, én olyan jó cseresznyét találtam itt, megettem – azt mondja –, már nem is vagyok szomjas!

– Péter, ugyi, de restelleted a két fillérért lehajolni? De most már ráfizettél! Lehajoltál százszor.

Jaj, elszégyellette magát megint Péter, hogy az Úrjézus megint kijátsozott vele. Ő soha nem tudta azt, hogy olyan okos az Úrjézus, hogy ő még lát is, és úgy is tudja, ha meg se mondja. Ő titokba' csinált mindent. Azt mondja:

– Ej, Uram, teremtőm, csak te mindent tudsz, te mindent láatsz, hát nem lehet tégedet sehogy se becsapni!

Na, mentek tovább. Betévedtek, bementek egy faluba. Hát bemennek a faluba, bemennek egy házhoz. Ott van egy kislyányka, és azt mondja a kislyánykának az Úrjézus, hogy:

– Kislányom, hun van az édesanyád?

– Édesanyám nincs itthon.

Csak azt mondja:

– Na, hát ha nincs itthon, hát nyőjjön a hátára, ami alatt fekszik!

Mert az asszony, mikor meglátta, hogy gyűnnek az udvarba, megismerte a vándorokat, hamar ott vót egy teknyő, és a teknyő alá feküdt. Egy sütőteknyő [alá]. És mikor elmentek, kigyün a teknyő alól. Uramfia! Kilenc malaccal gyütt ki alóla, a teknyő alól a zsidóasszony. Így megjárta a zsidóasszony, amiért elbújt az Úrjézus elől. Megmondta még a lánykának is, hogy mondja meg, hogy ő nincs itthon, és ő arra azt mondta, hogy hát ami alatt fekszik, legyen a hátán, nyőjjön a hátához. Felemelték a teknyőt, kilenc malac vót alatt.

Így megjárta a rusnya!

(Gimes – Bányi Antalné Reczika Teréz)

15. A szegény asszony tehénkéje [Krisztus és Szent Péter]

Hát úgy vót, úgy történt, amikor még valamikor Krisztus Urunk a földön járt, betért egy faluba. Péterrel jártak akkor még, abban az időben. Mint mennek, hát egy házhoz bementek, és kértek valami ennivalót. De hát bizony nem kaptak. Aztán azt mondja:

– Isten velük! Hát ha nincsen alamizsna, hát akkor nincs. Ahol nincs, ott Isten se vehet.

Kimentek a faluból. Azt mondja Péter:

– Uram, teremtőm, tudod, mit, én úgy el vagyok fáradva. Gyerünk, oszti – azt mondja – [ott] ez az erdő, majd ott egy kicsinyt megpihenünk, leülünk!

– Jó, nem bánom, Péter, hát gyerünk!

Mennek az erdőbe. Ott leültek egy fa alatt, beszélgettek egyről-másról, a világ dógairól. Egyszer csak odagyütt egy asszony. Vezetett egy kishénkét, egy keveset csak legeltette, legeltette azt a tehént. Egyszer csak

odakötötte egy fához a tehénkét, de nem is kötötte, csak úgy otthagyta. És azt mondja néki az Úrjézus, annak az asszonynak, hogy:

– Asszony, hát hova mész?

– Hát elmegyek haza, otthon hagytam két gyermekemet: egyik a bölcsőbe’, másik meg ringatja.

– Hát ha itt most már te elmegy haza, hát kire hagyod itt ezt a tehent?

– Hát majd a Jóistenre.

– No, Péter, hallod? Most te vagy az Isten, tudod, hogy átvetted tőlem az istenséget. Hát akkor majd vigyázz a tehenre!

Na jó. Egy keveset csak ett a tehen, ett, és ők csak ültek ott, már beszélgettek. Egyszer, Isten tudja, mitől, mitől nem, a tehen megijedt, valami nyúl ugrott ki a bokorból, és megijedt a tehen. Ah, uccu!, vesd el magad, a tehen nekiszalad, iramodik. Péternek azt mondja az Úrjézus:

– Na, Péter, hát Isten vagy, hát – azt mondja – előzd meg a tehent!

Szegény Péter annyit futkosott, annyit szaladgált, de bizony a tehent nem bírta megelőzni. A tehen bizony szépen haza is ment. Péter nagy lihegve gyűtt vissza:

– Jaj, Uram, teremtőm, nem bírok én azzal a tehennel!

– Látod-látod, te mindig beleavatkoztál az én dolgaimba, hogy én nem jól csinálom, hogy én nem jól igazítom a világ sorsát. Hát rád ruháztam – azt mondja – az istenséget, hogy legalább már csak egy nap is próbáld meg, és látod, csak egy tehénről van szó, és még azt se bírod megőrizni! Hát akkor hogyan tunnád az egész világ embereit és az ügyeket eligazítani?

Akkor aztán megkérte az Úrjézust:

– Uram, teremtőm, vedd el tőlem az istenséget, nem akarok Isten lenni!

– Na – azt mondja – látod, még csak egy tehenre se bírtál vigyázni, nem még a világdolgokat tunnád elintézni.

Hát visszavette tőle az istenséget.

Na és mentek tovább. Mennek-mennek, mendegélnek, hát beértek..., megint egy erdön keresztül kellett nekik menni. Átmentek azon a nagy erdön, kiértek egy tisztásra. A tisztáson vót egy olyan mocsárféle, és vót abba’ a mocsárfélébe’ sok liba. De mivel olyan téli idő vót, hát az a víz be vót fagyva. És a libák persze az egyik lábaikat mind felemelték, begyúgták a szárnyaik alá. Csak azt mondja, hogy:

– Uram, teremtőm, látod – azt mondja –, mennyi lúd, és csak azoknak egy lábaik vannak!

- Péter, van azoknak kettő.
- Na, Uram, teremtőm, nincs nekik két lábuk!
- Na, próbáld meg!

Hát megpróbálja, hogy: „Hujj-hujj!” – hát az egész sereg lúd felreppen. Meglátja, hogy bizony két lába van mindegynek.

- Na látod, Péter, te engem mindig meg akarsz hazudtolni.
- Hát Uram, teremtőm, téged nem lehet sehogyan becsapni.

Hát mentek tovább. Amint beértek egy faluba, bemennek egy házhoz. Hát éppen kenyeret sütött az asszony. Hát Péter nagyon éhes vót, oda-ment, a gazdasszonynak odasúgja, hogy süssön neki lángoslepényt. Hát hamar-hamar megsütött neki egy nagy lángoslepényt, és megszírozta, és hamarjában, hogy ne lássa az Úrjézus, hát nekiadta Péternek a lángoslepényt. Péter hamar eldugta a zsebibe, hogy majd ő megeszi, hogyha fognak menni útba’, útközbe’.

Mentek-mentek, megint egy erdőn keresztül vezetett az útjuk. Mikor az erdőbe értek, akkor Péter hátramaradt, s az Úrjézus ment előbb, és beleharapott a lepénybe. Akkor megszólal a Krisztus, és valamit kitalált, és kérdezett tőle:

- Ugyi, Péter, szépek ezek a fák?

Hogy hát észre ne vegye az Úrjézus, hamar kikapta a szájából a lepénydarabot, és eldobta félre. Úgyhogy az egész erdőn végigmentek, egy harapást meg nem ehetett a lepényből. Mert ő be akarta csapni az Úrjézust, hogy hát ő titokban lepényt kért, és hogy hát ő ne tudja meg. Így azért mégse ehetett meg belőle még egy darabot se, a lepényből. Hát nagyon bú-sult Péter, éhes vót. Hát tekintenek hátra. Azt mondja az Úrjézus:

– Látod, Péter, mik vannak erre az oldaladon? Jaj, de nagy kompertgombák!

- Hát – azt mondja –, hát miből lehetnek ezek, Uram, teremtőm?
- Hát abból a lepényből, amit te ettél – azt mondja neki.

Elvörösödött Péter, hogy hát hisz akkor az Úrjézus tudta is, és azért beszélt hozzá, hogy hát ő tudja azt, hogy ő lepényt eszik. Hát így az erdőn végig lénia vót, és kétfelől gombák nyőttek, kompertgombák.

Aki ezt nem hiszi, meggyőződhet róla nyáron bármikor, hogy mikor úgy erdőbe’ megy, úton, egyik oldalról és másik oldalról is megláthatja, hogy lehet gombát találni. Így neveztük el a gombát a Krisztus lepényéről.

(Gimes – Bányi Antalné Reczika Teréz)

16. [Krisztus és Szent Péter éjszakai szálláson]

Úrjézusunk járt-kelt Péterrel, egyszer betévedtek egy faluba. Bementek egy házhoz, hát ott vót [egy] halott a háznál. Ott szomorkodtak, ott sírtak. A másik felin vót egy kocsmá, ott meg táncoltak, mulattak. Azt mondja az Úrjézus Péternek:

– Péter, most már mondd meg, hova megyünk! A vígságba vagy a szomorúságba?

– Ah, Uram, teremtőm, hát már csak inkább elmegyünk a vígságba.

– Na jó, hát elmegyünk a vígságba.

Elmentek a kocsmába. Ott bizony annyi részeg ember vót, táncoltak, mulattak, még katonák is, mindenféle szedett-vedett emberek, oszt táncoltak, mulattak. És elmentek a kocsmároshoz. Mondja az Úrjézus a kocsmárosnak: nem-e adna nekik szállást?

– Á, kedves útitársak – azt mondja –, itt nem is tudnának maguk jól nyugodni. Látták itt azt a sok korhelyt, azt a sok részeget, hisz ezektől maguk úgyse tudnának pihenni – azt mondja.

– Na de hát – Péter azt mondja – ugyan na, Uram, teremtőm, hát majd csak valahogyan mégiscsak itt jobb lesz, hát vigadnak, hát keveset nézzük őket, és majd aztán ha elfáradunk, elálmosodunk, majd valahol ott a sarokba’ meghúzzuk magunkat.

– Nem bánom én, Péter, hát húzzuk meg majd na!

Egy keveset hát ők is ott nézték, hogy ott táncoltak, mulattak. Elálmosodtak. A sarokba’ vót ott egy kis szalma. Ráterítették a kis izéjükét, batyujukat meg holmijukat, ami vót, a kabátjukat, és ráfeküdtek. Az Úrjézus feküdt a falnál, Péter [a] szélén. Ahogyan táncoltak, hát Pétert úgy összerugdosták, hogy csak úgy nyögött. Na már Péter megsokallotta a dolgot. Mit csinált? Azt hitte, hogy az Úrjézus aluszik, és elhúzta őt a faltól, és ő feküdt a falhoz, és az Úrjézust hagyta [a] szélén. Azok a korhelyek megint nekifogtak táncolni, azt mondták:

– Már ez a szélső kapott, most adjunk amannak, aki a falnál van!

Megint Pétert rugdalták. Eh, felébredtek a nagy rugdosásra.

– Uram, teremtőm, már igazán én nem bírom a bőröm – azt mondja –, annyit kaptam. Sehogyan se tudlak én téged kijátszani. Gyerünk mink innen, gyerünk mink csak a szomorúságba!

Hát el is mentek. Ott azt mondja az asszonynak, hogy hát ki ő, kije ez, aki meghalt?

– Ki az?

Azt mondja:

– [A] lyányom. – Azt mondja neki, hogy nagyon sajnálja, hogy hát fiatal, és hogy meghalt.

– Ne sajnálja – mondja neki az Úrjézus –, ne sajnálja! [Az] ilyen majd jó helyre jut. – Azt mondja: – Hát megnyőlné, nagy volna... , tudja, mit? Hogy ha az elromlana, és [akkor] olyan bánatja volna neki, hogy azt mondaná, hogy jobb lett volna, ha meghalt volna fiatal, kicsiny korában.

Aztán megvendégötte az Úrjézust a szegény asszony, aztán útnak mentek. És ő megköszönte a vigasztaló szót az Úrjézusnak, az asszony, hogy hát megvizsgáltta őt. És az Úrjézus pedig Péterrel továbbment.

(Gimes – Bányi Antalné Reczika Teréz)

17. A kilenc ártány

Hol vót, hol nem vót, hetedhét országon is túl vót, vót egyszer egy szegény ember, és annak annyi sok gyereke vót, mint a rostán a lyuk, még eggyel több. Hát nagyon szegényesen éltek. Hát már egyszer úgy téli időn, má' amikor minden elfogyott, hogy igazán nem volt semmije, hogy fölkelte az ember korábban a szokottnál, és elkezdett a tisztább ruhájába öltözködni. A felesége megszólalt, azt mondja:

– Ember, hát hová mész?

– Hát elmegyek, a városban vásár lesz, vagy az Isten, vagy az ördög majd nem-e ad valamit.

Hogy az asszony azt mondta, hogy:

– Miért mégy, hisz nincs egy hatosod se, se eladnyi, se vennyi nem vehetsz.

Na de elment. Hát hogy ahugyan mén, csakhogy egy kövér úr, nagy aranygyűrűk az ujján, aranyláncai neki, óraláncok.

– Ember, neked hogy píz köll – azt mondja –, na, én adok!

Ugye nagy bukszával kínálta őtet, és azt mondja:

– Ezt nekem nem is köll megadnod, mert esztendő ez napra elmék hozzád, és kilenc szóra meg kell felelned.

Nahát ugyi az ember elvette, mert gondóta, hogy hosszú egy esztendő. Hát már volt píze. Bement a vásárba, mindjárt megvett ott jó kövér nagy kilenc ártánt. Hát már hogy má' hajtotta haza, és hogy má' mikor hazaért,

[a] felesége meg is ijedt, hogy hol vehette ezt a sok píz, hogy ennyi ártánt hajt haza. No hogy már aztán mindjár' vót mit ennyi. Őltek is meg belőle, el is adtak má', hogy vígan éltek azon télen. No de hát aztán hogy az esztendő az nap, az hamar elgyütt, eltelt. Hogy már mondta a feleségének, hogy:

– Na, asszony, máma estére mihozzánk egy nagy úr fog gyünni, csak egy cseppet hozd rendbe a házat! Vendégünk fog gyünni.

Hát hogy már az asszony is így csinált, egy cseppet rendbehozta a házat, és hogy már várta a vendéget. Hogy már jó estefelé egy fiatal suhanclegény, az is bement oda hozzájuk, hogy csak legyen olyan szíves, adjon neki szállást. Hogy a gazda mondta magától:

– Nem adhatok, mert énhozzám egy nagy úr fog máma estére gyünni, hát – azt mondja – nem adhatok.

– Na hiszen, azért – aszongya – én meghúzódok egy sarokban is, nekem – azt mondja – nem kő kényelmes hely.

Hát hogy aztán csak addig-addig, hogy adott annak is. Hogy má' kiment vele az a legény, és hogy azt mondotta annak a gazdának, hogy:

– Hallod, én olyan szomorúnak látlak tíged. Mi bajod van?

– Jaj, nagyon nagy gondom van. Nekem az íjjel kilenc szóra kell megfelelnem annak az úrnak.

– Na látod, az semmi! Én meg fogok annak felelni, csak te meg se szólalj! Majd ha gyün, majd én felelek néki.

Hát hogy aztán má' megörült az ember, hogy befogadta, és hogy má' be is ült egy sarokba, és úgy várták az urat. Hát hogy már éjfél volt, hát má' az ablakon kopogott, hogy má' megérkezett az úr. Azt mondja:

– Ember, alszol?

De hogy má' az a legény szólalt meg:

– Nem alszom.

– Na, hát – azt mondja – mi egy?

Mindjárt azt mondja:

– Hogy elgyüttél.

– Hát mi kettő?

– Hogy elmész.

– Hát mi három?

– Amit mink hárman tudunk, azt senki se tudja.

– Hát mi négy?

– Melyik kocsiba' négy kerék van, oda több nem köll.

– Hát mi öt?

- Akinek ötesztendő csikója van, az a háborúba is elmehet.
 - Hát mi hat?
 - Akinek hat ökre van, az nem cimborál másval.
 - Hát mi hét?
 - Akinek hét lánya van, az bú nélkül is férjhez nem adja.
 - Hát mi nyolc?
 - Akinek nyolc fejőstehene van, az nem mén a piacra tejet, vaját vásárolni.
 - Hát mi kilenc?
 - Aki kilenc ártánt megöl, az se mén a hentesekhez szalonnát és zsírt vásárolni. Gyere be, majd téged is megölünk!
- A gazdag úr elment. Nem mehetett semmire. És ez meg, ez a fiatal leány, azt mondotta az embernek, hogy:
- No, tudod, mit? Az Isten nevét mondtad előbb, hát azér' küldött engem, hogy megmentselek téged az ördög hatalmától.
- Hát így megmenekedett. És aztán elbúcsúzott, és boldogan éltek, má' nem voltak szegények.
- Hát itt a vége a mesének.

(Kolon – Bencz Andrásné Brath Mária)

18. A rófös kolbász

Hát vót egyszer egy szegény asszony és egy szegény ember. Hát bizony nagyon szegények voltak, nem vót mit aprítani a tányérba. Azt mondja egyszer az ember:

– Te, asszony, tudod, mit? Én el fogok menni az erdőbe, majd vágok egy kicsiny fát is, majd hozok is. Hát majd csak addig valami szerencse majd talán nem-e akad az erdőbe'. Nem-e talállok vagy nyulat, vagy valami őzet, és majd aztán hazahoznám, és már főznénk, sütnénk, mert bizony hát már éhes is vagyok.

Na, vót még nekik egy darabka száraz kenyerek.

– Na, ember, tedd a tarisznyába, és ha megéhezül, hát csak rágogasd! *[A mesemondó nevet.]*

Hát úgy is vót! Elment. Amint megy az erdőszélbe', mit látnak szemei? Egy aranyos hintót, aranyos hintó előtt aranyos lovak, és az aranyos hintóba' egy gyönyörűséges kisasszonyt. Megszólítja az embert. Azt mondja:

– Jó napot kívánok, édes bácsikám! Nagyon szépen kérném, segítsen ki minket ebből a sárból! Úgy elakadtunk a sárba’, hogy se a lovak nem bírnak kihúzni, és én se bírok kimenni.

Jótét helibe jót várj! Na, megnyomja az ember a hintót, lovastól, kisasszonyostól kikapta a sárból. Azt mondja neki a kisasszony, az embernek:

– Hát tudod, mit, ember, csak okosan! Három kívánságod fog neked teljesülni. Az lesz az én ajándékom. Megajándékozlak, de figyelj jól, és jól meggondold, hogy mi legyen a te kívánságod, mert az fog teljesülni!

Hát jó. Elment azért csak az erdőbe, és már vágta azt a fát. Na ugyi, közbe’ hát bizony a hintócska már tovarobogott, eltűnt. Az ember ment az erdőbe’, és már vágogatta azt a fát, vágogatta. De hát nagyon nyugtalan vót, egész nap nem érezte magát jól. Mert hát mindig a három kívánság vót az eszibe’. Hogy, ej, most ő csak fog kívánni olyanokat, hogy bizony tán csak vége lesz az ő nyomorúságos helyzettyinek, szegénységinek. Na már beesteledik, indul hazafele, hazaér. Azt mondja [a] feleséginek:

– Asszony, vége a mi nyomorúságunknak! Hanem amit most mondok neked, csak okosan, mert ha ezt elszalasztjuk, eztet a tanácsot, amit én kaptam máma az erdőszélbe’, hát akkor vége a szerencsének is. Hanem hát jól meggondold, három kívánságunk teljesül! Egy gyönyörű hintót megszabadítottam a sárból, és ez a kisasszony meg akar ajándékozni minket szerencséivel. De hát most hát kérlek, jól gondold meg, hogy mi lesz a kívánság!

Már ott rakosgatta a tüzet. Még volt neki valami kis zsiradéka, hát ő szerzett már, hogy ő fog rántani. Egy kis leveskét rántani, tiszta levest, hogy még visszahozta azt a száraz kenyeret, amit elvitt reggel az erdőbe, hogy majd beleaprítják abba a tiszta levesbe, és megeszik. Aközben, ahogyan ő ott kavargatja aztat a kis zsírkát, eszébe jutott, hogy:

– Ej, mit kívánhatna, hogy volna még más is a’ mellé a leves mellé ennyi. Bizony nem ártana, ha volna egy kicsi kolbászka is melléje.

Amint ott gondolkodik az asszony, csak egyszer felsóhajt:

– Jaj, bárcsak egy rífes kóbász gyünne ebbe a katlanba!

Hát uramfia!, a kéményből már ereszkedik is le a rófös kóbász, szépen belecsavarodik a katlanba. Csak azt mondja nagy örömmel:

– Jaj, ember, hát igazán igazad van mindig! Hát a’ első kérésünk már megvan.

– Na, jól van, asszony, jól van. Na de hát most már csak két kérés van ide hátra, de nagyon meggondold ám, hogy most mi lesz!

Hát, ahogyan ott azt a kóbászt sütögeti, az ember odament, és ott piszkálgatta a lábas alatt, piszkálgatta, hogy majd tüzet vesz [a] gyufájába és rágyújt. Hát, ahogy piszkálgogyik, valahogy, hogyan nem, bizony felfordult a lábas a kolbászval, és befordult a hamuba. Az asszony megmérgeskedett, és azt mondja, hogy:

– Ugyan, bárcsak az orrára nyölne kendnek ez a kóbász!

Hát már ott is lógott az ura orrán a kóbász. Megijedt ám az asszony, de megijedt az ember is. Ne, a sok szép reményből már csak egy kérésök van.

– Már biztosat – azt mondja –, már a második kérés már megvan!

Hát, azt mondja, hogy:

– Asszony, hát most mi lesz?

– Hát – azt mondja az asszony – mi lesz? Hát már harmadik kívánságra már csak azt kívánom, hogy legyenek szép lovaink, házunk, tehenünk, meggazdagodjunk.

Az ember azt mondja:

– Te asszony, hát már csak nem gondolod, hogy én ilyen orrral fogok járni?

– Hát majd levágunk belőle! Egy darabkát majd a’ orrodból is hozzávágunk, ha másképp nem lehet levenni.

– Hát, azt már csak nem engedem meg, hogy én világ csúfjára járjak! – azt mondja az ember.

– De hát – azt mondja –, meg nem tehetem azt sehogy, hogy a harmadik kívánságba’ ne kívánjak nagy gazdagságokat.

– Na de én meg nem tehetem meg sehogyan, hogy így járjak ezzel az orrral! Márpedig ez másképp nem fog leesni, csak a harmadik kérésedre, hogy: „Bárcsak leesne uram orráról a kolbász!”

Addig kötekedtek, addig veszekedtek, hogy szegény asszony kénytelen volt ráállni, hogy hát a harmadik kérés majd az lesz, hogy már csak leesne az ura orráról a kolbász. Addig veszekednek, addig sírnak egymás közt, hogy azt mondja:

– Mondd már! – Azt mondja neki, az ember a feleséginek: – Mondd már!

Csak azt mondja, hogy:

– Ó, na bárcsak már leesne az orrodrol az a kolbász!

Hát abban a percben lent is vót a kolbász. Aztán a kolbászt szépen megmosták, esszezsavargatták. Betette a lábasba, megsütötték, aztán megették,

amijek vót, jóízűen. És ez történt. A három kívánságból a nagyravágyásból nem volt semmi. Azt mondja:

– Na, tudod, mit, ember? Minket az Isten megvert, mert mink – azt mondja – sokat akartunk, és keveset fogtunk. Hanem most én majd Isten segítségével majd fogok dolgozni, és majd az Úristen megsegít, és majd még szerezhetünk mink birtokot is, meg – azt mondja – amit akartunk. De hát ugyi ez nekünk nem sikerült, mert egyszeribe’ mi nagyon sokat akartunk. Így fogtunk keveset.

Aztán nekifogott, dolgozott az ember jó szívvel. Hát meg is gazdagodtak. Aztán már megsegítette őket az Isten, vót tehén, vót ló, földeket is vettek, meggazdagodtak. Aztán már nem búsultak, hogy hogyan élnek meg.

Itt a vége, fuss el véle!

(Gimes – Bányi Antalné Reczika Teréz)

19. Az egyszeri király [A só]

Egyszer volt, hol nem volt, hetedhét országon is túl, még az Óperenciás-tengereken is túl, volt egyszer egy király. Annak a királynak volt három leánya. Egyszer a király behívhatja mind a három leányát maga elejibe, és azt mondja nekik:

– Édes leányaim! Ki szeret engemet jobban, és ki hogy szeret engem?

A legidősebb leánya azt mondja:

– Én, édesapám, úgy szeretlek, mint az aranyat.

Nagyon megörült a király, hogy hát olyan nagyon szereti őtet a leánya. Megajándékozta őt nagyon sok szép minden gyönyörűséges dolgokkal azért a szóért. Másikat behívhatja, mondja neki:

– Édes leányom, és te engem hogyan szeretsz?

– Én, édesapám, én téged úgy szeretlek, mint a gyémántot.

Na, még jobban megtetszett ez a szó a királynak. De úgy elhalmozta a leányát sok drága gyöngyökkel, arannyal, hogy nem is tudta már, hogy milye is van. Hm, behívhatja a legkisebb leányát, azt mondja neki:

– Hát te, édes leányom, hogyan szeretsz engem?

– Én, édesapám, én úgy szeretem magát, mint a kristálytisza sót.

Megharagudott erre bizony a király, hogy hát őt a legkisebb leánya, akit ő legjobban szeret, az csak úgy szereti őt, mint a tiszta kristálysót. Bizony

nagyon megharagudott, és a leányát kivettette, az utcára dobatta, és világnak ment szegény leány.

Nagyon búsan ment, mendegélt. Nekiment az erdőnek, hát ott tévelygett, hát ott tűnődött, ott búslakodott. Egyszer csak valami vadászat történt, és a vadászok rátaláltak. Azt mondja neki:

– Te, leány, hát hogy kerültél te ebbe a rengeteg erdőbe?

De nem mondta meg a panaszát a leány. A királyleány nem mondta meg a panaszát, de mivel nagyon szép volt, hát a vadásznak annyire megtetszett. De közbe' legyen mondva, a vadász, az egy királyfi vót, valami más államból való vót, nem abból, amelyikből ő. De mivel nagyon szép volt a leány, azt mondta neki:

– Tudod, mit? Hát ne járj ebbe' az erdőbe' egyedül, hanem gyere, és elviszlek az én palotámba!

Úgy is történt. Elvitte a szép leányt a palotájába, s azt mondja neki:

– Tudod, mit? – kérdezte tőle. – Hogyhogy te olyan számkivetésbe' vótál az erdőbe'?

– Hát – azt mondja –, az bizony úgy történt, hogy az én édesapám, hárman vagyunk, és kérdőre vett bennünket, hogy ki, melyik hogy szereti őt. A többi [válasz] nagyon tetszett neki, mert az egyik azt mondta..., a testvérem azt mondta, hogy: „Úgy szeretem, mint a tiszta aranyat.” A másik azt mondta, hogy: „Úgy, mint a gyémántot.” De hát én, mivel még jobban szeretem, [az] aranynál, ezüstnél is jobban, és a legtöbbre értékelem a tiszta sót, hát azt mondtam, hogy úgy szeretem őt, mint a tiszta sót, a kristálysót. És ezért megharagudott, és engem elzavart a háztól, és [azt mondta, hogy] többet a szeme elejibe ne is kerüljek.

Hát erre a király azt mondja:

– Tudod, mit? Most én téged elveszlek feleségül.

Hát úgy is volt. Rövid idő alatt megtörtént az esküvő is. Akkor aztán a király azt mondja:

– Te, most kipróbáljuk az édesapádat. Meghívátjuk az egész országbeli királyokat mind vendégségbe. Csapunk egy nagy vendégséget, és mindenkít, az egész királyokat minden államból meghívátjuk a vendégségbe, és a te apádat is. Mert talán csak el fog gyünni, gondolom. Ugyi én idegen király vagyok – azt mondja –, hát ő engem nem nagyon ismer, hát lehet, hogy meghívásomat nem fogja visszautasítani, el fog gyünni.

Úgy is történt. Világszerte elküldték a meghívókat. Hát az ő édesapjának is elküldték. A leány édesapjának is a meghívót a kítűzött napra, hogy ott

legyenek a nagy vendégségbe’. Úgy is történt. Jöttek mindenfelől szebbnél szebb királyok. Hát megvót a nagy vendégség. Sűröttek-forogtak a szakácsok, szakácsnék, a világ ételjét mind elkészítették, de a királynak, az édesapjának, a királyné édesapjának külön főztek és külön tálaltak. Hát a vendégek jól ettek, jól ittak, mulattak. Mikor annak a királynak az ételt elejibe tették, megízlelte, de letette mindjár’ a kanalat vissza. Nem evett, nem nyúlt hozzá, mert só nélkül adták neki. És az hát bizony, nem volt annak íze, ha nincs benne só valami ételbe’. Nagyon szomorú volt. Megint hozták a finom húsokat, de minden só nélkül vót. Nem nyúlt hozzá, csak megízlelte, de visszavetette, letette a késeket, kanalat, villát, mindent lerakott, és nem evett. Mondják neki... De még a leány akkor nem mutatkozott, hogy hát kicsoda ő, hogy hát van-e felesége annak a királynak, vagy nincs. Az csak olyan titokba’ vót. Hát mikor vitték megint a jobbnál jobb ételeket, megint csak tálaltak, hát a királynak a szája, szegénynek, bizony csak nyelte a nyálát, mert éhes is volt. A többiek jól ettek, és hát ő nem ehett, mert hát ugye nem volt íze annak az ételnek. Egyszer elkezdett sírni a király. Mondja neki a másik király:

– Talán nem érzi magát jól, felség? Talán... – Azt mondja: – Mért olyan nagy szomorúsága van, hogy nem is eszik?

– Jaj, ne is kérdezze! – Most jut eszibe néki ennél a vendégségnél, hogy ő amit cselekedett, nagyon rosszat cselekedett.

Na, hogy mondja meg, hogy hát mi a panasza!

– Azért, ippen azért, mert egyetlenegy legkisebb leányomat azért zavarтам el, [mert] azt mondta, hogy úgy szeret, mint a kristálytisza sót. És én megharagudtam rá, hogy csak engem annyira becsül, és most látom, hogy lehet bármilyen étel, bármilyen ital, de só nélkül nem lehet lenni. Nem ehetek az ételekből, hiába vannak elkészítve.

Nagyon sírt a király, hogy csak, bárcsak tudná, merre van az ő egyetlen leánya. Többet soha nem engedné őt el a háztól, nekiadná – a többit is megajándékozta arannyal, ezüsttel, legszebb ékszerekkel –, de ennek nekiadná egész királyságát, és még a királyi koronát is. Mert:

– Ez az én leányom, ez a legigazabb volt ilyen módon hozzám.

Akkor elment a király. Felöltözve gyönyörű ruhába bevezetik elejibe a lányát. Azt mondja:

– Felség, ösmeri?

Ránéz:

– Lányom, te vagy?

– Én vagyok, édesapám. Az Isten megoltalmazott.

Akkor megölelte a leányát, a leánya megölelte [az] apját, nagy sírás közt megcsókolgatták egymást. A király örvendezett, hogy megtalálta a gyermekét, a leány pedig bocsánatot kért, hogy hát ha már őt megsértette ezzel a szóval, de mégiscsak igaza volt. Aztán befogattak hatlovas hintóba, felült a királyleány meg a férje meg az öreg is, felültek a hintóba, és elmentek az ő palotájába, és ott éltek. Még mai nap is élnek, ha meg nem haltak.

(Gimes – Bányi Antalné Reczika Teréz)

20. Kosztyi, a disznópásztorgyerek

Egyszer vót egy szegény asszony. Annak a szegény asszonynak vót egy gyereke, akit Kosztyinak híttak. Szegínyek vótak, és a gyerek a disznókat őrzötte. Mielőtt a disznókat reggel hajtotta a csordába’, a kis szűrt mindig a nyaka közé vette, hogy ha esetleg eső vóna, hideg vóna, hogy hát meg legyen védve. De melegecske vót az idő akkor. A disznókat kihajtotta a csordába, a szűrt letette egy hangyadombikra. Rettenetes nagy hangyadombik vót, millió-egy hangya vót benne. Este, mikor má’ hüvösködött vóna az idő, haza kellett vóna menni, a szűrt felvette a hangyadombikról, és rávette. Annyi szent, hogy egy hangya se vót benne.

– Jaj, idesanyám, úgy elloptam a szűrömet a hangyáktúl, hogy egy se vót benn. Énbelüllem egy híres betyár lesz, és nagy tolvaj.

– Jól van, fiam, Kosztyi. Maj megmondom a király őfölségének, hogy te híres tolvaj vagy.

Az anyja elment és bepanaszóta Kosztyit a királynak, hogy őneki olyan híres fia van, a Kosztyi, úgy ellopta a hangyáktúl a szűrít, hogy észre se vették. Hát másnap reggel a király őfölsége hívatja a Kosztyit a királyi palotába.

– Kosztyi fiam, hallottam, hogy te nagy, híres tolvaj vagy.

– Bizony, király őfölsége, én az vagyok.

– De ha meg nem teszed, amit én parancsolok, és el nem fogod lopnyi, fejed nélkül maradsz!

– Mit parancsol király őfölsége?

– Fiam, van az istállóba’ egy paripám. Annyi katona őrzi, ahány szál fű van. Ha ezt el nem lopod, fölakasztatlak!

– Ne féljen, király öfölsége, én azon ügyeskennyi fogok, hogy ellopom reggére.

Hát, Kosztyi olyan szekeret csinát, mint most vannak a motorok. Rá egy hordó pálinkát. Főment a pallásra. Kifúrta a pallást a ló fölött, és a gajstot eresztette rájuk a motorbúl. Az a sok katona:

– Jaj – aszongya –, itt húzódnak!

Másik aszongya:

– Esső esik.

Harmadik megkóstózza:

– Hú – aszongya –, emberek, pálinka csurog!

Tartották a sapkát a lyuk alá a huszárok. Itták a jó erős gajstpálinkát. Hej, de erős pálinka! Annyira berúgtak, hogy a lovakat mind elengedték. Kosztyi akkor lement, és a paripát ellopta. Hát reggel Jancsit hivattya a király, vagy Kosztyit, öfölsége:

– No, fiam, Kosztyi, elloptad a paripát?

– El bizony, király öfölsége.

– No, fiam – azt mondja –, hogy annyi katona örözte – azt mondja –, te mégis el tudtad lopni.

De nem mondta meg Kosztyi, hogy adott nekik pálinkát, mer’ akkor becsukták vóna [öket], hogy mér’ itták meg. Ne legyen baj se a katonáknak, se öneki.

– Derék gyerek vagy, fiam – aszongya. – Hanem fiam, Kosztyi, még van egy feladat. Van még nekem a pallásomon tizenkét disznóbul sunka, kolbász és szalonna. Ha azt elhozod, derék gyerek lesző’.

De azt is annyi ör örzötte, ahány cserép vót a lakás tetején. Na, hát mi csináljon? Ott vót alul egy kocsiszín. Onnan vót a feljárat a pallásra. Megát Kosztyi a motorral, és megtötött valahol egy hordót bornak a bor aljával, söprűvel. Odafeckendőzött rájuk. Hát az örök megijedtek, hogy fosnak. Leszaladtak, otthagyták a sunkát meg a szalonnát. Szétszéledtek mind. Kosztyi az idő alatt főpakóta a kocsira a sunkát és [a] szalonnát, és ehajtott vele. Hát reggel hivatja a király Kosztyit:

– Na, Kosztyi fiam, hát elloptad a szalonnát meg a tizenkét disznónak a sunkáját?

– El bizony én, király öfölsége.

– Na, derék gyerek vagy, fiam – azt mondja –, igazán híres tolvaj vagy. De fiam, még egy feladat van hátra. Ha azt meg nem teszed, akkor fő’ lesző’ akasztva!

– Király öfölsége, mit parancsol?

– Itt és itt van egy erdő. Közepibe’ van egy nagy vadkan. De azt annyi disznópásztor őrzi, ahány sarka van az erdőnek.

– No, a’ semmi. Hány sarka van az erdőnek?

– Négy sarka.

Hát négy zsák tyúkot szedett össze, föl a kocsire. Minden sarokba letett egy zsák tyúkot. És tűzettek a pásztorok a kan körül. A kan ott feküdt a tűz mellett. Pásztorok. Akkor a tyúkok szaladtak szét az erdőbe’. Ej, szaladtak ott a tyúkok, no, aszongya:

– Most eszünk tyúkhúst!

Szedik a tyúkokat össze. Kosztyi meg egy zsuppembert beállított az erdőbe, [a] közepibe. Mikor a tyúkokat összefogdosták:

– Jaj – azt mondja –, itt van Kosztyi – azt mondja –, a kant el akarja lopni.

Hát, akkor ütötték, csapták a fustélyval a zsuppembert. Kosztyi meg má’ akkor régen elvitte a vadkant, ellopta. Hivatja a király Kosztyit reggel:

– No, Kosztyi fiam, elhiszem, hogy híres tolvaj vagy. Elhoztad a vadkanomat?

– El bizony, király öfölsége. Sajnálja?

– Nem sajnálom, fiam, derék gyerek vagy. Na fiam, most még van egy föladat idehátra. Ha ezt megteszed, derék gyerek lesző’. De má’ akkor a trónomat is megkapod, és az én kedves kislányomat feleségül fogod kapni.

Héj, akkor Kosztyi nagyon megörült.

– Tudod, mit, fiam? Mikor meghalt az én édesapám, aki király vót, öreganyámat az ördög elvitte utána. Hozd el a pokóbúl [az] öreganyámat, akkor a lányom a tied.

– Király öfölsége, adjon egy pár ökröt. De erőseket. És [egy] új szekeret.

Mindent adott neki a király. Élelmet. Hát ment [a] pokóba. Ahogyan mén Kosztyi az úton, hajt, ej, kurjongat az ökrökre. Ahány téglát, követ talál, megpakóta teljes-tele a szekeret, hogy az ökrök [alig] bírták húzni. Útközbe’ fogott egy sánta nyulat. Odaér a pokó’ kapujához. A sánta nyulat a lőcshöz kötötte. [A] nyúl ott ugrát három lábbon, mer’ sánta vót. Kimén az ördög:

– Kosztyi, micsinász?

Hánja le a téglát a szekérrül.

– Leszőrom ezeket a köveket. Templomot fogok építeni.

- Jaj, jaj! Ne építs, Kosztyi, templomot! Mit akarsz? Mit kívánsz?
- Nem kívánok én semmit, csak az öreg királynét adjátok nekem ki.
- Jaj, azt nem lehet, mer’ az Lucifernek a felesége.
- No, ha nem, építetek. Nem adjátok ki, építem a templomot!
- Hát – azt mondja –, ez mi?
- Ez az öcsém, méri a fundamentot.

Ugrált a nyúl a madzagon. Megijedtek az ördögök, [hogy] má’ össze-
rakta az alapot.

– No, hozzátok, vagy nem? Sok idő nincs veletek tárgyalni. Hozzátok ki a királynét, az öreg királynét, hogy vigyem haza!

Ki is vezették az öregasszont má’ a kocsihó’. De még mindig kezdtek alkudozni. Még nem akarták szívesen nekianni. Akkor azt mondja Kosztyi:

– Hajts Jeruzsálembé, szent harangokér’!

Hej, az ördögök megijedtek. A nyúl meg elkezdett ugráni. Mingyá’ nekiadta a királynét. És má’ a királyné fölűt a kocsiba, ehelyezte őt. A nyulat is melléje tette, a sántát. Avval együtt útra keltek, hogy hazaviszi, hogy mérte a fundamentot, hogy bebizonyította a királynak. Elmentek egy jó darabot. Egyszer gyűtt utána egy ördög:

– Megá’, Kosztyi!

– No, mit akarsz, te, ördög?

– Tudod, mit? Azt mondta a Lucifer, hogy azé’ lesz a királyné, aki ezt a buzegánt magosabban föl tudja dobni.

Hát, az ördög földobta jó magossan a buzegánt. Csak níztek ott. Annyira beesett a földbe, hogy az ördög alig tudta kihúzni. Azt mondja:

– Kosztyi, húzd ki a földbű’!

– Majd kihúzza, aki földobta. Mer’ ha én földobom – azt mondja –, so-hase fogod többet a buzegánt látni. [A] bátyám ott van a mennyországba’, kovács, maj’ jó lesz neki patkószögnek a buzegán. Jó’ félredobta, azt észalatt az ördög vele. Nem adta neki. Mén haza.

– No, micsinátatok?

– Hű, annyit fel akarta dobni a buzegánt – ebbe’ van minden reményünk, bizodal munk –, hogy a bátyának jó lesz, aki kovács a mennyországba’, patkószögnek. Nem engedtem bizony feldobni neki.

Hogy:

– Te, buta! – azt mondja. – Meg se bírta vóna Kosztyi emēni.

Utána egy másik ördög szalad utána.

– Megá’, Kosztyi! Tudsz te birkózni?

– Hát, te, marha ördög, velem akarsz te birkózni? Van egy öreg, ősz bátyám, az is földhő' vág. Nem még én!

Ott meg egy öreg, ősz medve a fa tövibe' állt, kétlábon. Mén hozzá az ördög, a medvéhez, mondja neki:

– Na, gyere velem birkózni!

Az csak morog.

– Kosztyi! Nem akar gyünni birkózni!

Ű dóga.

Odanyúl hozzá, a medvéhez, közelrül.

– Űsd orrba!

Orrba csapta a medvét. Elkapta az az ördögöt, mind leszette a pofájárúl a bőrt. Megy haza nagy véresen.

– Na, mi történt veled? Mi bajod van?

– Ott vót egy öreg, vén, taknyos bácsi – azt mondja –, az is úgy pofon vágott – azt mondja –, legyütt a pofámrul a bőr. Hát igaz-e, nem mertem vele birkózni. Mingyá' meghaltam vóna.

– Na – azt mondja –, te is buta vagy.

Hát má' kúdték utána egy másik, fiatal ördögöt. Megint megállítja:

– Kosztyi, megá'!

– Hát mit akarsz, te, ördög?

– Mit akarsz? Amelyikünk jobban tud szalannyi, azé lesz a királyné.

– Te, marha ördög, hát velem akarsz versent futnyi? Van két öcsém. Nízd, ez má' sánta! De ezt nem eresztem el futnyi veled. Ott van a másik testvérem, az elhagy.

Éppen a barázdába vót egy nyúl. Kurjantott, hogy:

– Hopp, Jankó! Maj' fog ő mennyi.

Jó őszí idő vót, kemény fagyok vótak, olyan hasábos vót a hant. Szalad a nyúl, utána az ördög. Úgy hasra esett, mind kiverte a fogait abba' a kerüközbe', csupa vér vót a pofája. Megy haza.

– Na, mé' gyütté'?

– Hej, nyomorút kis öccse vót, az is elhagyott. Nem még ő!

Azt is becsapta. Megint kúdték egy másik ördögöt, hogy menjen utána az ördög, aki disznópásztor vót, mint Kosztyi.

– Mit akarsz?

– Lássuk, itt egy akó', van benne háromszáz disznó. Amelyik többet kihajt az akóbú', azé lesz a királyné. Hát hugyan foggyuk megtunnyi?

Csak azt mondja neki Kosztyi:

– Tudod, mit, ördög? Én a görbefarkúakat fogom kihajtani, te meg az egyenesfarkúakat.

Hát jó, megegyeztek. Kosztyi a disznókat csak mind hajtja ki, annak mind görbe vót a farka. A disznó, aki beteg, annak egyenes a farka. Az ördög meg válogatta, alig vót bennük egypár. Addig Kosztyi mind[et] kikergette. Tízszer annyit kihajtott Kosztyi, mind az ördög. Megy haza.

– Na, hogy gyütté’ ki a Kosztyival?

– Hó – azt mondja –, avval nem lehet boldogulni. Hát több disznót kihajtott, mind én.

– Hogyan?

– Hogyan? Hát ő hajtotta a görbefarkúakat, én a’ egyenest.

– No, te, buta – azt mondja –, te betegeket hajtottá’ ki.

Hát, még egyet utána kő’ künnyi, hiába. Még küdtek utána egyet. Azt mondja:

– Kosztyi, megá’!

– Mit akarsz, ördög?

– Vótá’ te szabó?

– Vótam.

– Hát azé’ lesz a királyné, amelyikünk előbb megvarr egy kabátujjat.

– Ej – azt mondja –, te, marha ördög, velem akarsz versent varrni?

Hogy má’ akárhogy is van, én nem tudok szabadba’ varrni. Én gépen szoktam varrni odabent. Hát akkor emennek, találtak egy kis házat, egy szabóhoz bementek. Hát engedje meg a szabó, hát ő fog varrni. Az ördög is odaát, hogy ő is fog varrni. Az ördög olyan hosszú cérnát fűzött a tübe, hogy mindig ki kellett neki szalanni az ablakon, meg begyünni. Mire az ördög háromszor kiment az ablakon, addig Kosztyi meg egykettőre összevarrta a gépen a kabátujjat.

Hát így hát elvesztette ott is az ördög a fogadást. Ment vissza. Töb-
bet má’ Kosztyival nem tudtak beszél-
ni. Évitte haza Kosztyi az öreg ki-
rálynét. Átadta király öfölségének az édesanyját, megölte, megcsókóta.
Kosztyinak nekiadta a legszebb lányát a király. Nagy lakodalmat csináltak.
Három napig tartott a multság, ittak, ettek, vendégeskedtek.

Most is ének, ha meg nem haltak.

(Gimes – Elgyütt Lipót)

21. Gyergyó cigányról [A cigány és a rászédett ördögök]

Hol volt, hol nem volt, hetedhét országon is túl volt, volt egy cigány. Gyergyónak hitták. Tél volt az idő, nagy hideg vót. [A] felesége azt mondja neki:

– Hallod-e, te, Gyergyó? Menj, hozzál fát, mert megfagyok!

De a cigányasszony rosszul érezte magát, mert nagy vót a hasa. El is ment a cigány, szedett egy nagy kötél fát. Mire hazaért, már vót dél. Akar bemenni a szobába, le akarja a fát tenni a sparhelt mellé, hát ott a bábaszszony:

– Cigány, ide ne tedd a fát, mert itt egy gyerek, agyoncsapod!

Viszi a másik sarokba, leteszi oda.

– Jaj, jaj, cigány, ide se tedd – azt mondja – a fát, mert itt egy másik gyerek!

Hát viszi a háznak a harmadik sarkába, le akarja tenni a fát.

– Cigány, ide se tedd a fát, mert itt is van egy gyerek!

Elmén a negyedik sarokba.

– Jaj, jaj – azt mondja –, Gyergyó, ide ne dobd azt a fát, mert itt a negyedik gyerek!

Ej, akkor Gyergyó megharagudott:

– Én ennyi gyereknek legyek apjok? Inkább elmegyek a pokolba kályhafűtőnek.

Az ördög a kapuba' leste, Gyergyót mindjárt elragadta, elvitte a pokolba. Ott is fát kellett neki mindig vágni és hordani az ördögöknél.

De a cigánygyerekek mindig nagyobbak és nagyobbak lettek. [Az] anyjok kódult nekik annyi kenyeret, hogy elélegéltek. De a gyerekek nagyok vótak már, kezdtek legínykedni. A legelső gyerek azt mondja:

– Édesanyám, nem vót nekünk apánk?

– Dehogynem vót, fiaim! Amikor ti születtetek, megharagudott, hogy sokan vótatok, mondta, hogy elmegy a pokolba kályhafűtőnek, inkább ott lesz, mint ilyen sok gyereknek legyen apja.

– Na, édesanyám, majd én felkeresem édesapánkat, még a pokolból is hazahozom.

Okos gyerek vót a cigánygyerek.

– Hát hogy lehet azt hazahozni?

Majd ő tudja. Elment a plébániára:

– Tisztelendő úr, adjon nekem egy öreg füstölőt meg egy karapót.

– Hát minek ez neked, cigány?

– Hát édesapám [a] pokolba’ van, haza akarom hozni, azért kell nekem a karapó meg a füstölő, hogy az ördögöket kifüstöljem a pokolból, és öreg-apámat haza akarom hozni.

El is ment a cigány. Ment, ment, de csak gyalog ment egész a pokol kapujáig. Hát mikor odaér, már közel a pokolhoz, hát gyün egy ördög ki:

– Cigány, mit akarsz?

– Hát én az ördögöket jövök most kifüstölni, itt a füstölő és a karapoló.

– Jó, jó, cigány – azt mondja –, ide ne gyere, inkább kiadjuk a Gyergyó öreg cigányt.

Ki is hozták az öreg cigányt neki, a Gyergyót. Hej, megörült. Azt mondja neki:

– Édesapám, már megyünk haza – azt mondja.

Az is megörült, hogy már a pokolból megszabadult. Mentek az úton, mentek. Hát az ördögnek azt mondja Lucifer:

– Hallod, te, ördög, többé ilyen jó fűtőnk nem lesz, mint a Gyergyó. Ha lehet, hozd vissza, vedd el a gyerektől, szaladj utána!

Utánaszalad a cigánynak az ördög:

– Te, megállj, cigány! Azé lesz a Gyergyó, az öreg, amik [amelyikünk] ezt a buzogányt magasabban fel tudja dobni.

Na, hát azt mondja:

– Te, bibas ördög, hát vedd fel, hogyan tudod!

Főveti, leesik a buzogány. Úgy belement a földbe, hogy az ördög alig tudta kihúzni.

– Na, cigány, most vedd fel te a buzogányt!

– Hát – azt mondja – én felvetem, ott van a bátyám maga is, kovács a mennyországban, jó lesz neki patkószegeknek.

– Jó – azt mondja –, inkább ne dobd fel, mint hogy ottmaradjon.

Visszavitte haza, nem egedte feldobni. Mén haza.

– Na mire jöttél a cigánnyal?

– Jaj – azt mondja –, olyan erős ember. Azt mondta, hogy feldobja a mennyországba. [A] bátyja kovács, patkószegeket csinál belőle. Inkább nem adtam neki.

– Ej, te buta – azt mondta –, a cigány meg se tudta volna – azt mondja – emelni.

Hát megint utánaküld egy másik ördögöt. Az meg valami ustoros vót, bojtár vót, az az ördög.

– Megállj, cigány, van egy ustorom, amelyikünk nagyobbat durrant az ustorral, hát az rögtön megsiketül!

Hát [a] cigány azt mondja:

– Ördög, hát durrants egyet!

Hát az ördög jókorát durrantott, úgyhogy [a] fülüket begyugták, [az] övét is meg [az] apját.

A cigány:

– Ördög, ez semmi! Add ide azt az ustort! Én nem olyat durrantok! A fejed neked rögtön kétfelé fog szakadni.

Juj, nem engedi, nem engedi, fél az ördög.

– Hát megállj – azt mondja –, tudod, mit? Hozzál brancot [abroncsot] a pokolból, s egy vaséket és kalapácsot!

Az ördög szalad haza.

– Mi van veled?

– Hát – azt mondja – kalapácsot kell vinnünk, éket és abroncsot. Az öreg cigány fejét kell beabroncsolni, mert szét fog neki szakadni. Hát nem akarja a fiatal cigány, hogy az apjának [a] feje szétrobbanjon.

Vitt három abroncsot az ördög, és magától kitalálta hát, hogy [ha] az öreg cigánynak széthasad a feje, [az] övé is fog, hát ő maga részére is visz egy abroncsot. Nekiadja a cigánygyereknek a három abroncsot, kalapácsot, vaséket. Ő [az] egyiket mindjárt az apjának [a] fejére tette, amelyik jól passzolt. Azt mondja most az ördög: az övére is adjon egyet. Hát [az] ördögnek is [a] fejire tett egyet. És az ékeket beleverte a fejibe neki, belekalapálta. Hát inkább ne durrantson az ustorral, inkább csak ne verje fejébe az éket, mert már nem bírja ki. Folyott a vér, mint patak. Szaladt haza az ördög nagy ordítva.

– Mit csináltak?

– Hát – azt mondja – az akkorát akart durrantani, [a] fejem is szét akart hasadni, abroncsot tett a fejemre, és úgy megékelte, le se veheted.

– Hát te, buta – azt mondja –, hisz nem is tudott a cigány durrantani az ustorral.

Hát még egyet utánaküldtek. Elmegy a harmadik ördög.

– Megállj, cigány!

– Mit akarsz, te, bibas ördög, velem?

– Mit akarok? Azt akarok, hogy amelyikünk jobban fog birkózni, azé lesz az öreg Gyergyó.

– Hát énelem akarsz, te, bolond ördög, birkózni? Öregapámtól, apám-tól is [egy szó nem érhető] bátyám vár bennünket, ahogy jött előmbe, ott a fa mellett árul a’, az is a földhöz vág, nemhogy még én!

Az öreg medve dormogott, és hát: „menjek veled birkózni?” Mondja neki az ördög:

– Öreg, gyere velem birkózni!

De a medve, az csak morog.

Azt mondja:

– Te, cigány, hát nem akar birkózni, csak morog és dorbong meg néz.

Orrbavágja az ördög a medvét, az meg olyat a mancsával odavágott a pofájára, hogy mind lejött a pofájáról a bőr. Hát megy haza ordítva az ördög.

– Mire mentél a cigányval?

Hogy avval nem lehet boldogulni, olyan öregapja volt, a vín taknyos úgy orrbavágott, hogy majd a fogaim is kihulltak, pofámról a bőr is lement.

– Hej, buta vagy – azt mondja –, az valami más lehetett.

Megint küldtek utána egy jó futót, aki tud futni. Szalad az ördög:

– Megállj, cigány! Azt mondta Lucifer, hogy azé lesz az öreg Gyergyó cigány, aki jobban tud szaladni.

– Huj, te, bibas ördög, velem akarsz versenyt futni? Itt van egy kiscsém, az a legkisebb, az is elhagy, nem még én. Hol van, hol van? Kurjantsd neki, hogy „hopp!”, talán akkor majd felugrik. Pihen most.

A nyúl felugrik [a] barázdába’, utána az ördög. Ugy seggre esett az ördög, hogy még leverte a pofájáról a mázt meg [a] fogait is. Ment haza nagy ordítva. Így aztán már visszament az ördög, többet egy se gyűtt utána, hazavitte [az] apját ez a cigánygyerek. Nagyon megörültek a gyerekek, hogy hát mégis az öreg Gyergyó, az édesapjuk hazagyűtt. Nagy híre ment az egész világon. Hát a király meghallotta, hogy a cigánygyerek hazahozta az apját a pokolból. Elhívatta a királyi kastélyba, hát azt mondja:

– Hát cigány, tudod, mit? Hát az én anyám is ott van a pokolba’, az öreganyám. Ha azt is elhozod haza, akkor feleségül megkapod a jányomat, és nagyon sok aranyat kapsz tőlem.

– Hát királyi felség, én már nagyon sokat gyalogoltam a pokolba, oda is gyalog mentem, haza is gyalog gyűttem öregapámmal. Hátha az öreg királyné nem bír hazagyűnni gyalog, adjon finom kocsit érte! Engem odavisz a kocsit, hazafelé kettőt is hoz a kocsit.

Adott neki a király útravalót, mindent. Pénzt is adott neki, húst is. Hát mén a cigány a pokolba. Akkor a cigány fogott egy sánta nyulat, megállt a pokol kapuja mellett, füstölőt is vitt ám vele. Már a cigány biztos volt benne, hogy hazahozzák. Azt ott éhen hagyta. Odaért a pokol kapujához, hát a nyúl... hozzákötött egy hosszú spárgát a kerékhez [kötötte a nyulat]. A nyúl össze-vissza ott ugrált. Jön egy ördög:

– Hát mi hozott már meg[int], cigány, mit akarsz? – már megismerte.

– Itt az öreg királyné?

– Itt van ám, de nem adjuk ki, a Lucifernek [a] felesége.

– Engem elküldött a király öfelsége, itt van neki az édesanyja, ha ki nem adjátok, itt nagy templomot építek, és oszt fogom füstölni a helyit.

Elkezdett körbejárni. Azt mondta [az ördög] a nyúlra:

– Hát ez mi?

– Ez az a miniszter.

A nyúl, a miniszter ott ugrált. És már kezdi:

– Jaj, ne építs, cigány, templomot. Ne építs, cigány!

– Ha nem adjátok ide a királynét, már fogok is füstölni.

Mindjárt kihozták a királynét:

– Na, vidd!

Hát ezek is gyűttek az úton. Megint csak ezután is küldött újból birkózókat, szabókat, mindenfélét. Hát utoljára egy disznópásztor gyűtt. Mi lesz? Aki több disznót kihajt egy akolból, azé lesz a királyné. Hát azt mondja:

– Te – azt mondja –, hogyan olvassuk [értsd: számoljuk] meg, ki fog többet kihajtani?

– Te, én fogom kihajtani a görbefarkúakat, a cigány, ördög, te meg az igenyeseket.

A cigány kikergette a disznókat mind az ólból, alig maradt egypár. [Az] ördög válogatta. Hazamén az ördög.

– Na, mire vitted a cigánnyal?

– Hej, avval nem lehet – azt mondja –, az olyan ügyes cigány, mind-egyiket összehajtotta, mind kihajtotta a görbefarkúakat, én meg az egyeneseket.

– Na azok – azt mondja – mind betegek voltak, amiket kiválogattál.

És nem tudták meggyőzni a cigányt. Utoljára elírtek egy faluba, megin gyűtt utána egy ördög, az vót a szabó, az az ördög.

– Hát cigány, tudsz te varrni?

– Tudok, de szabadban nem tudok, csak szobába’.

Bementek varrnyi a szabóhoz. Kölcsönzött mindjárt gépet a cigány, [az] ördög meg hosszú tüt húzott, még háromszor is kiugrott [az] ablakon, és begyűtt, addig a cigány megvarrta a kabátját. Így aztán megszabadult az ördögöktől a cigány, hazavitte az öreg királynét. A király nagyon megörült, a cigánygyerekek adta a lányát feleségül, de a cigánygyerek az apját, anyját elvitte a királyi kastélyba lakodalomba, négy szürke lóval. Egy hétig lakodalmaztak, és ottmaradtak a cigányok mind [a] királyi kastélyba', mind egyiknek vót jó keresete, munkájuk.

Most is élnek, ha [meg] nem haltak. Itt a vége, vessük a vízbe!

(Gimes – Elgyűtt Lipót)

22. Kis Kalász és Nagy Kalász

Vót eccer két ember, réges-régen. Az egyiket hívták Kis Kalásznak, a másikat Nagy Kalásznak. Az egyiknek vót – Nagy Kalásznak – négy lova, a másiknak – Kis Kalásznak – egy lova. És ők mindig cimboráltak. Eccer [az] egyik adta az egy lovat annak négy nap[ra], aki neki adta a négy lovat egy nap[ra]. De a Kis Kalász nagyon dicsekedett, mikor ment szántanyi s befogott öt lovat. Mindig kiabát az uccán:

– Kié mind az öt lovam? Hopp! Mind az öt lovam!

Azé' a Nagy Kalász nagyon haragudott.

– Hallod-e? Ne mondd, hogy tiéd mind az öt ló! Itt öt lovad van? Ne dicsekedj! Ne dicsekedj, mer' én agyonvágom azt az egyet, ami a tied!

De ezt hiába' figyelmeztette, azé' csak minden ismerősnek kiabáta:

– Kié mind az öt lovam?

Megharagudott, hogy hát:

– Tieid azok a lovak? De 'iszen neked csak egy van!

Fogott egy fejszét, csak agyonvágta a lovát neki, Kis Kalásznak. Az meg rívott, hogy mit fog csinányi. Hát megnyúzta a lovat, és a lóbört be egy zsákba. Megszáradt, ēvitte a vásárba elannyi. De azér' nagyon spekulant ember vót ám az, rettenetes. Árúta a lóbört, kezdte csikorgatnyi a zsákot.

– Mi ez?

– Varázsló. Jósol. Ez mindent tud és lát.

Hát jó sok pízta adtak érte neki, nagyon sok pízta.

Kerül haza. Gyereket ēkűtte, hogy:

– Menj – aszongya – a Nagy Kalász komáhó'! Adjon egy vékát!

- Hát minek az a víka apádnak?
- Pízt fog mérnyi.
- Hun vette?
- Maj’ megláttya.

Nekiadta a víkát, olyan fonott víka vót. Kosár, mint fonták valamikor ebbű’ a zsuppbű’, mint a szakajtót. Reggē hazavitte a víkát. Hát tényleg hagyott benn egy darabka aranyat, hogy mégis ismerje el, hogy mit mirték vele.

- Nízd meg, aranyat! – má’ a feleségítű’ küdte haza.

Szalad reggē, hogy:

– Mondd meg, hogy hun vetted az aranyat! Mer’ ha meg nem mondod, hát agybaütlek!

– Hát, tudod, mit? Hun vettem az aranyat? A ló bőriér’ kaptam, amit agyonütötté’.

Hű, mind a négy lovat agyoncsapta. Hazamén, foggya a fejszít, agyonvágta mind a négy lovat. Megnyúzta rúla a bőrt.

- Mit kír írte?

Zsidók vették a bőroket.

- Hát, úgy három véka arany[at], nígy véka aranyat.

Ej, bizony ēverték űt. Nem adtak neki a lóbű’ semmit. Hát, mingyá’ nem vót négy lova neki, Nagy Kalásznak. Szomorkodott. Mit kéne csinányi Kis Kalászval? Hogy kéne ēpusztítni? Fogta Nagy Kalász a fejszét. Ő megy, és most az éjjē agyoncsapta a Kis Kalászt. A Kis Kalásznak ippen az anyja halva fekűdt. Fekűdt az ágyon. Azt hitte, Kis Kalász fekszik ott. Ő má’ direkt odatette az anyját, hogy má’ [ha] talál gyűnnyi a zsvány koma, hogy má’ agyoncsapta. Fejszévē fejbevágta a halottat. Ej, az meg ēkezdettt rikójtanyi mingyá’, hogy hát micsinát! Micsinát? Agyoncsapta az annyát. Az anyját mingyá’ vitte el orvoshó az úton. Azér’ is ēvitte az orvoshó’, pedig meg vót halva. Megát egy vendéglő elött. A vendéglőshó’ bemén, és mulatnyi kezdett. Csak azt mondja a vendéglős, azt mondja:

- Mit visz a zsákba’?

– Hát, viszem az öreganyámat az orvoshó’, mer’ beteg. Szegény öreganyámnak vigyen egy pohár bort ki. Itt a píz, fizetek. Vigyen neki három deci borocskát. Hát a vendéglős nyűjto gatta az öregasszonnak. Meg vót halva.

- No, nénike! Kēljen föl, igyon! Igyon, itt a bor! Kűdte a fia.

Hát a' meg se moccant. Elunta ott kínágtanyi. Megharagudott. Elfutotta őt a méreg. Csak úgy poharastul [a] fejihő' vágta a bort a vendíglős. E' meg nízett ki a kocsmajátón, hogy micsinál. Szalad nagyon, hogy:

– Jaj, micsinát! Anyámat agyba csapta! Agyonvágta! Meg van halva!

Hát, szaladtak a nípek nagyon. Hát, fejbévágta a vendíglős. De nagyon megijedt a vendíglős:

– Jaj, minden pízem odadom, csak ne mondd senkinek! Aranyt, píz, mindent odadott, csak be ne csukassa! Csak vigye haza az anyját!

És ēvítették, és eltemették. Nagyon sok píz adott neki a vendéglős. Megin' csak gazdag lett. Hát má' megint elmén az izéhö', komáhó'. A feleségit elküdtte: hogy menjen má' megin', kírgye el a víkát. Megin' ki foggyák mérnyi a píz.

– Ej bizony, reggē agyoncsaptalak. Hát honnan gyütté' vissza? Honnan hoztá' píz?

– Né, te marha! Hát anyámat ütötted fejbe a fejszívē, nem engem. Hát anyámé' kaptam ezt a sok píz.

Ej, ēment haza.

– Na, adok én az én vín anyámnak!

Csak fogta a fejszít, és agyoncsapta. És ment mingyá' [a] városba. Vitte kocsin árúnyi. Még meg is mondta, hogy hát vegyik meg az anyját, mer' hát agybacsapta. Ej, de jó ēverték neki az alfelit, porzott neki a būri. Aztán már nem vót se lova, se anyja. Sírt meg gondózkodott:

– Micsináljak én evvel a rablóval – azt mondja –, micsinájjak? No, ezt se agyon [nem] lehet ütnyi, se meglőnyi, se fölakasztanyi. Adok én ennek! Vitt egy zsákot. Nincs más hátra.

– Gyere a zsákba! Neked pusztulnod kell. Teneked se a fejsze [nem] használ, se a puska. Gyere! No, mígy a Dunába. Má' fogsz úsznyi.

Hát, erős marha ember vót, benyomta a zsákba a komát. Föl a vállára. Piciny ember vót, azér' nehez vót, mer' messzi vót a víz, soká' köllött neki mennyi. Hát ment egy templom elébe. Csak a templom előtt letette.

– Ej, ēmondok egy miatyánkot, bemegyek a templomba. Maj' könynyebb lesz a komát vinni.

És bement a templomba, má' imádkozott. Egy öreg gulyás meg hajtott vagy száz tehenet a templom előtt.

– Mi van a zsákba'?

– Hát – azt mondja – én vagyok benne.

– S mé’ vagy benne?

Őt viszik má’ a mennyországba. Ő azé’ van ebbe’ a zsákba’, hogy a mennyországba foggyák vinni.

– Jaj – azt mondja –, én má’ nem birok a tehenek után menni – azt mondja –, én szeretnék [a] mennyországba menni!

– Gyere be a zsákba!

Az öreg gulyást bekötötte a zsákba. Száraz öregember vót. A Kis Kalász, ő meg hajtotta a sok kövér tehenet, a Kis Kalász.

Hát kigyün, főkaptya a zsákot a koma:

– De jó, hogy imádkoztam! Mennyivel könnyebb lett a zsák – azt mondja. Mer’ könnyebb vót az öreg gulyás. Puff, bevágta a Dunába.

– Hál’ Istennek, má’ megszabadútam a gazembertül!

Gyün vissza. Mit lát? A koma nagy sereg tehent legeltet.

– Hallod! Hát nem fültá’ be?

– Nem biz én. Hát engem jó behajtottá’ a vízbe. Ezt a tehenet mind a vízbü’ hajtottam ki.

– Jaj, koma. Gyere, az Isten áldjon meg. Én is had fogok ennyi tehenet! Gyere, vess engem is be!

– De én csak nem foglak téged cipēnyi, mer’ te nehez vagy. Gyere! Fölállsz a híd tetejire, maj’ onnan betaszítlak.

Tett egy jó nagy követ is a nyakába, és mondta:

– Na, most ugorgy egy jó nagyot! Ott lesznek a tehenek. Bikák is lesznek.

Fölcsapott fölötte a víz. Ottmaradt a Nagy Kalász. Elpusztút, ēvítte a víz.

(Gimes – Elgyütt Lipót)

23. Zongó meg Dongó

Egyszer vót két kolega: az egyiket hívták Zongónak, a másikat Dongónak. Hát ez két csavargó volt nagyon. Egymást mindig becsapták. Mulattak. Szerettek mulatni is.

Egyszer micsináltak. Az egyik szedett egy zsákba az erdőbe’ azt a kőkoszmót, a másik pedig szedett azt a gumót [a] fákról. Megszedték a zsákot. Vitték a városba, árúták. Egyik is úgy egyezett meg a vevőkkel, hogy ne nizzik meg a zsákot, és látatlanba’ szokja elannyi. Eladta. Hát azt mond-

ta, hogy gyapjút árul. A másik azt mondta, hogy gesztenyét árul. Hát el is adták, jó bepéNZÉtek, elmentek egy kocsmába mulatni.

Megverték őket, megint csak mentek tovább, amíg találtak egy izét, zsidót. Évették túle a lóböröket, valami bőRöket árút a zsidó. Évették tőle. Ők azt majd eladják jó pénzér' a piacon. Azok össze vótak száradva a zsákba', a bőRök. Nyikorgott, csikorgott, hát felvette éppen a hátára a zsákot a Dongó. És a mellire egy táblát tett, meg a hátára is. Kíírta maga magának, hogy ő a mindentudó, hogy nagy, híres embernek tekintette magát.

Járt a városba'. Bemén a városba, hát mit lát? A kirá' kastélya előtt bal-lag, hátán a zsák és a tábla a mellin. De má' ő akkor a bőRöket eladta egy zsidónak. Sok aranyat kapott érte. Azt mondta, hogy az varázsló az a bőR, ami a zsákba' csikorog, az megjósol mindent a világon. Ki is fizették a pézt, nekiadták, de odaadta a kolegának, Zongónak a Dongó. Az meg ment egy vendéglőbe, és elmulatta. Ő meg továbbment, kereste a pézt, amaz meg elitta.

Mikor a királi kasté' elü' ēment, nagyon szomorún néz ki a kirá' felesé-gestü' az ablakon. NéZ rá, micsoda ember ez? Mellin is van egy tábla, meg a hátán is. Olvassa: „Mindentudó.” Ő a mindentudó. Hej, mingyá' intettek neki:

– Hopp, bácsika, gyűjJön csak be! Látjuk a táblán, magának a mellire van kitéve, hogy maga mindentudó. Na, gyűjJön be! Hát meg foggya jósó-ni, hogy ki a házná' a tolvaj, mer' a királynénak az aranygyűrűje elveszett.

Hát ő ezt mingyá' nem tudja, neki kő háromnapi gondolkodás. Adtak neki finom szobát, kapott innya, ennyi. De olvasni nem tudott. De mégis azt mondta a királynak, hogy adjon neki valami újságot, mer' hogy unodalmas lesz neki magának, ha nem fog olvasni. Hát az újságot [a] kezibe adják neki. Jó' megreggelizett, és becsukták a szobát, hogy ki ne szabadúljon, mer' észökött vóna. Úgy óvasta az újságot.

– Fehér, fekete, fehér, fekete – mást nem tudott mondanyi.

No, megy az ordinánc, a királynak a két pedintere: [az] egyik fehér vót, a másik fekete.

Débe' viszi neki a fekete az ebédet. Hát éppen azt olvasta, hogy:

– Fehér, fekete.

Má' mingyá' híres jövendőmondó lesz. Ne szóljon semmit! Hát, má' akkor ő sejtett valamit. Jósót. Másnap viszi a másik, a fehér az ebédet neki. Má' reggel kérdezte a király:

– Na, jövendőmondó, mi lesz a gyűrűkvel? Meglesznek?

– Meglesznek.

Má' sejtette, hogy az a pedinter a ragadóskezű. Viszi a fehér másnap az ebédet:

– Jövendőmondó, itt az ebéd!

Akkor is olvasta, hogy: fehér, fekete.

– Jaj, kedves jövendőmondó, mink loptuk el a gyűrűt. Hát, meg ne mondja a királynak!

Jó' megfizettek neki, mindent, ami csak pénzek vót, mind nekiadták. Hát má' harmadik reggel azt mondja neki a király:

– No, jövendőmondó, ha most meg nem lesznek a gyűrűk, má' most a fejed a karóra lesz húzva!

– Ne féljen, király öfölsége, meglesz.

Má' ők a pedinterekkel megbesztették, a két pedinterrel, hogy kicsináljanak. Vót egy gyönyörű páva. Aranytollú páva. Begyugták a torkába a gyűrűt. S akkor má' tudott jó' szólnyi:

– Király öfölsége, én megmondok mindent. Királyné öfölsége mosakodott. Mosdóasztalra a gyűrűt letette: mosdóasztalra. Begyütt a páva, és ényēte. Annak a begyibe' lesz.

Jaj, most azt a drága madarat hogy foggyák megölnyi?

– Hát másképp nem segíthetek. De ez így van.

Hát megöték a pávát, elmetsztették a nyakát. Hát tényleg ott vót a gyűrű, mer' má' begyugták neki azt előtte. Hát, sok pízst kapott.

Egy szíp lánya vót a királynak. Csak azt mondja neki:

– Na, mos' má' megkapod a sok aranyat, amit ígértünk. Mehetsz, amerre látsz!

De a királykisasszony nem engedte.

– Jaj, édesanyám, édesapám! A jövendőmondót még ne engedjük el! – hogy ő akar még tőle többet is tunnyi.

Hát, mentek a kertbe sétányi. Hát, akkor röpködtek ott azok a legyek, dongók. Elfogott egyet.

– Kedves jövendőmondó úr, mondja, kérem: mi van a markomba'?

Hej, Dongó felkiáltott magába':

– Dongó, most vagy [a] zsákba'! – azt mondja – Most vagy [a] zsákba'! – maga magát üti fejbe, hogy azt hogyan lehet kitalányi hamarosan.

– Igaza van, jövendőmondó úr, dongó van a kezembe'.

Má' akkor megörüt. Má' a kisasszonynak még jobban tetszett. Hát megint' azt mondja az apja, hogy jó' van. Már elküdik a jósló embert. Má'

szabadlábra eresztik, és megadják neki az aranyat, amit ígértek. De a királykisasszony még azt mondta:

– Nem, édesapikám, édesanyukám. Még egy példát akarok tudni tőle – hát csak engedjék, hogy émeget vele sétáni.

Mentek hátú’, a gyümölcsös kertbe, [a] paradicsomos kertbe. Mielőtt be nem mentek a kapun, a kisasszony tudta, hogy mi van a kertbe’. De ő mit tudja, az a jós, hogy mi van?

– Na, kedves jövendőmondó uram. Hát én se látom, maga se látja. Hát mi lehet ebbe’ a kertbe’? De azt ha kitalálja, akkor igazi jósló!

Csak akkor a kisasszonyt megsimogatja:

– Hej, kisasszonykám, oly hamis, mint a róka! Mindent ki akar tőlem venni.

– Jaj, igaza van, jövendőmondó uram: róka van a kiskertbe’ – az egyik fánál meg vót kötve egy kis róka. Nem látta a rókát se ő... – Igaza van, róka van a kertbe’.

Akkor meglátták a rókát. Akkor má’ hitték: igazán mindentudó. Akkor nekiadták a király lányát. Mos’ má’ jóstak, jövendőtek. Hívta a kolegát is: a vendéglőbe mentek érte. Hintón hozta oda a Dongó. Hát, azt a sok aranyat, amit a lóborér’ kaptak, az addig mind megitta. Aztán megfogadták azt meg valami ezzé, udvari söprűnek. Ő lett a király: a Dongó király. A Zongó meg vót a pedinterje.

Sokáig éltek, ha meg nem haltak.

(Gimes – Elgyütt Lipót)

24. Bolond Mihók

Egyszer volt egy asszony és egy ember. Volt nekik egy olyan félkegyelmű fiók. Hát már bizony jó nagy kamaszgyerek volt, és még mindig csak ott-hon lődörgött ide-oda. Egyszer azt mondja az anyja neki:

– Fiam, hát már legénysorba’ leszel, hát még mindig nem akarsz menni sehová keresni? Már mink is megöregszünk, apád, anyád, és te meg még csak olyan léhűtő, semmittevő [vagy], nem keresöl ránc semmit.

– Jól van, édesanyám, na jól van hát. El fogok menni szolgáljni.

Hát el is ment. Sütött az anyja néki hamuba’ pogácsát, és adott neki egy kicsi bort a tarisznyájába, és hát elindult. Ment, ment. Hát beért egy faluba. Bement ott egy házhoz, és mondják néki:

– Na, mi járatba' vagy, fiam?

– Hát – azt mondja – szolgálatot keresnék. Na már bizony elég nagy vagyok, és apám, anyám veszekedik, hogy na, hát nem keresek semmit. Hát elgyűttem szolgálatot keresni, hogy hátha valaki felfogadna.

– Na, fiam, nálunk három nap egy esztendő, hát nálunk felfogadlak. És ha jól, rendesen kiszolgálod az esztendőt, hát megfizetünk, ami jár.

Úgy is történt. Hát beállt szolgáljni. Na, vótak ott tehenek, és azt mondja:

– No, ezeket kihajtod a legelőre, de vigyázz, hogy egy se vesszen el belőlök!

– Hő – azt mondja –, majd én meg is vigyázom.

Hát aztán letelt a három nap, az volt egy esztendő. Behajtotta a teheneket. Megolvassa a gazda, hát megvoltak rendesen a tehenek.

– Na, fiam, mivel olyan jól szolgáltál, hát ne: kifizetlek, adok neked egy gömböstűt.

Hát jól kifizette! [*A mesemondó nevet.*] Hát aztán azt a gömböstűt, na, nekiadta, beszúrta a kazalba, és ment, vígan fűtyörészett, ment vígan haza. Bemén:

– Na, édesapám, már hazagyűttem!

– Hát mit szolgáltál, fiam?

– Hát egy gömböstűt.

– Hát hová tetted?

– Hát beszúrtam a kazalba.

– Ejnye, ejnye, fiacskám, hát miért vagy te olyan buta még most is? Hát nem a kazalba kellett volna szúrnod, a kalapod mellé kellett volna szúrnod.

– Na, hát majd máskor úgy teszek.

Na, egy darabig odahaza vót, már megunták megint őtet.

– Fiam, fiam, már itthon eleget ácsorogtál, elmehetnél megint szógálni!

– Jól van, édesapám, el fogok menni.

Sütött az anyja megint neki pogácsát hamuba?. Hát útnak eredt. Hát megint ugyanarra a helyre tévedt, megint visszafogadták őtet, beállt szolgáljni.

– Fiam, itt van – azt mondja – egy csodaborjú. Három nap egy esztendő, ha ezt becsületesen letöltöd, hát akkor megfizetünk, ami jár.

Úgy is vót. Rendesen megőrizte a borjúcskákat. Letelt a három nap, hazahajtotta a borjúkat, és kigyűtt a gazda, hát nagyon megdicsérte őtet, hogy

nahát, még ilyen szolgálja nem vót. Mindig elveszett belőlük, és hogy most ilyen ügyes gyerek [a szolgál]. Hát azt mondja:

– Letelt az esztendő, fiam, most már elmehetsz, kifizetem a bédet!

Hát kapott egy vasvillát. Kifizették őt vele. Hát szegény feje csak a vasvillát felszúrta a kalapja megé. Mikor ment a falukon keresztül, kiszaladtak, mondják.

– Jaj, de bolond ember: hát a vasvillát meg a kalapja megé szúrta!

Hazament nagy füttyörészve, mén az udvarba, az anyja már níz az ablakon.

– Jaj, jaj, jaj, fiam, jaj, fiam, már megint valami bolondságot végeztél! Hát mit szolgáltál?

– Hát itt a vasvilla, lássa-e?

– Jaj, jaj, hát nem úgy kellett volna azt hazahozni, hát nem úgy: [a] váladon!

– Rendben van, édesanyám, majd máskor úgy teszek.

Megint csak otthon egy kevéskét ellődörgött ide-oda. Na az apja már megunta:

– Fiam, hát már megint elmehetnél szolgálni, hát így nem élsz meg!

– Jól van, édesapám, el fogok menni.

Hát megint sütött az anyja neki hamuba' pogácsát, betette a tarisznyába, és már ment. Megint ugyanarra a helyre került. Megint ott vót három nap, akkor meg egy csorda csikót adtak a kezébe. És mindennap olvasgatta a csikókat, és megváltak néki mindig rendszeren. Na már letelt neki megint az a három nap, akkor behajtotta a csikókat, és a gazda már messziről örült neki:

– Na, fiam, igazán mondhatom, hogy még ilyen szolgám nem vót! De mit kívánsz, mit akarsz? De hát tudom, hogy te majd azt mondanád, hogy semmit, de én megajándékozlak.

Hát adott neki egy jó nagy darab szalonnát. Hát ment hazafelé, hát a szalonnát [a] vállára dobta. És amint ment [a] falukon keresztül, a kutyák meg mind utána mentek, és a szalonnát mind lerágták a hátáról, a válláról. Egy darabka maradt a végén, amit már le nem tudtak szagatni a kutyák. Nagy füttyörészve mén haza az udvarba.

– Hej, már gyün a mi jó, drága fiúnk! Mit szolgáltál, fiam?

– Hát szalonnát.

– És hol van?

– Hát itt a vállamon.

– Hát hol?

– Jaj, hát mondta, hogy a vállamra tegyem, és a kutyák meg lerángatták a vállamról, csak ezt hagyták, ami itt van ni.

– Jaj, édes fiam, jaj, édes fiam, hát nem úgy kellett volna tennyi, hát a füstre tennyi.

– Na, majd máskor úgy teszek.

Na, egy kevesig már megint nyugodtan hagyták ötöt, hogy majd csak hadd pihengessen, már kiszolgálta, kidolgozta magát, már sokat dolgozott. De megunták már megint, mert ő magától nem ment el azért soha. Mindig kellett őt puszongatni, taszigálni, hogy szolgálnyi menjen. Hát azt mondja neki:

– Fiam, hát már soká’ voltál itthon, már elmehetnél bizony megint csak szolgálnyi!

– Hm, édesanyám, el fogok menni.

Megint elkészítette őt az édesanyja. Hát már negyedszer is odakerült ahhoz a házhoz. Hát most pedig megint felfogadták őt három napra, az volt egy esztendő. Hát most pedig egy csomó, egy sereg libát adtak a kezire, hogy most a libákat őrizze meg. De hogy vigyázzon, hogy ha erdőszélbe’ megy, hogy ott róka jár, hogy meg ne fogja a libákat! Hát azért istenesen, becsületesen minden libája megmaradt. Letelt a három [nap]. Hajtja a libákat. A gazda nagyon-nagyon kidicsérte, hogy még ilyen szolgát soha életében nem látott.

– Hát – azt mondja – nagyon becsületes vagy, fiam, jóra való! Hát tudod mit, mert olyan jó’ szolgáltál, hát kapsz egy borjút.

Hát adott neki egy borjút. Hát örült a legény, vezette haza a borjút, csak szépen most felhúzta a füstre a borjút. Mondja [az] anyjának:

– Édesanyám, már itthon vagyok.

– És mit szolgáltál, fiam?

– Borjút.

– És hová tetted?

– Hát füstre tettem, mint ahogyan mondta a múltkor, hogy a szalonnát a füstre kellett volna tennyi, hát azt megették a kutyák, de hát ezt nem ették meg, hát ezt felhúztam a füstre.

– Jaj, kedves fiam, jaj, jaj, jaj – azt mondja –, hát még most se érett meg az eszed?

Na, levették aztán már azt a borjút, betették az istállóba, bekötötték. Hát már adtak neki szénát is, és már ott vót. Sokat kiszolgált. Hát már járt a borjú körül, etetgette, már nagyon örült neki, már nevelte, és már örültek

ők is, hogy mégiscsak valamit már kiszolgált. De már az apja megint csak meguntta őtet, hogy már nagyon soká' megint nem keres semmit:

– Fiam, fiam, megint jó volna elmenni szolgálnyi, hát ne ácsorogjál itt-hon!

– Na, jól van, édesapám, ha úgy akarod, hát én elmegyek.

Hát úgy is vót. Megint sütöttek néki pogácsát, és útnak indult. Megint ugyancsak abba a faluba, abba a házba került. Hát akkor pedig mit adott? Megint felfogadta őtet az a gazda. Hát akkor meg adott a kezire egy csorda bárányt. Sok vót a bárány, sok. Azt mondja:

– Én, gazduram, már én nem tudom, [hogy] már ezekkel hogyan fogok bírnya. Ott az erdőszélbe mindig jár ki ám a róka!

– Hát tudod, fiam, mit? Ha már ezeket is igazán meg fogod őrizni úgy, hogy egy se fog elveszni, még olyan ajándékot nem kapott senki, olyan fizetést, mint te fogsz kapni!

Hát szegény legény bizony ám nagyon őrizte. Még a szemét se hunyta le egész éjjel. Odaki kellett neki lenni éjjel is az alatt a három nap alatt. Szegény legény még a szemét se hunyta le, vigyázta. Vót neki azért egy kutyája is, azért az is segített neki. S annak a kutyának mindig az övéből adott enni, a gazdátúl nem kért soha a részére, csak a magáéból adta neki. Hát jó kutya vót, házőrző és olyan pásztor..., jó juhászkutya vót. Hát no, mégis azért szerencsésen letelt megint, már megint talán az ötödik eszten-dő vót ez, azt hiszem.

– Na – azt mondja –, legény, igazán tisztességes vótál! Hanem most már tudod, mit: neked adom a lányomat!

Vót neki egy szép jánya. Hát bizony nagyon örült Mihók, nagyon szép jány vót. Az a jány meg sírt, hogy hát [az] apja ne adja oda őtet annak a bolond Mihóknak.

– Édes jányom, el kell menni ehün, mert ilyen legény nincs több a föld kerekiségén, aki így megőrizni tudja az én baromjaimat, az én állatjaimat.

Hát bizony szegény lány akart, nem akart, az apja odaadta. Sírvá vitte haza őt a legény. A jány sírt, ment mellette. Hazaértek. Hamarosan, még be se ment, hanem igenyesen a lányt elvitte az istállóba, és bekötötte a jászol-hoz, és tett elejibe szénát, mint előzőleg mondták neki, hogy nem a füstre kellett volna tenni a borjút, hanem a jászolhoz kötnyi és enni elejibe. Hát ő most meg fordítva, most a lányt tette a jászol elejibe, és adott neki szénát. Szegény lányka csak sírt, csak sírt, ott abba' az istállóba'. Ő bemén, a fia, a legény. Azt mondja neki [az] édesapja:

- Fiam, hazagyüttél már?
- Haza, édesapám.
- Hát mit szolgáltál, meg se mutatod?
- Hm, hát amit mondtak: egy lányt.
- Hát hová tetted?
- Hát az istállóba kötöttem.
- Édes fiam, édes fiam, hát mit tettél? Hát nem úgy kellett volna: megölelnyi, megcsókolnyi, behozni, ágyba fektetni!

Aztán kimentek a szülők, és a jányt behozták, aztán hát már este tanították, hogy hát hogyan kell a menyasszonyt megölelni, megcsókolnyi. Na, hát már vót pap, megvót az esküvő, és megtették az esküvőt, lakodalmat. A Mihóknak vótak még öregebb bátyjai, de azok már ugye nőssek vótak, hát nem vótak a háznál. Hát csak azt mondják egyszer, hogy:

– Na, édesapám, adja ki a jussunkat! Hiszen már maga úgyis öreg, úgyse bír a birtoknál dolgozni.

– Édes fiaim, hát én már ki is adnám, tik majd csak tudtok gondolkodni, de hát ez az ügyefogyott itt, mit fog az csinálni?

Ők nem bánják, mit törődnek vele, az az ő gondja, az az ő gondja. De mégiscsak szétosztották azt a birtokot, és maradt egy borjú, azon nem tudtak megosztzkodni. Hát aztán úgy találták ki, hogy mindenki épít egy istállót, és este, mikor haza fognak gyünni a csordából, és akinek az istállójába fog mennyi a borjú, azé lesz. Hát bizony az a két férfi olyan gyönyörű szép istállókat csinált, várták, hogy hát majd a borjú az ő istállójokba fog menni. Itt az a Mihók, az meg csak hamar, hamar az erdőből összehordott holmiféle ágakat, hamar összetakolt ő is egy olyat, mint egy hajlék, mint egy sátor. Ugyi – mondjuk – gyűttek azok a tehenek a legelőről..., akárki tudhatja, hogy az az állat csak a zöldnek szalad. Nekiszaladt a borjú a hajléknak, rágta, tépte, szaggatta. Hát az úgy vót, hogy hát akkor csakis neki maradt a borjú, mert hát az ő istállójába ment leghamarabb, nem a bátyjai-éba. Megharagudtak ezek a bátyjai, és azt mondták:

– Hát – azt mondja – még az Isten is annak a bolondnak adta a szerencsét, ha övé a borjú.

Aztán jól van. Megtörtént ez a dolog: elosztzkodtak. Hát neki vót a borjú. De már nagyon olyan-olyan, nem tudom, minők voltak azok a férfiak, hogy olyan nagyon tudták őt üldözni, hogy már nem tudott megmaradni még az apja házánál se a legény. Akkor mit csinált? Azt mondja néki a felesége:

– Tudod, mit, ember? Mink itt nem maradhatunk, nekünk innen menni kell!

Eladták a borjút, eladták, és azt mondták, hogy na, hát ők most innen elmennek. Este vót az idő, este megjött az idő, és felvette a batyuját a lány, hogy hát elmennek az ő szüleihez. Ahogyan mennek, azt mondja az urának:

– Te, ember, húzd be az ajtót! – hogy hát csukja be az ajtót.

Az meg azt értette, hogy hozza az ajtót, és mivel sötét vót, hát az asszony nem látta. Ő meg visszament, és felvette az ajtót, és felvette [a] hátára, és húzta maga után. Már közelednek az erdő felé.

– Jaj, te asszony, olyan nehez!

– Mi, te? Mi nehez?

– Hát ez az ajtó.

– Hát minő ajtó?

– Hát a házi ajtó.

– Hát miért hozod?

– Hát azt mondtad, hogy hozzam az ajtót.

– Jaj, te bolond! Azt mondtam, hogy húzd be az ajtót. Oszt te meg hozod az ajtót?

– De ha már itt van, hát – azt mondja – most már mit csináljunk vele?

Hát valami sírást hallanak. Meglátják: a tizenkét zsvány közeledik feléjük.

– Jesszus Mária! – azt mondja az asszony. – Mit fogunk csinálni ezzel az ajtóval most, hová tesszük? Hisz ha minket megfognak itt a zsványok, minket mindjárt felemésztenek, megölnék!

Hát hamarjában felmászta a fa tetejére. De az ajtót is húzták fel. Hát a zsványok pont az alá a fa alá ültek le. Nagy tüzet raktak, és [az] üstöt felfették, főztek. Egyszer mondja az a Mihók:

– Jaj, te asszony, én úgy huggyozhatnám.

– Hallgass – azt mondja –, hallgass, meghallják, mindjárt végünk van! Már kezdett is le[felé] pisilni. Akkor azt mondják a zsványok:

– Na – főztek éppen kását –, na már zsírozza a kásánkat az Isten?

– Hallgass! – azt mondja.

Már meg azt mondja, hogy őneki szükségelhetne.

– Jaj, jaj, csak most ne, most ne, mindjárt végünk van – azt mondja –, ha meglátják, hogy itt vagyunk!

De bizony már ő nem bírta, leeresztgette. Egyszer csak azt mondja:

- Jaj, asszony, már az ajtó nehéz, nem bírom tartani.
- Jaj, le ne ereszd, mert mindjárt végünk van!
- De bizony nem bírom tartani!

Zsuppsz, leesett az ajtó. Éppen egy kóstolta a kását, ráesett az ajtó a szájára, és a többi meg elkezdett szaladni. Elszaladtak, megijedtek. Akkor ez meg elkezdte, aki a nyelvét elharapta – ahogyan kóstolta a kását, a nyelvét elharapta –, az meg elkezdte, hogy:

– Ne szaladjatok: tempellót! – Vagyis: ember vót. – Tampellót, tampellót, tampellót!

Így megmenekedtek ők, lejöttek a fáról. Azoknak tömérdek pénzük vót, azoknak a zsványoknak. Hát azután feltették, és ők szépen a sok pénzt hazavitték. Bezzeg vót aztán már esze, megszerezték újból vissza a birtokukat, és még ma is élnek, ha meg nem haltak.

(Gimes – Bányi Antalné Reczika Teréz)

25. Okos Jutka

Hol volt, hol nem volt, volt a világon egy asszony és egy ember. Annak a' asszonynak, embernek vót egy nagyon okos leánya, úgy hívták, hogy Okos Jutka. Hát ennek a leánynak vót egy nagyon szép szeretője. Hát már úgy vót, hogy majd talán férjhez is veszi őt a szeretője. Elért hozzájok a legény, s azt mondja:

– Édesanyám, én a Jutkát nagyon szeretem, és elveszem feleségül. Adják nekem!

– Jól van fiam, nem bánom, csak vedd – azt mondja –, szívesen odaadjuk.

Hát jó. Kitézték a napot, hogy mikor lesz a kézfogó. Hát elközelgetett az idő, a kézfogóhoz előkészültek, nagy ünnepséget, nagy vendégséget csaptak, csináltak. Véletlenül már bizony a bor fogyóba' vót, és azt mondja az az ember a lányának:

– Ereggy, édes leányom, le a pincébe, és hozzál a kancsóba' bort!

Hát a leány lemegy a pincébe, és megereszi a csapot, [a] csap alá teszi a kannát, ő pedig leül a hordó szélére. És ahogy ott énekelget magának, örült, hogy már ő menyasszony lesz, tekintve ide, tekintve oda, feltekintett a pallásra. Hát mit vettek észre szemei? Ott vót egy nagy mesztergerenda, és abba' a mestergerendába' egy nagy-nagy vastag szög vót.

Elgondolkozott rajta, addig bámult a vastag szögre, addig, hogy bizony a bor, az csak a hordóból csurgott, és a lány meg megfélemedkezett a csapról. Bizony már sok kifolyott, sok bor. Már a föld is itta a bort. Fent várják, várják a vendégek, hogy hol van a Jutka, nem gyün. Azt mondja az ember a feleségének:

– Eriggy, asszony, nézd meg – azt mondja – azt a lánykát! De soká’ késik azzal a borval.

Hát lemegy az asszony, hát mit lát! A pince tele ám, egész tócsa bor kifolyva. És Jutka sír a hordó szélén. Azt mondja neki az édesanyja:

– Édes lányom, hát mit csinálsz te itt, miért nem sietsz már a borval? Már a vendégek várnak!

– Jaj, édesanyám, nagy az én bánatom! Az jutott eszembe, hogy ha én férjhez megyek a Gyurkához, és énnekem fog születni egy kicsinyke Gyurkám, és küldjük őt ide a pincébe borért, és itt, látod, édesanyám, azt a nagy vasszöveget, rá talál esni a fejire, agyonüti szegény Gyurkámát. Kire fog maradni a ködmönke?

– Jaj, édes lányom, de okos vagy! Az okosságodat – azt mondja – nem tudom eleget dicsérnyi. Igazad van, édes lányom.

Ő is leült, a lány mellette, ő is kezdett sírni. Hát már fönt a vendégek nem győzik várni: „Mi az? Mi történt velük?” Már megsokallotta az ember:

– Már el fogok mennyi, megnézem magam, mi történt velük, hogy nem gyűnnek azzal a borval.

Lemegy a pincébe, hát mit lát! Felesége is, lyánya is, mind a ketten sírnak, a hordó tetején ülnek, és a bor egész tócsával már ki van folyva a pince talajára.

– Hát mit csináltok tik itt, hát mért nem gyűttök már?

– Édes uram, édes uram! Tudod, ez a mi lányuk, ez olyan okos, hogy muszáj nekem is már megsiratnom, amit ő most az ő okos fejével kitalált. Oszt ha ő férjhez fog menni a Gyurkához, és őneki is lesz egy kicsinyke Gyurkája, és elküldjük őt ebbe a pincébe borért, és nízdz csak abba’ a pallásba’ azt a nagy vasszöveget, ha rá talál esni a fejére a Gyurkának, agyonüti, és akkor kire marad a ködmönke?

– Jaj, édes lányom, édes lányom, de jó okos előrelátóságod van tenedek! Igazad van.

Leült ő is melléjük, és ott sírt az apjuk is. Hát itt a vendégek csak várnak, várnak. Nem győzték már várnyi. Azt mondja a vőlegény:

– Na, már magam megyek utána, megnézem, hogy mi van ott lent.

Lemegy a pincébe, hát mit lát! A bor kifolyva, az asszony és az ura és Jutka mind a hordónál, és úgy sírnak.

– Na de édesanyám – azt mondja –, édesapukám, de Jutkám! Hát mi van veletek?

– Édes Gyurikám! – mondja az asszony. – Látod, ez az én lányom olyan okos, olyan előrelátó, hogy ha ő férjhez mén tehozzád, és lesz nektek egy kis Gyurikátok, és azt a kis Gyurikát elkülditek ide a pincébe, nízd csak, fiam, ott a gerendában azt a nagy vasszőget, rá talál esni a fejire, agyonüti a kicsiny Gyurkát, kire marad a ködmönke?

Hát nagyon okos, igazán nagyon okos. De most már tudják meg, vége a kézfogónak, mert én most nem nőszülök. Hát bejárom a világot, és ha még [nem] találok ettől okosabbat, akkor visszagyüvök, és elveszem a Jutkát.

Hát úgy is történt. Kapta magát a legény, és otthagya a vendégséget, ment világgá. Megy, mendegél. Hát beért egy faluba. Beníz [az] egyik udvarba, beníz a másikba. Hát mit látnak a szemei? [Az] udvaron ülnek az asszonyok, és rokka van előttük. Széken ülnek, rokkáznak, és a bárányt felkötötték a guzsalyra, és úgy akarják a gyapjút a bárányról lefonnyai. Eleinte, hát mikor ezt meglátja, azt mondja, hogy:

– Mit csinálnak maguk, nénémasszonyok?

– Ugyan fiam, ugyan fiam, ne is kérdezd! Majd egy héttől vesződünk, és nem bírjuk a bárányról lefonnyai a gyapjút.

– Jaj, jaj, édes nénéikém! Hát ez már csak igazán – azt mondja – nagy butaság. Hát előbb nyírják le a bárányt, és csak azután kössék fel a guzsalyra, és csak úgy fonják meg a rokkán!

– Jaj, köszönjük, fiam, köszönjük a jó tanácsodat! Nem is tudtuk, hogy ezt így kell csinálni.

Gondolta magába' a legény: „Nahát, ezek még bolondabbak, mint az én menyasszonyom.” Na, még egyet próbál. Megy, mendegél tovább. Egy másik házba ment. Ahogyan megy be a faluba, gyün szembe vele egy szekér. Tehenek voltak a szekér elejibe fogva, s valaki csak kiabál. Hangot hall, de nem látta, hogy ki van a szekéren. Elkezd:

– Hajt, hóha, csala mestohajt, hü-hopp!

Azt mondja:

– Ki kiabál?

Nem lát senkit. Tekintget, tekintget, és a szekér alatt a rúdhoz kötötte magát egy ember, és onnan kiabált.

– Bácsikám, hát mit csinál maga?

– Hát idekötöttem magam, fiam, ide alulra, a szekér alá, így könnyebb az én tehenkéimnek. Akkor nem rajta ül a szekéren, hanem alulról van rajta.

Összecsapta a kezét a legíny:

– Nahát, Uram, teremtőm, még ily bolondot se láttam!

Na még egyet próbál. Megint elindult, és ment a harmadik községbe. Ahogyan megy be a faluba, hát az egész falunépe – reggel érkezett ő be a faluba –, hát az egész falunépe kint állt a falu végén, de [az] egyiknél vót egy zsák.

– Mit csinálnak itt – azt mondja – maguk?

– Mit, édesfiam? Építettünk templomot, és nincs benne világosság, hát viszünk [a] zsákba' világosságot a templomba.

– Na, gyűjjenek csak! Megnézem, hogy hogyan építették maguk azt a templomot, ha nincs benne világosság.

Mentek. Megnézte, hát sehol se ablak, se ajtó rajta.

– Jaj, jaj, édes bácsikáim, hát nem így kell ezt építeni!

Aztán megjelölte a falon: ide egy ablak, ide egy ablak kétfelől. Úgyhogy valami hat ablakot rárajzolt a falra, hogy itt vágják ki. Kivágták. Hát csak világosság vót bent a templomba'.

– Köszönjük, drága fiam, azt a jó tanácsot, köszönjük! Isten vezérelt téged ide. Hát, ha te nem gyüössz, gondolkozhattunk vóna világeletünkben is, hordhattuk volna a napot, a világosságot, mégse lett volna világosság.

– Nahát, kedves, jó nénikéim, Isten áldja [magukat]!

– Hát, hála Istennek – azt mondja –, itt már még az egész falu is bolond, nemcsak egy vagy kettő. Visszamegyek én csak, mégis az én Jutkám a legokosabb lány a világon. Visszamegyek, és el fogom őt venni feleségül.

Hát megfordult, és visszament. Megy oda: Uram, teremtőm, még most is ott találta őket a hordónál, még sírtak akkor is.

– Na – azt mondja –, na ne búsuljanak, na ne sirjanak! Majd én [a] vaszöveget helyreigazítom, és a mi Gyurkánknak nem lesz muszáj idegyünnie a pincébe, hanem – azt mondja –, majd mink magunk hozunk [bort], és mi vigyázunk magunkra, nem küldjük őt le a pincébe.

Nahát aztán hivatták a papot, megesküdték, nagy lakodalmat csaptak. Én is ott voltam, egyet jót táncoltam, aztán hazaballagtam, és az ágyba' szépen elaludtam.

Itt a vége, vessük a vízbe!

(Gimes – Bányi Antalné Reczika Teréz)

26. A koldus meg a menyecske

Hát, hogy vót, hogy nem vót, hetedhét országon is vót, az Óperenciás-tengeren is túl, vót eccer egy nagy gazdaember. Nagyon szép lánya vót, de a lány sok legényt szeretett. Eccer a lány rosszú' járt. Hát azután senki se vette el a lányt. Hát lett egy kis babája. De má' a gyerek nyött, nyött, má' egyéves is múlt, másfél. A lány nagyon férjhez ment vóna. Az öreg apus azt mondta:

– [A] lányomat ha valaki elveszi, nagyon sok pézt adok vele.

Egy szegény vasutas jelentkezett, hogy ű évesi, ha sok pézt ad neki. El is vette: szíp lány vót. Elmút a lakodalom. A nagy összeget kióvasta neki az asztára az öreg apósa. Hát, má' most boldogok lesznek, mer' pénzek van ölég. Örömkübe' nem tudták, micsinájjanak, kezdték az asztalon a pézt olvasgatnyi, százasokat, ezresekét. Hát megolvasták a pénzt.

– Na, édes, kedves feleségem, ezen a pénzen veszünk házat. A fele pénzen meg bútort bele, és a harmadrésze a pénznek ez megmarad, ha szegénységbe' leszünk, akkor jó lesz.

Hát, akkor egy kódús hallgat az ablakon. Reggel a szegény ember elment, a vasutas, a munkájába. Hát, a kódús beköszönt a fiatalasszonho'.

– Asszony, elgyüttem ide. Azért gyüttem ide, hogy én vagyok a Szegínség, és a Szegínségnek hagyta a férjed a píz. Hát add ide a píz!

Az asszon', hát má' parancsóta az ura, hogy a Szegínségé a péz, hát nekiadta a píz. Avval a kódús lábrakapott, ment a harmadik faluba. Itt mulatott, ott mulatott még. Eccer az ember hazagyün má', [a] vasutas, a munkábú'.

– No, ídes feleségem, mi újság van?

– Jaj, ember, begyütt a Szegínség a házunkhó' reggel, és a péz nekiadtam én mind. Mer' azt mondtad, hogy a Szegínségnek kő annyi azt a píz.

– No, az apádat! Azt a kurva ěre-ára, takarodj a házamtú'! Vidd a gyerekedet, hurcód a göncödöt innít! Többet látni se akarlak, amíg a péz vissza nem szerzed, addig többet nem beszílek veled, hozzám se gyere!

Hát a szegény menyecske megjíedt. A kisbabát a hátára kötötte, és ballagott, ment este is. Má' majdnem süttöt a napocska az égen. Hát mit lát? A kódús az árokba' fekszik. Odamegy hozzá, a kódúshó': „Ez az a kódús, akinek a péz adtam.” A menyecske má' ismerte. A kódús részeg vót. A menyecske melléje letelepedett, és lefeküdt vele. Aszongya:

- Hallod, te, asszon’! Ki vagy te?
- Szegény asszon’ vagyok. Van ez a gyerekem – aszongya. – És te ki vagy?
- Én egy szegén’ ember. És nem gyünné’ hozzám feleségü’?
- De megyek. Mér’ ne mennék? Hiszen én még férjhez akarok mennyi. Még fiatal vagyok.
- Én éveszlek. Semmi az a’ egy gyerek. Én tégedet szeretlek.
- Én is tégedet nagyon szeretlek.
- Hát mondd csak a kedves nevedet. Hogyan hínak tégedet?
- Jaj, édes emberkém! Olyan nagyon szégyellem magamot, hogy csúnya nevem van nagyon.
- Hát micsoda?
- Ja, szégyellem mondanyi.
- Úgyis az enyím vagy, így is az enyím vagy, mondd meg szépen!
- Jaj, az én nevem – aszongya –: Kiszartam.
- Kiszartam, az semmi. Úgy is szeretlek. Így is meg úgy is. Na, hát a kisfiúcskát is hugyan híjják? Má’ az is az én gyerekem lesz teutánad. Annak is akarom a nevit tunnyi.
- Hát, azt híjják: Szarhatnámnak.
- Na semmi. Azér’ titeket szeretlek. Veletek leszek, míg élek.
- Hát, a kódúsnak azt mondja az asszony:
- Jaj, édes emberkém! Ez a gyerek megfázik az éjjel. Itt nem alhatunk az árokba’. Gyerünk a faluba! Maj’ keresünk egy jó kvártélt.
- Bementek a faluba, egy jó gazdahēre. Szíp keresztház, folyosók, minden. Beköszöntöttek:
- Gazduram! Adjon nekünk szállást, mer’ olyan borult az idő, és nem alhatunk a szabad ég alatt a kisbabával. Ęfekszünk itt az istálló végibe’, az eresz alatt. Hogycsak az eső ránk ne csuroggyon!
- Lefeküdtek. [A] gyereket középre vették, közéjük szerették a gyereket. Eccer a kódús – be vót rúgva – elaludt. Az asszony meg a lajbija zsebibü’ kihúzta a sok pizt. Nem hibázott belüle, csak húsz korona. Zsebrevágta az asszony, a gyereket meg a hátára kapta, és szaladt haza az urához. Hát, a kódús fölébredt éjfēbe’, és mingyá’ kérdi:
- Hát, Szarhatnám, hol vagy?
- Ott meg a huszárok vótak az istállóba’ kvártélyon.
- Itt ne szarj, az apád ēre meg āra, mer’ kirúgunk innen!

Hát, az asszonyt nem találta. Keresi a gyereket. A gyerek neve meg vót: „Kiszartam” [tévesztés: az asszonyt hívták így]. Megint aszongya, hogy:

– Kiszartam, hol vagy? Kiszartam, hol vagy?

Ej, a huszárok meg kiugrott:

– Ej, az apád! Kiszartad, és még ittmaradsz az istállóba’?

Az öreget jó’ kivágták az út szélire. Mind összerugdáták az öreget. Az asszony hazaszaladt a sok pízze:

– No, ídes emberkém, ídes párocskám, itt vagyok, megvagyok! Éhoztam a sok píz, ēvettem a gazember kódústú’. De jó kivágtam a kódúst, hogy engem becsapott. Megvertik a huszárok.

– Hugyan, asszony?

– Hazudtam egyet neki. Azt mondta, hogy hínak engem? Mondtam, hogy: Szarhatnám. Hát ēre aszongya, hogy szeret. Kisfiút, kérdi, hogy híjják? „Kiszartam”, ezt is így mondtam. Hát, mikor lefeküdtünk az árokba – de részeg vót –, melléje huzóskodtam, hogy csak a píz, ēvehessem a zsebiből, de látom, hogy burul az esős idő, éjjē nem lehet kint alunni. Azt vettem, hogy a pénzt okvetlen ellopom tőle, ha elāszik – [mondja] az asszony.

Az ember helyeselte:

– Jó’ van, feleségem, jó’ van. Okosan csinátá.

– Tudod, mit, ember? Mit mondtam én a kódúsnak? Ember, gyerünk a faluba, keressünk egy jó kvártélt! Bekerestük a kvártélt egy jó gazdáná’. Ott meg vótak a huszárok kvártílon. Odafeküdtünk a’ istállóajtó tövibe, és a kódús elaludt. A kódús elaludt, én a gyereket a hátamra vettem, és hazaballagtam a pízze. A kódús meg engem keresett, amikor fölēbredt, kiabált: „Kiszartam, hol vagy?” De én má’ nem szólottam vissza, hogy hol vagyok. Hát megin’ mongya a gyerekeknek: „Kiszartam, hol vagy?” De a huszárok kiabálták: Itt ne szarj, maj’ kikapol!” De mikor má’ megin’ kiabát, hogy „Kiszartam, hol vagy?”, [a] gyerekre, ej, a huszárok: „Ej, az apádnak azt a’ ēre-āréját!” Megkapta a kódús. Űgy kivágták és űgy össze is vertik őt. Hát így csinátam a kódúsval.

Azt az asszont nagyon szerette a férje, boldogan étek. Most is ének, ha meg nem haltak.

(Gimes – Elgyütt Lipót)

27. Az igazságos elosztásról

Hol volt, hol nem volt, hetedhét országon is túl vót, vót egyszer egy szegény ember. Kis Péternek hitták, és sok gyereke vót néki. Hát má' hogy nem vót neki semmije, csak má' egy utolsó kakassa. Hogy azt mondta a feleségének, hogy:

– Asszony, mit értünk má' evvel a kakasval, hát megöljük. Elviszem én ezt a királynak, nem-e hoz ez nekünk szerencsét?

Aztmondotta a felesége:

– No, nem bánom, hát vidd!

El is vitte. Na, hát aztán a királyhoz bement, és nekiajándékozta azt a kakast. No és az aztmondotta neki, hogy no hát akkor mindjárt... Mondta a szakácsnének, hogy ölje meg és főzze meg, és öneki ott kő maradnyi ebédre velük, és aztat igazságosan el kő neki osztanyi, mert ha nem, hát akkor a fejét véteti. No megijedt má' a szegény ember, hogy hogyan fogja ő azt igazságosan elosztani. Hát már el is gyűtt az ebéd ideje, asztalhoz útek, mind az egész család, má' a szakácsné odavitte a kakast, és odatették a szegény ember elejibe, hogy ossza el igazságosan. Hát gondózkodott, hogy most má' mit csináljon. Hát belekezdett. A királynak odaadta a fejét, és azt mondta:

– No, fölséges király, maga a családban a fej, hát magát ez illeti.

És az asszonynak odaadta a nyakát. Annak azt mondta, hogy:

– Maga még a fej után való, a nyak.

És volt két fia, annak odaadta a két szárnyát, a szárnya hegyit:

– No, itt a fiataluraknak, hogy ezek jól tudjanak írnya.

– És volt két lány. Annak meg hogy odaadta a két lábát, hogy azok meg, a kisasszonyok, jól tudjanak táncolni. És a java meg, ugyi, mind megmaradt ünéki. És hogy a királynak nagyon tetszett:

– No, köszönd meg, hogy illen igazságosan elosztottad, mert ha nem, hát pórú' jártál volna. Hanem most már tudom, hogy nagyon szegény ember vagy, hanem most már én tégedet megajándékozlak egy majorval, mindenestül, marhástól, béresekvel, mindennel. Hát most eredj haza! – és adott neki levelet, hogy most már ő lesz azoknak az urok.

Nahát ment ám haza a szegény ember nagy örömmel, hogy ilyen nagy ajándékot kapott. Hát aztán mingyá' behurcolkodtak a majorba, és már per-sze má' nagy uraságok lehettek.

Hát hogy a szomszédjában lakott egy gazdag ember, és hogy már nagyon furdáta, hogy hát hogyan, hogy ez ilyen nagy ajándékot kapott a királytól, mit vihetett el neki. Hát valahogyan, hogy az asszony megmondotta, hogy egy kakast vitt a királynak, és hogy azér' adta neki. Hej, hogy nem kellett annak több. Megint mingyá' vette magát, az is fővett egy kakast, és az is elment a királyhoz. Hát attól is elvette, és azt is szinte megfőzette, és ott fogatta ebídre, és annak is azt mondta, hogy hát igazságosan ossza el. No de bizony hogy az nem tudta elosztani igazságosan, és aztán, vagy hogy, azért hogy ráveretett vagy huszonötöt:

– No, ha tudom, hogy téged az irigység hozott ide, hogy a szomszédodat, azt a szegény embert megajándékoztam, és te meg hogy gazdag ember vagy, hogy irigyelted tőle és azért jöttél ide. Hogyne, most neked ezt adom jutalmul!

Vagy huszonötöt ráveretett. No és azzal a gazdag ember nagy szégyenkezve haza kellett neki jönni.

Itt a vége.

(Kolon – Bencz Andrásné Brath Mária)

28. A koma eladta az ökröket [A két komaasszony]

Vót eccer, régen időbe', vót egy koma és egy komaasszon'. Hát, nagyon jó barátok vótak. Szép ökrei vótak. Hej, ēment [a] koma, eladta az ökreit a vásárba'. Úgy, akkor eladta az ökreit. Úgy berúgott, hazament a vásárrúl, nem ismerte, hogy ki a felesége. Koma, nem, vagy a komasszon'. Hát, elment a komaasszonyhó':

– Jaj, ídes komámasszonkám, de jó' eladtam én az ökröket. Háromszáz pengőt kaptam az ökröké'. Tudja, mit mondok én, édes komámasszonkám? Lekaszátuk a sargyút a rétekrű'. [A] pajtába' fogok este alunnyi. Gyűjjön el hozzám, a háromszáz pengőt magának adom.

– Jó, komámuracs-kám, elmegyek, elmegyek – [mondja] az asszon'.

De olyan jószívű komasszon vót, becsületes asszon'. Elment, komasszonnak megmonta:

– Jaj, ídes komámasszonkám, a koma nagyon be van rúgva. Eladta az ökröket. Azt mondta, hogy csak menyjek a pajtába hozzá estíre, a pizt nekem akargya annyi. De énnekem az nem köll. Tudja, mit, komaasszon'?

Menyjen, bújjon melléje! A koma mellé. De ha beszíl magáhó', ne szóljon semmit!

Úgy is tett [a] saját felesége. Melléje bújt.

– Na, ides komámasszonkám, itt van ke'?

– Itt vagyok, itt vagyok – azt mondja.

De csak úgy, ahogy a komaasszon hangja, susogott neki. Egyszer csak azt mondja:

– Jaj, ides komasszon, de jó nekem itt most. Leolvasta neki a háromszáz pengőt.

Reggére kiment a fejibül: ökrök nincs, píz nincs. Felesége háborgott, hóbörgött:

– Hát [az] ökröket meg mennyiér' eladtad? Min fogunk betakaritanyi répát, krumplit? Menj, vegyé' ökröket!

– Jaj, édes feleségem! Megölöm magam, fölakasztom magam!

– Mi bajod, te, ember? Mi bajod?

– Hát, a pízem ēvitte valaki.

– Ej, ej – aszongya –, ember. Hogy a ménkü ütött vóna beléd! Úgy, ember? A pézed ēvitte valaki? Hát a komaasszonyé jobb vót, mint az enyim? Biztos annak adtad a háromszáz pengőt!

– Jaj, megölöm magam! Fölakasztom magam!

– Jaj, édes emberkém, ne öld meg magad, ne akaszd fő' magad! Ne, itt a háromszáz pengő! Csak menj hamar, hogy vegyé' hamar ökröket, hogy legyen mivē vetnyi meg szántanyi! Nekem adtad a píz. A komaasszon' jó-lelkü komaasszon' vót. Engem küdött hozzád a pajtába. Nem vette el túled a pénzt, nekem adtad a pénzt. És aszontad, te, disznó gazember, hogy jobb a komasszonnyé, mind az enyim!

Itt a víge, vessük a vízbe!

(Gimes – Elgyütt Lipót)

29. A piros nadrág

Vót egy házaspár. Hát annak az asszonnak a férje, az nagyon szeretett úgy a vásárokba eljáryni. Hát úgy történt, hogy megint csak a vásárba készülődött az ember. Hát jó. De mivel nagyon messze vót a város, úgy mondotta magába':

– El fogok én mennyi, még este elindulok.

Hát jó. Felöltözködött. El is indút, hogy majd valamelyik közeli faluba’ meghál, és maj’ onnan közelebb lesz neki bemenni a városba. Hát elment. De mikor ment az úton, olyan köd kezdett ereszkenni le. Azt mongya.

– Még utóbb maj’ esni is talál az eső. Én bizony vissza fogok mennyi, és a nagykabátot felveszem.

Vissza is fordút az útjából, és ment visszafelé, haza. Mikor az udvarba ért, hát má’ akkor bizony sötét vót. Hát nem is ment be, csak beszélalt:

– Asszony, add ki a kabátomat!

Hát az asszony bizony hamargyába’ sötétbe’ keresgélt. Hamargyába’ nem is tudta, hogy mit ad ki az urának. Hát valamit csak kiadott neki. Sötét vót, az ember se nézte, hogy hát mit kapott ki az asszonytól. A hóna alá csapta, és ment.

Reggel, mikor bement a piacra, nem nézte akkor se, hogy mi van a hóna alatt, mer’ nem esett az eső, hát a kabátra nem vót szükség. Hát ő nem vette rá azér’ a kabátot, és a hóna alá se nézett, hogy mi van ott. Csak mikor odaér a sátor alá, hát látja, hogy mi veresít neki a hóna alól. Megnézi: uramfia, hát honnan került az én feleségemhez a veres nadrág? Mi ez? Tán szeretői vannak? Mingyán’ gyanakodott az asszonyra. No, mingyá’ elment ám a kedve neki, az embernek. Nem volt annak kedve tovább a vásárba’. Reggel otthon az asszon’ felébredt. Nézi, hogy hát:

– Mi az ördög? Hát mit adtam ki? Haj, hát a nadrágot adtam ki az urának! No, hát most mit fog az mondanyi?

Bizon’ nagyon búsút az asszony. Hát ippen a kondás hajtotta ki a disznókat, és az asszony is hajtotta ki a disznókat, és a komaasszony is hajtotta ki a disznókat. Azt mondja:

– Jó reggēt, komaasszony!

– Jaj, jaj, jó reggēt adjon Isten, komámasszonka!

– Hát mér’ olyan szomorú? No, mi az?

– Jaj, komaasszonkám, hát ne is kérdezd! Meg is mondanám, de úgyse fogó’ rajta segíteni. Tudod, mit: az éjjel az uram visszafordút, kírte a kabátját. Hát neked elárulom azt a titkot: hát a nadrágot adtam ki. Nem tunná’ rajtam segítenyi?

– Dehogynem, komasszonkám. Adó száz koronát, én segíték rajtad. Mindent jóvá fogok tenni.

– Még kétszázat is adok, csak segíts a bajomon!

Adott neki kétszáz forintot, és elment ő is a vásárba, a komaasszony. Hamar bement egy üzletbe, és vett ő is egy veres nadrágot, és a veres nadrágot fölhúzta magára. Azután elindult ő is, hogy megnézi, a sátor alatt mi van. Hát megy a sátor alá, hát pont a komája is ott van. Csak azt mondja neki:

– Hát itt van maga is, komácska?

– Itt vagyok – azt mondja –, komámasszonkám, de má’ nincs is kedvem nekem ezen a vásáron. Má’ én fogok menni haza.

– Nahát, és mé’ nincs kedve?

– Ugyan na, hát akkor ha má’ maga indul haza, komácskám, hát én is fogok menni.

– No, gyөрünk!

Hát jó, mentek. Éppen egy kocsmá mellé mennek.

– Komácskám – azt mondja –, sört má’ vagy valamit megiszunk.

– Komaasszonkám, hát én nem bánom, hát gyөрünk! Valamit megiszunk.

No, má’ bementek abba a kocsmába, és má’ kért az asszony:

– Koma, most én kérek és fizetek, most maga nem kér. Én fogok kérni.

Csak azt mongya, hogy:

– Hát má’ komámasszonka?

– No, most én fogok kérni!

Akkor, mikor má’ fizetni kellett, akkor fölhúzza a nadrággját, és kiveszi belőle a pézt – hogy azt csak azér’ csinálta, hogy lássa meg a koma. Csak azt mondja neki, hogy:

– Komaasszonka, hát magának is van piros nadrággja?

– No, komácskám, hát persze hogy van. Együtt vettük a komaasszonyval.

– Jaj, jaj, nohát! Szegény feleségemet meg má’ olyan gyanúba fogtam. Én azt hittem bizon, hogy tán má’ szeretője van, és tán annak a nadrággja.

– Nekem is van, együtt vettük a komaasszonyval azt a nadrágot. Hát úgy, hát azok az asszonyok, tudja, komácskám, hát azok mindig csinálnak olyan különös titkokat, hogy az embert azér’ csak ne vegyék észre.

– No, hát én még ezt nem tudtam. De nagyon jó, kedves komámasszonkám, nagyon szerencse, hogy magával találkoztam, mer’ ha én magával

nem találkozom most, én hazamegyek, de én agyonra verem a feleségem. Mer' én bizony csak úgy gyanúskodtam rá, hogy szeretője van.

– Na, ne gyanúskodjon, ides komácskám, így van a dolog. Maga csak nyugodt legyen! Mink ezt vettük egybe. Ne gondújjon a feleségiről semmi rosszakat!

Hát hazament, és még bocsánatot kért az asszonytól, hogy:

– Te, asszon', tudod, ha a komaasszon' nincs, hát majdnem – azt mondja – gyanus vótam vóna rád.

– Hát ugye, édes uram, mégis – azt mondja – nem úgy van az, ahogyan te gondóttad.

– Nem bizony, feleségem. Bocsássá' meg!

Pegyig bizony hát őhozza járt egy huszár, és a férje nem tudott róla. És a nadrág a huszáré vót, és azt adta ki az urának, nem a kabátját. Hát így csalta meg az asszony a férjét.

Itt a vége, vessük a vízbe!

(Gimes – Bányi Antalné Reczika Teréz)

30. A grófról [Az eleven szobor]

Valahol volt egyszer egy gróf, hanem az olyan gróf volt, hogy az 5 óraker kelt. De nemcsak a gróf kelt 5 óraker, hanem még a cselédnek is 5 óraker el kellett kelyi. És 9 óraker pedig le kellett feküdni, mint a katonának, csakis az éjjeliőr volt fent a marhák között. Hát valamit tudott [a gróf] franciául, mert francia nevelője volt neki, de nem nagyon jól. Elhatározta magát, hogy már mikor a munka szünetel egy kicsit, és félretakarodnak [*egy szó nem érhető*], el fog menni Franciaországba, Párizsba, és valamit, egy kicsit jobban megtanul.

Hát el is ment a gróf. Bemén oda a vendéglőbe, úgy tele van az a vendéglő, hogy meg sem lehet mozdulni ott. Hanem egy sarokba' ült egy öreg úr, az észrevette, hogy ez idegen, maga ült egy asztalnál. És odahitta őt, és mindjárt franciául megszólította, hogy hát ő lássa, hogy nem idevaló, hogy mit keres Franciaországban?

– Hát én – azt mondja – csak azért gyüttem, mert franciául valamit tudok, de nem tökéletesen, szeretnék megtanulni – azt mondja.

– Nahát, kedves barátom, itt meg nem tanulsz. Hanem tudod mit: lesz az én vendégem. Van nekem – azt mondja – két vöm, van három fiam, ott

megtanulsz alaposan franciául, ne félj semmit! És van vagy nyolc onokám.

– Na de hát – azt mondja –, hát hogyan legyek én másnak a terhére? – azt mondja.

– Na, nekem terhemre nem leszöl.

Mindjárt fogatott is be a gróf, és erőszakoskodott, elvitte magával. Hát igaza volt, hiszen gyönyörű szép két menyee volt, gyerekei is voltak már, [a] fiaik meg kint voltak valahol – azokat is mind behívták – a tanyákon. És beszélgettek ott a gróffal. Na, hát elment a gróf. Volt vagy két hét, aztán már megsokallotta ő is, el kőne már hazamenni.

– Na, hát majd holnap elmehetsz! – De még: – Már mindent megmutattunk, [hogy] mink van, hanem még a szobrainkat nem láttad. Meg kell azt is nézni!

– Na jó – azt mondja –, hát az az egy nap ide-oda, az már nem olyan nagy dolog.

Másnap meg is mutatta ott. Volt vagy tíz-tizenkét szobra annak a grófnak, odaírva a neveik, szülege, oda volt írva, ki volt az apja, meg milyen vitézek voltak. Hát azt is megnézte. Aztán nagyon megkérte, legyen szíves, ők is látogatnák meg ötöt. Hát meg is ígérték, hogy majd megírják, mikor fognak menni.

Na a gróf elbúcsúzott, ő elment haza. De hát már az úton azon jártatta a' eszét, hogy ha eljönnek, mivel kellene a vendégeket megtréfálni. A huncut magyar grófnak mindig olyan huncutságon járt a' esze, tréfákon. Na, telt-múlt az idő, egyszer levelet kap, hogy már gyűnnek, és pedig jó csomóan, valami tizenketten, onokák, menyeei, fiaik, vőei.

– Jó csomó vendég lesz – gondóta magába', de hát ki nem találhatta, hogy hogyan kell őket megtréfálni.

Hát egyszer valahogy arra vetődik, ahol a gyisznókat itetik. Vót neki egy gyönyörű szép kanásza, már vagy tizennyolc-tizenkilenc éves, szép, napsütötte, kucsorahajú legény. Csak odahívja őt magához. Oszt az oda ment a grófhhoz.

– Jancsi – azt mondja.

– Parancs, méltóságos uram!

– Megtennél te egy próbát?

– Meg én, méltóságos uram! – Azt mondja: – Még a legnagyobb, legmagasabb falról [ha] mondja, hogy menjek, és ugorjak le, azt is megcsinálom, vagy a Dunát átúszom háromszor egymásután!

Az azt mondja:

– Sérelmes munka. És én könnyebbet mondok, János, csak kicsiny türelem kell hozzá.

– Hát csak ki vele, méltóságos úr! Mi legyen az?

– Hát tudod, mit? Ekkor és ekkor gyűnnek énhozzám vendégek, és te tudod, hogy van nekem tizenkét szobrom, és a tizenkettedik állványon nincsen szobor. Te akkor szépen levetkőzöl szűzre, meztelenre, és a szemed sem szabad mozdítanod. De semmit, csak ott fogsz állni, mint egy szobor. Ha ezt megcsinálod, jó borra fogsz kapni.

– Ez a legkisebb, méltóságos uram, hogy megcsináljam, amikor csak parancsolja, méltóságos uram.

– Na jól van, majd akkor megmondom. Elkészülsz, szépen megmosakodsz, és fel fogsz állni a szoborra, de mondom: a szemed sem pillanjon meg!

– Nem én, méltóságos uram!

Hát meg is érkeztek a vendégek, a gróf már be is citálta Jancsit. A mosdókádba vizet melegített, megmosdatták őt szépen, olyan volt, mint a gyöngy. Rá is állt a szoborra.

– De csak akkor fogsz felállni, amikor parancsolom, mert úgy soká' volna állni addig.

Hát már itt is voltak, a gróf – megúnták már – mindent megmutatott nekik, erdejét, mindenét, az a gróf.

– Hát még ne menjenek – azt mondja –, az én szobraimat maguk se látták, nézzük meg azokat is!

Hát persze már Jancsinak azt mondja, hogy álljon fel. A szemét nem vette fel. Gyűtt Jancsi, már a tizenegyedik [meg]volt, a tizenkettediken volt szobor. Hát ott vót a grófnak a felesége is a menetbe'. Hát, ahogyan megpillantotta, már mindjárt messziről elszégyellette magát, mert hát hiába, azt mondja az ember...

Hát Jancsi ott van. Nézik a szobrokat, csavargatják a fejüket. Szép szobrok vótak mind, hanem amikor Jancsihoz érnek, ott megállt mindegyik, és nézte Jancsit. Na, hát az emberek csak elmentek, hanem az asszonycsapat mikor ment, velük ment a grófnak a felesége, és már szégyellette. Hanem vót a franciák közül valami huncut asszony – hisz azok mind olyan huncutok, a francia asszonyok –, az meg valahogyan Jancsinak a lába szárán felhúzta a kezét. Ej, Jancsinak se kellett több, a fülinek, a farkának, és mindjárt felállt, felsüllent.

– Állj meg! – azt mondja. Neki[fogtak] a nagy nevetésnek: – Nahát, még így sem jártunk életünkben sohasem!

Na, hát Jancsi csak állt. Elszégyellette magát, nem állta ki a próbát. Na, hát bementek a vendégek. A gróf azt gondolja, hogy Jancsi már kifáradt ott állni. Kiment. Engedelmet kér, egypár percre ki kell menni. Hát még Jancsi, az még akkor is ott állt, mint a fa. Azt mondja neki a gróf:

– Na, te szépen kiálltad – azt mondja – a próbát!

– Méltóságos uram – azt mondja –, hát a szememnek parancsolok, arra fordítom, amerre akarom. A lábamat arra hajtom, amerre akarom, [de] ennek nem parancsolok! – azt mondja. [*A mesemondó nevet.*]

(*Kolon – Balkó András vagy Balkó Imre*)

31. A négy szabadságos katona [A huszár és a kikapós menyecske]

Hogy vót, hogy nem vót. Valamikor a régi időkbe' a katonák szolgáltak öt évig, hat évig. Hát letelt már a katonáknak a szabadsága [szolgálata], az öt éve, gyűttek haza. Vót köztük egy huszár, egy hidász és egy pionér és egy cigány. Gyűttek haza. Vonatok nem vótak, soká jöttek haza, egy hónapig is, míg hazajöttek. Hát gyűttek az úton, mindig került egy kolléga. Kérdezik egymást:

– Te, mondd meg, milyen katona vótál?

– Én vagyok [a] huszár.

– És te mi vagy?

– Én vagyok [a] hidász.

Gyün a harmadik, a cigány, mondja:

– Én vagyok [a] baka.

Hát gyűnnek tovább. Megint egy szerencseny gyűtt velük. A szerencseny meg hogy: ő [a] fűtőknél vót, mozdonyvezető, fűtő vót. Az is úgy vót besorozva, hogy tényleges katonaságot szolgált.

– Na, hát, kollégák, gyerünk!

Mentek, mendegéltek egész napokon keresztül, míg haza tudtak vackolódni. Egyszer beértek csak így egy faluba. Hát szállást akartak volna kérni, de bizony senki se akart nekik szállást adni. Ismeretlen katonák, nem ismerik, féltek tőlük, hogy nem-e valami rossz emberek. Émentek a bíróhoz:

– Bíró úr, legyen szives, keressen nekünk szállást, mert mink öreg, kiszolgált katonák vagyunk, és már elfáradtunk, szeretnénk megpihenni, holnap tovább akarunk utazni.

De már [a] huszárnak nem messze vót a faluja. De a huszár szeretett volna menni egy ismerős helyre szállásra. Ismert ott egy jó menyecskrét.

– Bíró úr, ha lehet, hát csak ehhez. Régen ismertem, ismerős helyen szeretnék lenni.

Odavezette a bíró:

– Hát hallod, asszony, ezeknek az öreg vitézeknek, kiszolgált katonáknak adjál szállást!

– Jaj, bíró, én bizony nem adhatok szállást, mert az uram nincs itthon.

– Na, ne féljen semmit, nem vagyunk mink oan emberek. Itt a katonakönyvünk, letesszük majd lerakatba, a legkisebb majd kötéskor minket [egy szó nem érhető]. Tudod, mit, menyecske? Nem megyünk a szobába. Én elleszek a konyhán.

Másik:

– Én elfekszek a kamrában.

– Juj, a konyhába' megfagynak, nagy hideg van, már tél van. [A] kamrába' is hideg van.

Hát hogy ő felmegy a pallásra.

– Oda se tehetem, mert megfagy. Akkor engem büntetnek, hogy [a] katonák érterem megfagytak.

– Hát tudja, mit, menyecske? Befekszünk a szobába a földre, mégis nem lesz olyan hideg, ott ēfekszünk. Kis szalmát hozunk be, és ēfekszünk.

– Jaj, édes vitéz uraim, a szobába' nem fekhetnek. Éfélájba' víz szokott kiönteni a szobába, hátha felveti magukat a víz.

Na ezen gondolkoztak egyet. Csak azt mondja a huszár:

– Tudod, mit, asszony? De az ágyból téged nem önt ki a víz?

Hogy őt nem.

– Én felfekszek a legmagasabb székre, oda se gyün a víz.

A cigány:

– Menyecske, én a kemence mögé fekszek. Oda se gyün ám a víz.

Szerecseny:

– Bemegyek a kályhába, ott is elfekszek. – Nagy kályha vót. – Oda se gyün a víz.

Hát a hidász, az meg nagyon megörült:

– Tudod, mit? Én jól tudok úszni, én nem félek [a] víztől, fogok csónakázni.

Bevitte a kamrából a nagyteknőt, sütőteknőt, négy sarkára egy kötetel [kötött], felkötötte [a] mestergerendára, a házba’. Majd ha gyün [a] víz, ő fog csónakázni a teknőbe’.

Hát mind el vótak szépen szállásolva. Akkor lefeküdtek. [A] huszár a padra, [a] cigány a kemence mögé, [a] szerecseny, az be a kályhába, és az ács pedig felkötötte magát a pallásba.

Egyszer a menyecske felébredt, süti a finom pogácsát, kóbászt, tojást, mindent, finom italokat rak ki az asztalra. Várta, hogy majd gyün a papocskához. De a huszár nem aludt, mert a huszárok mind olyan gazemberek vótak. Ki akart tőle [egy szó nem érthető]. De a menyecske amikor elsütötte a holmit, csak nem gyütt a pap. A menyecske jóízűen elaludt. [A] huszár meg csak nézett. Azon gondókozott, de jó vóna falni ezekből a finom ételekből. Egyszer kopog[nak] az ablakon. Alacsony vót a földtől az ablak. Kis ablakja vót. Kopog az ablakon be a tisztelendő úr:

– Drágám, nem alszol?

A huszár meg ott, mindjár’ a padon, az ablaknál [aludt]. A’ meg:

– Nem alszok, édesem. – [Mondja] asszonyhangon.

Akkor a pap azt mondja:

– Jaj, kedvesem, adj egy puszit!

Akkor a huszár kitarlja az ablakon a seggit, és a pap összevissza csókolta őtet. Hát már érzett valamit. Csak annyit mondott:

– Jaj, kedvesem, fokhagymát vacsoráztál, fokhagymás a pofád!

Na, hát megvan. A pap érzi, hogy övele a menyecske kitolt:

– Megállj, majd én is adok puszit neked!

A pap nekifordult háttal az ablaknak.

– Jaj, kedvesem, most te is adjál nekem puszit, már én neked adtam! [Az] én szám nem lesz olyan fokhagymás, mint [a] tied.

Odatartja a farát, kidülleszti. A huszár elkapja neki. Ki a késvel! A pap lezuhant az árokba alul, ott rikoltott. De a menyecske nem ébredt fel, semmit nem tudott, hogy mi történt. Akkor a huszár előbb főkelt, és már keresték a pogácsát, kóbászt. Kezgyi rágni. Éhes vót.

De a gazember cigány nem aludt ám a kemence megett. Hallotta, [hogy] ropog a fogai közt a jó pogácsa. És a papnak [az] ízét, szerszámját odatette az asztal sarkára, hogy majd kínálja vele a cigányt.

- Huszár komám, mit eszel?
- Hallgass, cigány, meg ne mondd senkinek!
- De ha nem adol belőle, megmondom az asszonyságnak.
- Adok neked is. Mit eszel?
- Kóbászt és sonkát.
- Ne! Egyél, cigány!

Odavágta a cigánynak a kezibe. És a cigány elkezdte rágni, csak úgy szikráznak a fogai.

- Hát huszár, nem bírom elrágni, hisz ez nyers!
- Te, marha cigány! Én el tudom harapni, te meg nem? Ropog e’!

Hát a sültkóbász, az ropogott.

- Hát ha nem tetszik, ott a kályha, ég a tűz, és süsd meg magadnak!

Hát a’ jó nehéz lehetett, elfáradt a keze rajta. Tartja a szerecsénynek a foga közé, hogy süsse meg. Hát kiveszi, elkezd rágni:

- Te, bibas! Hát hogyan [*egy szó nem érthető*]? Majd adok neked!

Hát a cigány azért a szerecsént mindjárt szemközbe huggyozta, hogy nem akarta megsütni a kóbászt. Az meg elordítja magát:

- Jaj, vízözön!

Azzal elvágta a köteleket, az ács a csónakkal lezuhant, kitörte [a] lábát meg [a] kezét. A cigány kiszaladt a házból, a kemencéből meg kiugrott a szerecsény. Futottak az utca felé mind. De az ács nem mehetett, mert [a] keze eltörött. Az meg rikoltott odabe’ a szobába’. A huszár kapta az ácsot, csak [*egy szó nem érthető*] mentek utánuk.

– Hát, asszony, tudod mit? Hát most megmondom az uradnak, ha hazagyün a vásárról – már ismerte a huszár a menyecskét –, hogy ki vót itt nálad, ki járt ide. Többet nem fog idegyünni a pap.

[A] menyecske akkor nagyon megjíedt:

– Édes huszárocskám, tudod, mit? Adok háromszáz forintot, csak meg ne mondd senkinek!

Mindjárt nekiadta a menyecske a háromszáz forintot, aztán reggelig mulattak, ittak, ettek. Másnap reggel két óra múlva otthon vót a huszár a házába’. Ismerte a menyecskét. Hazagyüött az ember a vásárról, nem tudott semmit se. De a menyecske elment a paphoz harmadnapra, hogy hát mi az oka, hogy nem gyün hozzá. Mert az asszony nem tudott erről. A pap mondja ott az ágyba’:

– Te, gazember, te, haszontalan! Mit cselekedtél velem? Elvette[d] az életemet!

Jól kipofozta a menyecskét. A menyecske elszaladt, otthagya a papot. A pap meg meghalt.

Itt a vége, vessük a vízbe!

(Gimes – Elgyütt Lipót)

32. A mészárosgyerek és az apáca

Hogy vót, hogy nem vót, vót egyszer egy nagy, gazdag mészáros. Vót neki egy húszéves fia. Már megbízta, azt mondja:

– Itt vágod e’! Vágómarhát vehetsz a vásárba’.

Ippen nagyvásár vót, és a gyerekeknek adott háromszáz pengőt az apja, a régi világba’. Megy az utcán végig, megy az apácateplom előtt. Az apácák korán reggel fēkeltek. Egy nagyon szép apáca mezítláb ment – nem vótak harisnyái –, félcipőkben. Meglátta a mészárosgyerek a szíp nőt, be-ment az apácákhoz:

– Jaj, kedves néném, de nagyon tetszik maga nekem. Gyönyörű szíp lábszárai vannak, mutassa meg csak nekem térgyig!

– Jaj, édes fiam, azt semmiért se lehet, nincs annyi pénz!

Addig könyörgött a gyerek...

– Jaj, édes fiam...

– Hát adok háromszáz forintot.

Na, hát ezért megmutatta, de csak térgyig. Hát a gyerek szaladt haza:

– Na, édesapám, vettem még egy párat, adjon még pízit.

Hát az apa adott neki megint csak. Megint elment hozzá korán reggel:

– Jaj, kedves néném, legyen szives, mutassa meg! Gyönyörű szép fehérek a combjai, azt szeretném még meglátnyi. Adok magának még száz forintot.

[Azt mondta az apáca, hogy] azért bizony nem mutatja meg.

– Adok kettőt, adok hármat.

– Na, hát még háromért megmutatom. De csak a combig, tovább nem.

Hát már hatszáz forintot elvitt a gyerek az apácának. Az öreg otthon maradt, türelmetlen vót, hogy nem hozott se marhát, se pénzt, semmit.

– Jaj, édesapám, nehogy haragudjon, fogadtam egy hajcsárt. Amit vettem marhákat, meg vannak kötve, a vásárba’ vigyáz rájuk egy ember. Vettem ott egy szép tehenet, és olcsón.

– Mibe került?

- Hát csak háromszáz forint.
- Na, hát csak ne[sze] a pénz, és menj!

Ment a gyerek végig az utcán, de az apa messziről szemmel kísérte, és ment utána, [hogy] hova megy az ő fia, hová hordja a sok, rengeteg pénzt. Bemén a gyerek a bizonyos szobába, ahol szokott lenni az apáca:

- Kedves testvér, mit akar? Miért gyűtt?

– Jaj, kedves testvér, legyen szives, engedje meg csak azt az egyet, hogy csak a hegyit odategyem.

- Jaj, semmiért, te! Nem lehet így-úgy.
- Kedves testvér, adok még ezer' is száz forintot.
- Azért se!
- Kedves testvér, adok, adok még kétszázat.
- Azért se!

– Kedves testvér, megadom a háromszáz forintot úgy, mint [az] előbbi napokban, de csak úgy az alku: csak a hegyit!

Az öreg meg már az ablakon hallgatott, az ajtókulcsukon. Hát odatette, a hegyit tartotta a gyerek az apácának. Egyszer mondja:

- Jaj, kedves testvér, hát taszítsd beljebb!
- Nem taszítom, eddig volt az alku.

De már az apáca nagyon hánykolódott:

- Jaj, kedves testvér, rosszul maradok. Taszítsd beljebb!
- Nem taszítom biz én, mert csak eddig vót az alku.
- Jaj, kedves testvér, adok háromszáz forintot.
- Hu, ha mégannyit ad, úgy se!

[Egy szó nem érthető] egyszer:

- Jaj, kedves testvér, minden pénzt, amit adtál, visszaadok.
- De még azért se!

Akkor az öreg meg hallgat az ablakon. Megint mondja neki vissza:

- Kedves testvér, csak mind...
- Mind biz én azt nem teszem, csak amit az alku [mond].
- Jaj, kedves testvér, duplán visszaadom a pénzed!

Akkor az öreg bekiáltott az ablakon:

- Fiam, taszítsd be neki!

Akkor betaszított neki. Az öreg meg megörült, felugrott, futott a vásárba. Semmi tehenet nem vett, még a vásárnak nem volt vége. Megvett egy tehenet. Vette, nagy csecsei voltak a tehénnek. Elvitte haza, levágta, megnyúzta, egy nagy csecset kivágott, és [a fia] nadrággombjához kötözte cér-

nával, és szaladt a piacra. De ott még a sok gerencsér[i] asszony árult tejet, téfelet, túrót a piacon, és a gyerekek a tehéncsöcsök csümböölöztek a nadrárgombjához. Egy gerencsér[i] asszony [azt mondta]:

– Hallja-e, ifjú úr? Miért nem dugja el, mit csinál?

– Hun? Hun nézik? Mit akarnak énelem?

Fogják, és elvágják kétfelé. Bevágta a gerencsér[i] asszonynak a téföle-be. A gerencsér[i] asszony elkezdett sírni, ordítózni:

– Juj, drága, gyöngy fiatalúr, mit tett, mit cselekedett! Jaj, a téfölt nem sajnálom, csak a drága, gyöngy fiatalúr[nak] azt a hatalmas faszáját!

[A] téfölt meg a piachoz vágta fazekastul, összetört a köcsögje. A gyerekek elfutott haza. És az apa nagyon megörült, hogy ilyen ügyes fia van.

Hát itt a vége, vessük a vízbe!

(Gimes – Elgyütt Lipót)

33. A kocsis meg az úr

Hogy vót, hogy nem vót, vót egyszer egy nagyságos úr. Igen gazdag ember vót, gyönyörű szép felesége vót. Vót neki egy ügyes szógálókocsisa, Jancsinak hitták. Hát az úr minden reggel azt mondta neki, hogy:

– Jancsi, befogunk, te, gyerek!

Szokott az erdőbe vele járnai nyulázni, vadászni. Az asszony is csak ott [szokott] járnai, eprezni. De fizetését kevesellette, mert nem sokat fizetett neki, csak száz pengőt egy esztendőre. Egyszer a gyerek mondja, hogy:

– Ezért fogok én szolgálnai?

Verte reggel a lovakat mérgibe⁷, rugdalkodtak az istállóban. Hát kimegy az úr:

– Jancsi, mér⁷ vered a lovakat?

– Hát, nagyságos úr, mérges vagyok.

– Miért?

– Ilyen keves fizetésért egy évre annyit pucolnai a lovakat meg [a] hínót meg mindent?

– Hát mit akarnál, te, Jancsi, többet ennél?

– Drága nagyságos úr, tudja, mit? Nagyon szíp felesége van magának. Ha megláthatnám neki a madárkáját, egy évig még szolgálnék tovább.

– Na fiam, Jancsi, ez heles. Megteszem szivesen.

Hát este, mikor már hazagyüttek, megvacsoráztak:

– Jancsi, ekkor és ekkor vacsora után gyere be, állj meg a folyosón! A kulcslyukon fogsz nízni be, és az asszonyt oda fogom szemközt neked fordítani, megláthatod!

Hát úgy is vót. Este rendelt egy fürdőt az asszonymak, hogy fognak fűrödnyi. És Jancsi meg már állt a kulcslyukon, hallgatott és nézett be. Na az asszonnnyal szépen megfürödtek:

– Asszony, tudod, mit? Hátra arc, megfordulj, lábakat széjjel, össze! Katonai gelenkszübugot kell járnnyi, mint a katonák [*egy szó nem érthető*]. Így egy gyakorlatot kell csinýálni. Mikor mondom, hogy lábakat szét – magyarul mondta –, [akkor] szét!

Jancsi meglátta még Európát is. Hej, Jancsi megörült neki. Semmi. De az éjjel mit álmódot Jancsi? Sok lesz egy esztendő ezért, hogy meglátta. Megint elfutotta a méreg Jancsit, üti csak a lovakat. Rugdalkodnak a lovak. Hát gyün ki a nagyságos asszony:

– Jancsi, mér' káromkódsz, mér' vered a lovakat?

– Hát, nagyságos asszony, ily fizetésért? Ezér' meg ezér'.

– És miér'? Hát mondd meg! Mer' [ha] meg nem mondd, rögtön akasztófára vitetlek!

– Jaj, nagyságos asszony, szégyellem mondani.

– Ne szégyellj, Jancsi! Bármly legyen a világon, nekem megmondható, segíték a bajon.

– Nagyságos asszony – mosolygott –, tudja, mit? [Tudja, hogy] az úrval hogyan egyeztem meg [az] este? Meglátam magának a madárkáját, megmondom ezt is. Azér' szógálok egy esztendeig. Nagyságos asszony, [tudja,] az éjjel mit álmódotam? Sok lesz az egy esztendő azér' szolgálnyi, hogy meglátam. Ha legalább – azt mondja – odatehettem vóna kicsikét.

– Jancsi, az is meglesz! Ne félj, Jancsi, az is meglesz!

Hát reggel a kocsis eteti a lovakat, már örült az úr is meg az asszony is, de nem tudtak egymásról semmit. Nem tudtak semmit felőle. Megy az úr. Az asszony azt mondja:

– Jancsi, reggel befogsz! Elviszel engem az erdőbe. Ott van sok eper, fogom az epret szedegetnyi. De aztán haza fogsz gyünni, akkor engem letesz, én meg az epret fogom szednyi. Akkor hozod a nagyságos urat is utánam.

– Jól van.

– És tudod, mit, Jancsi? A nagyságos úrnak azt [ne] mondd, hogy én barátruhában leszek felöltözve – [mondta] az asszony.

Barátköpeny volt velük. A nagyságos úrnak azt mondja [a kocsis]:

– Nagyságos úr, legyen szives, fogja meg egy kicsit a lovakat. Elme-
gyek [oda], ahol a barát van, szedi ott az epreket.

– Minek kell neked az a barát? Minek kell neked az a barát?

– Hát ne törődjön vele, [hogy] minek nekem az a barát!

– Jancsi, de akarom tudni, hogy mit akarsz te a barátval.

Jancsi tette magát:

– És különben hát tudja, mit? Én megbaszom a barátot!

Az az úr felesége vót. Úgy történt.

– Jancsi, ne, fiam! – háromszáz pengőt adott neki az asszony azért. – De mutasd meg az úrnak, hogy a baráttól mit kaptál! De meg ne mondd, hogy én vótam, mert akkor megöl téged is meg engem is!

Hát Jancsi nagyon örül. Mén az úrhoz a hintóra.

– Na – azt mondja –, mit csináltál te? Láttam, hogyan mozgott a sze-
gény barát. Tartotta.

Azt mondja:

– Nagyságos úr, háromszáz pengőt kaptam érte tőle.

– Ezér’?

Hát az urat ette a méreg, hogy azért ő is a barátot, ő is..., megcsinál-
ta volna háromszáz pengőért a barátnak. Elmentek haza. Az asszony oszt
ment már az erdőbe:

– Na, Jancsi, mit mondott az úr? És [te] mit mondtál?

– Hát mondtam: „Nagyságos úr, a barát adott háromszáz forintot [*eddig
pengő szerepelt*], mert hát megtettem.”

– Jó. És mit mondott az úr erre?

– Hogyha tudta volna, nem engedett vóna engemet odamennyi, és há-
romszáz forintért ő is megtette vóna a barátval.

– Megállj! Tudod, mit, Jancsi? Holnap megint erre fogod hozni. De
menj, fogjál be korán, és elmegy a barátokhoz, meg van fogadva egy öreg
barát ott, hogy nekem fogja szedni az epret! És leteszed a hintóról, és ha
hazagyüny az úr, oda fogod vinni!

De a barát nem tudta, mi lesz, csak szedegette az epret az asszonymak.
[A] sok pénzért elment [a] szegény barát.

– Hát Jancsi, fogj be, megyünk, szedünk epret! – az úr mondja.

Jancsi nevetett, befogta, oda bemennek. Hát már a barát négykézláb má-
szik, oszt szedegeti az epret.

– Hej, Jancsi, állj meg hát! Megállj, Jancsi! Jancsi, megállj, most én baszom meg a barátot, nem te!

Az meg nevetett, Jancsi. Erre a barátot úgy belökte a bokorba az úr, [hogy] a barát elkezdett rikoltani. Összekaptak, ő úgy összekamarzsolta, nem engedte magát. Hát az úr csupa vér [lett]. Viszi ötet haza. Az asszony azt mondja:

– Hát kend? Mit csináltál te? Kivel verekedtél? Mind össze vagy kar-cóva! Hát Jancsi? Hát Jancsi nem látta?

– Jancsi is látta, hogy hát ugyan[csak] megverekedtünk.

– Mire?

– Hát Jancsi tegnap a baráttól sok pénzt kapott, én is – azt mondja – azt akartam csinálni, amit Jancsi. De a barát nem engedte magát, összekamarz-solt.

Hej, akkor az asszony..., forrott a vasfazékban [a] víz:

– Hát nem vagyok én elég szíp feleséged? Nem éred te énelem be? Rá vagy te a pénzre szorulva? Te is olyan vagy, mint Jancsi? Szegény ember vagy?

Hopp, a forró vizet a szeme közé [öntötte]. Mind leégett az úrnak a po-fájáról [a bőr], és meghalt. Jancsit megszerette a nagyságos asszony, és el is ment hozzá feleségül. De az az úr minden éjjel járt haza ijeszteni őket. Hát nem tudtak ott megmaradni abba' a kastélba', eladták a kastélt, és el-mentek Amerikába lakni.

Itt a vége, vessük a vízbe!

(Gimes – Elgyütt Lipót)

34. Jancsi huszár és a gazda

Hogy vót, hogy nem vót, vót egy nagy gazdaember, és vót egy szegíny huszár. Nem vótak szülei. Három évet leszolgált, elgyütt haza. Beállt egy gazdához szolgáljni. Hát a gazda meg is fogadta a huszárt. A gazdának na-gyon szép két leánya vót.

– Tudod, mit, fiam, Jancsi? Ökrökön fogsz szántanyi. Mikor délre fog-nak harangozni, az ökröknek vigyél takarmányt, és rögtön adj ennyi! Így egy pár perccel később viszik az ebédet, azért ne haragudj, vagy korábban. Nálunk az nem fizet, de pontosan lesz többnyire az ebéd. Majd az öregebb lányom viszi az ebédet.

Hát egyszer már Jancsi szántott. Hát már látja, hogy gyün valami, a leány hozza az ebídet. Jancsi hamar a szénát az ökröknek adta, kifogta a járombul. Közeledik a leány. Jancsi hát a barázdába leült, és letolta a nadrágot, és csak tartja... Négykézláb a napnak tartotta, a melegecskének a seggit. Hát meglátja a leány:

– Jancsi, mit csinálsz te?

– Jaj, kedves Mariskám! Ebből a jó, drága szent melegbül [ha] beveszek, a télen is egy ingbe' fogok szántani, nem fogok soha megfagyni.

– Jaj, édes Jancsikám, én is de szeretnék bevenni abból a melegből!

– Hát gyere hát édes Mariskám te is ide mellém, és tedd ide, tartsad jól! És Mariska, majd én még azt a meleget fogom is tolnyi beléd.

Hát úgy is csinált. A jány mindegyre azt mondja:

– Jaj, de jó, jaj, de jó!

Számította magának. Na, Jancsi megebédelt, üres bögrékvel ballagott haza a jány. De az is hazáig mindig számította magába':

– Jaj, Istenem, de jó meleg, de bevettem a jó melegbül!

Egyszer hazaér. Azt mondja az anyja:

– Édes lányom, mit mesélsz te, mit beszélsz te butaságot?

– Édesanyám, de jó, hogy édesapám ilyen okos szolgát hozott.

– Miért, jányocska?

Míg vittem neki ebídet, addig nem is ebédelt, míg be nem vett a melegbül.

– Hogy?

Így és úgy.

– De én is bevettem ám a melegbül.

Nahát a gazda nem tudott semmit. Hallgatott. Másnap a Bözsi jány [mondja]:

– Édesanyám, már – azt mondja – Mari, Mariska bevett a melegből, hát én viszek a Jancsinak ebídet.

– Jól van, édes lányom, csak vigyél!

Hát ez is, mikor viszi, hát annak is úgy csinált, mint emennek. A' is számította. [Az] anyja azt mondja:

– Na, jányom – azt mondja –, ugye [egy szó nem érthető] jó?

– Jó.

– De holnap, a fene egye meg a dolgát, én is szeretnék. Öregebb vagyok, nekem jobban elkéne a meleg, mint nektek, akik fiatalok vagytok. Úgyis melegeetek van.

– Na, édesanyám, magának is jól fog esnyi, meg fogja látnyi, mi az a meleg.

Vitte a gazdasszony az ebédet. Jancsi akkor mit cselekedett? Hát az asszony már...:

– Jaj, édes Jancsikám, de jól bevettél te a melegbül.

– De édes asszonyom, jól tartsa a napnak a valagát!

Hát annak is... Hát az asszony örült. Még Jancsinak jól meg is fizetett. Mén haza az asszony. Buta asszony, egész nap csak mindig mondogatta az urának:

– Jaj, ember, de ügyes szógát fogadtál, de jó szógát.

– Mér’?

– Tudod, az még a meleget is berakta a jányokba, meg énbélém is.

[*Négy-öt szó nem érthető.*] Hát az öreg tudta, hogy: „Hü, apjának erre-arra, rögtön agyonvágom!” Vitte a fejszét az öreg, hogy most ú agyoncsapja, hogy tönkretette [a] feleségét, [és a] két jányát. Hát látja Jancsi, hogy az öreg a fejszét hozza. Mit csináljon? Hát már hamar leült a barázdába’: szart egy nagy rakást. Nagy kalapja vót, szípen ráborította, és letérgyelt melléje, és két kézt fogta a kalapnak a két szélit.

– Gyűjön hamar, gazduram, hozza ám azt a fejszét, hozza!

– Mit akarsz azzal a fejszével?

– Jaj, aranymadarat fogtam. Gyűjön ide, fogja meg, majd elszaladok haza! Előbb hazaérek – fiatal vagyok –, mint maga, jobban tudok futnyi. Elhozom a talicskát, a vastalicskát a madárnak. Csak fogja a kalapot, meg ne nézze, míg én vissza nem jövök, mert el talál repülnyi a végin, oszt miliókat kapunk érte.

A gazda eldobta a fejszét, letérgyelt, fogta a kalapnak a két sarkát, nem nízte a madarat. Hát már este van, sötétedik, harangoznak, Jancsi meg hozza a talicskát. [Jancsi] elszaladt haza, az asszonytól elkért háromszáz pengőt, a szolgabért felvette. Elvitte az ökrök árát is, hogy menekülhessen. Egyszer a gazda már [azt mondja]:

– Megfogom a madarat, megfogom a madarat! – csak biztatja magát. Csak belemarkolt Jancsinak [a] nagy kakájába.

– Na – azt mondja –, kibaszott ez a feleségemmel és énvelem is.

Ment haza nagy káromkodva. Mit fog ő most csinálni? Jancsi addig elment nagy messzire.

Hát reggel felkelt Jancsi, a faluba’ megaludt. Az öregasszony a kendert rakta toronyba, vót már több oan magas kender.

– Jaj, édes öreganyám, tudja, mit? Bujjon ott a kender közepibe, adok magának húsz pengőt. Egy ujjam hadd dugom [a] seggibe magának! Magának a seggibe! Csak egy pár percig kibirja azt, nem csinálok semmit.

Az öregasszony örült a húsz pengőnek, sok píz vót.

– No, édes fiam, hát ha ugye, nem bánom.

– De csendbe' legyen, mozgás nélkül!

De akkor már a gazda gyűtt egy deres csikón vágatva, hogy most Jancsit elfogja és agyonüti. Meglátja Jancsi:

– Gyűjön hamar, édes gazdám, gyűjön hamar!

– Mi van, Jancsi?

– Hát arany méhek vannak itt a kenderbe'. De az ujjam, lássa, benne van a lyukba', hogy ki ne repüljenek a méhek. Már most csurog a méz az ujjamról. Hát adja a csikót, had ülök föl! Huszár vótam, én előbb hozom a kaptárt, becsukjuk a méheket.

Ő az ujját kivette, a gazda meg bedugta az öregasszony seggibe. Tartotta, de a' öregasszony már elfáradt ott sokáig állni, hát már kínjába' pisált. A gazdának meg csurgott az ujjain, végigcsurgott.

– Jaj, de csurog a méz, jaj, de csurog a méz! Hun van az a Jancsi, hun van Jancsi, mikor hozza azt a kaptárt?

Kirántja az ujját, végighúzza a száján. Hát az öregasszony akkor szétlökte a kendert, leesett. Hát az öregasszony pisált le a gazda kezire. Hű, káromkodik, szalad Jancsi után, csendőrökvel keresik. Hát Jancsit egy város végén elérte. Ott meg vót egy rettenetes nagy sár. Jancsi a csikónak a farkát elnyírta, és kötött egy követ, és benyomta abba a sárba, a csikót meg eladta. Ott már tovább nem menekülhetett, hát Jancsit megfogták.

– Hun a csikó? – mert csak a csikót kereste megint a gazda.

– Itt van, gazda úr! – Akart bemenni a méhkasért, hogy a méheket elszedi. – S akkor a csikóval beugrattam ide, jó, hogy illetbe' maradtam. Hát húzzuk ki! Itt a farka!

– Igazad van! Hát nem vagy bűnös, Jancsi.

Fogják a farkát, csak kihúzták.

– Hű, Jézus, Mária, elnyelte a föld a csikót! Kiszakítottuk még a farkát is! Hát többet a csikót ki nem lehet venni!

Vége.

(Gimes – Elgyűtt Lipót)

35. A két huszár [A furfangos huszár és a szent életű asszony]

Volt egyszer, [hogy] a huszárok nyári időn kimentek nagy gyakorlatra, és már estefelé bekvártélyoztak az udvarokba. Kettő vót egy udvarba', három, el vótak osztva. Hát egy jó nagy gazdához két ügyes huszár került be. Egyiknek vót szürke lova, másiknak vasderes lova. A gazdának ugyanolyan lovai vótak, egyik deres, másik szürke. Hát már délután hazamentek a gyakorlótérről a huszárok, pucolták a kantárt, nyeret az udvaron, füttyültek, daloltak. A gazda meg odaszól:

– Jaj, édes vitéz uraim, de jó soruk van maguknak!

– Mér' mondja ezt már, gazduram?

– Hát maguk jól vigadnak.

– És maga miért nem vigad? Gyönyörű szép felesége van magának, maga még jobban örülhetne, hogy szíp felesége van.

– Jaj, édes huszárjaim, mit érek én azzal a szíp feleséggel, azzal a szíp asszonyval? Már három éve megesküdtem vele, de még nem érintkeztem hozzá se, még nem is alszok vele, mert az én feleségem nagy szent asszony. Hát nincs semmi örömöm benne.

– Hát tudja, mit, gazda úr? Én megmutatnám, hogy én, ha bemegyek, ha megengedi, ha beereszt a szobájába, én a maga feleségével fogok az íjjel aludnyi.

Hogy ű megengedi, de nem létezik, hogy az ő felesége beeressze a huszárt. Na, hát a huszár:

– Tudja, mit? Fogadok a szürke lovamba'! – A szürke lovat mondta.

Hát, a gazda is fogadott, hogy oda is adja neki a szürke lovat. Amelyik megnyeri, azé lesz a szürke ló.

– Hát tudja, mit, gazda úr? Maga menjen ki az utcára, de egész íjjel álljon az ablak alatt, meg fogja látni, mi fog történni!

A huszár..., akkor már elmúlt a 9 óra, le kellett feküdni mindenkinek, a katonáknak is. A huszárnak meg gyönyörű fehér pokrócok voltak – az én időmben is –, a nádvevő mindenkinek a csizmaszárába' vót. Egyszer [azt gondolja]: „Hogyan kéne bemenni az asszonyhoz, mert az asszony megtenné.” A huszár elkezd kopogni:

– Kedves asszony, nyisd ki az ajtót!

– Nem nyitom biz én, én nem eresztek be senkit se, mert én szent asszony vagyok. Ide senkit nem eresztek, ahun én vagyok.

– Asszonyság, én meg vagyok a Szent Péter. Küldve vagyok ide az Istentől. Hogy azért gyüttem ide, hogy hallottam, hogy te nagy szent és szűz

asszony vagy. Jaj, az asszony ugrott az ágyról, rögtön beeresztette. Bement a szobába.

– Asszony, ha én... – rajta a fehér pokróc még a fején –, asszony, hát én vagyok a Szent Péter. Mert azt állítod, hogy te szent vagy, és szűz vagy. De itt van nálam ez a szent pálca – [a] nádvesszőt mutatva –, ezzel mérik a szent kutakat. Akkor megtudom, hogy szűz-e vagy. Ha szűz lettél, rögtön [a] mennyországba viszlek tégedet.

Hej az asszony:

– Na, meghagyom tennyi, mert én [a] mennyekbe akarok mennyi.

Hát az asszonynak mondja:

– Asszony, csak jól vedd szét [a] lábad, itt ez a szent pálca, majd beteszszük a kútba! Megtudom, hogy szűz-e vagy.

Hát az asszony szépen hagyta magát, mint a bárány. Ej a huszár...! Hát egyszer az asszony:

– Jaj, most válik a testem életté!

Jaj, az ember meg az ablakon hallgatta:

– Jaj, az anyád istenét, most válik a szürkém [a] derestől!

Elnyerte a huszár a szürkét a gazdától, és a huszár elvitte az asszonnyal [együtt].

(Gímes – Elgyütt Lipót)

36. A cigányról

Valahol volt, nem tudom, melyik városba?, vásár, marhavásár. Vagy baromvásár? Hát Sós Zsiga is összeszedte magát, és hát ő is elvezette a pejkólovat a vásárra. Hát nem volt valami gyönyörű állat. Rosszul ment a vásár nagyon. Tíz óráig még nem kérdezte senki, hogy hát mért vitte a lovat. Hanem egyszer arra gyün egy zsidó. Azt mondja a cigánynak:

– Hallod, te, cigányember – azt mondja –, mibe kerül az a gebe?

– Micsoda? Gebe ez? Átugorja még a templom tornyát is.

Akkor rávágott, és szegény ló csak úgy ágaskodott. Na, a zsidó megcsavargatta a fejét:

– De jó volna nekem – azt mondja – ez a ló.

Na de azért elment, otthagya. Hanem meggondolta, visszafordult:

– Hallod, te, cigány – azt mondja –, mit kérnél ezért a lóért, ha egyszer olyan jól dicsérod?

– Hát ez bizony jó ló – azt mondja –, elhúzza [egy szó nem érhető].

- Hitvány rongy [*négy-öt szó teljesen érthetetlen*]. Mit kérsz érte?
- Tizennyolc pengőt.

Akkor megint rávág egyet a lóra, csak úgy fickándozik a hitvány gebe. Azt mondja neki a zsidó: ád érte tíz pengőt.

– Ó, tíz pengőért ilyen lovat? Hát tudod, mit? Én is engedek belőle még, [kérek] érte tizenhét pengőt – azt mondja.

- Nem adok én. Hanem tudod, mit? Adok érte tíz pengőt.
- Az nagyon keves.

Hát a zsidó elment megint. De nem nyughatott a zsidó, visszafordult. Hát meg is alkudtak, talán tizenegy pengőért azt a lovat eladta a cigány. A zsidó fizetett, megadta a pakszust a cigány. Hanem most már a cigány azon gondolkozott, hogy pénz is van, de a lovat is jó volna visszavenni, hiába.

Valami erdőn ment keresztül az út. Mit tett a cigány? Megvett két fejtelt csizmát, a legolcsóbbakat. Tudta, merre mén a zsidó, mert ismerte őt. Hát a cigány elment előre. Ott vót egy erdő, és már mikor látta, hogy gyün a zsidó a lovon, rajta ült, letette [az] egyik csizmát, és a cigány pedig beljebb állt az erdőbe. Persze a zsidó nem szállt le a csizmaért: minek, csak egy csizma, ezért nem érdemes leszállni. „Hát még rá is kell ülni, azt mondja, hogyan üljek vissza itt rá, nincsen domb.” Na, hát még már menne arrébb. A cigány megint letette a másik csizmát. Akkor már a zsidó meggondolta, hogy mégis, azt mondja, csak egy pár csizma már, ha többet nem, öt pengőt megér. Azt már nem tudta, hogy fejelős.

Hát a szegény zsidó leszállt a lóról, odakötötte a fához, és ment vissza a csizmaért. A cigány meg, még vissza se fordult a zsidó, odaugrott a bokorból, a lovat eloldta, ráugrott, elment vele. Hát a zsidó a csizmát felvette, azt a másikat. „Már van egy pár csizmám, már nem kerül többé [a ló], csak hét pengőbe. Hát mire odaér, már ott bizony már nincs, csak a csizma, a lónak híre, nyoma, pora sincs. Már a cigány elnyargalt vele.

Na, hát mit csináljon most szegény zsidó? Mindjárt ment be a faluba, ahová nem messze vót a falu, és ott jelenti a bírónak. A bíró azt mondja, hogy hát ő nem látott semmi cigányt erre menni. Azt mondja, ő nem keres [senkit]. Menjen a csendőrokhöz, öneki semmi köze. Bevágta az ajtót. Aztán nem tudom, a zsidóval mi volt, meg-e találta a cigányt, vagy sem.

Itt a vége.

(Kolon – Balkó András vagy Balkó Imre)

37. A tormáról

Egy cigány eltévedt, betévedt a városba. Mivel nem volt bizony neki, keves pénze volt... Mi volt neki? Két fillérje? Hát azon gondolkozott, hogy mit is kapna érte legtöbbet. Bejárta az egész sátorokat, mindenütt kérdezősködött, hogy két fillérért mit adnak sokat. Hát bizony úgy történt, hogy bizony nem kapott sokat semmiből. Csak éppen egy asszonynál vót torma. És azt mondja néki, hogy:

- Na, hogy hogyan adja a tormát?
- Két fillér.
- Na, éppen annyi pénzem van.

Na, megvette a tormát a cigány. Rágja azt a tormát, rágja, hát már egyszer csak úgy hullnak a könnyei, csak úgy csípi a szemeit a torma. Csak azt mondja:

- Ördög, az apád sentjít, hát nem láttad, hogy mit vett?
- Ez ilyen rövid közmondás.

(Gimes – Bányi Antalné Reczika Teréz)

NÉPMONDÁK

38. Mátyás és a bíró

Hát valamikor, mikor még Mátyás királyunk vót, hát ő olyan ember vót, hogy nagyon szerette a szegény embereket. Hát egyszer mit gondót magába'. Felötözött olyan parasztruhába, és elment. Járt faluról falura. És kérdezősködött titokba' mindenkitül, hogy hugyan van az országban, hogy vannak az emberek. Micsinának? És ilyen titokban mindent kikérdezett, de nem ismerte senki, hogy ő király.

Hát egyszer, ahogy úgy jár-ke, betéved egy faluba. Ment végig az utcán. Benéz az udvarba. Hát ott bizon' annyi ember, hordják a fát rakásba. Kalitkába rakták. Beszól, ő is bement oda. Kérdezte, hogy és hogy ki vóna ez az uraság, aki itt lakik? Azt mondja, hogy a bíró. Kolozsvári bíró. Mert ez Kolozsváron történt. Ő a bíró.

– Hát ezek az emberek?

– Hát ezek az én munkásaim.

– No és – azt mondja – mit fűzet nekik?

– No még, te, nagyorrú paraszt, még ezt kérdezed, hogy mit fizetek nekik? Majd mingyá' megmutatom! Takarodj te is, és hordd a fát, mer' ha nem, mingyá' huszonötöt vágatok a fenekedre!

Hát jó' van. Szegény Mátyás, mivel hát úgy parasztruhába' vót, hát mást nem tehetett. Meg hát..., hát ő is nekifogott a fát hordani. Hordta, hordta, egész álló nap. Csak úgy csurgott róla a verejték. Ő is a többivel hordta a fát. Kazalba rakták, kalitkába rakták. De titokba' minden szál fát, amit elvitt, ráírta, hogy „Mátyás, Mátyás”. Minden darab fára. Hát má' elgyütt az

este. Hát kérdezte, hogy hát mit fűzetnek. Hát bizon huszonötöt ám a pandúrval a fenekire vágatott.

– Ne, itt a te fűzetésed!

Na, jól van. Elment ő is a többivel. Másnap felöltözött ám királyi ruhába. Ment egyenesen oda, a bíró udvarába. Hát a sok ember megint csak hordták a fát. Mondja:

– Jó napot, bíró uram!

– Adjon Isten, főséges királyom! Isten hozta!

Hát azt mondja:

– Dolgoztatnak? Munkálkodnak?

– Igen – azt mondja –, főséges királyom. Dolgoztatunk ezzel a fával itt. Hordjuk rakásba.

– No és mit fűzet az embereknek?

– Hogy, felséges királyom, ezek csak olyan jószántokból dolgoznak.

– Igen? Jószántokból? Hát nem fizet nekik semmit?

– Hát csak szívességet tesznek.

– No és hát abból megélnek, ha szívességet tesznek?

– Hát kérem szépen, felséges királyom, hát..., hát má' csak úgy, mint a bíró úrnak, hát kedvességből.

– Hát abból is megélnek?

És azt mondja – és nem ismerte meg a bíró a királyt –, csak azt mondja:

– És tegnap aki itt vót – azt mondja –, az a nagyorrú? Hát az hol van?

– Hát az máma nem gyütt. Adattam a fenekire.

– És ki vót az?

– Ördög ismerte.

Levezette a bírót a fákhöz, és [mondta, hogy] olvassa el, mi van ráírva:

– Mátyás, Mátyás – dadogott a bíró.

– No lássa, hát én vótam az a nagyorrú paraszt! Hát most má' ide a gumibotot, amivel nekem adatott!

Odahitta aztán a jó markos embert, és a bírónak huszonötöt vágatott vissza a fenekire. Könyörgött, és azt mondta neki:

– Tudja meg, hogy be lesz még zárva is, hogy hogy mer a népvel így bánni!

Könyörgött, letérgyepült előtte:

– Főséges királyom, bocsásson meg!

– Nem lehet azt megbocsátani, ember, mert – azt mondja – ez a legnagyobb aljasság, amit te cselekedtél!

Aztán bezárták. Hát hogy mennyi időre, azt má' nem tudom megmondani. De hogy bezárták, hát az szent és való.

Hát a Mátyás király ilyen igazságos ember vót. Akkor ő vót a király. Így volt, ahogy én elmondtam a történetit, valamikor. Hogy ez valamikor valóban megtörtént.

(Gimes – Bányi Antalné Reczika Teréz)

39. Mátyás király megkapáltatja az urakat

Hát Mátyás király egyszer kiment az urakkal sétálni a szőlőhegyre. Jó meleg vót, kapált ott a sok munkás, verejtékeztek. Arra megy Mátyás király is éppen az urakkal, vót valami hat vagy hét úr, már a személyzete közül. Látják, hogyan izzadnak azok a szegény kapások. Megállott Mátyás király, azt mondja egy kapásnak:

– Add ide – azt mondja – a kapát!

Hát az neki is adta. Odaszól a többinek, adják az uraknak a kapákat. Persze nekik is adták, és félreálltak, níztek. Mátyás király előveszi, kapál egy jó darabig, de jó ideig kapált, már bizony az urak izzadtak csunyául. Hát ő még csak kapált. Jól bevágta a földbe, mert nem volt gyenge ember. Az urak is csak verték, ahogyan-úgy. Hát kapáltak, na, hát úgy, ha már nem is volt jó, de mégiscsak kapáltak. De már nagyon kifáradtak, oszt egyszer valamelyik mégis megkéri:

– Uram, fölséges királyom, már meghalunk – azt mondja. – Áj, de igen keservesen kell dolgoznunk.

Na akkor letette a kapát:

– Hát, tisztelt uraim, lássák meg, hogy amit mi iszunk, milyen véres verejtékkel keresik ezek a szegény emberek. Azt tartsák az eszükbe'!

(Kolon – Balkó Imre)

40. A cinkotai kántor

Mátyás királyról feljegyezték, hogy nagyon szeretett a nép közt jární. Egyszer Cinkotán is járt, s amint elmegy ottan a cinkotai pap lakása előtt, látja, hogy fél van írva a kapura, hogy: „Gond nélkül élek.” Mátyás király el-

olvasta, aztán feltette magában: „Na, ha gond nélkül élsz, majd adok én neked egy kis gondolkoznivalót.”

Egy idő múlva írt a cinkotai papnak, hogy jelenjen meg nála, beszélni akar vele. [A] cinkotai pap felment Budára, és azt mondta neki Mátyás király, hogy három kérdésre ha megfelel, akkor jó, de ha meg nem felel, akkor kidobja őt a hivatalából. A papnak adott háromnapos gondolkozási időt, és hazament a pap. Másnap mennek a kántorral a templomba, és a kántor észrevette, hogy valami nagyon bántja a papot, szórakozik valamin.

– Mi baj van, tisztelendő úr?

S elmondta neki [a pap], hogy Mátyás király felhívta őt Budára, és három kérdést adott elejibe, hogy ha azt meg nem fejtí, akkor elcsapja őt a hivatalából.

– Mellik azok a kérdések? – kérdezte a kántor.

– Hát az egyik az lenne, hogy hol kel a Nap? A másik pedig az lenne, hogy mit érek én, mit ér a király? A harmadik kérdés pedig az lenne: mit gondolok én [értsd: a király]?

– Na, nem baj, plebános úr, majd én felmegyek maga helyett Budára, én megfelelek.

A pap odakölcsonözte neki [a] ruháját, és megjelent a kántor a király előtt. Kérdezi őt a király:

– Na, mi lesz az első kérdéssel?

– Hogy hol kel a Nap, felséges királyom. Neked Budán, nekem pedig Cinkotán.

– No ez heles. A másik kérdés az lenne, hogy mit érek én, mit ér a király?

– Ha Krisztus urunkért harminc ezüstpénzt adtak, akkor a királ' is megér huszonkilencet.

– Ez is jó. Na és most már [a] harmadik kérdés: hogy mit gondolok én?

– Hát azt gondolja, felséges király, hogy a cinkotai pappal beszél, pedig csak a kántorral beszél, mert én a kántor vagyok.

– Na és, fiam, mit kívánsz azért, hogy megfejtetted a három kérdést?

– Hát én mást nem kívánok a felséges királytól, mint hogy Cinkotán nagyobb legyen az icce.

És azóta is az icce liter lett, cinkotai [egy-két szó nem érthető] nagy icce.

(Kolon – Balkó András vagy Balkó Imre)

41. Mátyás és az öregember

Valamikor Mátyás király elment három udvari emberével a határba. Ahogy járkálnak ott a határba, hát egyszer látnak egy embert ottan két ökröcskén. Arra mennek, Mátyás király köszön:

– Jó napot!

– Adjon Isten!

És azt mondja neki:

– Hallja, öregem, messze van még a messze?

– Hát bizony, méltóságos uram, már csak az ökröm szarváig.

– Na és – azt mondja – megvan még a harminckettő?

– Bizony, méltóságos uram, már csak tizenkettő.

– Jó. Hát hallja – azt mondja –, meg tudna maga három bakkecskét fejni?

– Meg bizony – azt mondja –, méltóságos uram.

Na jó, azzal elmentek. Mikor mennek, útközben azt mondja Mátyás király az uraknak, hogy hát fejtsék meg azt a három kérdést, [és] az első miniszteriumba teszi őket. Hát megütköztek rajta az urak, nem tudták ki-gondónyi, hogyan. Hanem egynek vót annyi esze, hogy majd Mátyás király elmegy, és elmennek ahhoz a szántó-vető emberhez, majd az megmondja nekik. Hát másnap el is mentek. Az emberke megint ott álldogál a két ökrön. Jó napot köszöntenek.

– Hallja, bácsi – azt mondja –, nem mondaná meg nekünk, hogy mi az, hogy mennyi még a messzi?

– Hát én, uraim, megmondom – azt mondja –, de hát az száz arany.

Hm, megcsavargatták [a] fejüket az urak: ez mán nagyon sok.

– Na de hát nagy állást kapunk, majd begyün.

Hát megadták neki a száz aranyat.

– És – azt mondja – bácsi, és mi az a harminckettő? – Azt mondja: – Hm, mondja meg, öreg!

– Azt is megmondom száz darab aranyért – azt mondja.

Na, hát mit tudtak csinálni szegény urak, megadták a száz aranyat. Aztán azt mondja:

– Hát uraim, míg – azt mondja –, míg fiatal vótam, vót harminkét fogam, és már máma csak tizenkettő – azt mondja.

– Na, hát – azt mondja – ezt mink is megtehettük volna, meggondolhatuk volna magunkban.

Na még a harmadik kérdés ide hátra, e.

– És – azt mondja – az mi, hogy meg tudna fejni három bakkecskét?

– Hát uraim, az már nagyon drága dolog – azt mondja –, az már háromszáz darab arany, e.

Hm, csavargatták a fejüket az urak, hogy ez már mégis nagyon sok, de hát mit tudtak csinálni mást: megkapta a háromszáz darab aranyat.

– Hát mi az? Fejtse meg nekünk!

– Édes uraim – azt mondja –, az meg az, hogy én most magukat szépen megfejtem.

(Kolon – Balkó András vagy Balkó Imre)

42. Mátyás és a szántóvető

Mátyás király egyszer magáho' vett három főurat, és hogy elmennek, az országot bejárják. No és az állítólag hogy itt, a Zobor alján vót, a gerencséri határban. Ahogyan mennek, hogy ott szántott egy öreges parasztember. Hogy odaköszönt Mátyás király:

– Adjon Isten jó napot, öregapám. Hát meg tudná azt mondani, hogy hány a harminckettő?

– Hát bizony, nagyságos uram, bizon' már csak tizenkettő.

No és azt mondja:

– Messze a messze?

– Már bizony nem messze, csak az ökröm szarváig.

– No és mondja csak, meg tudna fejni három bakkecskét?

– Meg bizony!

No és aztán mentek, továbbmentek, és azoknak az uraknak nagyon fürta az oldalát, hogy minő szavak vótak ezek. Kérdezték a királyt, na de az nem mondta meg, hanem hogy azt mondotta nekik, hogy:

– MenjeteK vissza, és kérdjéteK meg attú' a parasztembertől, majd az megfejti!

Vissza is mentek, és kérdezték a parasztembert, hogy mondja meg, hogy mi az, hogy hány a harminckettő, mit jelent az?

– Hát megmondom, ha adnak száz aranyat!

Hát aztán bizony megadták neki a száz aranyat.

– Hát bizony, kedves uraim, az azt jelenti, hogy valamikor, mikor még fiatal voltam, harminkét fogam vót, és már most csak tizenkettő.

– Hát akkor – azt mondja – mondja meg a másikat is: hogy mit jelent az, hogy messze-e a messze?

– Azt is megmondom, ha adnak kétszáz aranyat.

Hát már gondolkoztak rajta, de hát már ugye azt is megadták neki.

– Hát az bizony azt jelenti, hogy messze-e a messze, hogy valamikor, mikor fiatal voltam, elláttam messzire, és ma bizony csak az ökröm szarváig látok.

– Hát akkor – azt mondja – mondja meg még a harmadikat!

– Megmondom én azt is, ha azért adnak háromszáz aranyat.

Hát már egy kicsit vakarták a fejüket, hogy már megint még háromszáz aranyat?

– No hát az meg azt mondja: az az, hogy hogyan lehet három bakkecskét megfejti? – Hát úgy, mint most az urakat megfejtem.

No hát aztán azok elszégyellették magukat, és azt mondták, hogy:

– Na hiszen, megállj, majd beáruunk mink a királynak, mert ez itt a király volt! Mert ugyi mondta, hogy csak akkor fejtheted meg a kérését, ha a király képét látod.

– Hát csak az aranyat [kell megnézni], hiszen itt van a király képe az aranypénzen! Még ezt se tudjátok?

Hát bizony otthagyták a szegény embert, elmentek nagy szégyenkezve, hogy nem is mentek a királyhoz jelentkezni.

No itt a vége.

(Kolon – Bencz Andrásné Brath Mária)

43. A török háborúról

Amikor a törökök megszállták Magyarországot, itt voltak Magyarországon, meg volt szállva, hát abba' az időbe' lakott itt valami úr. Hogy is hitták? Na. Majtényinak. Majtényinak hitták azt az urat. Hát annak az úrnak a feleséginek született egy gyereke, és azon a' éjszaka egy cselédasszonynak is született gyereke. Hát azt meghallotta az uraság. Hát azt mondta, hogy az ő fiát is Jánosnak keresztelik, és azét a munkásemberét, cselédemberét, azt is pedig Jánosnak keresztelik. Hát meg is keresztölték. Persze az uraság ellátta őket mindennel, hogy ha már egyszer ő parancsol, hogy János lesz a neve neki.

Hát csak nyöttek-nyöttek a Jánosok. De az a cseléd gyereke, az ollan gyerek volt, hogy az, ha mosdatták vagy öltöztették, az nem akart mo-

sakodnyi soha, öltözködnyi se, az mindig olyan piszkosan járt. De az a' úrigyerek pedig átjárt oda hozzá, és mindig vele pajtáskodott, a mocskos, piszkos gyerekekvel.

Hát múlt-telt az idő, annyira, hogy már meg is nősült az a' úrfi, de emez a gyerek, ez nem. Ez csak olyan..., mindig csavargott ott, és ott, a török konyhákon, hun ott álldogált, annyira, hogy úgy megtanult törökül, mint maguk a törökök, az a szegény gyerek. Hát ő ott meghallott minden hírt, és amit ő ott hallott, azt mind vitte az úrnak, mindig megmondta. Vót neki annyi esze. Egyszer beállít hozzá – már jó nagy legények vótak, már nős vót – a fiatal Majtényi:

– Na, mi van, János?

– Nincs semmi – azt mondja János. Mert csak tegeztek azért egymást, merthogy hasznára vót neki az a János, az a szegény János. Azt mondja:

– Vegyél te nekem ma két fúrót!

– És minek neked az a fúró? – azt mondja.

– Hát majd azt megmondom, csak végyed meg azt a két fúrót!

Hát megtett mindent, amit kívánt, mindenfélét az az úr neki.

– Hát és milyen fúrók legyenek?

– Hát [az] egyik legyen kisebb, a másik meg – azt mondja – pedig jó nagy.

Hanem ez ollan gyerek vót, hogy a víz alatt órahosszáig elvót, csak néha-néha jött fel levegőt szívni. Meg is vette neki az úr a két fúrót. Megvétette.

– Jók lesznek?

– Jók!

– Hát mire lesz?

– Hát tudod, mit? Nagyon nagy szállítmánya gyün máma a töröknek. De hát abbó' nem fog ennyi, mert az reggel a Duna fenekén lesz!

– Hogyan csinálod?

– Hát legkönnyebben. Beúszok – azt mondja – alája – azt mondja –, és ott kifúrom, és már reggel annak híre sincs!

– Honnan tudod?

– Ott beszéltek a konyhán a török katonák.

Na jó, úgy is vót. Hát éppen olyan szerencséje vót, hogy úgy estefelé jött a hajó oda, de ott nem rakhatták ki, majd csak reggelre halasztották. A János meg elment oda, lebujt, kifúrta, úgyhogy reggelre híre-pora sem vót a hajónak. De csuromvíz lett.

– Na jó, ember vagy János! – mondja neki az uraság.

Hanem hát vót annak a fiatal Majtényinak egy gyönyörű szép lánya, és vót neki egy szép erdeje. Az erdön pedig vót egy szép rét, azon nagyon sok vadvirág termett. És annak a leánykának az volt a szokása, hogy minden délután kiment, és [az] anyjának szedett vadvirágokat. Minden este. Hát a török szultánnak, vagy mi, a parancsnoknak, vagy mi a fene vót az, én nem is tudom, annak meg nagyon tetszett volna egy magyar asszony, hogy jó volna az ő asszonyai közé. Hát nagyon küldte a tisztjét, hogy ők járnak mindenfelé, hát[ha] ők találnak. Hát egy jelentkezik, hogy majd ő hoz neki egy szép asszonyt. El is készítettek mindent az erdőben, hintót vitettek oda, nagyjából megészlelték, hogy milyen az a lány. Szép fehér ruhát, koszorút a fejire.

Hát éjjel odamentek, és lesték a lányt. Hát igaz is, délután vagy három óra felé a lány gyün. A katonák ki az erdőből, és megfogták őt, szépen felöltöztették abba a fehér ruhába, amit vittek, koszorút a fejire, és mentek. Hanem ne felejtsem el, ott volt egy csárda az út mellett, ott pedig lakott egy kocsmáros, és annak vót valami hatvanesztendő szógálója. Hát ennek a Jánosnak mindig panaszkodott, hogy neki a kezéről mindig csurog a víz, hiába.

– Na – azt mondja – ne félj semmit, majd én innen felszabadítalak téged. Csak légy türelemmel, majd egyszer csak felszabadítalak téged, neked is lesz jó dógod.

– Hát a lányt el is vitték. De hát az észrevette, ahogy a János mindjárt ment az úrhoz, már ott megy, már keresik a lányt, se híre, se pora.

– Hej, tudom már, mit kerestek – azt mondja. – Ugye nincs már Ilonka?

– Bizony nincs – azt mondja –, nem gyütt haza.

– Na, hát majd hazahozom én!

Bemén az istállóba, felnyergel két lovat, és ki. Mén az erdőbe, szimatol, mint a kutya. Ráakad a nyomra. Egész az országútig kivitt a nyom, ott pedig olyan árkon ki kellett húzatni. Ott meg eltörött a kocsinak a kereke. Na, hát őneki mindjárt ötlete támadt: már most elmegy az úton jól. Hát ment is a csárdáig. A török katonák ott – már este vót – bent a csárdába, jól mulattak, ő meg odamén a hintóhoz, be vót csukva persze, megzörgeti az ablakot. Kinyitotta.

– Vetkőződj le! – azt mondja. – Vesd le a ruhádat, majd mindjárt megszabadítalak én téged!

Azzal bement ahhoz a szógálóhoz:

– Na, itt a szabadság ideje – azt mondja –, most már jó dógod lesz.

Az vót valami hatvanöt éves már. Hát és azt mondja:

– És a mosogatás?

– Hagyd a mosogatást! Minek neked az? Te most már nagyasszony le-szel – azt mondja. – Csak gyere velem!

Megint betekint, látja, hogy a török katonák jól mulatnak. Odamegy, viszi az asszonyt is karon, csak felöltözteti őt. Az a lány addig már a ruhát levette, osztán ezt a hatvanöt éves asszonyt meg felöltöztette az a János, koszorút a fejire. A lányt kihozta, azt meg becsukta, a hatvanöt évest. Na, elkészült a kocsikerék, de már akkor János elugrott a lovakval hazafelé a Majtényihoz.

Hát elviszik a menyasszont a töröknek. Hát már kinyitják a kocsit, kilép belőle az embernek elejébe. Nála vót egy tör, ott vót mindig mellette, odavágja, de nem találta [el] azt a tisztet, hanem a falba fúródott a tör. Letérdöltek:

– Kegyelmes uram, nagyon szép vót, de mire idehoztam, megöregedett! – azt mondja.

(Kolon – Balkó András vagy Balkó Imre)

44. Vak Bottyán

Hát annak a Rákóczinak volt jó két híres hadvezére, egyik volt Ocskay László, és a másik Vak Bottyán. De a két vezér sohasem bírt egymással megférni. Ocskay – az nagy úr volt – az mindig járatta azt a Vak Bottyánt. Hát egyszer elhitta őt párbajra. Míg odavolt, azt mondta neki Vak Bottyán, hogy:

– Én tudom nagyon jól, hogy te jobb kardvívó vagy, és jobb lövő is, hanem hát én mást mondok. Elmegyek a párbajra, elfogadom.

Hát el is fogadta, osztán megmondta Vak Bottyán, hogy mit akar ő:

– Hát – azt mondja – megtöltünk két egyenlő puskaporos hordót, egyenlően töltjük puskaporral, aláteszünk kanócot, de jó hosszút – azt mondja –, hogy legyen idő gondolkozni, és ráülünk mindketten, egyikre én, másikkra te.

Rá se ültek, Vak Bottyán kivesz a zsebéből egy nagydarab szalonnát és egy vöröshagymát. Azt a vöröshagymát meg nagyon utálta az a' Ócskay, nagyon büdös vót neki. Azt mondja neki:

– Nahát, te még – azt mondja – itt is ezzel a büdös vöröshagymával foglalkozol!

– De hisz – azt mondja – nagyon jó étel az, jó íze van – azt mondja –, ezt szereti a magyar ember.

– Na, hát én életemben nem ettem.

– Na, megpróbálnád, milyen jó ez?

Na, hát elvégezte Vak Bottyán a reggelit, vette a tajtékpipát, rátöltött, rágyújtott.

– Na még – azt mondja – amilyen kurázsíd van, rágyújtasz.

– Hát ha már utolsó óránkon vagyunk – azt mondja –, hát hadd szíjjunk el egy pipadohányt. Utolsó óránk van, már többre úgysem lesz idő.

De hát már a kanócok bizony már rövidek vótak, már Ócskay gondókozott:

– Hallod – azt mondja –, ezt a bolondságot hagyjuk mink abba – azt mondja. Igazán, hogy ő légbe repüljön, azt mondja. – Egy ilyen hiábavalóság miatt. Azt sem tudjuk, melyikünk előbb megy.

Azt mondja:

– Egyszerre fogunk.

– Lehetséges az is. Mire való ez? Nem való ez semmire! – azt mondja. – Szálljunk le – azt mondja – róla!

– Hát én nem bánom – azt mondja –, ha leszállunk is, hanem neked meg kell enni egy fél fej vöröshagymát – azt mondja.

– Na, egye meg a fene – azt mondja –, egy fél fej vöröshagymát valahogyan csak megeszem – azt mondja.

Hát le is ugrott mindjárt ide-amoda Ócskay a hordóról, és a kanócot mind elrántotta. Vak Bottyán pedig csak rajta ült. Még a pipáját is mindig szítta.

– Szállj már le te is – azt mondja –, mert már felrobban!

– Nem bánom én, ha felrobban is – azt mondja.

De Ócskay nem tűrhette, csak lerántotta őt a hordóról, a sok közönség meg nízte őt, már azt a helyet nízte, ahun volt. Akkor Vak Bottyán leugrik, felrugdalja a hordót, a' meg tele volt olyan szép vöröshagymával, a legjavából volt benne. Szétdöntötte, aztán nagyon nevetett a közönség az egész ceremónián.

(Kolon – Balkó András)

45. A magyar csikós

Mikor Magyarországon a törökök háborúztak, hát akkor egy magyar csikóst elfogtak. Na és elkezdtek őt gúnyolni, hogy:

– Na, magyar csikós, most mutasd meg a bátorságodat, ha te olyan híres vagy!

Na és az azt mondta nekik:

– Meg is mutatom, csak adjátok vissza a lovatam meg az ustáromat!

Hát aztán vissza is adták neki a lovát meg az ustárját. Felült a hátáre, már járkált ott le s föl. Amikor már tűzbe hozta jól a lovát, és megfigyelte, hogy amörrre az ellenség legjobban feküdt, hogy akkor nekivágtatott, és az ustárjával kétszázat is agyonütött. És szerencsésen sikerült néki visszajutni a magyar táborba. Na. Mostan ezek... No biza ugyi megint megmutatta a magyar csikós az ő bátorságát. És ez meg már csak onnan nevette a magyar seregből, hogy: no ugyi hiába gúnyoltatok engem, de visszagyühettem szerencsésen a magyar táborba. Na, hát itt a vége.

(Kolon – Bencz Andrásné Brath Mária)

46. A Kossuth-nóta

Amikor az 1849-es szabadságharcot leverték, Kossuthnak menekülni kellett. A nép nagyon sajnálta őt, s egy szép nótával örökítette meg az emlékét, hogy *[énekli]*:

A toronyról sárga-fekete rongy lóg,
Körös-körül de sok nép ácsorog.
Kérdik egymást, mit jelent illen újság?
Elment Kossuth, oda van Magyarország.
Gyere, pajtás, lőjél át te engemet,
Hogy ne lássam ezt az árva földet.
Nincs már többé a magyarnak hazája,
El is bujdoshat az árnyékvilágba.

(Kolon – Balkó Imre)

47. Boszorkánytörténetek

Hol vót, hol nem vót, nem is olyan régen vót, vót egyszer egy faluba' egy boszorkány. Hát éjjeleken mindig csavargott. Megszopta a teheneket, [az] asszonyokat megnyomdosta, [és a] legényeket. Egyszer hazagyütt két gyerek. Szebenyébe' [valószínűleg Szebedény] szógáltak, katonák, tizenkettes bakák vótak. Olyan kettes gyerekek. [Az] apjuk mindig azt mondta, hogy:

– Hallod, Pista meg Jancsi! Itt az ideje, [hogy] a tehénnek borjazni kelljen. Csupa vízfejű tőle. Meg tudnátok ti azt fogni?

– Majd megfogják ők.

Hát elmentek este a lányokhoz a fonóházba, kiszógát katonagyerekek, bátrak vótak. Szoktak szivarozni, háromkrajcáros szivart vettek, kettőt három krajcárért, és szítták. Hazamentek fél tizenkettő órakor, és lefeküdtek az estállóba. Szítták a szivart. Egyszer a tehén, a borjas tehén ordít, felugrik még a válúba' is. Ezek mindjárt keresztet vetettek magukra, meggyújtják [a] kislámpát az istállóba'. Hát olyan béka vót a tehén alatt, mint egy víkás kas. Beleszúrták a vasvellát, a két gyerek kivitte [az] udvar közepire. Karácsony hetibe' vót, de már nagyon keménység vót a föld, nem bírták a karót se beverni. Hanem egy erős nyúzócskarót bevettek a derekába. Szurokval verték be. „Teli lesz-e?” Annyi víz folyott az udvaron, mint a patak. Mi lehet ez? Kihítták az apjukat?

– Apám, [nézd] mekkora békát fogtunk a tehén alatt! Mint egy víkás kas!

Megnézték mind.

– Na – azt mondja –, hagyjátok reggelig, dögölgjön meg itt ez a béka! Gyertek be!

Lefeküdtek. Korán reggel kimennek, viszik a kislámpát [a] házból, nézik a békát. Hát a béka sehol sincs. Csak a sok víz az udvarba'. [A] harmadik szomszédba kiabálnak:

– Juj, juj, juj – azt mondja –, a Borsa nénit viszik a kórházba, mert az íjjel leesett a szobába', oszt eltörött a dereka.

Hát ez vót az! Belévették a derekába a nyúzócskarót. Mikor kivitték a kórházból, már meggyógyult, [de] többé járnai nem tudott. Úgy mászott négykézláb, mint a kuttyák. Én is láttam. S akkor most miért nem mertünk rámenyi már, hogy ilyen [egy szó nem érthető]. Vót közel százéves, mikor meghalt. És ez csinált többet is ilyen izéket. Tanította a lányát is.

Ez meg, vót neki egy öcse, eljárt Gesztére a lányokhoz. Ezt meg a gesztei faluig mindig megfogták. És ha mert Gesztére menni, azt a lányt elvinni, muszáj vót neki annak a' onokáját elvenni, annak a boszorkánynak. De már a gesztei lány jegybe' vót. De Gesztén is vót ám ilyen tudós. Hát elment a lakodalom, elment hozzájuk egy cigányasszony, gesztei. És azt mondja:

– Asszonykám, tudja, mit? Adjon nekem ebbe a kötszerbe a hajaszálából, szőrszálából, és ezt tegye a menyasszonynak és a vőlegénynek a feje alá! Jobban fogják egymást szeretni.

De a menyecske, aki összehajtotta őket, betette az ő saját zsebibe, nem a menyasszonynak. Elmúlt a lakodalom, másnap megbolondult a menyecske. Ha odatette volna a menyasszony feje alá, azok megbolondultak volna mind a ketten. De csak ő bolondult meg, a menyecske. Hát el kellett vinynyi a tudósakhoz. Tormafán [valószínűleg Nyitratormás] vót egy tudós asszony, odavitték, és az megmondta:

– Lelkecském, holnap este tizenkét órakor gyűjjön ide, és majd segítünk a baján! Ott [legyen] a menyasszonyruhába' és csikorgó csizmába'. Pont tizenkettőre megjelent Tormafán, adott neki egy acskóba' fűjjet:

– Mehet haza! De hátra ne tekintsen!

Egész a csitári szőlőig kergették tüzes lovak, fejetlen maradt kígyók, macskák. De mire hazaért a falujába, hát már össze is pisálta magát. Másnap meggyógyult. Most halt meg három éve. És az a gyerek most egy éve halt meg. Az úgy járt. Ez vót az egész, amit tudok róla.

Itt a vége.

(Gimes – Elgyütt Lipót)

48. Az Erdélyben járt huszárok [A szekérkeréken repülő boszorkány]

Egyszer Erdélybe' háború idején jártak a huszárok, ott voltak kvártélyon egy faluban. Hát Lécfalva község vót az, ott vót egy negyvenöt éves öreglegény. Gyönyörű lovai voltak neki. Vidám Jóskának hitták azt a legényt, és jó barátságos ember vót. Egyszer Vidám Jóskának mondja egy huszár:

– Jóska bácsi, mit etet maga azokkal a lovakval, hogy [ilyen] gyönyörű lovai vannak?

– Felektám [?] rossz szómát.

– Hát rossz szómától lettek ilyenek a lovak?

Hát a huszár ránézett: tényleg azt etetett. Hát másnap a község kovácsa..., nagyon gazdag kovács vót, hét karityu[s] gépe vót, még a pénz is csinálta. Sok pénzt tudott csinálni. Vót vagy száz hold földje. Elmentünk neki szántanyi, én és a Vidám Jóska. Hát este megvacsorázunk kilenc órakor, tartott a vacsora, mulattunk, de már Jóska olyan nyugtalan vót, maradhatatlan. Mondtuk, hogy csak igyon-egyen. Őneki nem kell semmi, őneki kell mennyi, kell mennyi. De a huszár tizenkét óráig ott maradt, és csak mulattak a kovácsnál. Tizenkettőkor kigyűnnek az utcára, a kis műhely[hez], ahol a lovakat szokják patkolnyi. Szép hódvilág vót, bejártunk oda, rágyujtottunk egy cigarettára, hát a Vidám Jóska úgy repült egy hátsó szekérkeréken. De nem szóltunk hozzá, hagy menjen. Másnap mondtam [a] bírónak:

– Bíró úr, hát a Vidám Jóskát itt láttam én este. Egy hátsó szekérkeréken úgy repült, de nem mertem hozzá szólni.

– Jó, hogy nem szóltak hozzá, a suly egye meg – azt mondja –, minden lovat elront a faluba’.

(Gimes – Elgyütt Lipót)

49. A boszorkányos bíróné [A megpatkolt boszorkány]

Egyszer vót, hol nem vót, vót egyszer egy öreg kovács, és annak volt egy felesége. És mivel már a kovács öreg volt, hát volt neki két segédje. Hát itt az volt furcsa dolog, hogy egy kosztón nevelkedtek, az egyik segéd kövér volt, a másik meg majd kiszáradt, olyan sovány volt. A kovácsot ez mindig bántotta, hogy az egyik segédje mér’ olyan kövér tud lenni, a másik meg olyan, hogy már majd elpusztul, olyan nyomorult. Egy napon megkérdezte tőle, attól a segédttől, hogy:

– Hallod, te mér’ vagy te olyan sovány? Már szégyellem magam a faluba’, hogy azt beszélik, hogy nem adok néked enni. Hát mondd meg: mi ennek az oka? Talán beteg vagy?

Azt mondja neki a segédje:

– Hej, édes uram, nem vagyok én beteg, de hát ha kend azt tudná, mit kell nekem éjjeleken járni, hegyeken, völgyeken, mit kell nekem szaladgálnyi! Csuda, hogy még bírom!

– Hát mért, te? – kérdezte tőle a kovács.

Akkor a segéd szépen kezdi mesélni, hogy őneki egy éjjele sincs nyugodt, csak megáll egy ló előtte az éjjel, és kihíjja az udvarra, és akkor ötet nyergeli a ló, nem ő a lovat, hanem őt a ló, és őneki meg kell vele szaladni, amőrré az húzza őt.

– És nem lehet ezen segíteni? – mondja neki a kovács. – Várj csak, majd én megpróbálom!

Hát mit tettek, mit nem: egy éjjel fēkelnek, látják, hogy már a segéd nincs az ágyba', már elment. Megvárták az éjfélt, hogy majd jön vissza. Jött is vissza a segéd, a ló az rajta ült. Hát a másik segéd, az a kövér, az ügyes vót, és a nyaklót rögtön éjféltájba' a segédnek [a] nyakából rárakta a ló nyakába. És a ló menten a kovácsné asszonnyá változott. Azt mondja neki most a segéd:

– No, most gyerünk, és patkoljuk meg ezt a lovat! Ha asszony, ha ló, de ló, és patkoljuk meg!

Meg is patkolták neki mind a négy lábát, de már asszony vót, tehát [a] kezeit is. És a két segéd ezzel elmentek és lefeküdtek. Semmit se szóltak senkinek, ők elmentek aludni. Csak már kelnek fel reggel, [a] reggeli nincs elkészítve, és a kovácsné még fekszik az ágyba'. Mondja neki a kovács:

– Te, asszony, hát mi bajod van, hogy kelj már fel! Reggelit kellene adni [a] segédeknek, meg hát nekem is.

– Nem kelhetek fel, édes uram, nagyon beteg vagyok.

– Hát akkor hívok hozzád orvost.

– Dehogy híjjál, ne híjjál, talán majd meggyógyulok.

– Na – mondja a kovács – ez nem lesz így jól. Hát mondd meg, mid fáj, hadd segítünk rajtad!

Hogy hát csak nem bír magával, csak nagyon beteg. Csak nyugodjék bele, majd ő meggyógyul. De a kovács nem bírta, felhúzza a dunyhát róla, hogy mégis hogy mi baja van neki. Hát mit lát? Kezein meg a lábain patkók vannak. Akkor aztán mondja neki:

– Hát hol jártál te az éjjel?

De az asszony nem mert semmit se szólalni, mert már mutatta minden, hogy hun vót ő, hun járt ő, de bizony nem volt szükség. Ekkor aztán a kovács, ha felesége is vót neki, [azt gondolta] de elégetteti, mert ő volt az a vén boszorkány, aki a segédet tönkre akarta tenni.

Hát így beszélik, hogy ez így vót. Igaz-e volt, nem-e volt, mondjuk rá, hogy igaz vót. *[A mesemondó nevet.]*

(Gimes – Kovács Lászlóné Varga Erzsébet)

50. Népi hiedelmek [Eszkatologikus jövendélések]

Valamikor lányka koromba' egy öreg embertől hallottam, az beszélt, a lányka... [*két szó nemérthető*]: „Édes jányaim, megéritek még azt az időt, hogy a szekerek lovak nélkül fognak futkosni, és aztán [az] emberek úgy fognak a levegőbe' repdesni, mint a madarak. És megéritek azt az időt, édes gyermekim: adót fogtok fizetni azért, hogy átlépitek a küszöböt, adót fogtok fizetni, hogy kinéztek az ablakon.” És ilyen jövendöléseket tett. De már tán ma úgy is van.

(Kolon – Balkó Péterné Brath Julianna)

51. Népi hiedelmek [Termésjósító hiedelmek]

Sok bort hoz a három ács [*az összeragasztott szalagból egy kis rész, 3-4 szó hiányzik*] látsz.

Ha söpörnek az asszonyok vízkeresztkor, sok bor lesz.

[Ha] holdvilágos a' éjszaka [az] éjféli misekor, akkor világosak a pajták, kevés takarmány lesz.

Ha gyertyaszentelőkor csillagos az ég, akkor sok kendert szőhetnek a gazdaasszonyok, fonhatnak.

(Kolon – Balkó Péterné Brath Julianna)

TALÁLÓS KÉRDÉSEK

52. Egy koloni találós: Hány vége van a kolbásznak?

Hát hogy a kolbásznak két vége van, azt igen sokan tudják, de hogy harmadik vége is van, azt kevesen tudják. De hát azt megmondhatom. Akkor van a harmadik vége, amikor elfogy.

(Kolon – Balkó Imre)

53. Gímesi találós kérdések

1. Most pedig azt kezdjük először, hogy fejtsék meg, aki tudja, hogy milyen fa nélkül nem lehet erdő? (szélső fa nélkül)

2. Ha feldobgyák, fehér, ha leesik, sárga. Mi az? Találja ki! (tojás)

3. Elő' megy fényeske, utána fehérke, fel van a farka kötve. No, ki találja ki, mi az? (cérna tüvel)

4. Fekete kisasszony fekete ruhába', vékonyat, vastagot gyugnak a lyukába. No és az mi? (kályha)

5.

Kerek, de nem alma,
Piros, de nem rózsza,
Rétes, de nem béles,
Kóstoltam, nem édes.

No, ki találja ki, hogy mi az? (vöröshagyma)

6. No, hát most hallgassanak ide! Három almát osszon el két apa és két fia között, hogy mindenkinek egy egész gyusson! No, ki találja ki?

(Tessék, hát osszák el! Mert má' apa, az má' fiú is és apa is. Hát azé' csak má' hárman vannak. Mert má' az apa fi[ú] is és apa is. És az apának a fia is. Hárman vannak. Három alma, és mégis el lehet köztök mind közt osztanyi eztet, hogy egyenlően egy egész jut mindegyiknek. Értik?)

7. Nekem van olyan fiam, amelyik egyidős az apjával. Találják ki, mi az! (asztalfia)

8. Tizenkét vadász elment vadászni, találtak tizenkét rucát. Ki-ki meglőtte a magáét, mégis tizenegy ēröpút. Hogy lehetett az? (mert Kiki az egy név)

9. Van két testvér. És ha nincs mit ennünk, egymást harapjuk. Mi az? (olló)

10. Most találják ki azt, hogy meddig nyúl a nyúl!

(Ameddig maga van. Mer' ha ketten vannak, már nyulak.)

11. Meddig nyúl a nyúl, mié' nyúl a nyúl? (amit megeszik)

12. Eccer volt senki és valaki. Senki elment vadászni, valaki meg nyulazni. Ki maradt otthon?

(az és)

13.

Úton megy a fülle-fülle,
Rajta ül a felle-felle,
Füle négy, szeme négy,

Körme pedig huszonnégy.
(lovas katona)

14.

Kerek Isten fája, szép tizenkét ága,
Szép tizenkét ágán ötvenkét virága.
Ötvenkét virágán három aranyalma,
Aki kitalálja, hull a virág arra.

No, fejtsék meg, hogy gyün ez ki!

(Kerek Isten fája, szép tizenkét ága: az a tizenkét hónap. Szép tizenkét ágán ötvenkét virága: az a ötvenkét hét egy esztendőbe'. Ötvenkét virágán három aranyalma, az pedig a három jeles ünnep: húsvét, pünkösöd és karácsony.)

15. Elmentem én a' zibederembül a zobodoromba. Vittem magammal laposat. Laposon vettem vereset. Hazavittem a vereset, betettem a lukasba. Meglátta a szőrösi, kivette a lyukasbúl a vereset. Kaptam a litye-fityét, úgy megvertem a szőrösset, visszatette a lyukasba a vereset. Hát, ugyi tudom, hogy akarnátok tunnyi, hogy mi az ördög lehet ez.

(Hát tudjátok, mi? Elmentem a zibederembül [a zobodoromba]: hogy az üzletbe mentem. Vittem magammal laposat: hát ugye pénzt. Vettem magammal vereset: ugye hát húst a mészárszékbe'. Aztán elvittem haza a húst, ugye betettem a lyukasba: a fazékba. Meglátta a macska: a szőrösi. Kaptam a litye-fityét: a fakanalat. Úgy megvertem a macskát: a szőrösset, hogy visszatette a fazékba, a lyukasba a vereset: a húst.)

16. Hát milyen fa van az erdőbe' legtöbb? (talán gömbölű, mer' hát az egész az)

17. Vízen megy, nem locsog, úton megy, nem zörög. Mi az? (árnyék)

18. Két testvér egymást kergeti, soha el nem érheti. No, találjátok ki, mi az! (bicikli)

19. Mindig megy, és mégsem fárad el. Mi az? (óra)

20. Hát ki teszi meg azt, amit én? Egy óra alatt tizenkét kilométer útat megteszek vissza és oda. Hogy lehet az? (a fejemre teszem az órát, és alatta leszek)

21. Még az atyja meg se lett, már a fia zsindeles kint a háztetőn. [Mi az?]
(A füst. Mer' ahogy meggyújtják a tüzet a sparheltba', még a tűz bent nem is ég, má' a füst kint lóg, kint a levegőbe'.)

22. Hát találják ki, hogy a vak mikor lát! (hát bizony mikor álmot lát)

23. Találjátok ki: két szőrös közt egy meszelő ityeg-fityeg. Mi lehet az?
(Hát a rúd. Lovak közt a rúd.)

24. Alig várom, hogy este legyen, a két szőrös egybe' legyen. Mi az?
(hát a szempilla, mikor [a] szemem lehunyom)

25.

Ragyogó szépség vót az én idesanyám,
Csillagnál is szebb vót, napfénynél is talán.

Én a fía vagyok, engemet nem szeret senki,
Ha a szobában vagyok, kikerget mindenki.

Mi lehet az?

(A ragyogó szépség, az a tűz. És a fía pedig, akire mindenki haragszik: a füst.)

26. Vízen kő, kövön vas, vason hús. Mi lehet az? (köszörűkő [és a köszörülő ember])

27. Találjátok ki most, hogy mikor lehet a vizet szitában hordanyi!
(mikor megfázik)

28. Milyen tóba' nincsen víz? (hát a hintóba')

29. Milyen várba' nincsenek katonák? (hát a lekvárba')

(Gímes – Bányi Antalné Reczika Teréz
és Kovács Lászlóné Varga Erzsébet)

EGYÉB HAGYOMÁNYOK

54. Kodály Zoltánról

Tercsi néne, maga emlékszik rá, mikor itt járt Kodály Zoltán?

Hát bizony emlékszem, hogyne emlékeznék. Olyan tizenötödik-tizenhatodik esztendőben lehettem. Ej, hát akkor járt itt. Akkor is elmentünk az iskolába, lányok, vótak öregebbek is tölem, vótak fiatalabbak is. Hát annak olyan tölcserforma gramofonja vót...

Olyan tölcseres?

Olyan tölcseres vót.

Abba a tölcserbe kellett beszélni?

Abba a tölcserbe. Úgy beállított bennünket, hogy [a] legkisebb állt a tölcser szájánál, háta mögött nagyobb állt, és még az mellett még egy nagyobb.

Szóval mindig úgy, hogy [egyre] magasabb?

Mindig úgy, hogy magasabbak álltunk. Hát jó, hogy csak énekeljünk, csak amit tudunk – azt mondja Kodály úr. Hát már ez a tanítónál vót, az iskolába' vót. Hát azért restellettük is egy kicsinyt, hogy akármit is bele lehet énekelni abba a tölcserbe. Már akármit. Azt mondom: „Hát csúnyákat is?” Hát akármit, csak mondjam be. Hát mondom: „Már csúnyákat nem fogunk beleénekelni.” És aztán azt énekelték bele, hogy is vót, na:

Szólóhegyen egy körtefa tövin áll, tövin áll,
Egyik ágán Benczi Pista csak úgy furulyál,
A másikon Varga Veron csak úgy sírdogál.
Ne sírj, Vera, ne keseregj,

Kötény alatt van a gyerek,
Tied leszek már.

Eszteendőre vagy kettőre el is veszlek már.
Ezt énekeltük hárman.

Hárman énekelték?

Hárman énekeltük bele. Hát persze akkor is én voltam a legkisebb köztűtök, hát én álltam a tölcser szájánál, és akkor egyet olyant köhögtem, csak akkor meg az is benne vót.

Az is benne vót?

Nem tudom, megvan-e még az a lemez.

Biztosan meglesz még.

Hát az jó neveléséges lemez vót. Mondom, mindig az eszembe' lesz az. Na, hát aztán megint azt mondja, hogy na, le is fényképezett. Őneki is nagyon tetszett akkor az a divat, voltak azok a pruszlikok...

Pruszlikok?

Pruszlikok voltak. Hát már én is fel voltam öltözkeve szépen, és aztán le is fényképezett abba' a ruhába', és küldött is ő nekem abból a fényképből. De hát ugyi már az régen vót, az már elkallódott, ki tudja, hun van. Azt mondja, hogy kiteszi Budapesten, hogy ott valami fényképezőablakba, hogy hagy lássák, hogy a Nyitramegyei palócmagyarok hogy milyen divatba' vannak, milyen szoknyába' vannak. Na aztán másnap meg ment még egyszer, hát mint a böggöt, felvettem a hátamra a gramafonját neki, és úgy vittem Lédecre.

Ezen az öreg úton?

Ezen a vicinálison mentünk: gyalog. Aztán...

Még akkor autóbusz nem volt?

Á, dehogy vót akkor autóbusz. Akkor csak gyalog jártunk.

Igen?

Hát igen, persze. Hát aztán már elvittem oda aztat a gramafont, aztán tettük ott az iskolába', oda az iskolába vittük ott is. Letettem. Na aztán jól megfizetett, borraalót adott nékem azért, hogy odavittem. Aztán megint onnan, Lédecről meg Kosztolányba vittük, valaki, megint más előtte ment. Hát ő nem hurcolta [a] hátán, mint most maga, hát ő vitette. [*Nevet.*]

Lédecen ki énekelt neki?

Hát én azokra nem emlékszek már.

Tuskó Mari, nem?

Hát én nem ismerek Lédecen senkit. Nem nagyon. Lédecen nem ismerek... Hát akik ott voltak velem egyidősek akkor, lányok, de hát már azok régen meg is haltak talán. Nem nagyon ismerek Lédecen senkit. Egy párat ha ismerek.

És hogyan nézett ki Kodály akkor?

Ejnye, hát én nem is tudom.

Szakállas volt? Volt neki szakáll?

Isten tudja, én már nem emlékszem. Nem is ismerném meg tán. Nem.

Derék ember volt?

Azt tudom, hogy olyan vékony, magas ember vót.

Vékony, magas ember?

Vékony, magas ember. Arra emlékszek, de hogy volt-e szakáll, nem-e volt, már nem tudom. Na, és olyan nagy, magas.

Én nem láttam, csak képeken. Pesten neki szakáll van. Fehér.

Ja, hát most már öreg.

Akkor még nem volt?

Hát még akkor ugyi. Most már ősz is lehet már. Már lehet most olyan hetvenöt-hetvenhat-hetvenhét felé.

Na, ő már több is lesz tán.

De lesz annyi talán.

Én pontosan nem tudom, de talán annyi lesz. És hányszor volt itt Gimesen?

Én emlékszek rá, hogy volt itt már, amikor én voltam – mondom – tizenöt-tizenhat éves. Akkor volt itt. De az én öreganyám, az is énekölt neki. Az én öreganyám pedig nyolcvankét éves volt, amikor meghalt.

Hogy hívták az öreganyját?

Bédi Klára.

Bédi Klára?

Bédi Klára, igen. Úgy hívták. Azért többen is énekeltek itt. Van itt Varga Szila.

Az még él?

Él. Jancsó Ilona, az is él. Azok a hárman na. Egy meghalt közülük, aki énekölt, de az a három meg az a kettő és én még élünk. De ezek öregebbek két évvel éntőlem. Az a Varga Szila és az a Jancsó Ilona. Azok is jól tudnak énekölni. Jó hangjaik voltak nekik. Hát így vót akkor. Akkor iskolába vót.

Iskolában?

Iskolába? Itt ugye még megvan. Akkor vót új iskola az. Ez kint...

Ott kint?

Ez, ami itt van a falu végén, amikor bejönnek a faluba.

Szóval a csehek alatt építették, nem?

Azt még a magyarok alatt építették. Én még akkor jártam első ismétlődő-be bele.

Szóval fönt?

Fönt. Tizenkét éves voltam, akkor csinálták már, akkor jártam éppen bele, abba az iskolába. Ez már öreg iskola, a magyarok alatt építették. Állami iskola vót akkor.

És mit üzennek Kodálynak?

Hát már mit üzenünk? Hogy ha úgy el lehetne menni oda és megismerném. Hát azért még Pestre szeretnék elmenni. Vótam is már, de még szeretnék menni.

Hát üzenhet a szalagra, és aztán a Kodály talán fogja hallani.

Fogja? [Nevet.] Hát mit mondjak? Üdvözlöm. Üdvözetemet küldöm az egész családnak. Jó egészséget kívánok neki, és hát ha lehetséges, hát hogy fogjuk-e még viszontlátani egymást, ahogyan én gondolom. És ő meg gondolja, hogy hát találja ki, hogy én mit gondolok, a Kodály úr. És akkor aztán fogja tudni.

És hogy gyűjön el még Gimesre?

És hogy gyűjön el még Gimesre, ha jöhet.

Meglátogatni?

Meglátogatni. [Nevet.]

(Gimes – Bányi Antalné Reczika Teréz)

55. A mesemondásról

Hát, Tercsi nene, kitől tanulta maga a meséket?

Kitől tanultam? Ó, jaj, bizony, hát szegény öreganyámtól. Nyolcvankét éves vót már szegény, ősz vót. Hát én meg mint olyan hat-nyolc esztendőös jányka leültem a lábai alá, és ott mesélgetett nekem. Hát ezeket mind azért... Bizony hát... Ezekre emlékszek. Na s aztán, már aztán meg én [szoktam] mesélnyi a gyerekeknek vagy jányocskáknak... (R.T. – Bányi Antalné Reczika Teréz)

Mástól nem tanult, csak az öreganyjától?

Csak öreganyámtól. (R.T.)

Csak öreganyjától?

Csak öreganyámtól tanultam. Én ezeket, amit én elmeséltem, mind attól. (R.T.)

Csak öreganyjától?

Csak attól. Ez nem könyvekbe' van, ez mind csak azoktól az öregektől... (R.T.)

Öregektől?

Szóval csak ötöle. Én senki mástól nem is hallottam. Egy párat, azt a vörös nadrágot, azt mástól tanultam, az igaz, de a többit mind csak ötöle tudom. (R.T.)

És kinek szokott mesélni?

Kinek? Hát ugye elmentünk tollut fosztani, elkezdtek a gyerekek, jányocskák: „Tercsi nene, meséljen valamit, meséljen!” Hát ha jókedvem vót, meséltem. Bizony azért nem nagyon van már kedvem mesélni. Most már hamar elfárad a szám, aztán kiszárad a torkom. Öregszek én is. Megöregszek lassan. (R.T.)

Onokáinak mesél?

Hát már azoknak is meséltem. Ülnek mellettem, mint a verebek, estéken néha, és mesélem nekik a répaszekeret. Azt még jobban megértik. (R.T.)

Répaszekeret?

Hát. [Nevet.] Sárgarépából, abból csinált a macska szekeret. Azt szoktam mesélni. (R.T.)

Szép mese?

Szép mese azért az is. Jó. (R.T.)

Na és kukoricafosztásban?

Akkor is, akkor is mesélek. Ugyi akkor már nagyobbaknak. (R.T.)

A nagyobbaknak?

A nagyobbaknak. De hát már a mostani időbe' már nem kell nekik a mese. Senkinek. Nem úgy van az, mint a mi időnkbe' vót az, amikor elmentünk még a szőlőhegyekre is. Asszonyok vótunk, menyecskék. Úgy éneköltünk, nótaszóval gyüttünk. Jól megittuk magunkat borval, aztán becsíptünk, és úgy éneköltünk, mint a fene. (R.T.)

És az öregek, azok minő mesét szeretnek? Az öregebbek?

Az öregebbek? (R.T.)

Az öregebbek.

Hát már Isten tudja. Hát ezek már csak ezeket, amiket én, ezeket én itt elmondtam. A gyerekek meg a boszorkányról szeretnek jobban hallgatni. Meg már ilyen állatokról. De az öregebbek, azok már csak valami okosabbat szeretnek. (R.T.)

Na és olyan huncutabbakat, mint Lipót bácsi is?

Na, olyant, olyant. (R.T.)

Hogyan volt a gazdag Mariska?

[*Nevet.*] Hát aztat Lipót bácsi ért olyanokat. Hát asszonyok már azért olyanokat... Nagyon félreeső, olyan buta kifejezések, amit Lipót bácsi mond. [*Nevet.*] (R.T.)

Lipót bácsi most is hallotta, nógatták, hogy beszéljessen a kukorica-fosztásba'. Pláne ilyen ízéseket.

Hm. Most is mondták neki? (R.T.)

Most is.

Azért néha az is jó, legalább megnevelteti a fosztókat. Vannak, akik olyan jó vicceseket is tudnak mondani. Hát azért jó az is, akik olyan jó vicceket tudnak mesélni. Ugye amit én mesélek, azok nem viccek, azok komolyabbak. (R.T.)

A gyerekek inkább királykisasszonyokról. Nem?

A gyerekek, azok olyanokról. (R.T.)

Királyokról?

Királyokról meg kecskékről... (R.T.)

Kecskékről?

...meg kutyákról szeretnek hallgatni. Meg azokról a macskákról, répaszekérről. Hát ilyeneket szeretnek ők. (R.T.)

Hát te, Bözsi, mit szeretsz?

Én szeretnék csak jobban olyant hallgatni, hogy mi történik a világba', hol miket csinálnak. (V.E. – Kovács Lászlóné Varga Erzsébet)

Politikát?

Nem politikát! Dehogy politikát! Lányokra meg legényekre. (V.E.)

Ugye még neked még csak a táncon van az eszed? (R.T.)

Na, nekem még csak táncon van az eszem. (V.E.)

Tudom én. Hát igaz, hogy hát még a fiatalok, azok csak még odamennek. Engem már nem nagyon érdekel, tudod, még a tánc se. Resteltem ott is állni. (R.T.)

Bözsi, és maga kitől tanulta a meséket?

Én a meséket? Az öregasszonyoktól. Jártam együtt tollut fosztanyi. Tercsi nenével is többször szoktam elmenni, meg más öregasszonyokkal is. Olyan hét-nyolc éves lányocska [voltam], hát hogy csak mindig mondtuk, hogy meséljenek az öregebbek, meséljenek, úgy szeretnék hallgatni. Hát akkor kedves vót a mese. De már most valami újabbat szeretnék én is tudni valakitől hallgatni. Valamit olyan félig-meddig olyan történeteket. (V.E.)

Na, és maga kinek szokott mesélni?

Hát én idáig nem szoktam senkinek, ugye, amelyik gyerekem, annak néha. Már mindig mondja is, mikor aludni megy, hogy: „Anyuka, meséld el a farkast, meséld el a kecskét!” Csak ezeket szeretyi. Még így másnak, mint fiatal menyecske, még kinek meséljek? (V.E.)

Tercsi néne, és most már az emberek nem nagyon szokták hallgatni a mesét? Nem?

Nem is tudnak már! (R.T.)

Nem is tudnak már?

Ó, most nem is tudnak már senki mesélni. Meg már igazán megmondva az igazat: nem is kell senkinek. (R.T.)

Nem kell senkinek?

De, tudja, már az a régi idő, ami a mi időnkbe' vót, az meghalt. (R.T.)

Akkor még ugye, Tercsi néni, nem jártak úgy firmálkodni, mint most? (V.E.)

Ó, persze hogy nem. (R.T.)

Akkor mindenki itthon vót, télen is [a] legények jártak [a] jányokhoz, meséltek, vicceltek. Tudom, még [a] mi korunkba' is. De most már vannak azok a munkák messze, minden fiatalasszony dolgozni megy. Otthon nincsenek, éppen csak vasárnapra, akkor sincsenek otthon, elmennek [a] faluba, szórakoznak. Hát ugye így esténként [a] férjceskék sincsenek idehaza. (V.E.)

Bizony most nincs... (R.T.)

De valamikor nem mehettek dőgozni, vagy nem vót olyan munkája. (V.E.)

Nem, nem vótak olyan munkák, mint most, valamikor. Úgy jártak a jányok sötétbe'. (R.T.)

Nem vótak, villanyok se vótak, a petróleumval [világítottak]. (V.E.)

És akkor meséltek [a] sötétben?

Sötétbe? [Nevet.] (V.E.)

Sötétbe' csak cicáztak, nem meséltek. A legény a lányval. [*Mindkét asszony nagyokat nevet.*] (R.T.)

Idehallgasson, Tercsi nene, maga Gímesen született?

Én itt születtem. Még az én öreganyám is, az én anyám is. Én szóval teljes gyúke vagyok Gímesnek. (R.T.)

De a faluból nem volt el? Volt el?

Dehogynem! Ó, dehogynem! (R.T.)

Volt el? Hol?

Hol? Hol is jártam? Voltam ám Fejér megyébe'. (R.T.)

Fejér megyében?

Aztán voltunk Könyökön. (R.T.)

Könyökön?

Vótunk Szemerében. Az, nem tudom..., Heves megyébe' van? Ott is Szemerébe'. Na. Ott vótunk munkán. És te is vótál. A gyereket is elvítettük, Pistát, a gyereket, olyan másfél esztendő s vót. Csak aztán kiment az országútra, nem vót kinek rá vigyázni, muszáj vót hazagyünni. Akkor csináltam egy olyan jó utat: Léváról vonaton egészen Marótiig [Aranyosmarótiig], és Marótról meg Gímesre gyüttem gyalog, a hátamon hoztam azt a gyereket haza. Hát ilyen vót a mi életünk, mint vándorok vándoroltunk: egyszer itt, másszor ott. Nyáron elmentünk, amit nyáron kikerestünk, télen beettük. Aztán megint tavaszkor mentünk tovább. Megint csak újból elkezdtek az egész nyári munkát. Hát így ment el rajtunk a hatvan esztendő. Terajta a hatvankettő, énrajtam meg már a hatvanadik lassan. Így vót a régi időbe'. Na, még Vilmos-majoron is vótunk. Ott meg Pista beleesett, a gyerek, a húslébe. Akkor meg jól megverték. Nem emlékszel rá? A könyöke leforráskodott a húslébe'. Olyan menhes gyerek vót, tudod, szeretett ennyi. Aztán mikor kihoztam a levest a tálba': leteszem a földre, supsz, az meg beleesett! Hát egy marha zsidó vót, és az meg mit mondott: hogy kenjem be mészvel azt a forrázást. [A] gyerekem elkezdett ordítani, rikótani. Hát nem avval kellett vóna megkennyi, hanem tojássárgájával. Hát az meg azt mondta, hogy meszet tegyek. Hát, na jó, elvittem még Ipolyságra az orvoshoz. Bekenyte neki, de bizony attól se gyógyult. Szerencse, hogy már itt vót az idő, eljöttünk haza onnan. Hát akkor meg itt volt egy olyan Orsula, tudod, az a tudós asszony. Csak azt mondja nekem, hogy: „Te, Tercsi, hát kígyóolajat tegyél rá!” Hát Istenem, igazán elmentem Nyitrába, hoztam

kígyóolajat, azt megkentem a gyerekemnek a forrázott kezit. Hát, tudod, mit? Harmadnapon száradt a keze az izétől, [a] forrázástól. Na, mondom, egy öregasszony jobb orvos, mint az orvos, jobban tudta, hogy mit kell rátenni a forrázásra, mint az ipolysági orvos.

Hát így vót valamikor. Hát csak ezt mind nem muszáj [felvenni]... (R.T.)

[A mondat félbeszakad. Innen kezdve a szalagnak sem ezen, sem a másik oldalán nem lehet semmit sem hallani.]

(Gimes – Bányi Antalné Reczika Teréz és Kovács Lászlóné Varga Erzsébet)

FÜGGELÉK

MORVAY JUDIT BÉDI MESEGYŰJTÉSE

56. A papucsszagató királykisasszonyok

Hol volt, hol nem volt, hetedhét országon is túl, volt egyszer egy király. Annak a királynak volt tizenkét lánya, s mind egyszeri lány volt az egész, mind a tizenkettő. A király nagyon haragudott rájuk, hogy minden éjjel egy pár papucsot leszaggatnak a lábukról. Tizenkét leány tizenkét pár papucsot. A király azt mondta nekik, hogy:

– Már lassan el fogjátok pusztítani az egész királyságomat, hogy minden éjjel egy pár papucsot elszaggattok.

Mindig faggatta, kérdezgette, hogy hát hol szagatják el a papucsot éjszaka. Hova járnak? Azt mondták, hogy ők sehova, lefeksznek este, és reggel kelnek fel. Hogy hát akkor a papucsot hogy tudják elszagatni? Nem vallották ki, és ők minden este lefeküdtek az ágyba. Egy szobában hála mind a tizenkettő. Éjszaka az ablakot megnyitották, és [az] ablakon egy ördögös lélek mindig berepült, és vitt nekik valami csodaszírt. Megkenték a vállukat mind a tizenketten, és szárnyuk nőtt mind a tizenkettőnek. A legfiatalabb, az nagyon félt, mert az apjuk az ígérte nekik, hogy ha megtudja, hogy hova járnak éjszaka, a tizenkét pár papucsot hol szagatják el, négy fal közé befalaztatja őket, [és] éhen pusztítja el mind a tizenkettőt. A legkisebb, az nagyon félt. Tizenegy nem félt, de a tizenkettedik nagyon. Azt alig bírták rászedni minden éjszaka, hogy menjen velük. Az nagyon rettegett az apjának a szavaitól.

Ördögös lélek biztatta, hogy senki meg nem fogja tudni az egész világon, soha ki nem fog derülni, amit ő végbervis. Megkente nekik zsírral mind a tizenkettőnek a vállát, szárnyuk nőtt, és [az] ördögös lélek kire-

pült lefelől az ablakon, és utána repült mind a tizenkettő. Az ablakot nyitva hagyták kicsit, hogy mikor vissza fognak jönni, beszállhassanak. [Az] ördögös lélek repült elől, és ők meg utána. Keresztülmentek az erdőön, rézerdőn, ólomerdőn és az aranyerdőn. Repültek az egész erdőt. Három erdőn keresztül mentek, mind a három erdőnek közepében, minden egyiknek volt egy kút. Rézkút, ólomkút, gyémántkút. Leszálltak minden kútnál, és ittak vizet. Minden egyiknek volt aranypohara, rézpohara, ólompohara. Minden kútnál otthagyták a poharakat, mikor ittak vizet, hogy jobban bírjanak repülni.

Átrepültek a harmadik erdőt, akkor beértek egy nagy, sötét erdőbe, annak is a kellős közepibe, és ott leszállt az ördögös lélek, leszálltak ők is. És ott felnyitottak egy márványlap[ot]. Le volt nekik téve, mint egy vasdarab. Az ördögös lélek fölnyitotta, ott volt egy mélységes nagy luk, azon a lyukon leröpültek. Lent nagy terem volt, és ott táncoltak éjszaka [az] ördögös lelkek. Sok ördögös lélek volt ott, és a tizenkét lány. Nemcsak a tizenkét lány, hanem számosan, sokan, hogy egymásba csak úgy elvegyültek. És nagy terem volt lent a föld alatt, és ott táncoltak, még csak el nem jött az idő. Mire visszamentek, a papucskok leszakadtak a lábukról, míg csak tartott a darabjába, addig mind táncoltak. Mikor már leszakadtak, lehullt a lábukról, akkor elől ment az ördögös lélek, és ők repültek utána mind a három erdőn keresztül. Visszavitte őket, beszálltak az ablakon, szépen lefeküdtek, és aludtak reggelig, mint a bunda.

Édesapjuk minden kora reggel elment, megnézte, és igazán hogy aludtak a leányai, mint a bunda. Mind a tizenkettő. Boronkodott, mindenféle hírül adta, hogy csak valaki meg tudná lesni, hogy hova járnak az ő leányai. Hogy[ha] megtudná, neki adná az egész királyságát és egy királykisasszonyt, amelyiket kiválasztaná. Mentek is sokan, mindenféle hercegek, grófok, legények, fiatalok, vitézek, hogy majd ők így, majd ők úgy, de bizony senki nem tudta ezt meglesni, hova és merre mennek. Volt neki egy szegény bojtárgyerek, azt mondta, hogy majd ő ezt meg fogja lesni.

– No, ha meglesed, akkor tejed lesz egy lányom és az egész királyságom!

Kiment a legényke a bárányokat őrizni, és odament hozzá egy öregember, és szépen furulyázott. Azt mondta neki [az] öregember, hogy mivel ilyen szépen furulyáz, ő meg akar neki fizetni. Mit fizessen neki, mi a kívánsága? Azt mondta:

– Nem kívánok, öregapám, semmi mást, csak egy olyan bundát, hogy ha magamra veszem, engem senki meg ne lásson benne, se éjjel, se nappal!

– Jól van, fiam, mivel csak ez a kérése, egy bundát adok, és ebben mehetsz éjjel és nappal, fényes délből, kora reggel, ebben senki meg nem lát. Csak azt mondd, hogy: „kőd előttem, köd utánam, engem senki meg ne lásson!”

Nagyon szépen megköszönte a legény az öregemberkének, elbócsózott tőle, lekezeltek, és [az] öregember elment. A fiú nagyon megörült. Na most már meg fogja lesni a királynak a tizenkét leányát, hogy hol szaggatja el a tizenkét pár papucsot. Ővé lesz a királyság, és a legkisebb királylányra vásott neki a foga. Ő azt fogja elvenni, hogyha megkaphatja feleségül. Elment a királyhoz jelentkezni:

– Fölséges királyom, én meg fogom lesni, hogy hova jár a tizenkét királykisasszony, hol szaggatja el a tizenkét pár papucsot!

– Ó, édes fiam, de nagy bút levennél a szívemről, és megmentenéd a királyságom! El fognak pusztítani ezek engem, ha tizenkét pár papucsot minden éjjel elszagatnak.

– Csak bízva reám, fölséges királyom, én meg fogom azt lesni, hogy hova mennek!

– Rendben van, és reggel jelentsd meg, ha már fogsz tudni valamit!

Úgy is tett a királyfi, a király meg azt mondta:

– Én meg meglesem a vár tornácáról reggel, hogy honnan fognak ezek hazajönni.

Jól van. Meghúzódott a juhász, ő meg megvacsorált és meghúzódott. Felment a lányoknak a szobájukba, és ő is lefeküdt ott, de nem aludt. De úgy tett, mintha aludt volna, de őt nem látta senki, mert a bunda rajta volt, senki meg nem látta, hogy bement. Megvárta a tizenkét órát, meglátta, hogy nyitva van az ablak, éppen az ördögös lélek berepüllött rajta, és felverte mind a tizenkét leányt. Csodaszírral megkente a vállait, szárnyaik nőttek, és repült előre az ördögös lélek, és utána a tizenkét királylány. A legkisebb ment leghátul. Repültek, repültek, messze, erdőkön keresztül. Ő is ment utánuk, mert ő is megkente azzal a csodaszírral a vállait, és öneki is szárnyai nőttek, tudott repülni, úgy, mint ahogyan ők. Ő ment leghátul.

Elértek a rézerdőbe, leszálltak, ittak vizet, minden egy, mert kifáradtak, megszomjaztak a repülésbe. Lerakták a poharaikat, minden egy a kút szélére. Ő is leszállt, itt ő is vizet, és szépen felvette a poharakat, minden

egyiket a tarisznyájába dugta. Repüllettek tovább, repült ő is. Leszálltak a másik erdőbe, ólomerdőbe, ittak vizet, lerakták a poharaikat a kút szélére. Ő is leszállt, itt vizet, és fölszedte a poharakat a tarisznyájába, és repült tovább. Azok is repültek, ő is repült. Elmentek a harmadik erdőbe, a gyémánterdőbe, akkor leszálltak, ittak vizet, poharaikat lerakták, és ő itt velek ő is vizet, és szépen felszedte, be a tarisznyájába. És minden erdőben egy ágat letörött, minden erdőnek a fajából, [hogya] bizonyosságot tudjon mondani a királynak. Bedugta a tarisznyájába, és ment tovább.

Elrepültek abba a nagy, sötét erdőbe, és a közepibe' [az] ördögös lélek leszállt elől, [a] tizenkét lány utánaés ő leghátul. Leszálltak, felemelték azt a nagy márványlapot, szépen leszálltak rajta mind, és ő is már. Éppenhogy csak lebert menni, majdnem a fejét csukták oda, mikor az ajtóba beért. Le- repült ő is utánuk, hát uramfia!, mikor leért, ott a nagy terem, nagy fényesség benne, és neki sorra táncolni [kellett]. Táncoltak, ahogyan csak bírtak. Minden együnek volt legény és lány párba', s annyira pergették őket, még csak a tizenkét pár papucs meg mindenkinek a lábáról le nem szakadt. Végét nem szakítottak a táncnak. Ő meghúzódott egy sarokban, és őt nem látta senki. Eljött az idő, hajnalodott, már akkor indultak haza. [Az] ördögös lélek elől, ő is utánuk repült. Ahogyan jöttek vissza, leszálltak minden erdőben, vizet akartak inni, de poharaik nem voltak. Megijedtek, de a legkisebb legjobban megijedt:

– Uramfia, ki járhatott utánunk?! A poharaink minden egy hibádzik. Nincs itt! No nem baj, iszunk a másik erdőben, talán azt nem vitték el!

Elmentek a másik erdőhöz, nézik a poharakat, poharak nincsenek.

– Uramfia, ki járhatott utánunk?! Megtudja az édesatyánk, négy fal közé befalaztat.

A legkisebb legjobban rimázkodott. Repülnek tovább, érnek a harmadik kúthoz, a poharak nem voltak. A legkisebb királykisasszony azt mondta:

– Jaj, istenem, valaki jött utánunk! Én hallottam mindig, hogy mikor egy erdőből kimentünk, mindig csendőlt-bondólt az erdő. Biztosan valaki törött le ágat, hogy megmutatja édesapánknak. Veszve vagyunk! De mindig azt mondtátok, hogy: „Á, nem jár utánunk senki, nem is lát senki, biztosan az erdő madarai repülnek, és azok zengetik az erdőt.” De én jól tudtam, hogy valaki biztos jön utánunk, és azért csendőlt-bondolt az erdő.

Elmentek a harmadik kúthoz, poharak nem voltak, nagy rémültségben tértek haza. De csak a legkisebb királykisasszony félt az édesapjától, a töb-

biek nem féltek, mert gondolták, hogy úgyse tudja senki, hogy ők hol jártak. Mert már sok időtől járnak, és még nem tudósodott ki, most se fogja senki ezt megtudni. Hazarepültek, [az] ablak nyitva volt, de az édesapjuk véletlenül bevetődött a szobába és becsukta az ablakot. Most megtudta, hogy nincsenek otthon a leányi, mégiscsak valahova ezek eljárnak. Oda mentek az ablakhoz, akarják hogy kinyitni az ablakot, nem lehet, be van csukva. Megrémültek, össze... az egészet. [Az] ördögös lélek otthagya őket, elmenekültek, és a szegény juhász bement, és kihívta a királyt:

– Jöjjön ki, felséges királyom, most megtudja, hogy mind a tizenkét leánya hol jártak, és hol szaggatták el a papucsot! De én meg fogom mondani az egészet. És most győződjék meg róla, hogy nem tudnak bemenni, hogy igazam van, hogy el voltak menve!

Azt mondta a fölséges király:

– Tudom, édes fiam, becsuktam az ablakot, és megnéztem az ágyat, és egy se volt az ágyban. Most amit megígértem, meg is fogom nekik adni. És amit neked ígértem, neked is teljesítem a kívánságod. Akkor kijött a király a vár tornácára, és azt mondta, hogy:

– Na, leányaim, hazudtatok, minden éjjel tizenkét pár papucsot elszaggattatok, és hiába faggattalak, hiába lesettelek, nem tudtam meg a valót! De most már végre-valahára mégis egyszer kitudósodott, hogy ti messze jártok valahova, csak azt nem tudom, hova, tizenkét pár papucsot elszaggatni.

Odahívta a juhászlegényt. Szépen a juhászlegény megmutatta minden erdőnek az ágát, minden poharat, minden kútnak a poharát, és megmondta, hova vitte őt az ördögös lélek, és hogyan vitte. Hogy csodazsírral megkente a vállukat, szárnyuk nőtt, elől repült az ördögös lélek, és utána repült a tizenkét királylány. A legkisebb nagyon félt, és nem akart. Az apja szava mindig a fülébe' csengett neki, és mindig megtudta, ha törtem egy ágat, hogy csendült-bondolt az erdő. Mindig azt mondta: „Jaj, istenem, valaki jön utánunk!” De a többiek rá se hallgattak, repültek elől, repült ő is.

– Itt van, felséges királyom, nehogy hazudjak, itt van minden erdőnek a pohara, itt van minden erdőnek az ága mutatásra, nehogy eltagadják! Megmondom, hogy hova jártak: egy sötét erdőnek a közepibe, és ott egy táblát fölemelt az ördögös lélek, ott egy nagy lukon lementek [egy] nagy terembe, annyi nép, zsúfoltig táncoltak, addig, míg minden egynek a lábáról a papucs le nem szakadt. Itt a bizonyosság, nehogy hazudjak, vagy ők elhazudják! Minden pohár itt van, és minden ág! Tessék, fölséges királyom, most adja meg, amit ígért!

– Na édes fiam, melyik lányom tetszik, válaszd ki! Azt meghagyom a számodra, a többit nem.

– Nekem a legkisebb királylány, az tetszik. Az legjobban is félt, az bűntelen, csak a többi rávette, és azért ment.

– Tied a legkisebb királykisasszony és az egész királyságom. És tizenegy lányomat négy fal közé falaztatom, és ott éhen pusztuljanak el, azért, mert édesapjuknak ennyit hazudtak, és tönkretették.

Befalazta négy fal közé a tizenegy lányt, ott mentek éhen tönkre, négy fal közt. És a juhászlegényt megválasztotta vőjének, és a legkisebb királykisasszonyt hozzáadta, és az egész királyságát ráiratta. Így lett a szegény juhászlegényből király, fél helyett az egész királyság az övé volt.

Itt a vége a papucsszaggató királykisasszonyoknak.

(Béd)

57. Jancsika és Ilonka

Volt egyszer, hol volt, hol nem volt, volt egyszer egy öregember és egy öregasszony. Azoknak volt két gyermekük. Egyik Jancsika, a másik Ilonka. Na jó. Az ember elment nyulázni, hozott egy nagy nyulat. Betették a fazékba, és még az asszony elment vízért, bejött a kutya és a nyulat elvitte. Az asszony nagyon búsult, hogy most már mit fog a fazékba tenni, hogyha elvitte a nyulat a kutya. Az ura nagyon fogja őt szidnya. Hát mit csinált, mit nem, levágott egy kis darabot a melliből magának. Megfőzte az urának ebédre. Az ura mikor ette, azt mondta:

– Asszony, de jó hús ez a nyúlhús. Még ilyet életemben nem ettem.

Az asszony kivallotta neki, hogy nem nyúl, mert elvitte a kutya, hanem:

– Kis darabkát a mellemből vágtam le féltségemben. Félttem, hogy fogol veszekedni velem, hogy a kutya elvitte a nyulat.

– Na asszony, milyen jó hús, még ilyet életemben nem ettem. Hát tudod, mit fogunk csinálni? Megöljük a lánykát, elvágjuk a nyakát, és lassan-lassan megesszük.

Ezt meg a gyerek meghallotta, mikor este beszélgették az ember az asszonnyal. Azt mondja, hogy:

– Hogy fogjuk megölni?

Azt mondja az asszony:

– Én fogom kibontani a haját, és azt fogom neki mondani, hogy fogom mosni neki a fejét a vízben. És akkor a kést odahozod, és én egyszerűen elvágom a nyakát, és a vízbe beengedjük neki a vérét.

Ezt Jancsika mind kihallgatta. Felverte Ilonkát, és elbeszélte neki, hogy mit beszéltek az anyjaék. Akkor a lyánka megijedt, és azt mondta, hogy:

– Jancsika, elmegyünk az erdőbe, és nem fognak megtalálni a szüleink.

A Jancsika azt is csinálta. Mikor Ilonkának akarta az anyja a fejit mosni, akkor Jancsika felkapta a hajkefét, és elszaladt vele, és Ilonka szaladt utána, hogy:

– Jaj, Jancsika, add nekem vissza a hajkefét!

De Jancsika annál jobban [szaladt]. Jancsika szaladt elől, és Juliska utána. Mindig jobban és jobban szaladtak. Édesanyja szaladt utánuk.

– Jancsika, add vissza Ilonkának a szallagját, belefonom a haját!

De Jancsika csak szaladt, és Ilonka is azt kiabálta:

– Jancsika, add vissza a szallagom!

De annál jobban örült, mennél jobban Jancsika szaladt, és ő meg utána. Addig szaladtak, addig, édesanyjuk nem bírta elérni, visszament, és ők meg elértek egy nagy erdőbe. Éjjel be is sötétedtek, addig mentek a sűrűségbe, addig mentek, [míg] egyszer csak besötétedtek. Keresgéltek valami menedékhelyet, de nem tudtak semmit [találni]. Egyszer csak megláttak egy kis házikót, és kis világosságot benne. Akárki lakik ott, akármiféle, elmegyünk bele, legalább éjszaka meghálunk. Amint odamentek, mit látnak a kis házikón? Mézeskalácsból volt neki a tetőzete, és csokoládé volt [az] ablaka. Nekiláttak, el voltak éhezve mind a ketten, nekifogtak, ették a mézeskalácsot a tetejéről, ették a csokoládét az ablakból. Egyszer csak kilép egy nagy, vén boszorkány, és rájuk kiált:

– Hé, mit akartok az én házzammal? Meg akarjátok enni? Megálljatok gazfickók, gyertek ide közelébb! Hogy mi járatban vagytok ti erre, ahol még a madár se jár, ebben a sűrűségben?

Odamentek, nekifogtak rimánkodni, hogy menedékhelyet keresnek éjszakára, hogy meghúzhassák magukat, mert nagyon besötétedett, és nem tudnak menni a sűrűben tovább. Azt mondja nekik:

– No jó, ha szállást kerestek, gyertek be hozzám, majd én adok nektek menedékhelyet. Nálam alhattok, fölfogadlak szolgának és szolgálónak.

Be is mentek, adott nekik a vén boszorkány enni vacsorát, és aztán megmondta nekik:

– Egyik lesz szolgáló, és a másik szolgám.

Na jó, a gyerekek megőrültek, hogy inkább itt maradnak, mint [hogy] odahaza az édesanyjuk kivégezze a kislányt. Reggel megparancsolta Ilonkának, hogy mit fog végezni, vizet hozni, söpörni, ágyozni, főzni segíteni, és Jancsikát meg betették a hizlalóba. Betették egy ketrecre, hogy ott fog meghízni, Ilonka fog neki enni hordani, és mikor meghízik, akkor megölik Jancsikát, és megsütik piros ropogósra a kemencében, és a vén boszorkány meg fogja enni. Hogy mielőtt még meghalna, hát gyerekhúst ehette.

Na jó, nagyon megszorodott erre Jancsika, meg Ilonka is, hogy Jancsika Ilonkát megmentette, most Jancsikának tönkre kell menni. Becsukták őt a ketrecre, és Ilonka hordott neki enni, mindig a kerítés foga között, a sarampófogak között adta be neki az ételt. Mikor már jó soká hizott, a vén boszorkány kiment, hogy megnézi, hogy milyen kövér már. Eléggé meghízott. Akkor Ilonka adott egy csontocskát, egy csibelábnak a csontját Jancsikának:

– Nesze Jancsika, a vén boszorkány már nem jól lát, és ha kigyün, fogja mondani, hogy mutasd az ujjad, hogy milyen kövér vagy. Nyútsd ki neki azt a hitvány csontot, és mondd, hogy nemhogy kövér vagy, hanem inkább le vagy sovánkodva a ketrecren!

Nekiadta, odament a boszorkány:

– No, mutasd az ujjad, milyen kövér vagy, mert nagyon enném az emberhúst!

Jancsika kinyújtotta a csibelábszárt, és megmotozta azt a boszorkány, és azt mondta, hogy még nem elég kövér, még nagyon sovány, még nincs mit belőle enni. Megint tovább hizlalta, Ilonkának adott enni, de Jancsikát csak úgy kínozta a ketrecren. Mikor már soká ott volt, ki nem bírta várni a boszorkány, hogy mikor lesz már meghízva, mert mindig a csibelábcsontot dugta ki, és az mindig sovány volt. Egyszer csak azt mondja:

– Na elég már a hizlalásból, tovább már nem várok az emberhúsra, mert már nagyon megenném. Hozd elő Jancsikát, Ilonka, és megöljük őt, és bedobjuk őt a kemencébe! És ha nem akarjátok, hogy megöljem, eleventül dobom be!

Kihozta őt, nagy keservesen elbúcsúztak egymástól, Ilonka és Jancsika. Ilonka megfütötte a kemencét jól hevesre. Mikor már meg volt jól fülve, akkor a vén boszorkány azt mondta Jancsikának:

– Na gyere ide, ülj a lapátré, és bedoblak a kemencébe, hogy jó ropogós lesze[el], hadd sülj meg ott!

Odamentek mind a ketten nagy szomorúan Ilonkával a kemence szájához, s a vén boszorkány odatette a lapátot:

– No Jancsika, ülj rá, hadd dobjalak a kemencébe!

Jancsika hozzáfogott keservesen siratni Ilonkával, és azt mondta:

– Ó, öreganyám, szívesen ülnék én a lapátra, de én sose ültem lapáton, se pedig nem láttam, hogy hogy kell. Legyen olyan jó, utolsó kérésem is teljesítse, üljön a lapátré, mutassa meg, aztán nyugodtan fogok elülni én is.

A vén boszorkány nem késett, nagy szuszogva-tutogva felült a lapátré, de a Jancsika se volt rest, Ilonkával úgy megkapták a lapátot, úgy bedobták őt, egész a kemence hátallába. Rikoltani nem volt ideje, se könyörület mondani, mert ancvaj korommé égett. Ekkor megörvendt a két testvér:

– Na, most már nyugodtan vagyunk a boszorkánytól, megesszük a házát, ameddig tart a csokolládé és a mézeskalács, és aztán megyünk a nagyvilágnak.

Benne laktak, amég el nem fogyott a háztetőzet, a mézeskalács és a csokolládé. Ettek bőven, amennyit csak bírtak. Ami pénze volt a boszorkánynak, összeszedték, és útnak indultak. Hát mentek, mendegéltek az erdőben, Jancsika nagyon megszomjazott, Ilonka is. Nem találtak sehol vizet. Egyszer csak találtak egy csörgedező forrást. Azt mondja Jancsika:

– Jaj, Ilonka, van itt jó vizecske, most már fogok innya bőven.

Mennek közelebb, akar nekihajolni a forrásnak, a forrást a boszorkány megátkozta, minden egyes forrás azt kiabálta:

– Aki belőlem vizet iszik, farkassá változik!

Nekifogott keservesen siratni Ilonka:

– Jaj, édes Jancsikám, ne igyál, mert farkassá változol! Akkor engem szétrepegetsz, és akkor hova leszek magam!

Elhúzta a forrástól, és nem engedte neki, hogy igyon vizet, és továbbmentek. Mentek tovább, jó messzire, nagyon szomjasak voltak. Jancsika azt mondja:

– Ilonka, már tovább nem bírhatom a szomjúságot, már akármivé válok, majd én iszok vizet.

Mennek tovább, találnak egy csörgedező patakot. Azt sírja furt:

– Aki belőlem vizet iszik, oroslánnyá változik.

Megkapta Jancsikát Ilonka:

– Jaj, édes Jancsikám, ne igyál, mert oroslánná változol, engem szétrepegetsz!

Nem hagyta neki, mentek tovább. Amint mennek, nemsokára megint elérnek egy csergedező forrást. Jancsika nekiszaladt. Azt sirta [a forrás]:

– Aki belőlem vizet iszik, őzikevé változik. – Jancsika megértette, hogy őzikejé változik.

– Ilonkám, én iszok belőle, őzike leszek, veled maradok, és nem bánthatlak.

Nem engedte Ilonka, meg akarta kapni, de Jancsika nekihajolt, és kortyantott a vízből. Mihánt azt megitta, de máris őzike volt. Ekkor megijedte Ilonka:

– Mit fogok csinálni most már [az] őzikevel?

Elővette a kék szallagot, akivel Jancsika megmentette az életét, nyakába kötötte az őzikeének, és szallagon vezette ki, szallagon vezette tovább. Mentek, mendegéltek, megint esteledtek az erdőben, nem tudtak hova menni. Megtaláltak egy nagy odús fát, vén, öreg fát, és Ilonka beleállt a fába, és ott állt. Rájött az este, nem tudtak tovább menekedni, [az] őzikeét odaállította a nagy odúfa alá. Álltak benne másnapig.

Másnap is az volt a menedékük, még harmadnap is. Az erdőben kerestek maguknak valami ennivalót, de édeskevést találtak. Harmadéjjel is beállt Ilonka az odúba, [az] őzike melléje. Egyszer csak ment egy királyfi vadászni a kocsisával az erdőbe. Volt neki egy kutyája, az annyira ugatott abba az odúba, érezte, hogy ott van az Ilonka. [Az] őzike elfutamodott az erdőre, az nem volt ott, csak az Ilonka áll nagy ijedtségben a nagy odúban. Odamentek a kutyaugatásra a kocsis meg a királyfi, hogy mire ugat annyira az odúba, belekurjantottak:

– Ki vagy benne? Élő lélek, gyere ki! Nem bánt a kutya, és nem bánthatunk mink se.

Megszólalt Ilonka:

– Félek kimenni, mert itt van a kutyád, és nagyon ugat. Félek, hogy megharap.

– Nem bánt, majd a kutyát én megfogom.

A kutyát megfogta, és a lány kimászott az odúból. Hát olyan szép volt az Ilonka, hogy megtetszett a királyfinak, és azt mondta neki, karjaiba ölelte, hogy:

– Most már te leszel az én feleségem. Idáig nem került kedvemre való ilyen szép kisleány, mint te, de tovább nem engedlek el, velemnek kell lenni.

Akkor Ilonka elkeseredett, és azt mondta, hogy van neki testvére, őzikejé van változva. Elbeszélte az egész sorsukat, hogy miképpen jutottak az erdőbe. A királyfi megvárta, míg az őzike hazament, a kutyát megfogta, hogy az őzikét se bántsa. Szépen Ilonka megfogta az őzikét [a] nyakán, kék szallagon, és vezette. A királyfi örömeiben azt se tudta, mit csináljon, az őzikének is örült, és Ilonkának is. Nem baj, ha testvéred is őzike, majd lesz ennek helye ott, úgy, mint neked. Elmentek, hazavitte a szép leányt és az őzikét. Mindenki megcsodálotta az egész várban, aki csak meglátta, hogy nyakán viszi az őzikét szallagon. Mikor hazamentek, kihirdette országba-világba, hogy fog házasodni, és ilyen és ilyen szép leányt fog elvenni, akit az erdőben, odúban megtalált. Hazavitte őt.

Volt neki az udvarában egy vén boszorkány, annak volt egy lánya, egy nagyon csúnya, feketés, rapancsos képű, egyik felén feketébb volt, mint a másik[on]. Az meglátta ezt, és nagyon irigyelte, mert mindig nagyon számította, hogy az ő lányát elveszi a királyfi feleségül. Na jó. Mindig csak irigykedett, és mindig csak rosszat gondolt, hogy mit kellene csinálni, hogyan kellene elemészteni. Nem tudott hozzájutni sehogyan, hogy elemészthesse Ilonkát. [Az] őzike ott tartózkodott mindig Ilonkával, és ott enni adtak neki. Ilonkának is, őneki is, és így éldegéltek a király mellett.

Egyszer csak a királynénak született egy szép, aranyhajú gyereke. Ezt a boszorkány megtudta, mit csinált, mit nem, kapta az ő lányát, és befektette oda, ahol az Ilonka feküdt az ágyba', és Ilonkát meg bedobta... Nagy víz ment az ablak alatt, és bedobta oda fejen az ablakon. Ilonka mikor beleesett, megrázkódott, és szép kácsaé vált, és a többi kácsával, vadkácsával elúszott a vízen. A királyfi mén, nézi a feleségét meg a gyermekit, hát egy nagy, csúnya boszorkánynak a lánya feküdt az ágyban. Odament, és meg-rémült. Azt mondta:

– Hisz ez nem az én feleségem! Hát az szép volt, ez meg el van csúnyulva, rútulva a képe!

Összehivatták az egész minden tudósat, hogy hát hogy létezett az, hogy minő szép volt, most meg megcsúnyult. Odament a vén boszorkány és azt súgta, suttogta, hogy megcsúnyult a gyermekszülésbe'. Szép volt, de a gyermekszülésben elrútult az egész képe. Ezen nincs semmi segítség. Összehivatta az orvosokat mindenütt, hogy segítsenek, ha tudnak, hogy ne legyen ilyen rút, fekete felesége. Azt mondták az orvosok, ezen egyáltalán nem lehet segíteni. A boszorkány is azt mondta, ezt [a] szülésben kapta, ez ilyen lesz mindhalálig. Hát már a királyfi búsult, de nem tehetett semmit,

ha ez volt neki a felesége. Nem tudta, hogy a boszorkány mit művelt, és mit nézett ki. Hát a gyerecskéje megvolt, de ugye szoptatni nem volt kinek. Hanem volt ott egy kukta, az mindent tudott, és megparancsolta [az] őzikének, hogy a kisgyermeket ő szépen rá fogja kötözni polyába, és vigye ki a vízpartre. És ha arra jönnek a kácsák, hát csak hívja őket, és mindig kérdezze, hogy nem láttátok Ilonkát. És Ilonka ki fog jönni a vízből, kácsa lesz, megrázkódik, és szép lánnyá vál, és a kisgyermeket csak tegye le, majd Ilonka kijön és megszojtatja. [Az] őzike úgy is csinált. Rákötözte a kukta [az] őzikére a kisgyermeket pólyában, és szépen kivitte a vízpartre. Jöttek a kácsák, vadkácsák seregekkel, [az] őzike odaállt, és mindig azt mondta:

– Lili-lili, kiskácsák, nem láttátok Ilonkát?

– Látni bizony nem láttuk, hanem utánunk jön egy sereg, lehet, hogy abban lesz.

Elment a sereg, jön a másik sereg. [Az] őzike megint csak azt kiabálta:

– Lili-lili, kiskácsák, nem láttátok Ilonkát, ennek a kisgyermeknek az anyját?

– Nem láttuk, hátunk megett jön egy sereg, biztosan abban lesz.

Az is elment, jön a harmadik. Nekifogta [az] őzike kiabálni:

– Lili-lili, kiskácsák, nem láttátok Ilonkát, ennek a gyermeknek az édesanyját?

Akkor Ilonka meglátta, megrázkódott, kijött a vízből, szép asszonyé vált, odament, leült, és megszojtatta a kisgyermekit. Összesókolta kétfeliről, [az] őzikére rákötözte, [az] őzike visszaballagott, [a] kukta levette, és helyre tették a kisgyermeket. Így ment ez soká. Másnap megint csak rákötözte [a] kukta, megint csak kivitte a vízpartre nagy keservesen az őzike, megint csak azt mondta a kácsáknak, hogy:

– Lili-lili, kiskácsák, nem láttátok Ilonkát?

– Látni bizony nem láttuk, hanem hátunk mögött jön egy sereg, biztos azok között lesz.

Jött a másik sereg:

– Lili-lili, kiskácsák, nem láttátok Ilonkát, ennek a gyermeknek az édesanyját?

– Látni bizony nem láttuk, hanem hátunk megett jön egy sereg, bizonyára abba' lesz.

Meglátta ezt Ilonka, hogy [az] őzike már kivitte a kisgyermeket, megrázkódott, szép asszonnyé lett, kijött, és szépen megszojtatta, rákötözte

[az] őzikére. [Az] őzike visszavitte, ő meg bement a vízbe, megrázkódott és kácsaé lett, elúszott, mint a többi. Harmadnap megint csak így volt. Negyedszer a kukta azt mondta neki:

– Tudod, őzike, már mást találtam ki megint. Ki fogod vinni ezt a gyermeket szoptatni, adok én három nagy szeget és egy kalapácsot. És mikor Ilonka le fog ülni szoptatni, akkor te sompolyogj a háta mögé, s ahogy fog szoptatni, azt a három szöveget üsd be neki a szoknyájába! Három helyre kalapácsold, hogy Ilonka többet meg ne mozdulhasson, és el ne mehessen a vízbe és kácsaé ne válhasson! A többit – azt mondja – bízd rám!

[Az] őzike azt is csinálta, felvette szépen a három szöveget és a kalapácsot, kisgyermeket, és kivitte a vízpartre.

– Lili-lili, kiskacsák, nem láttátok Ilonkát, ennek a gyermeknek [az] édesanyját?

– Látni nem láttuk, hanem jön a másik sereg – azt mongya –, azok között lesz.

Mikor jön a másik sereg, megint szól nekik:

– Lili-lili, kiskacsák, nem láttátok Ilonkát, ennek a gyermeknek az édesanyját?

– Hátunk megett jön egy sereg, biztosan abban lesz.

Jön a harmadik sereg, azoknak is mondja őzike:

– Lili-lili, kiskacsák, nem láttátok Ilonkát, ennek a gyermeknek az édesanyját?

Azonnal kiszállt Ilonka, megrázkódott, és szép asszonyé vált. Elvette [az] őzikétől [a] kisgyermeket, leült szoptatni, és ahogy szoptatott, nem gondolt semmire, csókolgatta gyermekit. [Az] őzike odasompolygott a háta megé, és a kalapáccsal [a] három szeget beütötte a szoknyájába. Ilonka föl akart kelni, nekiadni az őzikének a gyermeket, de Ilonka nem tudott megmozdulni. Azalatt az idő alatt a kukta odahívta a királyfit az ablakhoz, hogy nézze-nézze, hogy mi fog végbemenni, és az lesz az ő felesége. Majd meg fogja látni. A királyfi az ablakon állandón reszketve, remegve nézte, hogy igaza lesz a kuktának. Mindent végignézett, és mindent megértett, és látta, hogy mi van. Akkor a királyfi kiszaladt, mikor látta, hogy a felesége nem tud megmozdulni, és nagyon [szomorúan néz az] őzikére, hogy:

– Jaj, édes Jancsikám, engedj el, mert én már itt nem lehetek! Nekem muszáj a vízbe visszamennem a többi kácsák közé. Jól tudod, hogy engem kidobott a boszorkány az ablakon, és nekem vízben kell élni. Az ő lányát fektette az ágyba, a gyermekemnek anyjává tette.

[Az] özike semmi áron nem akarta elengedni és a gyermeket elvinni. Ezalatt a király odaszaladt, megkapta a feleségét és a gyermeket, és nem engedte el a karjai közül. Ólelte, csókolta őket, akkor tudta meg az egész igazságot. És megharagudott, azt mondta:

– Jaj a boszorkánynak mind lányostól!

Szépen bevitték a gyermeket, Ilonka is és a királyfi is és az özike is beballagott utánuk. Vitték be a három szöget és a kalapácsot. Adták vissza a kuktának, és nagyon megköszönték, és a királyfi nagy jutalmat adott a kuktának. [Ezután már] nem kukta volt, hanem a király mellett az első ember, azért, hogy kiderített mindent, amit a boszorkány alattomban megcsinált. Hívatta mindjárt a boszorkányt és a boszorkányleányt, megkapta, és megtudta, hogy mit csináltak. Azért volt megcsúnyulva, mert az az ő lánya volt, aki született feketén, és rútol a képe. Megfogta a boszorkányt és a lányát, összekötözte, és egy szilajesikónak a farkához kötötte. És forró ólmot öntött a lónak a fülébe, és árkon, bokron, tövisen úgy vitte őket keresztül, ahogyan csak bírta. Rikoltottak, sikoltottak, de nem szánta meg őket senki. [A] királyfi nagyon megörült az aranyhajú gyerekeknek, és nagy becsülete volt a feleségének és az özikének, aki ilyen okos tudott lenni özike létire, de egész mindéig özikének kellett lenni. Nem tudott semmimódon megmenekedni. Azután mégiscsak hallottak egy másik boszorkányt, aki vissza tudta varázsolni az özikét. Nem özike volt, hanem Jancsika volt tovább. És éltek boldogan a király mellett, a testvére királyné volt, és Jancsikát is oda házassították a királyi palotába, és királylányt vett el a Jancsika is.

Itt a vége, fusson véle!

(Béd)

58. Katika [Az ördögszerető]

Hol volt, hol nem volt, hetedhét országon is túl volt, volt egyszer egy szegény ember és egy szegény asszony, és azoknak volt egy lányuk. Volt neki egy öregebb lányuk. És nem volt neki senki szeretője. És eljártak a lányok a fonóba, és mindig arra kérte az Istent, hogy legalább őneki is volna egy szeretője. És hogy őneki nincs senki. Hát egyszer, amint fonogat a fonóban a lányok közt, egyszer csak belépett két szép legény, és egyenesen melléje ültek, egyik egyik felirúl, másik a másikrul. A lányt Katikának hívták. A lány amint fonogatott, és leejtette néha az orsóját, akkor hun [az] egyik

legény, hun a másik fölkapta, és föladták neki. A többi lány nagyon irigykedett, hogy hát annak a szegény lánynak..., hogy idáig senki nem törődött, még a legutolsó legény se, és hogy most milyen két szép legény, és mind a kettő melléje ültek, és őt szeretik. Elgyűtt a fonásnak a vége, már akartak hazamenni, akkor a két legény kiment, és megmondták Katikának, hogy mind a kettőjük után menjen ki. Katika kiment, kikísértette őket, és lassan-lassan beszélgettek, és egyszer csak a legények eltűntek. Elmentek [a] maguk útján. Akkor a leány hazament, és megpanaszkodta az édesanyjának, hogy hát minő szép két legény ment a fonóba, és mind a kettő ömellé ültek. A leány anyja azt mondta neki, hogy:

– Édes lányom, ki tudja, milyen legények lehetnek azok! Idáig senki nem cserélt, és most meg két legény is, mind a kettő melléd ült.

Azt mondta:

– Édesanyám, mindig azt mondtam, hogy bárcsak volna szeretőm, ha más nem, akár az ördög.

– Jaj, édes lányom, akkor nem-e az ördögök voltak az a két legény? Hanem gyere, elmegyünk egy öregebb anyókához, megkérjük őt, hogy mitévők legyünk, esetleg nem-e ördög mind a kettő.

Elmentek az öregasszonyhoz, és megkérdezték őt. Az öregasszony azt mondta, hogy ha le fogja ejteni az orsóját, és ők fel fogják venni, ne engedje, hogy felvegyék, hanem gyorsan hajoljon le és vegye föl, és nézze meg a lábaikat, hogy nem-e lólábaik vannak mind a kettőnek. Hogyha lólábaik vannak, akkor ördögök.

Akkor a leány elment más este a fonóba, és jött a két szép legény, egyenesen Katika mellé ültek. Katika gyorsan leejtette az orsóját, és ők gyorsan föladták. Mindig leejtette, mindig gyorsan, és ő nem tudta megfigyelni a lábaikat. Minden este így történt. Katika mindig akarta, és sehogy se sikerült. Egyszer véletlenül mégiscsak megtekintette, azt mondta, hogy lólábaik vannak mind a kettőnek.

Elmentek az öreg anyókához, azt a tanácsot adta nekik, hogy vigyen egy gombolyag cérnát, és tegye a zsebjebe, és ha kimegy velük beszélgetni, akkor simogassa meg nekik a melleiket a kezivel, és a gombházlyukba valahogy fűzze be a cérna végét. És aztán, mikor fognak menni, hát lassan menjen ő is utánuk, és engedje a fonalat, hogy hova fognak menni, és meg fogja látni. A leány úgy is csinált. Vitt másnap este egy gombolyag cérnát, és mikor a legények kimentek, akkor közel ment hozzájuk, és addig simogatta a mellit, míg valahogy befűzte a gomblyukba a cérnát. Aztán enged-

te, ahogy azok mentek, ő is ment. És egyszer csak mentek a templom felé. Ő is elment utánuk, és bementek a templomba, bebújtak a kulcslyukon. És ő nem késett, odament, és a kulcslyukon megkukucskálta, hogy mit csinálnak. Odamentek az oltár elébe, felvettek egy márványlapot a templom talajából, és kihúztak onnan egy kisgyereket, és kétfelé repítették és megették. Akkor a leány már látta, hogy kik és mik, és akkor elszaladt.

És másnap este elment a fonóba, de elment az öregasszonyhoz reggel az édesanyjával, és elpanaszkodták neki, hogy mit látott a leány. Azt mondta az öregasszony, hogy semmiféleképpen ki ne vallja nekik, hogy mit látott. Ha fogják ők tudakolni, mert akkor de máris szétrepeditik őt. A leány elment a fonóba, a két legény ment, és szépen melléje ültek, mint máskor. Az orsóját leejtette, mindig fölkapták neki ügyesen. Mikor kimentek, akkor Katika kiment utánuk, addig simogatta, addig, hogy valahogy behúzta a gomblyukba a cérnát. Mikor behúzta, már akkor észbe vették, hogy megint mit akar. S azt kérdezték tőle, hogy:

– Katika, mit láttál te a múlt éjjel?

Azt mondta, hogy:

– Nem láttam semmit.

– De csak valld ki, mink tudjuk, hogy te láttál!

– Nem láttam én egyáltalán semmit!

– No ha nem, meg fog halni édesapád!

– Ha meghal, eltemetjük, de én látni nem láttam semmit!

Avval a két legény elment. Hazament Katika, megpanaszkodta édesanyjának, hogy mit mondott a két legény.

– Na édes lányom, a reggelt megvárjuk.

Megvárták a reggelt, szépen az édesapja meghalt éjszaka. Reggel kitepítették, és el kellett nekik temetni. Elment a szegénylány, megpanaszkodta az öreganyóknak. Öreganyóka azt mondta:

– Semmi áron ki [ne] valld nekik, mert akkor szétrepegetnek!

Megint elment a fonóba, mellé ült a két legény, úgy, mint más este, mindig az orsóját felkapták hirtelen, hogy meg ne pillantson semmit. Akkor a lány kiment utánuk, és azt kérdezték, hogy mit látott a múlt este.

– Nem láttam semmit, egyáltalán az égvilágon semmit!

– Na, akkor ha nem mondd meg, meghal édesanyád!

– Ha meghal, eltemetjük.

Hazament a lány, megpanaszolta édesanyjának, és szépen az édesanyja reggelig meghalt. El is temették, a lány megint csak elment a fonóba.

Mikor a legény bement, igenyest melléje ültek. Az egész lány már mind irigyelte, hogy minden este két szép legény mindig Katika mellé ül, és mindig csak ő megy ki utánuk, és senki mást nem engednek. Akkor megint csak kiment utánuk, mikor mentek haza, és kérdezték őtet, hogy:

– Katika, mondd meg, hogy mit láttál, mert ha nem, reggelig meghalsz te is!

– Ha meghalok, eltemetnek, de én nem láttam semmit.

Hazament a leány, egyenest elment az öreganyókához, hogy most már mit csináljon, meg fog halni.

– Azt mondd meg a hozzátartozóidnak, hogy ha meghalsz, teríjjenek ki szépen a mestergerenda alá, és [ha] a koporsóba betesznek, se ajtón, se ablakokon ki ne vigyenek, hanem fúrjanak a mestergerenda alatt egy lyukat, és arra tegyék ki a koporsót! És az úton ne vigyenek, és a temetőbe ne temessenek, hanem mindenütt az ösvényeken vigyenek, és egészen a rétek közepére, és ott temessenek el!

– Jó.

Reggelig Katika meghalt. Szépen a hozzátartozók kiterítették a mestergerenda alá, koporsóba tették, és mikor el kellett temetni, akkor lezárták a koporsót, és kidugták a lyukon a mestergerenda alatt. Elvitték őt a kertek alatt az ösvényeken, nem a temetőnek, hanem egészen a réteknek a közepére, és ott eltemették Katikát. Reggel jöttek az ördögök, és kérdezték az utat, ablakokat, ajtókat:

– Ajtók, vitték erre Katikát?

– Nem.

– Ablakok, vitték erre Katikát?

– Nem.

Az utat kérdezték:

– Vitték erre Katikát?

– Nem.

Elmentek a temetőbe:

– Ide hozták Katikát?

– Nem.

Az ördögök megmérgekedtek, kikapartak egy sírt, és belebújtak mind a ketten, és eltűntek. Katikának a sírján kinőtt egy szép körözsa a rétek közepén. Egyszer arra ment egy királyfi egy kocsissal. És olyan jó szaga volt annak a rózsának, hogy mind a ketten megéreztek. Megállították a lovakat, leszálltak a kocsiról, és elmentek barangolni a réteken, hogy melyik

fogja megtalálni, hogy mi az, akinek olyan jó szaga van. Addig barangoltak, addig, egyszer csak a kocsis megtalálta, odahíta a királyfit, hogy jöjjön ide, itt van egy szép rózsza, és ennek van az a jó szaga. Odamentek, hát igazán egy szép piros kőrözsa volt a síron. Nem késett a királyfi, szépen leszakajtott:

– Elviszem emlékre, ablakomba' beültetem egy muskátlicserépbe. Ott, ahol én alszom, és ahol ebédelek.

El is vitte magának, elültette az ablakába' a rózsát, ott, ahol ő hálált, és ahol ebédelt. Jó este lefeküdt, vacsoráját mindig félig otthagya, nem ette meg, és az ajtót bezárta. És reggelig az étel mindig ki volt éve, és az ital meg volt idva. Gondolkodott rajta, hogy ki járhatott az ő szobájában, hiszen csukva tartotta. Kiment a konyhába, és ott hívta a szolgálókat és minden cselédet, aki ott volt, kuktát, hogy ki tudott jární az ő szobájában, hogy minden este megeszik az ételét és megisszák az italját. Mindenki fogadozta, hogy én sem, én sem, és ki nem tudta gondolni, hogy hova lesz az étel és az ital. És így ment minden este.

A királyfi már nagyon megharagudott, hogy ki tudja neki megenni az ételit és az italját. Akkor egyszer próbára tette, hogy nem ett, se nem itt, hanem lefeküdt éhen, hogy talán nem fog olyan [mélyen aludni]. Lefeküdt, és egy kicsit a szeme nyitva volt, és várt. Egyszer csak a rózsza megrázkódott az ablakban, és szép lánnyá vált. Odament, és az ételt, italt mind utolsó szemig megette és megitta. Mikor ezt megtette, megrázkódott, és visszament, vissza rózsáévé. Minden este így volt.

No, a királyfi gondolt egyet, most megint próbára teszem, nem fogok aludni. Azon este is így volt, a rózsza megrázkódott, szép lányé vált. Leszállt, megette, megitta, ami az ételből volt, italból maradvá, és megint felment a rózsza hegyire. Harmadeste megint így volt. Egyszer csak a királyfi nagyon megharagudott, hogy hát semmi módon meg nem tudja őt fogni, hát így ment éjjelről éjjelre.

Harmadéjjel is leszállt a lány, megrázkódott, és szép lányé vált, megette, megitta, amit talált, és aztán befeküdt a királyfi mellé az ágyba. Mikor odafeküdt, akkor a királyfi megragadta őt, átkarolta, azt mondta, hogy:

– Ásó, kapa, nagyharang válasszon el egymástól, én a tied, és te az enyim.

A lány rimánkodott, rikoltott:

– Engegy el, engegy el!

Úgyse lehet az övé, nem megy férjhez, csak engedje el, mindent ígért neki, hogy csak ha el fogja engedni, meg fogja őt segíteni minden bajaiban. De a legény nem engedett, azt mondta, hogy:

– Idáig vártam és lestelek, mégis egyszer kilestelek, hogy mellém bújsz, és így megfogtalak, és többet el nem engedlek.

A királyfi azt mondta, hogy feleségül veszi. Hírül adta az országba, hogy házasodni fog a királyfi. Összejöttek mindenfelől vendégek, és aztán megtették a lakodalmat és az esküvőt. Elmentek a templomba megesküdni. A lány azt mondta neki, a királyfinak, hogy:

– Tied leszek, de egy pillanatra se engedjél a házadból kilopni, karon tarts, mert ha egy pillanatra elengedsz, többet nem vagyok a tiéd!

A királyfi megfogadta a szavát, belecsügölt, szépen mentek a templomba az oltárhoz, megesküdtek és elfordultak az oltártól, hogy jönnek ki. Mikor jöttek ki a templomajtón, akkor a királyfinak a kabátujja beakadt a templomajtó-kilicskébe, ki akarta akasztani, és az alatt az idő alatt elengedte a Katikát. A Katikát úgy elmarkolták az ördögök, hogy soha többet a királyfi nem látta őt se élve, se halva.

Itt a vége.

(Béd)

59. A hét gyerek

Hol volt, hol nem volt, hetedhét országon is túl, volt egyszer egy gróf és egy grófné. És azoknak volt, a grófnak, egy öreg anyja, de az boszorkány volt. És a grófnénak nem volt családja. A grófnak el kellett menni háborúba, és egyszer csak elment hozzájuk egy koldusasszony. Olyan szegényletes asszony, hogy volt neki két ikergyereke, és a férje háborúban volt, és nem tudott a szegény gyerekeknek mit enni adni, ruhájuk nem volt. A karjára kötötte, egyiket [az] egyikre, másikat a másakra, és olyan gazdagabb helyekre elment kéregetni. Hát amint belépett egy grófnak az udvarába, a grófné és az a vén anyósa, az a vén boszorkány, ki volt hajolva az ablakon, és nézték, hogy ki lépett be a kapun. Mikor meglátták, a grófné nekifogott veszekedni a koldusasszonyhoz, és azt mondta neki, hogy egy sem becsületes anya, akinek két ikergyermek van. Hogy öneki grófnő létire egy sincs, ez meg szegény koldusasszony, hogy kéregetésből kell neki élni, és hogy kettő is van neki. Hogy nem becsületes anya, akinek két ikerje van. A koldusasz-

szony nekifogott könyörögni, rimánkodni, hogy egy kis alamizsnát adjanak legalább a két ikergyereknek meg őneki, hogy éhen ne pusztuljon. Az ura háborúban, nincs hogy tenesse a gyermekeket. Rákurjantott, hogy:

– Takarodj ki az udvarból! Még idehozod a két ikert, hisz megmondtam, hogy nem becsületes asszony vagy!

Nem ment ki a koldusasszony, csak rimánkodott. Egyszer csak az anyós-nak azt mondta, hogy eriggyen, és söpröt vegyen rá, és kergesse ki de még az udvarából is, hogy még látni se akarja többet. Hogy minek jött ide eleibe két ikerrel. Hogy neki egy sincs, és neki meg kettő! Az anyósa felkapta a seprőt, és kisöpörte szegény koldusasszonyt. [A] koldusasszony vissza kiáltott a kaputól, és azt mondta:

– Nekem az Isten csak kettőt adott, de neked adjon az Isten egyszerre hetet! – és avval kiment az ajtón.

Ez a szó nagyon a grófnénak a fülébe hatott, és mindig azon gondolkodott, hogy hátha az Isten meghallgatja annak a hitvány koldusasszonynak az átkát, és ha őneki valahogyan még hét gyermeke talál lenni. Furt mondogatta a vén boszorkány anyósának, hogy mi jár őneki az eszébe’.

– Ugyan ne járjon az eszedbe’, ne gondold, hogy az Isten meg fogja hallgatni egy vénasszonynak, egy koldusasszonynak az átkát! Csak nyugodj bele, nincs itthon az urad, nem lesz neked egy se!

Avval megbiztat[ta] egy kevesig, de állandóan a fülében az a koldusasszonynak az átka csengett. Mindig csak azt beszélte:

– Jaj, csak de nagyon félek, hogy nekem hét gyermekem talál lenni! Mit fogok én akkor csinálni?

Azt mondja neki a vén boszorkány anyósa:

– Ne búsulj egy cseppet se, itt vagyok én, és bízd rám az egészet! Majd én elrendezem őket sorba’, minden egyet.

Na, úgy is volt. Egyszer csak azt mondja a grófné:

– Jaj, édes anyósom, én azt érzem, hogy én teherben vagyok, énnekem gyermekem fog születni. És még ahhoz a férjem nincs itthon, biztosan megtőrzik a koldusasszonynak az átka!

[A] grófné rítt egyre:

– De nagy szégyent fog rám hozni!

– Ne búsulj te azon, majd én elrendezem, hogy én mit fogok csinálni!

Hát úgy is volt. Lassan-lassan ösmerkett a grófnénak, hogy születni fog. Egyszer csak eljött a kilenc hónap, eljött az éjszaka, azt mondta [az] anyós-

nak, hogy ő bizony meg van betegedve. Biztosan szülni fog neki, hogy ég-föld rá van szakadva, minő nagy szégyent fog ő elviselni a hitvány koldusasszonynak az átka miatt.

– Ne búsulj, mert én mindent elrendeztem!

– Hát mit rendezett el?

– No, hát én megmondom. Varrtam én hét kis ingecskét, kis kabátkát hetet, és hét... mindenből hetet. Minden egynek a számáre, és egy gyékénykosárt rendeztem, és azt szépen szurokkal belül leöntöttem, és azt a kosarat egy hordóba fogom befenekelni, és azt leengedjük a vízen. Elviszi őket, a Tisza [az] ablak alatt folyik, elviszi, amerre jólesik neki.

[A] grófnét megnyugtatta a vén anyós. Eljött a szülés órája, és szülte a gyermekeket. A vén, öreg bábaasszony, a boszorkány olvasta furt: egy, kettő, három, négy, öt, hat, hét. Éppen hét. Nekifogott sikoltani a grófné:

– Jaj, megmondtam, hogy a hitvány koldusasszony átka meg fog törözni rajtam! Mit fogok én most csinálni, és az én uramnak mit fogok mondani?

– Ne búsulj semmit, majd itt vagyok én! Válassz ki egyet, amelyiket akarsz, meghagyunk egyet, és a hatot elrendeztem!

A grófné kiválasztott egyet. Mind a hét egyforma volt. Az nem lehetett, hogy egy másforma, egyforma kék szemük, szép sárga pucsolahajuk, egyforma szőke, pirosak. Az egész mind egyforma volt. Egyet kivettek közülük, felöltöztették azt, eltakarították, és a hatot szépen betették. Felöltöztették kék ingecskébe, égszínkébe, és fehér kabátka, fehér ingecske, és gyékénykosárba szépen belülré tettek égszín selymet, és abba berakták mind a hatot, mint a halakat. Szépen betette a kosárba, gyékénykosárba, és betették a hordóba, feneketlen hordóba. Szépen kivitte az ablak alá, és leengedte a Tisza vizébe. Reggelig ment a hordó, és vitte a víz, és vitte a hordót. Messze és messze vitte le a vízen. Kora reggel egy szegény halász kiment a vízpartre halat fogni, mert otthon volt neki, öneki is sok családja. Hát amint mén, beleteszi a hálóját a vízbe, nézeget körül fel-le a vízen, mit lát, egy bokorra fel van akadva egy hordó.

– No, uramatyám, mi lesz benne abba' a hordóba'? Vagy szerencsém, vagy szerencsétlenségem, nem bánom, kiveszem a hálóm a vízből, és a hordóért megyek. Valami lesz benne, vagy jó, vagy rossz.

Elment a hordóért, szépen elhozta, és vitte haza a feleségének. Hazaviszi:

– Óh, asszony, mit hoztam én!

– Mit hozott kend?

– Én nem tudom, mit, magam se.

– Hát akkor mért jött kend haza? Halat sem hozott kend a gyermekeknek? Itthon rínak éhségükben.

– Nem hoztam. Nézd csak! Én találtam egy hordót, fölakadva egy bokorra. Ami lesz benne, az lesz benne, vagy szerencse, vagy szerencsétlenség, de nem tudom, hogy mi.

– Na bontsa kend föl hamar, hogy mi lesz benne, mert – azt mondja – az oldalam ki fog már lukadni!

Az ember kifenekelte a hordót, mit lát a hordóba', egy szép gyékénykosarat. No, mi lesz benne? Le van takarva, le van kötve. Mi lesz ez? Kibontja, hát látják, hogy hat szép gyermek, egyforma, mint a halacskák, úgy fekszenek benne. Nagyot sikolt a halászné:

– Ó, vigye kend vissza, minek hozta kend? Nekem van hét, itt van hat. Tizenhárom. Mit fogunk csinálni szegény létemre? Alig bírunk ten- *[itt a kézirat véget ér]*.

(Béd)

DANCZI LAJOS GÍMESI MESÉI

60. A ringy-rongy halász [A halász és a nagyravágyó felesége]

A szegény halász kiment halat fogni. Nem volt sikere. Sokáig vesződött, de csak egy kicsike kis halacska akadt a hálójába. A markába vette, és gondolkodni kezdett:

– Mit csináljak ezzel az ujjamnyi kis hallal?

A halacska pedig így szólt a halászhoz:

– Eressz el, te, szegény halász! Dobj vissza a vízbe, minden kívánságod teljesítek, amit csak kérsz tőlem!

A halász visszadobta a halat, nem kívánt tőle semmit, mert mit is adhat egy halacska. A halász hazament, és elmondta a feleségének, milyen halat fogott. Az asszony megdorgálta a halászt:

– Ejnye! De buta vagy! Miért nem kívántál a haltól valamit? Ha még egyszer megfogod, kérj tőle! Mondd meg neki, hogy mire hazaérsz, ne gunyhód legyen, hanem szép, igazi nagy házad! Én ne ilyen aprócska krumplit pucolgassak, mint az ujjam hegye, hanem ilyen nagyot, ni, mint az öklöm!

Másnap a halász kiment a vízre. Újra megfogta azt a kis halat. A hal most is könyörgött a szabadságáért, és mindent ígért a halásznak. A halász elmondta kívánságát, ahogy a felesége parancsolta neki. Aztán a halat szabadon eresztette, ő pedig üres tarisznyával indult haza.

Mire hazaért, a gunyhója helyén szép nagy ház állt, és a házban az asszony boldogan, ököl nagyságú krumplit kapargatott a késsel. Örült a szegény halász. A felesége pedig így szólt hozzá:

– Ha holnap is megfogod, kérd tőle, hogy palotában lakjunk, és szolgálaink legyenek!

A harmadik nap a halász újra kifogta a kis halat, és elmondta a kívánságát. Mire a halász hazament, palotája volt szolgálakkal, és a szolgák hajlongva köszöntötték a hazatérő urat. A halász felesége nagyon boldog volt. Azt mondta a halásznak:

– Ha megint kifognád a halat, kérd azt, hogy katonáid legyenek!

Negyedik nap a halász ismét kihúzta hálójával a halacska, és elmondta neki kérelmét. A halat vízbe dobta, és hazament. Otthon az udvarán tisztelegéssel üdvözölték a katonák. Az asszony büszke volt. Este azt mondta az urának:

– Ha holnap is még kifognád azt a drága halat, kérd tőle azt, hogy nagyon sok katonád legyen, és ha valamelyik meg is hal, annak a helyébe rögtön újat teremthess!

Az ötödik napon a halász újra kiment a vízhez. Hiába. Semmit sem fogott. Még a kis csudatévő halacska is elkerülte hálóját. Este szomorún lépdelt haza. Otthon még nagyobb szomorúság érte. A telkén nem volt palota, nem voltak szolgák, nem voltak katonák, hanem csak a régi rongyos gunyhó, és a rongyos gunyhóban a felesége aprócska krumplikat kapirgált a késsel.

(Gímes)

61. Az imádságról [A fecsegő szolga]

Egyszer volt egy nagy úr, és annak sok szolgálója. Egy szolgálója sokat szeretett beszélni: munka közben, pihenéskor, ebéd közben, tanácskor, még álmában is. Más alig szólhatott tőle. A szolgák és az úr sokallta ennek az egynek a nyelvésségét. Munka és evés előtt, után imádkozni is szoktak a szolgák az úrral. A fecsegő szolga még imádság közben sem állhatta meg szó nélkül. Egyszer az egyik, másszor a másik szomszédnak sugdosott, vagy hangosan is megszólalt.

Az úr egyszer így szólt a fecsegő szolgálóhoz, akinek a gondolatok szökdecselek az agyában és a szavak nem álltak meg a nyelvén:

– No, édes szolgálóm! Ha máma közbeszólás nélkül elvégzed az imádságot, kapsz tőlem egy lovat!

A szolga megőrült a nagy ígéretnek, és őszinte komolysággal kezdte az imát. A fejét nem forgatta jobbra-balra, a szemét sem járatta minden irányba, csak maga elé nézett, és áhitattal imádkozott. Amikor az imádság feléhez ért, nagyot pislantott, felemelte a fejét, és megszólalt:

– De uram, a lóval a kantárt is adja nekem ám!

Nem bírta ki a fecsegő szolga az ima végéig. Nem kapta meg a kantárt, de a lovat sem.

(Gimes)

62. A halál tündére [A megjövendőlt halál]

A cigány rosszul tartotta [a] lovát, gyengén etette. Egyszer felült a sovány ló hátára, hogy átlovagoljon a szomszéd faluba. A ló útközben többször megbotlott, roskadozott. A cigány mérgeskedett emiatt, és a lovat megverte, megrugdalta, hogy botlás-rogyás nélkül vágtaessen, paripa módjára. A ló sűrű ügetésbe kezdett a cigány nagy öröme. Ekkor a cigány egy tündért pillantott meg magától kissé oldalt. Azt mondta a tündér:

– No, cigány, már csak három botlás az életed!

A cigány megrémült, és ijedten kérdezte:

– Igázsán csak három botlás, kérem álássan? Adjon hozzá válámicskét!

A tündér nem hajlott semmi engedményre. A cigány rémülten továbbügetett a lován. A ló megbotlott egy kissé. A cigány így szólt magában morogva:

– Már csak két botlás äzs íletem!

Megrugdalta a lovát, és továbbügetett. A ló újra megbotlott, de most már jobban. A cigány majd lecsúszott a hátáról, pedig erősen a nyakába kapaszkodott. Így szólt bágyadtan:

– Már csak egy botlás äzs íletem!

Elszomorodott. A lovat most már nem unszolta sietségre, hagyta lépni nyugodtan, nehogy a harmadik botlás a halálát okozza. Hiábavaló volt azonban az óvatosság. A ló megbotlott, felrúgott, a cigányt levetette [a] hátáról, és elvágatott. A cigány elterült a földön siralmas kiáltással:

– Harmadcsor is megbotlott, jaj, jaj, meghälok!

Elnyújtózkodott, lehunyta [a] szemét, és nagyot sóhajtott:

– Megháltam!

Fekve maradt a földön, holtként félelmében, és a pillái alól tekingélt szerteszét, honnan jön a tündér, hogy kiszívja belőle a lélegzetet:

– Jaj, csák észre ne venne, hogy leestem és megháltam!

(Gímes)

63. Bábocska Imre [A holtakból teremtett katonák]

Bábocska Imre hadifogságba esett az első világháborúban. Ott is szilaj legegény volt. Az oroszok között vidáman töltötte életét, munka, tréfa, mesemondás és verekedések közt. A magyar hadsereg diadalmasan ment előre. Sok volt a halott a csatákban, de látszólag a katonák száma nem fogyott. Az orosz falusi nép csudálkozott, hogy honnét hoz a magyarok királya ennyi embert. Mennyi katonát lelőttek már az oroszok, és a magyar vitézek csak szaporodnak a harcmezőn. Bábocska Imre így felelt az orosz muzsikoknak:

– Ti ezt nem értitek, és fel sem foghatjátok, mert nem ismeritek, mekkora nálunk Magyarországon a tudomány. A magyar királynak azért van annyi katonája, mert a lelőtteket nem hagyja eltemetni. A holtakat hazaviteti, ott egy nagy szecs kavágóba rakja őket egyenként, és amint a szecs kavágó metéli a katonákat, azoknak minden porcikájából új vitéze nő a királynak.

Az oroszoknak nagyon tetszett Bábocska felelete. Meg sem cáfoltak szavaira, hanem minden szavát nagyon bölcsnek és talpraesettnek ismerték el.

(Gímes)

64. Jakab aratja a zabot

Elküldték Jakabot,
Hogy arassa le a zabot.
Jakab nem aratta le a zabot,
Jakab nem ment haza.

Elküldték a szolgálót,
Hogy hívja haza Jakabot.
A szolgáló nem hívta haza Jakabot,
Jakab nem aratta le a zabot,
Jakab nem ment haza.

Elküldték a kutyát,
Hogy harapja meg a szolgálót.
A kutya nem harapta meg a szolgálót,
A szolgáló nem hívta haza Jakabot,
Jakab nem aratta le a zabot,
Jakab nem ment haza.

Elküldték a botot,
Hogy verje meg a kutyát.
A bot nem verte meg a kutyát,
A kutya nem harapta meg a szolgálót,
A szolgáló nem hívta haza Jakabot,
Jakab nem aratta le a zabot,
Jakab nem ment haza.

Eléküldték a tüzet,
Hogy égesse meg a botot.
A tűz nem égette meg a botot,
A bot nem verte meg a kutyát,
A kutya nem harapta meg a szolgálót,
A szolgáló nem hívta haza Jakabot,
Jakab nem aratta le a zabot,
Jakab nem ment haza.

Elküldték a vizet,
Hogy oltsa el a tüzet.
A víz nem oltotta el a tüzet,
A tűz nem égette meg a botot,
A bot nem verte meg a kutyát,
A kutya nem harapta meg a szolgálót,
A szolgáló nem hívta haza Jakabot,
Jakab nem aratta le a zabot,
Jakab nem ment haza.

Elküldték a bikát,
Hogy igya meg a vizet.
A bika nem itta meg a vizet,

A víz nem oltotta el a tüzet,
A tűz nem égette meg a botot,
A bot nem verte meg a kutyát,
A kutya nem harapta meg a szolgálót,
A szolgáló nem hívta haza Jakabot,
Jakab nem aratta le a zabot,
Jakab nem ment haza.

Elküldték a mészárost,
Hogy vágja le a bikát.
A mészáros levágta bikát,
A bika megitta a vizet,
A víz eloltotta a tüzet,
A tűz megégette a botot,
A bot megverte a kutyát,
A kutya megharapta a szolgálót,
A szolgáló hazahívta Jakabot,
Jakab learatta a zabot,
Jakab elment haza.

(Gímes)

KOLONI NÉPMESE SIMA FERENC GYŰJTÉSÉBŐL

65. A macskamenyasszony

Hol volt, hol nem volt, valamikor régen volt egy öreg király. Annak volt három fia. Egy napon magához hívatta a fiait az öreg király, és azt mondta nekik:

– Kedves fiaim, látom, hogy nagyok vagytok, a legénykort elértétek. Én öregszem, lehet, hogy lassan már itthagylak benneteket, hát nagyon szeretném még életemben megtudni, hogyan házasodtok, milyen menyasszonyokat kaptok. Menjete a világba mind a hárman, és keressetek magatoknak menyasszonyt!

Szót fogadtak a királyfiak, elmentek, mind a hárman más úton. Hát a legfiatalabb egyszer csak azon veszi észre magát, hogy rengeteg nagy erdőségben van, de az erdő olyan sűrű, hogy még az eget se látja. Csak bolyongott, csak bolyongott, de bizony ki nem tudott belőle jutni. Leült pihenni, és szomorkodott, hogy már bizony itt kell vesznie ebben az erdőségben. Ahogyan ott szomorkodik, egy macska odamegy hozzá, és megszólítja:

– Mi járatban vagy, királyfi, mi hozott ebbe a rengeteg erdőségbe?

– Mi? – azt mondja. – Világot jöttem próbálni, és ide vezérelt az utam. Hiába járok, sehogyan, sehogyan ki nem jutok belőle.

– Hát bizony innen, királyfi, te soha, soha ki nem jutsz, éppen ha én foglak téged kivezetni. Tudom én, hogy mi járatban vagy, tudom, hogy menyasszonyt keresel. Hát, ha engem választasz menyasszonyul, én kivezetlek.

A királyfi előbb egy cseppet gondolkozott rajta, hogy hát hogy válaszson ő macskát menyasszonynak. Aztán meggondolta magában, hogy kivezetteti magát, hiszen úgysem veszi majd el a macskát. Megígérte hát

neki, hogy menyasszonyának választja. A macska aztán kivezette őt az erdőszélebről, de mikor már az erdőszélre értek, meghagyta neki, hogy bizony ne gondolja, hogy be fogja csapni, mert akkor úgy még nem járt ember, mint ő fog. Ha pedig valamit kíván a király apja, csak nyugodtan jöjjön vissza, és ő teljesíti.

Elment nagy búsan hazafelé a királyfi. Már az idősebbek otthon voltak, nagyban dicsekedtek, hogy egyik a Napkirály lányát találta menyasszonyának, a másik meg a Szélkirálynak a lányát. Faggatták őt is a bátyjai, de nem mondott mást, csak annyit, hogy ő is talált menyasszonyt, de nem mondta meg, milyen királynak a lányát. Eltelt két vagy három hét, az apjuk megint hívatta őket, és azt mondta:

– No, kedves fiaim, ha már találatok magatoknak menyasszonyt, nagyon szeretném, ha hoznátok tőlük valami hímzést, hadd lássam, tudnak-e dolgozni.

Elmentek a királyfiak a menyasszonyaikhoz. A legifjabb nagy szomorúan ment, hogy hát milyen hímzést fog neki adni a macska. Ahogyan megy az erdő felé, a macskamenyasszony már messziről elébe szalad, és azzal köszönti:

– Isten hozott, isten hozott, szép királyfi mátkám, csak azt a szomorú képedet ne látnám. Mi járatan vagy, mit kíván megint a királyapád tőled?

– Mit? Azt mondja, hogy kérjek tőled hímzést. Valami szép hímzést.

– Hej, azon te egy cseppet se búsulj! Gyere, fekdj le egy kicsit, hogy a fáradságot kipihend, és mire felébredsz, meglesz a hímzés.

Úgy is volt. Ledőlt egy cseppet a fa alá a királyfi, el is aludt, mert nagyon kifáradt. Hát mire fölébredt, már ott van a menyasszony olyan szép hímzéssel, amelyet még ember nem látott. Egy cseppet meg is bátorodott a királyfi, hogy hát ez mégsem lehet egyszerű macska. Hazavitte a hímzést. A két idősebb testvér már otthon volt, de bizony az ő hímzése volt a legszebb. De hiába faggatták a bátyjai, hogy miért szomorú, mondja meg, milyen királynak a lányát találta magának menyasszonyul, ki nem vehettek belőle semmi szót. Eltelt vagy két-három hét, az apjuk megint hívatta őket.

– No, kedves fiaim, menjetek el a menyasszonyaitokhoz, és kérjétek el tőlük a vőlegénybokrétát, hadd lássam, melyikük tudja a legszebb bokrétát csinálni!

Megint elmentek. A legfiatalabb nagy búsan, hogy hát milyen bokrétát fog ő neki a macska adni. Amikor odaért az erdőbe, a macska már elébe szaladt az erdőszéltől, s megint azt a verset mondta:

– Isten hozott, isten hozott, szép királyfi mátkám, csak azt a szomorú képedet ne látnám! Hát mit kíván a te királyi apád?

– Jaj, most azt kívánja, hogy vőlegénybokrétát vigyen mindegyikünk haza.

– Hej, ez a legkisebb! Csak feküdj le, pihend ki magad, mert úgyis kifáradtál!

Lefeküdt a királyfi egy fa alá, a macska ezalatt elkészítette a vőlegénybokrétát, de olyat, hogy kívánat volt ránézni. Cseppet megbátorodott a királyfi, vitte haza. A bátyjai már otthon voltak. Hát bizony az apjának most is az a bokréta tetszett a legjobban, amit az ő menyasszonya csinált. Maguk közt úgy súgtak-búgtak a királyfiak, hogy hát: „Ki is lehet ennek a menyasszonya? [Miórt] nem vallja ki? Most is milyen szép bokrétát hozott haza, sokkal szebbet, mint az övék.”

Egy idő múlva az apjuk megint magához hívta őket, de ekkor már azt mondta:

– Menjetek, és hozzátok el a menyasszonyotokat, hadd lássam őket személyesen is!

Ezen már nagyon meghökkent a királyfi. „Hogyan fogja odavinni a macskát a bátyjai és az apja elébe? Mit szólnak majd hozzá, hogy őneki ilyen menyasszony került?” Még szomorúbban ment szegény. Ahogy odaért az erdőszélre, már várta a macska.

– Isten hozott, isten hozott, szép királyfi mátkám, csak azt a szomorú képedet ne látnám! Ölelj meg, ihaja, csókolj meg, tyuhaja!

Hát mit tett, mit nem tett a királyfi, bizony megölelte és megcsókolta a macskát. Abban a pillanatban az erdő nagyot csengett-bongott, és mindjárt ott találták magukat egy gyönyörű királyi palotában. Volt ott minden finomság, paripák, aranyos hintó. A macska meg gyönyörű királykisasszonyná vált, hogy nála szebbet elképzelni se lehetett. Mondta a királyfinak:

– Megmenttéél a varázslat alól, mert engem egy vén boszorkány varázsolts el, és elátkozott, hogy addig átkozott legyek, míg engem valaki menyasszonyának nem választ. Hát így most már megszabadítottál, én leszek a feleséged, ásó-kapa válasszon el egymástól.

Nagyon megörült a királyfi. Ott termett a gyönyörű aranyos hintó, abba beleültek, szép paripák voltak elébe fogva, és úgy repültek haza a királyi apjukhoz bemutatni a menyasszonyt. Aztán megvolt a nagy lakodalom, lagziskodtak, ettek-ittak, még máig is élnek, ha meg nem haltak.

(Kolon – Bencz Andrásné Brath Mária)

JEGYZETEK

Népmesék

1. **A szegény asszony és három fia [Faszakító, Hegymozgató és Vasgyűrő]** – Gimes, 1957. március 21. Tündérmese. Típusképlete: ATU/MNK 556F*. The Shepherd in the Service of a Witch/A boszorkány lovainak őrzése + AaTh/MNK 301B. The Strong Man and His Companions (Pine-twister, Cliff-breaker)/Fehérlőfia + ATU/MNK 300. The Dragon-Slayer/Sárkányölő vitéz + ATU/MNK 303. The Twins Or Blood-Brothers/A két testvér variánsa + ATU 301/MNK 301A. The Three Stolen Princesses/A túlvilágra vitt három királykisasszony megszabadítása. ELTE BTK Folklore Tanszék Archívuma – 337/70–81.
2. **Esztike és Jancsika, a két árva** – Gimes, 1957. március 19. Tündérmese. Típusképlete: ATU/MNK 315. The Faithless Sister/A hűtlen anya (testvér) + ATU 300. The Dragon-Slayer/Sárkányölő vitéz. ELTE BTK Folklore Tanszék Archívuma – 337/33–42.
3. **A gazda és három fia** – Gimes, 1957. március 21. Tündérmese. Típusképlete: ATU 301/MNK *301A. The Three Stolen Princesses/A szalonnávar variánsa + ATU/MNK 314. Goldener/Az aranyhajú kertészbojtar variánsa. ELTE BTK Folklore Tanszék Archívuma – 337/56–62.
4. **A kenderszedő lányok [Az aranyhajú testvérek]** – Gimes, 1957. október 3. Tündérmese. Típuszáma: ATU 707/MNK 707*. The Golden Children/Az aranyhajú két testvér. ELTE BTK Folklore Tanszék Archívuma – 337/154–162.
5. **Az édes lány és a mostoha [A szorgalmas és a lusta lány]** – Gimes, 1957. október 6. Tündérmese. Típuszáma: ATU/MNK 480. The Kind and the Unkind Girls/A szorgalmas és a lusta lány. ELTE BTK Folklore Tanszék Archívuma – 337/235–247.

6. **Az özvegyember és a lánya** – Gimes, 1957. október 6. Tündérmese. Típusképlete: ATU/MNK 706. The Maiden without Hands/A csonkakezü lány távoli variánsa + MNK *328. Incula variánsa + MNK 714*. Genovéva variánsa + ATU 1961/MNK 1961A*. The Big Wedding/Lagziban multság variánsa. Jelen formájában tipologizálatlan tündérmese. ELTE BTK Folklore Tanszék Archívuma – 337/214–224.

7. **Piroska és a farkas** – Gimes, 1957. október 3. Tündérmese. Típuszáma: ATU/MNK 333. Little Red Riding Hood/Piroska és a farkas. ELTE BTK Folklore Tanszék Archívuma – 337/163–165.

8. **Hófehérke** – Gimes, 1957. október 6. Tündérmese. Típuszáma: ATU/MNK 709. Snow White/Hófehérke. ELTE BTK Folklore Tanszék Archívuma – 337/248–255.

9. **Jancsika és Juliska** – Gimes, 1957. október 3. Tündérmese. Típusképlete: ATU/MNK 327A. Hansel and Gretel/Jancsi és Juliska + ATU 313/MNK 313C. The Magic Flight/Rózsa elfelejti Ibolyát. A mese jellemző motívumai (a megszóuló vércseppek, átváltozásokkal való menekülés) kiegészülnek a Szent Család menekülésének történetéből ismert motívummal (a szántóvetővel való találkozás). ELTE BTK Folklore Tanszék Archívuma – 337/170–179.

10. **Az ördögszerető** – Gimes, 1957. október 3. Tündérmese. Típusképlete: ATU 407/MNK 407B. The Girl as Flower/Az ördögszerető + ATU/MNK 365. The Dead Bridegroom Carries off His Bride/A halott vőlegény. ELTE BTK Folklore Tanszék Archívuma – 337/137–140.

11. **A két jópajtás** – Gimes, 1957. október 3. Tündérmese. Típusképlete: ATU/MNK 470. Friends in Life and Death/Életre-halálra jóbarátok + ATU/MNK 334. Household of the Witch/A boszorkány háztartása. ELTE BTK Folklore Tanszék Archívuma – 337/141–144.

12. **A büszke vőlegény [A lakodalomba meghívott holtak]** – Gimes, 1957. október 3. Tündérmese. Típuszáma: ATU/MNK 470A. The Offended Skull/A megbántott koponya variánsa – bár már inkább e típuscsalád egy külön, önálló típusának tekinthető. ELTE BTK Folklore Tanszék Archívuma – 337/145–148.

13. **Kacor király** – Gimes, 1957. október 6. Állatmese. Típuszáma: ATU/MNK 103A*. The Cat Claims to be King and Receives Food from Other Animals/Kacor király. ELTE BTK Folklore Tanszék Archívuma – 337/256–259.

14. **A két fillér** – Gimes, 1957. október 3. Legendamese, eredetmagyarázó monda. Típusképlete: ATU/MNK 774C. The Legend of the Horseshoe/Szent Péter és a lópatkó (cseresznye) + MNK 751/1. Krisztus a fősvény asszonyt teknősbékává változtatja variánsa. ELTE BTK Folklore Tanszék Archívuma – 337/190–192.

15. **A szegény asszony tehénkéje [Krisztus és Szent Péter]** – Gimes, 1957. október 3. Legendamese, eredetmagyarázó monda. Típusképlete: ATU/MNK 774D. St. Peter Acts as God for a Day/ Szent Péter Isten szeretne lenni + ATU/MNK 785A. The Goose with One Leg/Az egy lábú liba (Krisztus és Szent Péter) + ATU/MNK

774L. Mushrooms from St. Peter's Spittle/Mitől lett a gomba? ELTE BTK Folklore Tanszék Archívuma – 337/186–189.

16. **[Krisztus és Szent Péter éjszakai szálláson]** – Gimes, 1957. október 3. Legendamese. Típuszáma: ATU 791/MNK 791/2. Christ and St. Peter in Night-Lodgings/Krisztus és Szent Péter éjszakai szálláson, kocsmában (lakodalomban) variánsa. Eredeti mesecím: Kosvárval a betyárok között. ELTE BTK Folklore Tanszék Archívuma – 337/193–194.

17. **A kilenc ártány** – Kolon, 1957. március 17. Legendamese. Típuszáma: ATU/MNK 812. The Devil's Riddle/Az ördög kilenc kérdése. ELTE BTK Folklore Tanszék Archívuma – 337/22–25.

18. **A rőfös kolbász** – Gimes, 1957. október 3. Legendamese. Típuszáma: ATU 750A/MNK 750AI*. The Three Wishes/A kolbász. ELTE BTK Folklore Tanszék Archívuma – 337/166–169.

19. **Az egyszeri király [A só]** – Gimes, 1957. október 3. Novellamese. Típuszáma: ATU/MNK 923. Love Like Salt/A só. ELTE BTK Folklore Tanszék Archívuma – 337/149–153.

20. **Kosztvi, a disznópásztorgyerek** – Gimes, 1957. március 21. Tréfás mese/rászedett ördög mese. Típusképlete: ATU/MNK 1525. The Master Thief/A mestertolvaj + ATU/MNK 1525B. The Horse Stolen/Hogy lopják el a lovat? + ATU/MNK 1063. Throwing a Club/Buzogányhajítás + ATU/MNK 1071. Wrestling Contest/Birkózóverseny + ATU/MNK 1072. Running Contest/Futóverseny + ATU/MNK 1036. Hogs with Curly Tails/Göndőrfarkú malac + ATU/MNK 1096. Sewing Contest/Varróverseny. ELTE BTK Folklore Tanszék Archívuma – 337/43–51.

21. **Gyergyó cigányról [A cigány és a rászedett ördögök]** – Gimes, 1957. március 25. Tréfás mese/rászedett ördög mese. Típusképlete: ATU/MNK 1063. Throwing a Club/Buzogányhajítás + ATU/MNK 1084. Screaming Or Whistling Contest/Kiáltási (cserdítési) verseny + ATU/MNK 1071. Wrestling Contests/Birkózóverseny + ATU/MNK 1072. Running Contest/Futóverseny + ATU/MNK 1071. Wrestling Contest/Birkózóverseny + ATU/MNK 1036. Hogs with Curly Tails/Göndőrfarkú malac + ATU/MNK 1096. Sewing Contest/Varróverseny. ELTE BTK Folklore Tanszék Archívuma – 337/86–93.

22. **Kis Kalász és Nagy Kalász** – Gimes, 1957. március 21. Tréfás mese. Típuszáma: ATU/MNK 1535. The Rich and the Poor Farmer/Kis Kolozs és Nagy Kolozs. ELTE BTK Folklore Tanszék Archívuma – 337/65–69.

23. **Zongó meg Dongó** – Gimes, 1957. március 21. Tréfás mese. Típusképlete: ATU 1525E/MNK 1525N. Thieves Steal from One Another/A két koma + ATU/MNK 1641. Doctor Know-All/Prücsök (A mindentudó doktor). ELTE BTK Folklore Tanszék Archívuma – 337/52–55.

24. **Bolond Mihók** – Gimes, 1957. október 3. Tréfás mese. Típusképlete: MNK 1684*. Bolond Mihók + ATU 1653/MNK 1653A. Robbers under the Tree/Rablók a fa alatt (Házaspár a fán). ELTE BTK Folklore Tanszék Archívuma – 337/196–206.

25. **Okos Jutka** – Gimes, 1957. október 3. Tréfás mese. Típusképlete: ATU/MNK 1450. Clever Elsie/Kelemenke ködmönkéje + ATU/MNK 1384. The Husband Hunts Three Persons as Stupid as His Wife/Az ostobákat kereső ember. ELTE BTK Folklore Tanszék Archívuma – 337/180–185.
26. **A koldus meg a menyecske** – Gimes, 1957. március 21. Tréfás mese. Típusképlete: ATU/MNK 1541. For the Long Winter/Mikor jönnek az aprószentek (Szükség) + MNK 1441D*. Ihatnám, Ittammár, Futnékmár variánsa, de inkább már egy önálló, még tipologizálatlan mesetípusnak tekinthető. ELTE BTK Folklore Tanszék Archívuma – 337/82–85.
27. **Az igazságos elosztásról** – Kolon, 1957. március 17. Tréfás mese. Típuszáma: ATU/MNK 1533. The Wise Carving of the Fowl/A kakas elosztása. A magyar folklórban e szövegtípus többnyire Mátyás-történetként fordul elő: MZ II. H 192. A kakas igazságos elosztása. ELTE BTK Folklore Tanszék Archívuma – 337/26–28.
28. **A koma eladta az ökröket [A két komaasszony]** – Gimes, 1957. március 21. Tréfás mese. Típuszáma: MNK 1416*. A férj kedvese helyett a feleségét ajándékozta meg. ELTE BTK Folklore Tanszék Archívuma – 337/63–64.
29. **A piros nadrág** – Gimes, 1957. október 6. Tréfás mese. A csapodár menyecskéről szóló, tipologizálatlan tréfás mese. ELTE BTK Folklore Tanszék Archívuma – 337/207–210.
30. **A grófról [Az eleven szobor]** – Kolon, 1957. március 17. Tréfás mese. Típuszáma: ATU/MNK 1829. Living Person Acts as Image of Saint/Az eleven szentszobor variánsa, illetve már inkább egy külön, még tipologizálatlan mesetípusnak/altípusnak tekinthető folklórszöveg. ELTE BTK Folklore Tanszék Archívuma – 337/6–9.
31. **A négy szabadságos katona [A huszár és a kikapós menyecske]** – Gimes, 1957. március 25. Tréfás mese. Típuszáma: ATU/MNK 1361. The Flood/A póruljárt szerető. ELTE BTK Folklore Tanszék Archívuma – 337/94–98.
32. **A mézárógyerek és az apáca** – Gimes, 1957. március 25. Tréfás mese. Tipologizálatlan. ELTE BTK Folklore Tanszék Archívuma – 337/99–102.
33. **A kocsis meg az úr** – Gimes, 1957. március 25. Tréfás mese. Tipologizálatlan. ELTE BTK Folklore Tanszék Archívuma – 337/103–107.
34. **Jancsi huszár és a gazda** – Gimes, 1957. március 25. Tréfás mese. Típusképlete: Tipologizálatlan tréfás (erotikus) mesetípus + ATU/MNK 1528. Holding Down the Hat/A földre tett kalap + ATU/MNK 1540. The Student from Paradise (Paris)/A mennyből jött ember részlete (második epizódja). ELTE BTK Folklore Tanszék Archívuma – 337/108–112.
35. **A két huszár [A furfangos huszár és a szentéletű asszony]** – Gimes, 1957. március 25. Tréfás mese. Tipologizálatlan. ELTE BTK Folklore Tanszék Archívuma – 337/113–115.

36. **A cigányról** – Kolon, 1957. március 17. Tréfás mese. Típusképlete: ATU/MNK 1631. Horse That Will Not Go over Trees/A cigány lovat árul variánsa + ATU/MNK 1539. Cleverness and Gullibility/Csalóka Péter variánsa. ELTE BTK Folklore Tanszék Archívuma – 337/12–13.
37. **A tormáról** – Gimes, 1957. október 3. Adoma. Tipologizálatlan cigányadoma. ELTE BTK Folklore Tanszék Archívuma – 337/195.

Népmondák

38. **Mátyás és a bíró** – Gimes, 1957. október 6. Történeti monda. Típuszáma: MZ II. H 65. Mátyás király és a kolozsvári bíró. ELTE BTK Folklore Tanszék Archívuma – 337/211–213.
39. **Mátyás király megkapáltatja az urakat** – Kolon, 1957. március 17. Történeti monda. Típuszáma: MZ II. H 101. Mátyás király megkapáltatja az urakat. ELTE BTK Folklore Tanszék Archívuma – 337/15.
40. **A cinkotai kántor** – Kolon, 1957. március 17. Novellamese/történeti monda. Típuszáma: ATU/MNK 922. The Shepherd Substituting for the Clergyman Answers the King's Questions/A cinkotai kántor. – MZ II. H 177. Mátyás király és a cinkotai kántor. ELTE BTK Folklore Tanszék Archívuma – 337/2–3.
41. **Mátyás és az öregember** – Kolon, 1957. március 17. Novellamese/történeti monda. Típuszáma: ATU/MNK 921F*. Plucking Geese/Mátyás király és az öregember. – MZ II. H 201. A megfejt bakkecskék. ELTE BTK Folklore Tanszék Archívuma – 337/10–11.
42. **Mátyás és a szántóvető** – Kolon, 1957. március 17. Novellamese/történeti monda. Típusképlete: ATU/MNK 921F*. Plucking Geese/Mátyás király és az öregember + ATU/MNK 922B. The King's Face on the Coin/A király arcképe a pénzen. – MZ II. H 201. A megfejt bakkecskék + MZ II. H 201.2. A király arcképe a pénzen. A gyűjtő/lejegyző megjegyzése: A mese hiányossága Kasi Mariska memóriakiességéből ered, nem az áttétel hibája. ELTE BTK Folklore Tanszék Archívuma – 337/29–31.
43. **A török háborúról** – Kolon, 1957. március 17. Történeti monda. Típusképlete: MZ IV. C 126.1. Az elsüllyesztett török hajók + MZ IV. C 144.2. A csellel kiszabadított kisasszony. ELTE BTK Folklore Tanszék Archívuma – 337/16–20.
44. **Vak Bottyán** – Kolon, 1957. március 17. Történeti monda. Típuszáma: MZ II. P 48. Vak Bottyán és Ocskay párbaja. ELTE BTK Folklore Tanszék Archívuma – 337/4–5.
45. **A magyar csikós** – Kolon, 1957. március 17. Történeti monda. Típuszáma: MZ IV. A 82.2.1. Az ostoros huszár szabadulása MZ IV. C 141.4. A vitézül forgatott ostor. ELTE BTK Folklore Tanszék Archívuma – 337/32.

46. **A Kossuth-nóta** – Kolon, 1957. március 17. Történeti monda töredékével kontaminált népdal. ELTE BTK Folklore Tanszék Archívuma – 337/14.
47. **Boszorkánytörténetek** – Gimes, 1957. március 25. Hiedelemmonda. Típuszáma: Bihari L/1.III.*1/C. Boszorkány béka alakjában + L/1. IV.* 8/C. Boszorkány szerelmi rontása. ELTE BTK Folklore Tanszék Archívuma – 337/116–118.
48. **Az Erdélyben járt huszárok [A szekérkeréken repülő boszorkány]** – Gimes, 1957. március 25. Hiedelemmonda. Bihari L/1. III. *3/A. A boszorkány tárgyat meglovagolva repül a levegőben. ELTE BTK Folklore Tanszék Archívuma – 337/119.
49. **A boszorkányos bíróné [A megpatkolt boszorkány]** – Gimes, 1957. október 6. Hiedelemmonda. Típuszáma: Bihari L/1. IX. 3. Kovács feleségének megpatkolása. ELTE BTK Folklore Tanszék Archívuma – 337/260–261.
50. **Népi hiedelmek [Eszkatologikus jövendölések]** – Kolon, 1957. március 16. Eszkatologikus jövendölések. Típusképlete: MZ IV. N 32. A ló nélküli szekerek (A megjövendölt autók) + MZ IV. N 31. A vasmadarak (A megjövendölt repülőgépek) + MZ IV. N 67.1. A megadóztatott lakások. ELTE BTK Folklore Tanszék Archívuma – 337/1.
51. **Népi hiedelmek [Termésjósló hiedelmek]** – Kolon, 1957. március 16. Termésjósló hiedelmek. ELTE BTK Folklore Tanszék Archívuma – 337/1.

Találás kérdések

52. **Egy koloni találás: Hány vége van a kolbásznak?** – Kolon, 1957. március 17. Találás kérdés. ELTE BTK Folklore Tanszék Archívuma – 337/21.
53. **Gimesi találás kérdések** – Gimes, 1957. október 6. Bányi Antalné Reczika Teréz: 1–6., 10–11., 13., 15–16., 18., 20., 22–23., 28., Kovács Lászlóné Varga Erzsébet: 7–9., 12., 14., 17., 19., 21., 24–27., 29. Találás kérdések. ELTE BTK Folklore Tanszék Archívuma – 337/225–229.

Egyéb hagyományok

54. **Kodály Zoltánról** – Gimes, 1957. október 6. Visszaemlékezés. ELTE BTK Folklore Tanszék Archívuma – 337/230–234.
55. **A mesemondásról** – Gimes, 1957. október 6. Visszaemlékezés. ELTE BTK Folklore Tanszék Archívuma – 337/262–267.

FÜGGELÉK

Morvaj Judit bédi mesegyűjtése

56. **A papucsszaggató királykisasszonyok** – Béd, 1961. július. Tündérmese. Típuszáma: ATU/MNK 306. The Danced-out Shoes/A papucsszaggató királykisasszonyok. Néprajzi Múzeum Etnológiai Archívuma – 7157/52–63.

57. **Jancsika és Ilonka** – Béd, 1961. július. Tündérmese. Típusképlete: MNK 450A*. A levágott anyamell + MNK 450B**. A mostoha el akarja pusztítani a gyerekeket + ATU/MNK 327A. Hansel and Gretel/Jancsi és Juliska + ATU/MNK 450. Little Brother and Little Sister/Az öztestvér. Néprajzi Múzeum Etnológiai Archívuma – 7157/34–51.

58. **Katika [Az ördögszerető]** – Béd, 1961. július. Tündérmese. Típuszáma: ATU 407/MNK 407B. The Girl as Flower/Az ördögszerető. Néprajzi Múzeum Etnológiai Archívuma – 7157/24–34.

59. **A hét gyerek (töredékes)** – Béd, 1961. július. Novellamese. Típuszáma: ATU 762. Woman with Three Hundred and Sixty-Five Children. A történet mondai változata kapcsán lásd: MZ I. E 15. A Micbán-monda (A Bocskai-család eredethagyományja). Néprajzi Múzeum Etnológiai Archívuma – 7157/63–68. Töredékes kézirat, a történet második fele hiányzik a lejegyzett gépiratból.

Danczi Lajos gimesi meséi

60. **A ringy-rongy halász [A halász és a nagyravágyó felesége]** – Gimes. Tündérmese. Típuszáma: ATU/MNK 555. The Fisherman and his Wife/A halász és a felesége. Danczi Lajos megjegyzése: „Mese az asszony nagyravágyásáról, telhetlenségéről, de az ember nagyotakarásáról is: teremteni akar. Mégis mindig csak ember marad.” Danczi Lajos: Ghymes község története. I–II. 1953–1964. (kézirat) II. 157–158.

61. **Az imádságról [A fecsegő szolgál]** – Gimes. Katalogizálatlan tréfás mese. Távoli analógiája: ATU/MNK 1562. „Think Thrice before You Speak/Háromszor gondold meg, mielőtt beszélsz.” Danczi Lajos megjegyzése: „Csak a figyelmes ima hasznos. Az imádságban fegyelmetlen buta, és imája haszontalan a tiszteletlenség miatt.” Danczi Lajos: Ghymes község története. I–II. 1953–1964. (kézirat) II. 159.

62. **A halál tündére [A megjövedölt halál]** – Gimes. Katalogizálatlan tréfás mese. Danczi Lajos megjegyzése: „Hajdan sok boszorkány- és tündérmesét lehetett hallani. Itt leírok belőlük egyet.” Danczi Lajos: Ghymes község története. I–II. 1953–1964. (kézirat) II. 159–160.

63. **Bábocska Imre [A holtakból teremtett katonák]** – Gímes. Hazugságmese, amely tartalmazza az AaTh/MNK 463A*. Quest for Father's friend/Mirkó királyfi típus egyik jellemző epizódját (a boszorkány szövőszéken, rokkán katonákat sző/fon). Danczi Lajos: Ghymes község története. I–II. 1953–1964. (kézirat) II. 153.

64. **Jakab aratja a zabot** – Gímes. Formulamese. Típuszáma: ATU 2030. The Old Woman and her Pig/MNK 2030E. Jakab és a zab. Danczi Lajos megjegyzése: „Érdekes az egész szöveg és dallam. Tanulsága az, hogy minden jól megy addig, amíg nincs egy áruló. Ahol áruló van, ott a kerekek mindjárt visszafelé forognak: a döglött bika megissza a vizet, a megivott víz eloltja a tüzet, stb. Általában minden összeesküvésnek szokott lenni egy mézárósa. A dallama zsoldárszerű, szinte megtevesztően hasonló a zsoldárokéhoz. Mégsem egyházi dallam, hanem népi. A mesedalog parlandója, beszélő dallama.” Danczi Lajos: Ghymes község története. I–II. 1953–1964. (kézirat) II. 117–118.

Koloni népmese Sima Ferenc gyűjtéséből

65. **A macskamenyasszony** – Kolon. Tündérmese. Típuszáma: ATU/MNK 402. The Animal Bride/A macskamenyasszony. In: *Irodalmi Szemle*, 1959, 4, 641–643. További közlés: Kósa László szerk., 1979, 321–324.

A folklórszövegek gyűjtési helyei

Béd: 56–59.

Gímes: 1–16., 18–26., 28–29., 31–35., 37–38., 47–49., 53–55., 60–64.

Kolon: 17., 27., 30., 36., 39–46., 50–52., 65.

A folklórszövegek adatközlői

Balkó András: 44.

Balkó Imre: 39., 46., 52.

Balkó András vagy Balkó Imre: 30., 36., 40–41., 43.

Balkó Péterné Brath Julianna: 50–51.

Bányi Antalné Reczika Teréz: 4–12., 14–16., 18–19., 24–25., 29., 37–38., 53–55.

Bencz Andrásné Brath Mária: 17., 27., 42., 45., 65.

Elgyütt Lipót: 1–3., 20–23., 26., 28., 31–35., 47–48.

Kovács Lászlóné Varga Erzsébet: 13., 49., 53., 55.

Tájszavak

- acskó – zacskó
 aggyá' – adjál
 akó – akol
 amórré – amerre
 ancvaj – egykettőre (lásd: eins, zwei – német)
 *
 babmarzsó – rántott, szaggatott (morzsol) tészta bableves
 belecsügölt – bekapaszkodott
 belülle – belőle
 bemén – bemegey
 besárítnyi – besározni
 betaszítlak – belöklek
 bibas – hitvány, semmirekellő
 biza – bizony
 bronkodott – búsult
 branc – aroncs
 buzegán(y) – buzogány
 *
 cimborátak – barátokoztak
 *
 csókóta – csókolta
 csümböldöztek – csüngtek
 *
 débe' – délben
 dobóva – dobolva
 dor bong – duzzog
 *
 ehün – itt, ide
 elbócsózott – elbúcsúzott
 elbotozták – bottal elverték
 elejibük – eljük
 éleszkedett – föléledt, magához tért
 elközelgetett – bekövetkezett
 elmarkolták – itt: elvitték
 elmék – elmegek
 eltimporálta – összekeverte
 emēni – emelni
 eridj, eriggy – menj
 estvére – estére
 eszó' – eszel
 ěbántak – elbántak
 ěhinnyi – elhinni
 ěkütte – elküldte
 ěpusztúnyi – elpusztulni
 ěszakította – elszakította
 ěviszi, ěvinni, ěvittek – elviszi, elvinni, elvittek
 *
 fejelt, fejelős (csizma) – új fejjel ellátott csizma
 fěkeltek, felkěté' – fölkeltek, fölkelés
 felsüllent – feléledt
 fundament – alap
 furt – folyvást, mindig
 fustély – bunkósbot
 fűjjet – fűvet
 fűstőkőgyön – fűstőlődjön
 *
 gajszt – erős pálinka vagy tiszta szesz (lásd: szlovák)
 gelenksübung – katonai tornagyakorlat (lásd: német)
 gömböstű – gombostű
 gönc – ruha
 *
 gyerecskéje – gyermeke
 gyüke – gyökere
 gyűjjetek, gyűttök, gyűnnek – jöjjetek, jöjtek, jönnek
 gyün, gyűtt, gyüssz, gyűnni, gyünni – jön, jött, jössz, jönni
 *

- hamargyába' – hamar
 hangyadombik – hangyazsombék
 hant – rög
 hāgatta – hallgatta
 híjjál – hívjál
 hintereg – hentereg
 hun – hol
 hurcód – vidd
 hurka – itt: bél
 huzóskodtam – húzódtam
 *
 icce – régi űrmérték
 idesannya – édesanyja
 igeneseket, igenesen – egyeneseket,
 egyenesen
 íjjel – éjjel
 itt – ivott
 *
 ján' – lány
 *
 kácsaé – kácsává (vált)
 kalamává vált – kulimásszá (szekérke-
 nőcs) vált
 kalitka – rendezett formájú, négyszögre
 rakott farakás
 kapargott – kaparászott
 karapó, karapoló – szenteltvízhintő, kis
 nyeles-fejes vízhintő bot
 káré – kordé, taliga
 karszékre – karosszékre
 kén' – kellene
 kerüközbe' – kergetőzés közben
 kézfogó – eljegyzés
 kifundáлом – kitaláлом
 kilicske – kilincs
 kírgye el – kérje el
 kódús – koldus
 kompánia – itt: hadsereg
 kompertgomba – ízletes vargánya
 kordé – szövettípus, zsinórszövet vagy
 bélelt szövet, itt: hitvány
 kozsmó – itt: moha, zuzmó
 kő – kell
 kötél fa – annyi fa, amennyit át lehet
 kötni
 kövecsdarabok – kavicsdarabok
 kucsohajú – göndör hajú (lásd: szlo-
 vák)
 künnyi – küldeni
 kúoszloppé – kőoszloppá
 kvártél – kvártély, szállás
 *
 ládd – lásd
 lajbi – mellény
 lefonnyi – lefonni
 leforrázkodott – leforrázódott
 lelődözték – lelőtték
 lénia – erdőben lévő mezszye, irtvány-
 sáv
 leszó' – leszel
 letérgyepült – letérdepelt
 levegeztik – itt: elpusztították
 lúdka – lúdka
 *
 maj' – majd
 mányi – dédmama, nagymama
 mátkám – kedvesem, jegyesem
 megett – mögött
 megregulál – megreguláz (fegyelmez,
 rendre tanít)
 megtörzik – itt: beteljesedik, megtör-
 ténik (Ezt a kifejezést csak az átkokkal
 kapcsolatosan használják. Kettétörik,
 megoszlik az átok, az átkozottra és az
 átkozóra is kihat.)
 mén, elmén, ěmén, ěmegy – megy, el-
 megy
 menekedve – menekülve
 menyárt – mindjárt

- menhes – itt: mozgékony, izgó-mozgó
 miderszalagok, miderek, mider – női
 karcsúsító alsó ruhanemű szalagja
 mihán, mihánt – mihelyt
 míl – mély
 minő – milyen
 *
 nidd – nézd
 *
 nyekegett – nyekkent
 nyoszolya – ágy
 nyöttek – nőttek
 nyulázni – nyúlra vadászni, nyulat
 fogni
 nyúzócsakaró – háncs nélküli karó
 *
 odús – odvas
 ordinánc – személyes szolgálatra beosztott katona
 osztángat – aztán
 *
 öröznyi, örözze, örözte – őrizni, őrizze, őrizte
 ősmered – ismered
 ősmerkett – itt: bizonyossá vált
 összemétélte – összevágta
 összüvagdáták – összevagdalták
 *
 pakszus (passzus) – hivatalos irat
 padláson – padláson
 pedinter – küldönc
 pegyig – pedig
 péz, píz – pénz
 pionér – pionír, itt: utász, hidász
 pokó' – pokol
 pruszlik – női mellény
 pucsolahaj – göndörödő haj
 (lásd: szlovák)
 puszongatni – noszogatni
 *
- rapancsos – ragyás
 repegetnyi – szakítani, tépni
 rífes – rőfös
 rikójtanyi, rikoltani, rikoltott – kiabálni, kiáltott
 rínak – sírnak
 rútolva – rúttá válva
 *
 sarampófogak – itt: ketrecreács
 segítjen – segítsen
 sérelmes – itt: nehéz (munka)
 sipka – sapka
 siskó – kemence
 spekulant – ravasz, agyafúrt
 suly – székelly káromkodási formula (a suly egye meg!)
 sunka – sonka
 *
 szentēt – szentelt
 szétrepedítik – széttépik
 szétrepeget – széjjeltép
 szítta, szítetták – szívták, szívták
 szívanóval – szénvonóval
 szógálat – szolgálat
 szóma – szalma
 születnék – szülnék
 *
 téfel – tejföl
 tejed – itt: tiéd
 térgyig – térdig
 teríjjenek – terítsenek
 tetejin, tetejire, tetejirül – tetején, tetejére, tetejéről
 tikocska – tyúkocska
 tollu – libatoll
 történyleni – történni
 trucc (annak a truccára) – (annak) ellenére, csak azért is
 tutogva – orrhangon beszélve, itt: dohogva

tüle – tőle

tüzētek – tüzeltek

*

ugyi – ugye

ustár, ustor, ustoros – ostor, ostoros

*

ű, űket – ő, őket

űtek – űltek

*

válú – vályú

víka, víkás – véka, vékás

világságot – világosságot

vizsgákkoggyatok – vizsgálódjatok

*

zsuppember – szalmazsúpból készített

bábu

IRODALOM

- A Magyar Népzene Tára I. Gyermekjátékok*, 1957 – (Szerk. BARTÓK Béla és KODÁLY Zoltán.), Budapest.
- A tengeri kisasszony. Ipolyi Arnold kéziratok folklórgyűjteménye egész Magyarországról 1846–1858*, 2006 – Közreadja BENEDEK Katalin, Magyar Népköltészet Tára VI, Budapest.
- AARNE, Antti–THOMPSON, Stith, 1961 – *The Types of the Folktale. A Classification and Bibliography. Translated and Enlarged by Stith Thompson*. Second revision, Folklore Fellows' Communications 184, Helsinki.
- ÁG Tibor, 1995 – *Édesanyám rózsafája*, Martos.
- ÁG Tibor, 1996 – *Ki népei, vári vagytok? Válogatás a szlovákiai magyar tájak népzenei hagyományaiából*, Népismereti Könyvtár 6, Komárom–Dunaszerdahely.
- ÁG Tibor, 2001 – *Csináltassunk hírharangot. Nyitra-vidéki népballadák*, Gyurcsó István Alapítvány Könyvek 22, Dunaszerdahely.
- ÁG Tibor, 2004 – *Semmit sem vétettem Nyitra városának. Nyitra-vidéki magyar népdalok*, Gyurcsó István Alapítvány Könyvek 29, Dunaszerdahely.
- ÁG Tibor, 2007 – *Kunyhók hűsége. Népdalkutatók nyomában Szlovákia magyar lakta vidékén*, Dunaszerdahely.
- ÁG Tibor–SÍMA Ferenc, 1979 – *Vétessék ki szóló szívem. Szlovákiai magyar népballadák*, Bratislava.
- BALASSA Iván, 1989 – *A határainkon túli magyarok néprajza*, Budapest.
- CZÖVEK Judit, 2002 – *Ha mi meghalunk... Zoborvidéki virrasztóénekek*, Pozsony.
- DANCZI Lajos, 1953–1964 – *Ghymes község története I–II*, Kézirat, Internetes elérhetősége: <http://csevadok.sk/publikaciok/ghymes-kozseg-tortenete>
<http://csevadok.sk/publikaciok/ghymes-szokasok/>

- DÉGH Linda, 1949 – A népmesekutatás új útjai, in *Néprajzi tanulmányok* (Szerk. ORTUTAY Gyula.) 36–52, A Pázmány Péter Tudományegyetem Néprajzi Intézetének Kiadványai 1, Budapest.
- DÖMÖTÖR Ákos, 1998 – *Hősök és vértanúk. Mondák és visszaemlékezések a szabadságharcról*, Budapest.
- Elegyes gyűjtések Magyarország és Erdély különböző részeiből*, 1872 – (Szerk. ARANY László és GYULAI Pál.), Magyar Népköltési Gyűjtemény I, Pest.
- ERDÉLYI JÁNOS, 1846–1848 – *Népdalok és mondák I–III*, Pest.
- ERDÉLYI JÁNOS, 1855 – *Magyar népmesék*, Pest.
- FEHÉR SÁNDOR–FEHÉR PINDES IVETT, 2012 – *Irodalom Nyitrán, Nyitra az irodalomban*, Nyitra.
- Fehérlófia*, 2007 – (Szerkesztette, a bevezetést és az utószót írta HOPPÁL Mihály. Fordította BUDA Ferenc, KARA György, SOMFAI KARA Dávid.) Budapest.
- FÉNYES ELEK, 1851 – *Magyarország geographiai szótára I–VI*, Pest.
- FERENCZI IMRE–MOLNÁR MÁTYÁS, 1972 – *Fordulj kedves lovam... Rákóczi és kuruc néphagyományok Szabolcs-Szatmárban*, (Gyűjtötte FERENCZI Imre és MOLNÁR Mátyás, szerkesztette CSALLÁNY Dezső, a bevezetőt írta FERENCZI Imre.), Vaja.
- FERENCZY ANNA, 2001 – *Kígyófutó Szép János. Zoboralji mesék*, Somorja.
- FERENCZY ANNA, 2002 – *A furfangos kondás. Zoboralji pajkos mesék*, Somorja.
- GRAFENAUER, IVAN, 1951 – *Slovenske pripovedke o kralju Matjažu*, Ljubljana.
- GRANASZTÓI PÉTER, 2016 – Ortutay Gyula kéziratos hagyatéka a Néprajzi Múzeumban, *Néprajzi Hírek*, 1, 21–26.
- GRIMM, JAKOB–GRIMM, WILHELM, 1812–1822 – *Kinder und Hausmärchen I–III*, Berlin.
- GULYÁS JUDIT, 2016 – Fedics Mihály mesél. Fényképek és kéziratok Ortutay Gyula hagyatékából, *Néprajzi Hírek*, 1, 26–29.
- GYÖRGY LAJOS, 1934 – *A magyar anekdota története és egyetemes kapcsolatai*, Budapest.
- GYÖRGY LAJOS, 1938 – *Világjáró anekdoták*, Budapest.
- IPOLYI ARNOLD, 1854 – *Magyar mythologia*, Pest.
- Ipolyi Arnold népmesegyűjteménye*, 1914 – (Szerk. KÁLMÁNY Lajos.), Magyar Népköltési Gyűjtemény XIII, Budapest.
- KISS GABRIELLA, 1922 – A csodafurulya. Nyitravölgyi mese, in *Új-Auróra. MIPSZ Almanach az 1922. évre*, (Szerk. DOBAI János és SOMOSKEŐY István.), 91–95. Bratislava–Pozsony.

- KODÁLY Zoltán, 1907 – Balladák, *Ethnographia* XVIII, 38–42, 108–112, 153–156, 230–234.
- KODÁLY Zoltán, 1909 – Zoborvidéki népszokások, *Ethnographia* XX, 29–36, 116–121, 245–247.
- KODÁLY Zoltán, 1913 – Pótlék a zoborvidéki népszokáshoz, *Ethnographia* XXIV, 114–116, 169–174, 235–239.
- KODÁLY Zoltán, 1973 – *A magyar népzene*, Budapest.
- KOMOROVSKÝ, Ján, 1954 – Poznámky k ľudovej tradícii o kráľovi Matejovi, *Slovenský Národopis*, 176–191.
- KOMOROVSKÝ, Ján, 1955 – Vznik ľudovej tradície o kráľovi Matejovi Korvínovi, *Slovenský Národopis*, 309–316.
- KOMOROVSKÝ, Ján, 1957 – *Matej Korvin v ľudovej prozaickej Slovenosti*, Bratislava.
- KÓSA László (szerk.), 1979 – *Rozmaringkoszorú. Szlovákiai magyar tájak népköltészete*, Pozsony.
- LISZKA József, 2010 – *Populáris kultúra. Magyarok Szlovákiában VI, Somorja*.
- LISZKA József, 2013 – *Átmenetek. Folklor és nem-folklor határán*, Monographiae Comaromienses 12, Komárom.
- LISZKA József (szerk.), 2007 – *Tündérrózsa (Csallóközi mondák és anekdoták)*, Dunaszerdahely.
- MADAR Ilona, 1989 – *Fejezetek Zoboralja társadalomnéprajzához*, Folklor és etnográfia 51, Debrecen
- Magyar Népmesekatalógus 2*, 1988 – (Összeállította és a bevezetőt írta DÖMÖTÖR Ákos.), Budapest.
- MAGYAR Zoltán, 2001 – *Torna megyei népmondák*, Magyar Népköltészet Tára I, Budapest.
- MAGYAR Zoltán, 2002 – *A mindentudó fű, Zoborvidéki mondák és hiedelmek*, Dunaszerdahely.
- MAGYAR Zoltán, 2004 – *Bucsek József mesél. Kiskovácsvágási mesék és mondák*, Gömör Néprajza LIX, Debrecen.
- MAGYAR Zoltán, 2011 – *A magyar népi kultúra régiói 2, Felföld, Erdély, Moldova*, Budapest.
- MAGYAR Zoltán, 2017 – *Mátyás király narratív hagyományköre. Típus- és motívumindex*, Budapest.
- MAGYAR Zoltán: *A magyar történeti mondák katalógusa. Típus- és motívumindex I–XI*, Budapest.
- MAGYAR Zoltán–VARGA Norbert, 2007 – *Amikor még szűk vót a világ... Mondák és hiedelmek Fülek vidékén*, Dunaszerdahely.
- MÁLYUSZ Elemér, 1922 – *Turóc megye kialakulása*, Budapest.

- MANGA János, 1940 – Zoborvidéki lakodalom, *Néprajzi Értesítő*, 250–272.
- MANGA János, 1941 – A téli ünnepkör hagyományai a Nyitra megyei Menyhén, *Ethnographia* LII, 189–217.
- MANGA János, 1941 – A tavaszi ünnepkör hagyományai a Nyitra megyei Menyhén, *Néprajzi Értesítő*, 281–318.
- MANGA János, 1942 – *Ünnepi szokások a Nyitra megyei Menyhén*, Budapest.
- MÁRTONVÖLGYI László, 1941a – *Emlékek földjén*, Nyitra.
- MÁRTONVÖLGYI László, 1941b – *A regélő Nyitra mentén*, Bratislava–Pozsony.
- MEDNYÁNSZKY Alajos, 1821 – Ghymes várának leírása, *Tudományos Gyűjtemény* VII, 43–44.
- MEDNYÁNSZKY Alajos, 1832–1834 – *Elbeszélések, regék és legendák a magyar előkorból* I–II, Pesten.
- MEDNYÁNSZKY Alajos, 1981 – *Festői utazás a Vág folyón, Magyarországon (1825)*, (Ford. SOLTÉSZ Gáspár.), Budapest.
- MERÉNYI László, 1862 – *Sajó-völgyi eredeti népmesék* I–II, Pest.
- MORVAY Judit, 1961 – Népi társadalom, nagycsalád, viselet, táplálkozás, mesék stb. (magnetofonos gyűjtés). Kézirat: *Néprajzi Múzeum Etnológiai Archívuma* 7157.
- MORVAY Judit, 1980 – A Zobor-vidéki csoport néprajzi jellege, in *Előmunkálatok a Magyarság néprajzához* 7, (Szerk.: PALÁDI-KOVÁCS Attila.), 149–160, Budapest.
- MÓSER Zoltán, 2014 – *Időt halasztani, napot mulasztani... Képes Ének-Tár*, Budapest.
- NAGY Zoltán, 1995 – *Az aranyhajú lány. Palóc népmesék*, Salgótarján.
- Nyitra vidéki népballadák Arany A. László hagyatékából*, 2009 – (Szerkesztette, a kísérő tanulmányt és a jegyzeteket írta LISZKA József.), Somorja.
- ORTUTAY Gyula, 1940 – *Fedics Mihály mesél*, Új Magyar Népköltési Gyűjtemény I, Budapest.
- ORTUTAY Gyula, 1960 – *Írók, népek, századok*, Budapest.
- ORTUTAY Gyula, 1966 – *Halhatatlan népköltészet. Néprajzi vázlatok*, Budapest.
- ORTUTAY Gyula, 1981 – *A nép művészete*, (Válogatta és szerkesztette BODROGI Tibor és DÖMÖTÖR Tekla.), Budapest.
- ORTUTAY Gyula, 2009 – *Napló 2. 1955–1966*, (Szerk., jegyz. MARKÓ László.), Budapest.
- ORTUTAY Gyula/SIMA Ferenc, 1957 – Zoborvidéki mesék magnetofonról. Kézirat: *ELTE BTK Folklore Tanszék Archívuma* 337.

- PALÁDI-KOVÁCS Attila, 1981 – *Ortutay Gyula*, Budapest.
- PALÁDI-KOVÁCS Attila, 1999 – Adatok a régi Torna megye népi hitvilágához, in *Démonikus és szakrális világok határán. Mentalitástörténeti tanulmányok Pócs Éva 60. születésnapjára*, (Szerk. BENEDEK Katalin–CSONKA-TAKÁCS Eszter.), 279–283, Budapest.
- PUTZ Éva, 1943 – *A koloni lagzi*, Pozsony.
- PUTZ Éva, 1944 – *Nyitra vidéki népballadák. Mutatvány a Nyitra vidéki népballadák gyűjteményéből*, Pozsony.
- PUTZ Éva, 1989 – *A koloni lagzi*, Bratislava.
- RÉSŐ ENSEL Sándor, 1867 – *Magyarországi népszokások*, Pest.
- Rozmaringkoszorú. *Szlovákiai magyar tájak népköltészete*, 1979 – (Összeállította, a bevezető tanulmányt és a jegyzeteket írta KÓSA László.), Pozsony.
- SÁNDOR Anna, 1998 – *Kolon egyháztörténeti, néprajzi és nyelvi jellegzetességei*, Anyanyelvi Füzetek 5, Nyitra.
- SÁNDOR János, 2006 – *Falusi huncutságok Zoboraljáról*, Dunaszerdahely.
- SIMA Ferenc, 1959 – A macskamenyasszony. Nyitraidéki népmese, in *Irodalmi Szemle* 4, 641–643.
- SZENTKERESZTY Tivadar, 1895 – Nyitramegyei népmondák, *Ethnographia* VI, 416–418.
- TARI Lujza, 2010 – *Szlovákiai magyar népzene 1983–2006*, Gyurcsó István Alapítvány Könyvek 49, Dunaszerdahely.
- TÁTRAI Zsuzsanna–KARÁCSONY Molnár Erika, 1997 – *Jeles napok, ünnepi szokások*, Budapest.
- TILDY Zoltán, 1914–1915 – Babonák, népmesék, gyermekmondókák, népdalok, balladák. Kézirat: *Néprajzi Múzeum Etnológiai Archivuma* 580.
- TILDY Zoltán, 1919 – Meg se született s már is eladott halászfű, *Ethnographia* XXX, 82–84.
- TOMPA Mihály, 1846 – *Népregék, népmondák*, Pesten.
- TOMPA Mihály, 1852 – *Regék, beszélyek*, Pest.
- UJFALUSI SZENTKERESZTY Tivadar, 1927 – Nyitrai népmondák, *Ethnographia* XXXVIII, 123–124.
- UTHER, Hans-Jörg, 2004 – *The Types of International Folktales. A Classification and Bibliography*, Folklore Fellows' Communications, 284–286, Helsinki.
- VARGYAS Lajos, 1976 – *A magyar népballada és Európa* I–II, Budapest.

VARGYAS Lajos, 1979 – *Balladás könyv*, Budapest.

VERSÉNYI György, 1895 – Felvidéki népmondák, *Ethnographia* VI, 123–132, 230–239.

VIKÁR László, 1958 – Népdalgyűjtés Nyitrában, *Az MTA Nyelv- és Irodalomtudományok Osztályának Közleményei* XII, 415–427.

Virágok vetélkedése. Válogatás Szíjjártó Jenő népzenei gyűjtéséből, 2008 – (Szerkesztette ÁG Tibor.), Gyurcsó István Alapítvány Könyvek 43, Dunaszerdahely.

A KÉPEK JEGYZÉKE

1. Reczika Teréz férjével, Bányi Antallal és gyermekeivel, Reczika Vilmával (1919) és Bányi Istvánnal 1934-ben.
2. Bányi Antalné Reczika Teréz idős korában, gimesi népviseletben, családi házuk udvarán 1975-ben.
3. Bányi Antalné Reczika Teréz unokájával, Milo (Bokros) Ilonával (1943), gimesi népviseletben 1975-ben.
4. Reczika Teréz férjével, Bányi Antallal a Másiksor nevű falurészben lévő házuk előtt 1970. február 19-én.
5. Templomi ájtatoskodás közben. A fényképet Vámos László készítette.
6. Néprajzi gyűjtés közben az 1980-as évek elején. Móser Zoltán felvétele.
7. Gimesi iskolás gyerekek az 1940-es évek első felében, balról a második Kovács Erzsébet „Juszko Bözsi”.
8. Varga Erzsébet és Kovács László esküvői fényképe 1954-ből. Varga Erzsébet „menyecskeruhában, fejkötőben”.
9. Varga (Kovács) Erzsébet a gyűjtés idején, az 1950-es években fiatal menyecskeként, „fejkötőben, füles pruszlikban”.
10. A Kovács család 1969-ben, Gimesen. Balról jobbra: Kovács László – férj, Kovács János – fiúgyerek, Kovács Vincencia – anyós, Kovács (Varga) Erzsébet „Juszko Bözsi”, elől: Kovács (Tkác) Teréz – kisebbik lány, Kovács (Richter) Ilona – nagyobbik lány.
11. Elgyütt Lipót gimesi mesemondó időskori portréja.
12. Elgyütt Lipót a gyűjtés idején, 1956 szeptemberében. Ortutay Gyula hagyatékából előkerült fénykép, jelenleg Tirts Tamás tulajdonában.
13. Elgyütt Lipót legidősebb fiának lakodalmi fényképe (1930-as évek vége). Az ifjú pár: Elgyütt István és Molnár Teréz. A fénykép jobb oldalán Elgyütt Lipót, előtte felesége, Fazekas Mária, mellette kisebbik fia, János, mögötte lányai, Mária és Erzsébet (fehér kendőben).

14. Elgyütt Lipót lányával, Elgyütt Erzsébettel, és vejével, Kozla Bálinttal gimesi családi házuk udvarán 1964. november 18-án. A fényképet gyűjtőútja során Sima Ferenc készítette.
15. Balkó Imre „Bozány” koloni mesemondó családjával 1937-ben. Mellette a felesége, Sándor Veron „süsüben” és négy gyermeke. Mellettük ül Anna, mögöttük Imre és István, oldalt állva Teréz.
16. A kép bal oldalán Balkó Imre, mögötte felesége, mellette a menyé és a fia. Jobb oldalt násza és nászasszonya. A fiatalasszony „kontyban”, a két szélen álló idősebb asszony „süsüben”. A kép 1944-ben készült, Kolonban.
17. Balkó Imre idős korában.
18. Balkó András és testvére, Balkó Imre, Imre bácsi két unokájával, Sándorral és Ilonkával, a gyűjtés idején, 1956 szeptemberében. Ortutay Gyula hagyatékából előkerült fénykép, jelenleg Tirts Tamás tulajdonában.
19. Bencz Andrásné Brath Mária „Kasi Maris” koloni mesemondó unokájával, Fazekas (Bencz) Arankával 1964-ben. A fényképet Sima Ferenc készítette.
20. „Kasi Maris” unokájával, Sipos (Bencz) Irénnel 1955-ben.
21. Balkó Péterné Brath Julianna „Annus Julis” családjával 1911-ben. Férje, Balkó Péter „Budzsi”, gyermekei, Balkó Béla és Balkó Ilona.
22. „Annus Julis” idős korában, az 1950-es évek derekán.
23. Gál Ferencné bedi mesemondó a gyűjtés idején, 1956 szeptemberében. Ortutay Gyula hagyatékából előkerült fénykép, jelenleg Tirts Tamás tulajdonában.
24. Gál Ferencné lányával és unokahúgával. Ortutay Gyula hagyatékából előkerült fénykép, jelenleg Tirts Tamás tulajdonában.
25. Balkó Andrásné Bányi Veronika „Szoboly Veron” koloni mesemondó az 1950-es évek elején. Balról jobbra: Mihály – sógora, Mária – lánytestvére, „Szoboly Miso” – édesapja, Bányi Veronika és sógornője, Anna.
26. „Szoboly Veron” mesemondás közben (Kolon, 2017 nyarán).
- 27–28. Arany A. László és tanítványai (köztük Putz Éva) zaborvidéki gyűjtőútjuk során, az 1940-es évek elején.
29. Négyes esküvő Kolonban 1931. október 12-én. Balról jobbra: Balkó József „Abi” – Balkó Ilona „Budzsi”, Balkó Mihály „Budzsi” – Balkó Ilona „Abi”, Balkó András „Pite” – Ballabás Viktória „Gergő”, Gyigyák Imre – Polyák Mária.
30. Koloni lánypajtások (Balkó Ilona „Budzsi” és Bányi Veronika) az 1920-as évek végén.
31. Koloni asszony (Balkó Ilona „Budzsi”) gyermekével (Balkó Júlia) 1932-ben. Az asszony öltözeke: „konty, nyakbavaló, vászoning és ruha”.
32. Balkó Ilona „Budzsi” (1912) és Balkó József „Kasi” (1908) esküvői fényképe (Kolon, 1929. október 24.). A menyasszony „Annus Julis” lánya.
33. A fenti pár és családtagjaik.

34. Násznép Szlovák Veronika „Cúkor Verka” és Kuna József lakodalmán (Kolon, 1948).
35. Feltámadási körmenet Gímesen nagyszombat napján, 1941-ben.
36. Tragikusan elhunyt legény temetése Kolonban 1957-ben.
37. A koloni rezesbanda az 1950-es évek elején.
38. A zsérei rezesbanda 1945 táján egy falubéli lakodalom alkalmával.
39. Ortutay Gyula 1956-os zoborvidéki gyűjtőútja során készített jegyzeteinek egyik noteszlapja.
40. Sima Ferenc fiataalkori portréja.
41. Ortutay Gyula portréja (1960-as évek). MTA BTK Néprajztudományi Intézet Adattára, ltsz. 692.

1. Reczika Teréz és családja

2. Reczika Teréz időskorában

3. Reczika Teréz az unokájával

4. Reczika Teréz a férjével

5. Templomi ájtatoskodás

6. Néprajzi gyűjtés közben

7. Gimesi iskolás gyerekek

8. Varga Erzsébet
esküvői képe

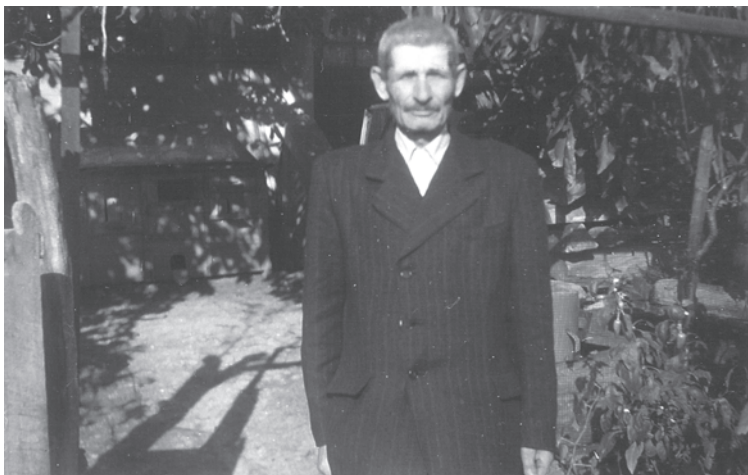
9. Varga Erzsébet
mint fiatal menyecske

10. A Kovács család Gímesen

11. Elgyütt Lipót időskori képe

12. Elgyütt Lipót a gyűjtés idején

13. Elgyütt Lipót fiának lakodalma

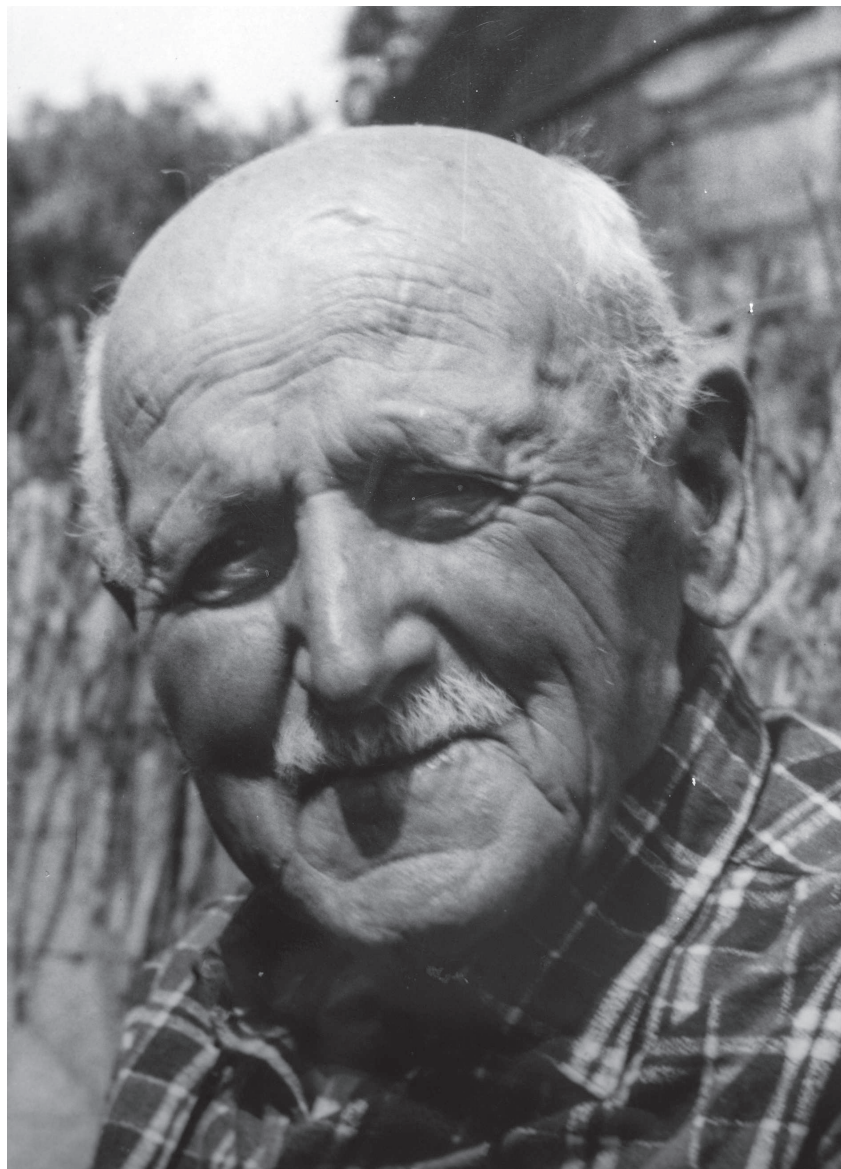
14. Elgyütt Lipót és családja

15. Balkó Imre és családja

16. Balkó Imre rokonai körében

17. Balkó Imre időskorában

18. Balkó András és Balkó Imre a gyűjtés idején

19. Brath Mária az unokájával

20. Brath Mária az unokájával

21. Brath Julianna a családjával

22. Brath Julianna

23. Gál Ferencné

24. Gál Ferencné családtagjai körében

25. Bányi Veronika családja körében

26. Bányi Veronika mesét mond

27–28. Arany A. László és tanítványai

29. Négyes esküvő Kolonban

30. Koloni lánypajtások

31. Koloni asszony gyermekével

32. Koloni esküvői kép

33. Koloni család

34. Lakodalmi násznép Kolonban

35. Feltámadási körmenet Gímesen

36. Legény temetése Kolonban

37. A koloni rezesbada

38. A zsérei rezesbada

40. Sima Ferenc

41. Ortutay Gyula